

Tiina Hemminki

**Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien varallisuuden ja luottosuhteiden vertailu
perukirjojen mukaan vuosina 1796—1830**

Suomen historian pro gradu –tutkielma 2008
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tiina Hemminki	
Työn nimi – Title Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien varallisuuden ja luottosuhteiden vertailu perukirjojen mukaan vuosina 1796—1830	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu –tutkielma
Aika – Month and year huhtikuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 142 s. + 17 s. liitteet
Tiivistelmä – Abstract <p>Suur-Ilmajoki ja Nordmaling olivat Ruotsin valtakunnan perifeerisiä ja agraarisia pitäjää. Mutta kun Suomesta tuli osa Venäjää vuonna 1809 ja pitkä historia entisen emämaa Ruotsin kanssa katkesi, erotti uusi raja valtioiden lisäksi Suur-Ilmajoen ja Nordmalingin. Tässä tutkielmassa verrataan näiden pitäjien talonpoikien varallisuuksia ja luottosuhteita perukirjojen avulla vuosina 1796—1830.</p> <p>Ruotsin valtion vuoden 1734 yleisessä laissa säädettiin ensimmäistä kertaa perunkirjoituksesta, josta näin tuli pakollinen. Perukirjaa ei siltikään laadittu jokaisen ilmajokelaisen ja nordmalingilaisen jälkeen, asiakirja tehtiin sitä varmemmin, mitä varakkaampi pesä oli kyseessä. Talonpojat muodostivat Ruotsin valtakunnassa yhden säädyn ja olivat maaseudulla yksi varakkaimpia ryhmiä, ja heistä on laadittu perukirjoja. Talonpoikaisto oli 1800-luvun alun maaseudulla värikäs ryhmä ja on tärkeätä etenkin vertailevassa tutkielmassa rajata talonpojan käsite tarkkaan, että tulee vertailluiksi samalla lailla muodostettuja kohteita. Valintaa varten tutkielmassa on määritelty tarkka talonpojan käsite. Tutkielmassa on tarkasteltu ainoastaan niitä talonpoikia, jotka kuollessaan omistivat perintötilansa tai hallitsivat kruununtilaansa. Kaikki talonpojan lapset puolisoineen sekä vanhat ja entiset talonpojat on rajattu ulkopuolelle.</p> <p>Suur-Ilmajoen ja Nordmalingin 1800-luvun alun talonpoikaistoon kuului varallisuuksiltaan erilaisia talonpoikia. Osa talonpojista oli velkaantunut yli varojensa, mutta osa heistä oli täysin omillaankin. Keskimäärin talonpojat eivät silti olleet omavaraisia. Luottosuhteissaan talonpojat kääntyivät yleensä toistensa puoleen, mutta käytännössä lainaa otettiin keneltä sitä vain saatiin. Koko maaseudun väestö oli varallisuuksiltaan hyvin kirjavaa ja talonpojat toimivat siinä aktiivisesti. Talonpojat ottivat 1800-luvun alun Ilmajoella ja Nordmalingissa velkaa, mutta samaan aikaan vaurastuivatkin. Nordmalingin talonpoikia kohtasi 1820-luvun lopulla äkillinen köyhtyminen pitkäaikaisen vaurastumisen jälkeen.</p>	
Asiasanat – Keywords talonpojat, perukirjat, varallisuus, luottosuhteet, Ilmajoki, Nordmaling	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

1. JOHDANTO	5
1.1. HETKI IISAKIN, HERMANNIN JA MATIN PERUNKIRJOITUSPÄIVÄSTÄ.....	5
1.2. TUTKIMUSKYSYMYS	6
1.3. AIKAISEMPI TUTKIMUS.....	12
1.4. VERTAILEMINEN JA TALONPOJAN KÄSITE MENETELMINÄ	17
1.4.1. <i>Vertailevan menetelmän käyttäminen historiantutkimuksessa</i>	18
1.4.2. <i>Tutkimuksessa käytettävä talonpojan käsite</i>	22
1.4.2.1. Vain yksi käsite kelpaa.....	22
1.4.2.2. Aateliston, papiston ja porvareiden kanssa säätyvaltiopäivillä	25
1.4.2.3. Huoneentauluopin isännät ja emännät mukana naimaoikeudenkin vuoksi ...	26
1.4.2.4. Aikalaisnäkemyksillä talonpoikien ääri­laidoille.....	30
1.4.2.5. Kiinteistön omistaminen erona maanvuokraajista	33
1.4.2.6. Tilansa omistaja, talollinen.....	36
1.5. PERUKIRJAT KESKEISIN ALKUPERÄISAINEISTO	41
1.5.1. <i>Valittujen perukirjojen, väestön ja kuolleisuuden kohtaaminen</i>	41
1.5.2. <i>Lain kouran ansiosta yhteneväinen perunkirjoituskäytäntö</i>	47
1.5.3. <i>Ihmiset perunkirjoituksessa</i>	55
2. ILMAJOKI JA NORDMALING VERTAILTAVINA	60
2.1. HISTORIAALLINEN VALTIOYHTEYS RUOTSIIN	60
2.2. PITÄJÄT HALLINNOLLISINA YKSIKKÖINÄ.....	62
2.3. ELINKEINORAKENNE.....	65
2.3.1. <i>Maanviljelysolosuhteet pitäjissä</i>	67
2.3.2. <i>Olofsforsin ja Östermyran rautaruukit</i>	72
2.3.3. <i>Tervaa ja salpietarimetkuja talollisten rikastumispuuhissa</i>	74
3. TALONPOIKIEN VARALLISUUS JA LUOTTOSUHTEET PITÄJISSÄ	79
3.1. VARALLISUUDEN TUTKIMINEN KIRJAVIEN RAHAYKSIKÖIDEN PERUKIRJOILLA	79
3.1.1. <i>Moniselitteiset hinta-arviot varallisuuden pohjana</i>	79
3.1.2. <i>Ruotsin aikana rahayksiköt melkein hallinnassa</i>	81
3.1.3. <i>Valuuttasekasotku Venäjän ajan alun Ilmajoella</i>	83
3.2. VARALLISUUDEN KOLME NÄKÖKULMAA	86
3.2.1. <i>Muutama velaton, mutta muut vähän velkaisia</i>	86
3.2.2. <i>Pitäjien talolliset vaurastuvia ja köyhtyviä, kumpaakin vuorollaan</i>	95
3.2.3. <i>Varallisuuden jakautumisen erilaisuus ja ongelma</i>	102
3.2.4. <i>”Pareet kun kokuaa tavaraa, jottei oo valakooset perukirijat”</i>	107
3.3. VELKAANTUNEITA JA LAINANNEITA MELKEIN KAIKKIEN KANSSA	111
3.3.1. <i>Luottosuhteiden näkökulmat</i>	111
3.3.2. <i>Talonpojat yhtä velkaantuneita, mutta Nordmalingissa enemmän lainanneita</i> . 113	
3.3.3. <i>Aivan tavallista lainausta yhteisön ja talollisten kesken</i>	116
4. PÄÄTÄNTÖ	127
LÄHTEET	136
I ALKUPERÄISLÄHTEET.....	136
II TUTKIMUSKIRJALLISUUS	136
LIITE 1 SAMUEL HENRIKINPOIKA PANTTILAN PERUKIRJA	143
LIITE 2 NORDMALINGIN KARTTA	147

LIITE 3 SUUR-ILMAJOEN KARTTA	148
LIITE 4 ILMAJOEN KAIKKIEN PERUKIRJOJEN NIMIKKEET 1796—1830	149
LIITE 5 NORDMALINGIN KAIKKIEN PERUKIRJOJEN NIMIKKEET 1796—1830	151
LIITE 6 TALOLLISILLE PERUKIRJOISSA 1796—1830 ANNETUT NIMIKKEET JA NIIDEN ESIINTYMISMÄÄRÄT	153
LIITE 7 ILMAJOEN JA NORDMALINGIN TALOLLISTEN NETTO-OMAISUUDET	154
LIITE 8 VAKAVARAISUUSRYHMIIN JAETTujen TALOLLISTEN NETTO-OMAISUUDET	155
LIITE 9 VUOSITTAISET NETTO-OMAISUUS- JA VAKAVARAISUUSKESKIARVOT	156
LIITE 10 TALOLLISILLE LAINANNEIDEN HENKILÖIDEN NIMIKKEET JA NIIDEN ESIINTYMISMÄÄRÄT	157
LIITE 11 TALOLLISILTA LAINANNEIDEN HENKILÖIDEN NIMIKKEET JA NIIDEN ESIINTYMISMÄÄRÄT	159

1. JOHDANTO

1.1. Hetki Iisakin, Hermannin ja Matin perunkirjoituspäivästä

Historiantutkimuksessa on kiehtovaa yrittää tavoittaa menneisyyden ihmisiä ja heidän ajatuksia, askeleita heidän maallisella taipaleella. Sellaisia lukemattomia hetkiä, jotka aikanaan ovat olleet ainutkertaisia ja tärkeitä, määränneet kohtaloita, lämmittäneet sydämiä ja toisinaan mustanneet maailmoja. Ja vain häviävän pienestä osasta niistä hetkistä on jäänyt dokumentteja myöhempien sukupolvien nähtäviin. Myöhemmin elävät ihmiset voivat koettaa jäljittää niitä hetkiä vain hajanaisten jälkien ja dokumenttien, tiedon, taidon ja mielikuvituksenkin avulla. Sepä tässäkin tutkimuksessa on tarkoituksena, kun Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien perukirjojen, varallisuuden ja luottosuhteiden välityksellä koetetaan matkata niihin maailmoihin, jotka aikalaiset aikanaan ovat muodostaneet. Menneisyydestä voi erottaa mitä erilaisimpia ääniä.

- Sirpit oli vissihin siinä. Ja mitäs täällä on, mitä meinaatta, tämän vakan ja rautaroskan voi varmahan laittaa yhtenä?

- Näytäs. Joo, nuota ei erikseenä ruveta räknäämähän. Jotta kyllä sille vois parikin ruplaa laittaa, on sitä sen verran paljoki, vaikkei tuolla vakalla oookkaa mitää tuon kummempaa virkaa. Eikös näin oo Matti?

- Nuon minäki sen ajattelin, kaikki kerralla ja kaks ruplaa. Kuinka ihimeen monta nuota lapioota oikeen on?

Ehkäpä tällaista keskustelua onkin leski Maria Matintytär kuunnellut marraskuussa 1825, kun arviomiehet Iisakki Jouppila ja Hermann Äijälä, kirjuri Matti Levulan kanssa laativat Marian edesmenneen aviopuolison, Samuel Henrikinpojan perukirjaa. Tätä työtä tehdessään arviomiehet löysivät kuolinpesän esineistöstä kehnon vakallisen rautaroskaa, jonka hinnaksi he arvioivat kaksi assignaattiruplaa. Itse asiakirja ei sinänsä paljasta kaksisataa vuotta sitten käydyn keskustelun sisältöä, ja harvoinpa historiantutkija pystyykään jäljittämään ikivanhojen keskustelujen kulkua. Keskustelu on pelkkää mielikuvituksen tuotetta. Mutta itse asiakirja, jonka miehet lopulta saivat tehtyä, on yksi niistä yli neljästäsadasta perukirjasta, jotka muodostavat tämän tutkielman keskeisen alkuperäislähdekokonaisuuden.¹

¹Kuvitteellisessa keskustelussa ei todennäköisesti käytetä täysin samaa kieltä, mitä aikanaan on puhuttu. Tutkija ei tiedä, miltä 1800-luvun alun puhe on kuulostanut Ilmajoella. Tosiasiassa kukin voi vapaasti antaa mielikuvituksensa laukata, kuvitella, miltä Hermannin, Iisakin ja Matin keskustelu on oikeasti kuulostanut. Samuel Henrikinpojan perukirja kokonaan kopioituna liitteellä 1. Kirjoittajana toiminut Matti Levula on laatinut sen poikkeuksellisesti suomeksi. Kieltä ei ole muutettu nykyaikaiseen asuun, sillä suoraan kopioimalla perukirjan aito, alkuperäinen tyyli ja tilanne tulee paremmin esiin. Perukirja löytyy arkistosta seuraavilla tiedoilla: JyMA, Ilmajoki UK1479, 170 (1825). Viittaamisen tekniikkaan palataan tutkielmassa hieman

1.2. Tutkimuskysymys

Suomen ja Ruotsin yhteiselo oli katkennut jo vuosia sitten, kun edellä esitetty kuvitteellinen keskustelu kantautui Maria Matintyttären korviin vuonna 1825. Aikoinaan suurta Ruotsin valtakuntaa halkonut Pohjanlahti erotti nyt ulapallaan vanhoja naapurivaltioita, Suomesta oli tullut pieni, läntinen osa Venäjän valtakuntaa. Valtakunnan raja oli siirtynyt, mutta pitäjät pysyivät paikoillaan. Lahden länsirannikolla, melkein kuusisataa kilometriä pääkaupunki Tukholmasta pohjoiseen, sijaitsi edelleen Nordmalingin pitäjä² ja sen asukkaat, hekin toki kohtalokkaan Suomen sodan kohdanneina.³ Vaikka Tukholma oli kaukana, sijaitsi Uumajan kaupunki vain viidenkymmenen kilometrin päässä pohjoisessa, sekin ihan siinä Pohjanlahden tuntumassa. Nordmalingilaisilla talonpojilla oli useasti asiaa Uumajaan ja näillä käynneillään piipahtivat kauppahuone Åberg & Grahnin liikkeessäkin, eivätkä nämä kaupankäynnit aina päättyneet pelkkään kädenpuristukseen, aina silloin tällöin toinen osapuoli jäi toiselle velkaa.⁴ Ihmeellistähän ei ole, että kauppahuone toimi läheisten talonpoikien kanssa, mutta Åberg & Grahninpa kiinnostus ylsi aina itään Pohjanlahden tyrskyjen yli, heidän kaupankäynti jatkui aina Vaasan kaupunkiin, Itä-Pohjaan, Suomessa normaalisti kutsutulle Pohjanmaalle asti.⁵

Vaasa taas oli, Kristiinankaupungin ohella, Suur-Ilmajoen⁶ talonpojille tuttu kauppakaupunki.⁷ Sisämaassa sijainneen pitäjän asukkaat matkustivat rannikkokaupunkeihin myymään tervaansa ja muita tuotteita, hankkimaan suolaa ja muita tarpeita kotiin. Kaupankäynti ei muuttunut Pohjanlahden itäpuolella länsirannikkoa paljoa kummemmaksi, vaikka nämä kauppiaat eivät velkaantuneetkaan yhtä paljon maaseudun talonpojille kuin ainakin osa ruotsalaisista kollegoista.⁸ Suomen sota kosketti ilmajokelaisiakin, vaikka

myöhemmin. Lisäksi Carl-Johan Gadd on jäljentänyt tarkastelemaisensa perukirjan tutkimukseensa, Gadd 1983, 74-75.

² Liite 2 Nordmalingin kartta. Liitteen karttaan on jälkikäteen vahvistettu Nordmalingin rajat sellaisina, kuin ne olivat Bjurholmin itsenäistymisen jälkeen vuonna 1815.

³ Härstedt 2007, 340-345; Lundkvist 1962c, 317-328

⁴ Myöhemmin luottosuhteita käsittelevästä luvusta nähdään, että velkaantuminen nordmalingilaisten talonpoikien ja kaupunkien kauppiaiden välillä ei ollut harvinaista, kumpaankaan suuntaan.

⁵ Alanen 1970, 151. Tarkemmin tähän kauppahuoneeseen palataan luottosuhteisiin keskittyvässä luvussa.

⁶ Liite 3 Suur-Ilmajoen kartta. Ilmajoki kartassa ruotsinkielisellä nimellä Ilmola. Karttaan ei ole erikseen rajattu koko suurpitäjän rajoja, mutta Suur-Ilmajokeen kuuluivat Ilmajoen (Ilmola) kartalla olevien rajojen ulkopuolelta Kauhajoki ja Jalasjärvin.

⁷ 1700-luvun puoleessa välissä pohjalaiset talonpojat rakensivat Vaasan lääninvankilan paremmaksi, kun se Alasen sanoin oli niin huonossa kunnossa, että siellä oli epämieluisia selvittää markkinahumaloita. Tosin varmaahan ei ole, onko kukaan näistä vankilankorjajista ollut ilmajokelainen talonpoika, Alanen 1952, 188. Ilmajoen keskustasta Vaasan nykyiseen keskusta on noin seitsemänkymmentä kilometriä ja Kristiinankaupungin keskustaan noin yhdeksänkymmentäkilometriä. Toisaalta esimerkiksi suurpitäjän kappeliseurakunta Kauhajoen keskustasta on Kristiinankaupunkiin vain noin viisikymmentä kilometriä.

⁸ Tässä viitataan vain niihin kauppiaisiin, jotka löytyivät tarkasteltujen talonpoikien perukirjoista lainan antajina tai ottajina.

herastuomari Pietari Västi sai pysäytettyä suurpitäjän eteläosassa sijainneen Kauhajoen kappeliseurakunnan alueella riehuneet venäläiset Jouppilankylän peltolakeudelle.⁹ Nuo tapahtumat olivat osa sitä eurooppalaista myllerrystä, jonka sivujuonteena vielä maaliskuussa 1809 Västi oli muun talonpoikaissäädyn kanssa tunnustamassa alamaisuuttaan Venäjän keisarille, Suomen uudelle suuriruhtinaalle Aleksanteri I:lle.¹⁰

Vuosi 1809 jakaa Suomen historiaa kahteen mielenkiintoiseen jaksoon. Toisaalta pitkä yhteys Ruotsiin, 1600-luvun eurooppalaiseen suurvaltaan katkesi ja yhteinen taival suuren ja itäisen Venäjän kanssa alkoi.¹¹ Suomalaisessa historiankirjoituksessa Ruotsia ei käsitellä paljoakaan yhteisen historian jälkeiseltä ajalta, ja Ruotsissa tilanne on sama Suomen suhteen. Ainahan voi lukea ruotsalaisten itsensä tekemää tutkimusta, mutta Suomea ja Ruotsia rinnakkain käsittelevää tutkimusta kannattaa jatkaa vielä vuoden 1809 jälkeenkin.¹²

Tutkimustehtävänä tässä on verrata perukirjojen avulla Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien varallisuus- ja luottosuhteita vuosina 1796—1830. Tarkoituksena on selvittää, miten varakkaita talonpojat olivat ja ilmenikö pitäjien kesken joitakin eroja ja/tai yhteneväisyyksiä. Lisäksi tutkielmassa verrataan pitäjien talonpoikien luottosuhteita. Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikia ei ole sinänsä, pitäjistä erillään tutkittu aikaisemmin, joten ei niitä sen kummemmin ole vertailtukaan. Tutkimuskysymystä ei ole tarkasteltu aikaisemmin ja suomalaiset tuskin edes tuntevat koko Nordmalingin pitäjää.¹³

⁹ Härstedt 2007, 259; Alanen 1952, 192

¹⁰ Alanen 1952, 194; Alanen 1953, 650-651

¹¹ Härstedt ottaa huomioon venäläisten vaikeudet voittaa suomalaisten luottamus puolelleen, minkä hän sanoo olleen vaikeata etenkin Etelä-Pohjanmaan talonpoikaisyhteisöissä. Suur-Ilmajoella syntyi aseellista vastarintaa venäläisiä kohtaan ilmeni vain vähemmän. Etenkään emäseurakunta Ilmajoen alue kohdannut sodan aikana suurta tuhoa, Härstedt 2007, 247-257; Alanen 1952, 190-191; Liakka 1934, 558-559; Alanen 1953, 649. Suomen sodan tapahtumista Etelä-Pohjanmaalla Alanen 1948, 620-688.

¹² Historiantutkimus kyllä tuntee molemmat jaksot ja näkökulmia aikakausiin on esitetty tutkija toisensa jälkeen. Ruotsin aika, esim. Karonen 1999; Meinander 2006, 9-92; Venäjän aika, esim. Jussila 2004; Meinander 2007, 93-150; Zetterberg & Pulma 2003. Mutta vasta aivan viime vuosina on alettu solmia näitä aikakausia yhteen ja samaan tutkimukseen. Suomen ja Ruotsin yhteisen historian tutkiminen, sekä ennen että jälkeen vuoden 1809 on ajankohtainen teema. Aihetta käsittelemään perustettu tutkimusohjelma Kahden puolen Pohjanlahtea on kerännyt molemmista valtioista poikkitieteellisen tutkijoiden joukon käsittelemään maiden menneisyyttä. Ohjelman tuloksena on tähän mennessä julkaistu jo kaksi toimitettua teosta: Bladh & Kuvaja, 2006, ”Kahden puolen Pohjanlahtea I. Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle.” Teos käsittelee valtioiden yhteistä historiaa vuoteen 1809 asti ja yhteisen menneisyyden hoitamista. Projektin toinen osa: Junila & Westin, 2007, Kahden puolen pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken. Nimen mukaisesti toinen osa on keskittynyt tarkastelemaan muuttoliikkeitä, identiteettejä ja vähemmistöproblematiikkaa. Näissä tutkimuksissa ei tarkastella talollisten varallisuuksia, eikä ensisijaisina alkuperäislähteinä ole käytetty perukirjoja.

¹³ Samaan tapaan Ilmajoki lienee outo ruotsalaisille. Tämä on tuntuma, jonka tutkija on saanut tutkimusta tehdessään. Hieman huvittavaan tapaan Härstedtkin kuvailee nykyruotsalaisten mielikuvia nykysuomalaisista, paljastaen näiden mielikuvien liittyvän lähinnä jääkiekkoon ja Koskenkorvaan. Kielikuvallaan hänen tarkoituksena on huvittamisen sijaan tarkoituksena pahoitella yhteisen ja pitkän historian unohtamista, Härstedt 2007, 9.

Tutkimuksen ajallisen rajauksen pituudella, vuodet 1796—1830 (35 vuotta), on sekä käytännölliset että tutkimukselliset, alkuperäislähteistä seuraavat selityksensä. Käytännössä tutkimusajan venyttäminen 35 vuotta pidemmäksi pro gradu –tutkielmassa olisi merkinnyt ratkaisevan paljon tutkimuksen laajuuden ylittävää työtä. Kuten myöhemmin perukirjoja käsittelevässä alaluvussa nähdään, otokseen on valittu yli 400 perukirjaa ja vuosien lisääminen olisi todennäköisesti paisuttanut perukirjojenkin määrää rutkasti. Toisaalta 35 vuotta on sen mittainen aika, jolloin perukirjoilla voidaan saada selville mahdollisia varallisuudessa ja luottosuhteissa tapahtuneita muutoksia tai pysyvyyksiä.

Ensin täytyy saada selville tilanne ennen vuotta 1809, mutta erityisen pitkän ajan tarkastelua Ruotsin ajalta ei tarvita tämän tutkimuskysymyksen selvittämiseksi. Arkistosta Ilmajoen ensimmäinen perukirja löytyy vuodelta 1772, Nordmalingista muutamia perukirjoja on hieman aikaisemminkin.¹⁴ Tutkimuksen vertailevan metodin vuoksi on tärkeätä, että voidaan tarkastella samaa aikajaksoa, eli ainakaan ennen vuotta 1773 tarkastelua ei näin voisi aloittaa. Ilmajoen perukirjaotos 1700-luvun lopussa ei ole yhtenäinen. Pitäjän perukirjoja on tuomiokirja-aineistossa säilynyt vain vuosilta 1772—1778 ja 1783, mutta vuodesta 1796 lähtien perukirjoja on joka vuodelta.¹⁵ Nordmalingista sen sijaan perukirjoja on vuodesta 1773 lähtien jatkuvasti, ainoastaan vuosilta 1774 ja 1780 perukirjoja ei syystä tai toisesta löydy. Vuosi 1796 muodostaa näin aineistosta käsin perustellun lähtökohdan tutkimusajankohdalle, joten Ruotsin ajan osaksi tutkimusaikaa tulee 13 vuotta.¹⁶

Kun tutkimustehtävänä on tarkastella varallisuutta ja luottosuhteita Ruotsin ja Venäjän ajalla perukirjoja alkuperäislähteenä käyttäen, ja kun Ruotsin ajalta on jo valittu 13 vuoden tarkasteluaika, ei Venäjän ajalta voida ainakaan vähemmän vuosia valita. Mikäli valittaisiin sama 13 vuotta niin ikään Venäjän ajalle, tutkimusajankohdan päättymisvuodeksi tulisi 1821. Mutta kun tarkoitus on saada selville pidemmän ajan kulkua, voi tutkimusajankohdan päättymistä venyttää hieman myöhäisemmäksi, jolloin tässä on valittu vuodeksi 1830. Ajalla 1796—1830 ei tapahtunut mitään esimerkiksi perunkirjoitusta oleellisesti muuttavaa lainsäädäntöä, eikä ajanjaksolla tapahtunut mitään sen suurempaa, tutkimusongelmaan

¹⁴ Tässä tarkoitetaan Jyväskylän Maakunta-arkistossa säilytettäviä perukirjoja. Muut, esimerkiksi kirkon arkistoissa tai yksityisten säilyttämiä perukirjoja ei ole tässä huomioitu.

¹⁵ Vuodesta 1796 lähtien löytyy perukirjoja, mutta välttämättä jokaiselta vuodelta ei löydy perukirjaa, joka täyttäisi tämän tutkielman talonpojan kriteerit ja tulisi näin valituksi mukaan.

¹⁶ Vuodet 1796 ja 1808 lasketaan Ruotsin ajan perukirjaotokseen. Johdantoluvun myöhemmässä alaluvussa selvitetään tässä tutkimuksessa määritelty talonpojan käsite, minkä mukaan puolestaan tarkasteltavat talonpoikien perukirjat on koko perukirja-aineistosta valittu. Näin jo se, miten paljon tällä käsitteellä löytyy perukirjoja, on tutkimuksen yksi tulos. Tutkimusajankohtaa ei ole määritelty sen mukaan, löytyykö kyseisiltä vuosilta tämän tutkimuksen talonpojan käsitteellä tarkasteltavia perukirjoja, vai ei.

erityisesti vaikuttavaa Suomen Venäjälle siirtymisen lisäksi.¹⁷ Ajanjakso 1796—1830 on näin riittävän pituinen tutkimusongelman ratkaisemiseksi.

Tämän tutkielman alkuperäisenä innoittajana on nimenomaan tuo vuosi 1809, eli Suomen siirtyminen Ruotsilta Venäjälle. Valtakunnan tason tarkastelun sijaan mielenkiinto on tässä silti kohdistunut mikrotasolle, rahvaaseen ja heidän elinehtoihin, joita on haluttu tutkia sekä ennen että jälkeen vuoden 1809. Eihän voi mitenkään olla niin, että valtiiovaihdoksen takia historia olisi kokonaan jakautunut kahteen eri osioon, että sen aikaiset suomalaiset ihmiset olisivat yhtäkkiä Porvoon valtiopäivien jälkeen olleet jotenkin täysin erilaisia kuin sitä ennen. Hårstedt esittää saman kysymyksen sodan seurauksista, tosin hieman laajemmassa merkityksessä. Vaikutuksien hän näkee olleen suuria etenkin Itäpohjassa, eli Pohjanmaalla joka aikaisemmin kaupankäynnissään Ruotsinyhteyksillä menestyneenä tulikin kärsimään uudesta idänsuuntauksesta. Samalla Ruotsista kohtasi historiansa suurimman aluemenetyksen, se sai uuden kuningassuvun, valtiosääntö kirjoitettiin uudestaan ja se tuli olemaan pitkäikäinen.¹⁸

Seurausten rinnalla on vähintään yhtä haastavaa yrittää määrittää, mistä yksittäiset menneisyyden tapahtumat ovat kerran saaneet alkunsa, vaikka se sitten olisikin mahdotonta. Paikallistason tutkimuskysymyksestä huolimatta on tärkeitä kiinnittää hieman huomiota valtakunnallisiin tapahtumiin. Se, että Suomi vuosien 1808—1809 aikana liukui Ruotsilta Venäjän syliin, nähdään historiantutkimuksissa usein Tilsitissä, kesällä 1807 tapahtuneen Napoleonin ja Aleksanteri I:n sopimuksen epäsuorana seurauksena.¹⁹ Mutta tietenkään kyse ei ole yhdestä kuuluisastakaan jokilauttakädenpuristuksesta, Hårstedt niputtaa Suomen siirtymisen Ruotsilta Venäjälle osaksi sitä eurooppalaista, sotaisaa suurpolitiikan tapahtumaketjua, jonka alkua voidaan hakea aina Ranskan suuresta vuoden 1789 vallankumouksesta asti. Toki kädenpuristuksen jälkeen Ruotsin ja Venäjän aikaisempi liittolaisuus katkesi ja Ruotsi pysyi avuliaan liittolaisen Englannin rinnalla, Ranskaa ja sen vaatimaa mannermaasulkua vastaan. Mutta sitten Tanska pakotettiin Ranskan ja Venäjän rinnalle. Venäjä puolestaan alkoi yhä enemmän huolestua pääkaupunki Pietarinsa

¹⁷ Tutkielman aikana huomioidaan tarkemmin kontekstit sekä erilaiset muutokset ja uudistukset esimerkiksi rahayksiköiden suhteen, mitkä tutkimusongelmaan erityisesti ovat saattaneet vaikuttaa.

¹⁸ Niinpä saivat nordmalingilaisetkin talonpojat uuden kuninkaan, kun Kustaa IV Aadolf joutui kohtaamaan valtakuntansa kutistumisen seuraamukset. Toki Ruotsin koko hallinto on surkeassa kunnossa ja kuninkaalta puuttui uskollinen virkamieskunta. Everstiluutnantti Adlersparren johtaman kapinan ja salajuonen, sisällissodan uhatessa Kustaa IV Aadolf jäi yksin ja veretön vallankumous maaliskuussa 1809 värityi lähinnä kruununsa menettävän kuninkaan vastusteluista. Hårstedt 2007, 281-192, 387-391. Suomen menettämistä Venäjälle on sanottu Ruotsin onnen avaimiksi, Meinander 2007, 99.

¹⁹ Hårstedt 2007, 13; Tilsitistä vielä esim Karonen 1999, 421; Meinander 2007, 89

geopoliittisesta turvallisuudesta. Aleksanteri I:n armeija marssi länsirajansa yli Suomeen helmikuussa 1808.²⁰ Jo kuluvan vuoden toukokuussa joutui Viapori antautuman, marraskuussa solmittiin aselepo ja Ruotsi luovutti Suomen Venäjälle. Venäläiset kävivät aina Nordmalingissäkin asti sotajoukkoineen, missä suomalaiset ja ruotsalaiset viimeisen kerran taistelivat rinta rinnan venäläisiä vastaan. Lopullinen rauha Ruotsin ja Venäjän kesken solmittiin 17.9.1809, kun Venäjä virallisesti otti Suomen haltuunsa.²¹

Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan ole tarkoitus käsitellä valtiollisella tasolla tapahtuneita muutoksia, asiayhteyden vuoksi tässä riittää kun vielä todetaan, että Suomessa säilyivät valtioyhteyden muutoksenkin jälkeen voimassa Ruotsin valtakunnan aikaiset lait. Kyse on pikemminkin pitkistä jäähyväisistä, sillä on oletettavaa, että esimerkiksi ilmajokelaiset talonpojat eivät vuonna 1809 muuttuneet itsessään mitenkään dramaattisesti verrattuna Ruotsin aikaan. Sillä samaan aikaan, kun suuret valtiopäälliköt raapivat päätään miettiessään maidensa kohtaloita, rahvaan intressit eivät todennäköisesti ole vuosien kuluessa sen kummemmin muuttuneet.

Tälle tutkielmalle on oleellista erityisesti, että Ruotsin aikainen laki perunkirjoituksesta säilyi Venäjän aikana ennallaan, eikä sitä Ruotsissakaan ryhdytty vuosisadan alkupuolella muuttamaan.²² Vuosi toisensa jälkeen, kummankin pitäjän kärryeillä toistuvien hautajaissaattopölyjen laskeuduttua ja viimeisten virsien vielä soidessa korvissa, aloitettiin maalaistuvissa raaka perukirjan laatiminen. Lukuisat arviomiehet tulivat vuosikymmenien aikana käymään läpi lukuisia omaisuuksia toisensa perään ja esine esineen jälkeen muuttui rahan arvolla mitattavaksi. Laaditut perukirjat piti toimittaa oikeusviranomaisille rangaistuksen uhalla. Ainakin osa alamaista oli virkavaltaa kunnioittavaa ja tunnollista väkeä, sillä siitä kertovat vielä tänä päivänä arkistoissa säilytettävät, lukuisia perukirjoja sisältävät niteet.²³ Perukirjoja on tutkittu ensisijaisesti Jyväskylän Maakunta-arkistossa, jossa ne ovat mikrofilmattuina, Ilmajoen perukirjat rullilla ja Nordmalingin perukirjat korteilla.²⁴

²⁰ Härstedt 2007, 15, 26-29, 65

²¹ Behre 2003, 281-285, Lundkvist 1962c, 317-328; Jussila 2004, 47; Karonen 1999, 421-422; Meinander 2007, 89-96, Härstedt 2007, 374-378.

²² Inger 1997

²³ Markkanen 1988, 22-25. Kaikista ei perukirjaa tehty. Mutta kuten myöhemmin nähdään, perunkirjoituksen laiminlyöminen saattoi olla seurausta siitä, että vainaja ei jättänyt jälkeensä mitään perittävää omaisuutta.

²⁴ JyMA, Ilmajoki ES3542, ES3543, UK1478, UK1479, UK1480; JyMA, Nordmaling SVAR FII:1, 1752-1799 D53155; SVAR, FII: 2, 1800-1810 D53156; SVAR, FII:3, 1811-1820, D53157; SVAR, FII:4, 1821-1830, D53158; SVAR, FII:8, 1786—1818, D56735. Tarkasteltavat Ilmajoen perukirjat löytyvät alkuperäisinä Vaasan Maakunta-arkistosta yhdeksänä niteenä. Koska mikrofilmeillä olevista Ilmajoen perukirjoista osa on kuvattu niin, että kaikki summat ei näy, on alkuperäisistä käyty katsomassa puuttuvat kohdat. Tarkistus on tehty Nordmalingin perukirjojen kanssa, perukirjojen alkuperäiskappaleita on tarkasteltu lisäksi Härnösandin Landsarkivetissa. Lähdeluettelossa ja alaviitteissä viitataan vain Jyväskylän Maakunta-arkistoon, sillä siellä on

Vaikka Suomi oli Ruotsiin kuullessaan sen köyhintä aluetta, on etenkin Kyrönjokilaaksoa kuvailtu erityisen vauraaksi seuduksi ja 1700-luvun aikana suur-ilmajokisten talonpojat vaurastuivat ja rakensivat joen varrelle toinen toistaan komeampia asuinrakennuksia mm. tuotteliain tervakauppojensa ansiosta. Yleisestikin jo 1700-luvun aikana talollisten elintaso oli kohonnut, kun savupirtit olivat yhä useammin vaihtuneet uloslämpiviin tupiin.²⁵ Vielä 1700—1800 -lukujen vaihteessa Pohjanmaa olikin Suomen parhaiten menestyvintä aluetta, mutta vuosisadan kuluessa alue alkoi kärsiä Ruotsin kaupan menettämisestä. Pohjanmaa ei ollutkaan enää taloudellisesti ihan niin hyvinvoiva.²⁶ Näin yhtäkkiä siitä voisikin päätellä, että valtiiovaihdos olisi voinut vaikuttaa negatiivisesti Pohjanmaan talouteen.²⁷

Länsirannikon talolliset, Uumajassa käydessään, sijoittivat rahaa kulta- ja hopeaesineisiin. Itä­rannikon talollisilla puolestaan olisi Villstrandin mukaan ollut suurempi riskinotto­kyky, ja rahankiilto silmissään he olisivat ryhtyneet lainaamaan rahaa korkoa vastaan.²⁸ Villstrandin esittämä malli on herkullinen ja se kannattaa pitää mielessä myöhemmin tässä tutkielmassa perukirjoja analysoidessa. Perivätkö talolliset Pohjanlahden eri puolilla korkoa? Millaisia talonpoikien kaupunkireissut oikein olivatkaan, toivatko isännät reissuiltaan vaimoilleen

tapahtunut suurin osa työskentelystä ja käytännössä on kyse samasta aineistosta. Esimerkiksi merkintä ”JyMA, Ilmajoki, UK1478, 171 (1816)” tarkoittaa Ilmajoen perukirjaa, joka löytyy rullalta UK1478. Perukirja on laadittu vuonna 1816 ja sen ensimmäisen sivun numero on 171. Koska perukirjat ovat rullilla laatimispäivän mukaisessa aikajärjestyksessä, löytyy perukirja tällä tavoin rullaamalla. Näin löytyy Jalasjärvellä asuneen, Matias Mäntykosken omaisuudesta 30.5.1816 laadittu perukirja, jonka ensimmäisellä sivulla on sivunumero 171. Vuoteen 1829 asti Ilmajoen yksittäiset perukirjat ilmoitetaan sivunumeroilla, jotka viittaavat kyseessä olevan perukirjan ensimmäiseen sivuun. Tämä juokseva sivunumero on merkitty perukirjoihin koneellisesti myöhemmin, sivun oikeaan ylälaitaan. Vuoden 1829 ensimmäisestä perukirjasta lähtien tätä sivunumerointia ei enää ole tehty. Tästä lähtien viitataan perukirjan laatimispäivästä riippuvaan käsin kirjoitettuun järjestysnumeroon, joka niin ikään ilmoitetaan ensimmäisellä sivulla. Lisäksi perukirjanumeron jälkeen alaviitteissä ilmoitetaan suluissa vuosiluku, sillä samalla rullalla voi olla monta samannumeroista perukirjaa, ja näin löytäminen helpottuu ja varmentuu. Mikrofilmeillä perukirjasarjat sijaitsevat osittain hieman epäjärjestyksessä, samalla rullalla olevien ja tässä tarkasteltavien perukirjojen välissä voi sijaita muidenkin kihlakuntien tuomiokirja-aineistoja. Nordmalingin perukirjat ovat viidessä eri mikrofilmikorttisarjassa. Kortit löytyvät järjestysnumerolla, joka löytyy jokaisen perukirjan ensimmäisen sivun oikeasta yläkulmasta. Alaviitteen pilkuilla jäsennellyssä numerosarjassa viimeinen numero ilmoittaa kyseisen järjestysnumeron. Esimerkiksi Eric Jonssonin 5.12.1796 tehty perukirja löytyy viitteellä ”JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:1, 1752-1799 D53155 12/13, 124”. Pitäjä mainitaan viitteessä selvyuden vuoksi. SVAR on Ruotsin valtionarkiston yksikkö, kokonimeltään ”Svensk Arkivinformation”. Merkinnät ”FII:1, 1752—1799, D53155” tarkoittavat korttisarjaa, mistä yksittäinen kortti ”12/13” löytyy. Tuossa sarjassa on yhteensä 13 korttia. Kyseinen perukirja on numeroltaan 124, joka löytyy perukirjan ensimmäisen sivun oikeasta ylälaidasta. Esimerkiksi perukirjasta ”JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 6/21, 72” ei saa selvää. Mikrofilmatussa perukirjassa näkee olevan saatavia, mutta ei näy, keneltä on saamisia ja miten paljon. Alkuperäinen, paperinen perukirja Härnösandin Landsarkivetissa on selvä ja siitä pystyy lukemaan kaiken.

²⁵ Härstedt 2007, 40-41. Vuoden 1800 varallisuusveroluetteloiden mukaan koko Ruotsin varallisuudesta vain 14 prosenttia sijaitsi Suomessa, vaikka Ruotsin väestöstä Suomessa eli 25 prosenttia; Ranta 1978, 43-44; Jutikkala 2003b, 454; Pohjanmaalla 1800-luvulla tapahtunut yleinen vaurastuminen vaikutti syytinkietujenkin kokoon, Jutikkala 1958, 324

²⁶ Villstrand 2002, 115

²⁷ Toisaalta Venäjän vallan ajan alettua rahvaan olot helpottuivat esimerkiksi ruotuarmeijan luopumisen vuoksi.

Oloja helpotti lisäksi pikkutullista luopuminen, Alanen 1953, 652

²⁸ Villstrand 2002, 26

näiden pyytämiä hopealusikoita, vai mihin ehkä tervasta saatuja ruplia ja riksejä sijoitettiin? Näihin kysymyksiin ei tässä tutkielmassa rajauksen vuoksi vastata. Kysymykset herättävät joka tapauksessa arvelemaan, että joitain eroavaisuuksia kahden eri pitäjän talonpoikien rahan käytössä saattoi olla. Lopulta Hårstedt viittaa vuoden 1800 varallisuusveroluetteloihin huomauttaen, että Länsipohja oli tuolloin yksi Ruotsin köyhimpiä alueita.²⁹

Lopulta Allardt esittää olennaisen syyn sille, miksi Ruotsista ja Suomesta valittavien pitäjien vertailu tässäkin tutkimuksessa on hedelmällistä. Allardt mukaan vertailun kohteiksi tutkimuksissa valikoituu usein sellaiset alueet, joita muutenkin, muissa yhteyksissä vertaillaan.³⁰ Mikäpä muu maa Suomessakaan olisi saanut niin suurta huomiota ikinä osakseen kuin Ruotsi. Tässä tutkimuksessa silti historialliset tekijät, valtioyhteys ja siitä seuraava yhteinen lainsäädäntö, ovat mielenkiinnon lisäksi ratkaisevat tekijät.

1.3. Aikaisempi tutkimus

Kun yli neljäsataa perukirjaa muodostavaa tutkimuksen merkittävimmän alkuperäislähdekokonaisuuden, ei asiakirjan lähdekritiikkiä voi jättää vähälle. Aikaisempi perukirjoilla tehty tutkimus antaa siihen runsaasti virikkeitä ja suuntaviivoja, joista yhtenä merkittävimpänä Erkki Markkasen laatima tutkimus perukirjojen käytöstä alkuperäislähteenä. Markkanen käy analyysissään läpi perukirjan laatimisen historiaa lähinnä Ruotsia ja Suomea koskien sekä tekee syvällisen tarkastelun asiakirjan sisältöön. Analyysi auttaa etenkin aloittelevaa perukirjatutkijaa asiakirjalähteeseen tutustuessa.³¹

Markkasen analyysi perustuu omaan kokemukseen perukirjan käytöstä, mitä edustaa hänen väitöskirja Sisä-Suomen maaseutuväestön varallisuusoloista ja luottosuhteista 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Markkanen saa perukirjojen ja eri väestölähteiden avulla selville, että maaseudun väestön kokonaisvarallisuus kohosi tarkasteluajankohtana merkittävästi. Toisaalta tutkimuksessa on kyse vain perunkirjoitetusta väestöstä, joten niistä ihmisistä, joilta ei perukirjaa tehty, ei varallisuuskehitystä ole tiedossa. Vaurastumiskehityksestä voisi toisaalta olla siinä mielessä heidänkin suhteen kyse, että perukirjoja laadittiin Markkasen mukaan yhä useammalta vuosisadan loppua kohden. Ja kun perukirja on sitä todennäköisemmin laadittu niistä pesistä, missä varallisuutta oli

²⁹ Hårstedt 2007, 41. Kun Hårstedt samassa yhteydessä nosti Kyrönjokilaakson vauraaksi seuduksi, syntyy jo tässä vaiheessa pieni ennakoasetelma Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien varallisuuden vertailuun. Mutta lopulta kyse on vain ennakoasetelmasta, Ilmajoenkaan kaikki kylät eivät sijainneet Kyrönjoen varrella ja Länsipohja käsitti muutakin, kuin Nordmalingin talonpojat.

³⁰ Allardt 1980, 84

³¹ Markkanen 1988

perinnönjakoon asti, olisi näin niiden pesien määrä vähentynyt, joissa ei perittävää ollut ollenkaan.³²

Toini Aunola on niin ikään väitöskirjassaan antanut oman panoksensa perukirjoilla tehtävään historialliseen luottosuhdetutkimukseen. Aunolan tarkasteluun ovat päässeet pohjois-pohjalaiset kauppiaat ja talonpojat, sekä näiden keskinäiseksi majamieslaitokseksi kutsuttu erityinen luotonantojärjestelmä Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosina 1765—1809. Kauppiaiden tilikirjojen lisäksi Aunola on selvittänyt kysymystään niin kauppiaiden kuin talonpoikienkin perukirjojen avulla. Majamieslaitosta tarkastelemaan tutkimukseen perukirjat sopivat mitä mainioimmin, piti hän perukirjaan merkitä kaikki edesmenneen antamat ja ottamat, toistaiseksi takaisin maksamattomat luotot. Näin lukuisat talonpojat päätyivät lukuisten kauppiaiden perukirjoihin, vaikka perukirja sinänsä kuvaakin vain yhtä tilannetta. Mutta koska tilikirjoja ei ole säilynyt jokaiselta kauppiaalta, kertoo Aunola perukirjojen joka tapauksessa antavan tärkeän lisän luottosuhteiden tutkimiseen. Markkasen tapaan Aunolakin syvennyy perukirjan lähdekriittiseen puoleen, huomioiden etenkin vieraiden miesten antamia hinta-arvioita ja niiden totuudenmukaisuutta. Velkasaldoja tarkastellessaan Aunola on ottanut vertailukohteekseen tervan hinnan muutokset, olihan terva kyseisen seudun talonpoikien tärkeimpiä myyntiartikkeleita.³³

Valuutat eivät tunnetusti ole universaaleja ajasta ja paikasta toiseen, eikä kaksisataa vuotta sitten Ruotsissa ja Suomessakaan käytetty jatkuvasti ja aina samaa rahayksikköä. Rahan arvo heilahtelee, eikä samannimistäkään rahaa voi yksiselitteisesti verrata vuodesta toiseen. Eri kontekstien rahayksiköillä laskettuja summia voidaan asettaa rinnakkain deflatoimalla ne samanarvoiseksi, ja niin tehdään tässäkin tutkimuksessa. Deflatointiin tarvittava indeksi on lainattu Jari Ojalan väitöskirjasta, joka käsittelee pohjanmaan pikkukaupunkien kauppahuoneiden tuottavuutta ja kannattavuutta. Ojalan tutkimuksen tarkasteluajankohta osuu 1700- ja 1800-luvuille, mihin tämänkin tutkielman ajanjakso sijoittuu. Näin kaikille rahayksiköille, joita tässä tarkastelluista perukirjoista eri vuosina esiintyi, löytyy Ojalan tutkimuksessa deflaattori. Tällä tavalla jokaisen perukirjan varallisuussummat saadaan samalle viivalle laskemalla niiden vuoden 1913 Suomen markan arvo.³⁴ Tutkimuksessaan Ojala on muun aineiston ohella käyttänyt perukirjojakin, niiden avulla valottaakseen erityisesti kauppahuoneiden taloudellista tilaa sekä alusten hintakehitystä ja omistussuhteita.

³² Markkanen 1977, 38- 44.

³³ Aunola 1967. Tässä tutkimuksessa näemme myöhemmin, että kauppiaatkin päätyivät talonpoikien perukirjoihin. Normaalina oli silti ilmajokisten ja nordmalingilaistenkin velkaantuminen kauppiaille, kuten perukirjoista voi nähdä.

³⁴ Ojala 1999, 371-374

Ojala korostaakin perukirjojen roolia useamman kauppiaan taloudellisen tilan kuvaajana, asiakirja kun on laadittu kaikilta kauppiailta.³⁵

Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 lain mukaan laadittuja perukirjoja on käytetty ruotsalaisessakin tutkimuksissa. Rosemarie Fiebranzin sukupuolien työnjakoa ja elinkeinoja kotitalouksissa vuosina 1750—1850 käsittelevässä väitöskirjatutkimuksessa muodostavat perukirjat yhden osan suuresta määrästä eri alkuperäislähteitä. Hälsinglandissa sijaitsevan Bjuråkerin perukirjoja tarkastelemalla Fiebranz on muun muassa selvittänyt maataomistamattomien henkilöiden irtainomaisuutta, kiinnittäen huomiota erilaisiin työvälineisiin, maanvuokraukseen tai muuhun maankäyttöoikeuteen. Näin Fiebranz on päässyt lähelle tämänkin ryhmän kotitalouksia ja niissä vallinneita miesten ja naisten työnjakoa.³⁶ Fiebranzia aikaisemmin Ruotsissa perukirjoja ovat käyttäneet esimerkiksi ainakin Carl-Johan Gadd sekä Maths Isacson, vieläpä samaan ajankohtaan osuen kuin tämä tutkimus. Gadd on hyödyntänyt perukirjoja maataloustyövälineistön tutkimisessa niin talonpoikien kuin tilattomienkin omaisuuksia tarkastellen.³⁷

Kopparbergin läänissä sijaitsevan Byn pitäjän talonpoikaiston mm varallisuusnäkökulmasta tutkinut Isacson on esimerkiksi maanjakoasiakirjojen, rippikirjojen ja manttaaliluetteloiden³⁸ rinnalla käyttänyt alkuperäislähteenään perukirjoja. Isacson on jakanut talonpojat kolmeen ryhmään hiiliveron perusteella (små-, mellan- ja storbönder) sekä ammatillisen suuntauksen mukaan (landbönder, bergsmän, jordbrukare).³⁹ Isacson on rajannut tarkastelusta pois kiinteän omaisuuden, mutta on saanut selville, että sellaiset suurtilalliset, jotka olivat mukana vuoritoimessakin, olivat talonpojista rikkaimpia. Talonpoikaiston varallisuuserot olivat suuria ja ns. vuoritulallisten vaurautta korostaa vielä se, että heillä oli talonpojista eniten annettuja lainoja.⁴⁰

Varallisuudesta kertovia historiantutkimuksia on valmistunut aiemminkin ja niitä on tehty perukirjoilla ja muilla lähteillä. Luulajan menneisyyttä tutkinut Nyström on vuoden 1543

³⁵ Tilikirjoja ei näiltä kaikilta kauppiailta ollut löytynyt, vain laivanvarustajilta. Ojala 1999, 42-43

³⁶ Fiebranz 2002. Hälsingland sijaitsee hieman Tukholmasta pohjoiseen, Pohjanlahden eteläisellä (länsi)rannikolla.

³⁷ Gaddin tutkimus käsittelee aikaa 1750—1860 Skaraborgin läänissä, joka sijaitsi Vänern ja Vättern -järvien välissä, Gadd 1983; Isacson tutki ajanjaksoa 1680—1860. Kopparbergin lääni sijaitsi keskisessä Ruotsin sisämaassa Norjan rajalla, Isacson 1979.

³⁸ Maanjakoasiakirjojen, eli isojakoa ja laga skifteä koskevien asiakirjojen avulla Isacson on selvittänyt talonpoikien hallitseman maa-alueen suuruutta pitäjässä, Isacson 1979, 61-63. Rippikirjoilla ja manttaaliluetteloilla hän on tutkinut väestöä esimerkiksi kotitalouksien koon näkökulmasta, Isacson 1979, 96-100.

³⁹ Isacson 1979, 54. Ammatillisten ryhmien kuvaukset, landbönder: Isacson 1979, 32-39, bergsmän: Isacson 39-44, jordbrukare: Isacson 1979, 44-47.

⁴⁰ Isacson 1979, 165-166

verokirjalla saanut muun muassa selville, että varallisuus oli jakautunut epätasaisesti pitäjässä. Tilanomistajista rikkaampi puolisko vastasi verotaakasta peräti 70 prosentin verran, köyhempi puolisko vain 30 prosenttia.⁴¹ Tärkeätä ei ole pelkästään tietää, miten paljon varallisuutta on, vaan miten se on jakautunut. Myrdal ja Söderberg ovat 1500-luvun Ruotsin maataloutta tutkiessaan ottaneet tarkasteluun kotitalouskohtaisen karjan ja arvometallin arvon. Eteläinen Ruotsi etenkin Götalandin seudulla osoittautui karjan suhteen varakkaaksi, kun taas jo Mälaren-järven pohjoisrannoilla karjaa oli selvästi vähemmän. Karjaa kotitalouksissa on löytynyt kaksi kertaa enemmän kuin arvometalleja, mutta puhdasta rahaa oli vielä sitäkin vähemmän.⁴² Epäilemättä agraarisessa taloudessa karjalla on ollut merkittävä rooli ja vielä, kun arvometalleja saatikka rahaa ei järin paljoa ollut, on varallisuuden tutkiminen karjan mukaan perusteltua. Talonpojat eivät olleet varallisuustasoltaan yhtenäinen ryhmä, toteapa Jonssonkin varallisuuseroja olleen erityisen paljon 1800-luvun talollisten keskuudessa.⁴³ Mutta koska perukirjoissa luetellaan karja iät huomioiden, voisi tässäkin ottaa varallisuuden tarkasteluun karjamäärien näkökulman. Koska perukirjoista selville saatavat pesien kokonaisarvot on deflatoitavissa yhden ja saman rahayksikön arvoon, ei muuta näkökulmaa, kuten karjan määrää, varallisuuden tarkasteluun ole erityisesti valittu.⁴⁴

Talonpojan käsitteen määrittelyssä otetaan huomioon kahdensadan vuoden takaisen maaseutumailman patriarkalisuus, minkä jäljille koetetaan päästä ennen kaikkea vuonna 2002 ilmestyneen Arjen valta –teoksen avulla.⁴⁵ Patriarkalisuutta ei voida ohittaa, mutta lisää vertailukohtaa talonpojan käsitteen määrittelyyn saadaan ruotsalaisesta, vuoden 2006 neljännessä Historisk tidskrift –aikakauslehdestä, jonka erityisenä teemana on talonpoika.⁴⁶

Ilmajoki ja Nordmaling eivät ole mitään historiantutkimuksen mustia aukkoja, molemmista pitäjistä on laadittu omat tarinat. Ilmajoen pitkä menneisyys on jaettu ajanjaksoiltaan kronologisesti kahteen eri teokseen. Niilo Liakan tutkimus pitäjän historiasta ulottuu aina sen menneisyyden alkuhämäristä Ruotsin vallan loppuun, vuoteen 1809 asti. Venäjän vallan aikaa sekä itsenäisyyden ajan ensimmäisiä vuosikymmeniä on sen sijaan tarkastellut Aulis J. Alanen. Nordmalingin menneisyydestä kertoo puolestaan vuonna 1962 ilmestynyt, Tyko

⁴¹ Nyström 1992, 269

⁴² Myrdal & Söderberg 1991, 92-95. Mälaren sijaitsee suurinpiirtein Tukholman tasolla.

⁴³ Jonsson 1980, 42

⁴⁴ Esimerkiksi arvometalliomaisuutta tarkastellaan lähinnä kuriositeettimaisesti, se ei varsinaisesti kerro varallisuustasosta. Arvometalliomaisuus kertoo enemmän siitä, mihin talonpojat ovat sijoittaneet.

⁴⁵ Arjen valta –teoksesta luetut artikkelit: Eilola 2002, Karonen 2002, Liliequist 2002, Toivanen 2002. Lisäksi aikaisemmin mainittu Fiebrantzin väitöskirja antaa eväitä patriarkaalisen ajan maailmankuvan tavoittamiseen.

⁴⁶ Historisk tidskrift, vol. 126, 2006: Henningsen 2006, Katajala 2006.

Lundkvistin ja muutaman muun tutkijan laatima pitäjänhistoria.⁴⁷ Eryityisesti 1800-luvun alun Ilmajosta kertoo ilmajokelaisen filosofian kandidaatti Salomon Hanelleksen (1771—1843) laatima essee Ilmajoen pitäjän oloista.⁴⁸ Hanelleksen Kuninkaallisen Suomen Talous-Seuralle kirjoittama teksti antaa lukijalle tilaisuuden katsoa 1800-luvun alun Ilmajoen pitäjän arkea koulutetun ihmisen, hieman herraskaisen tilanomistajan silmin. Valistunut mies, vuosia pitäjäläisten markkinaelämäkin seuranneena kirjoitti Talous-Seuralle hieman kiivaaseen sävyyn:

*”Kahdet markkinat pidetään Ilmajoen pitäjässä, toiset keväällä, toiset syksyllä. Näistä on varmaan enemmän vahinkoa kun hyötyä pitäjäläisille, niissä kun ainoastaan myöhdään muutamia teuraseläimiä syksyllä. Sen sijaan ne viettelevät nuorisoa tuhlaamaan omaa ja vanhempainsa omaisuutta sekä kurjalle hevoskauppiaalle ja krouvarille, että noihin runsailla tullaamattomilla tavaroilla varustettuihin kauppapuoteihin..”*⁴⁹

Nordmalinginkin 1800-luvun alkupäivään pääsemme käsiksi aikalaisen silmin, vaikka mistään markkinakäyttäytymisestä tietoja emme Nordmalingissa saisikaan. Abraham Hülphers ei tosin ollut paikkakuntalainen, mutta teki 1750-luvulla Västeråsista käsin matkoja pohjoiseen Ruotsiin, merkiten tarkasti ihmisten touhuja ylös. Lundkvist on kopioinut Hülphersin tekstin osittain, keskittyen elinkeinoista kertovaan osioon, toimittamaansa Nordmalingin pitäjän historiaan.⁵⁰

Talonpoikia tarkastelevassa tutkimuksessa ei tietenkään voi ohittaa Eino Jutikkalan vuonna 1958 ilmestynyttä Suomen talonpojan historiaa, tutkimusta jota ilman talonpojan tutkiminen ja käsitteen määrittely 1800-luvun alun Suomessa ja hankaloituisi.⁵¹ Perukirjoihin liittyen Jutikkala on lisäksi kannustanut varallisuutta tutkivia vuoden 1800 varallisuusveroluetteloiden käyttöön, sillä toisin kuin perunkirjoitusten arviomiehet,

⁴⁷ Liakka 1934. Tässä on tosin käytetty kaksoisteosta, johon Jaakko Sarvela on lisännyt korjaukset Liakan tutkimukseen sekä oman selvityksensä pitäjän talon- ja torppien nimistä. Kaksoisteos on ilmestynyt vuonna 1986. Koska mikään Sarvelan korjaus ei koske tässä viitattua ja tarvittua tutkimuksen osaa, viitataan Liakan alkuperäiseen, vuoden 1934 teokseen, onhan se sellaisenaan julkaistu kaksoisteoksessa. Ilmajoen pitäjän myöhäisemmältä ajalta kertova tutkimus: Alanen 1953. Nordmalingin pitäjän historiikki: Lundkvist 1962a-d. Nordmalingin historiassa osa artikkeleista on muiden kuin Lundkvistin laatimia.

⁴⁸ Hanelleksen teksti ei tietenkään ole tutkimuskirjallisuutta, vaan aikalaisnäkemys jota käsitellään tässä alkuperäislähteen tavoin. Hanelles 1801. Salomon Hanelles oli Ilmajoen kirkkoherra Salomon Hanneliuksen (1722—1796) poika. Hanelles opiskeli Turun akatemiassa vuosina 1790—1793, oli Ilmajoella tilanomistaja ja elämässään innokas musiikin harrastaja, Virrankoski 2004 (www.kansallisbiografia.fi).

⁴⁹ Hanelles 1801, 10-11

⁵⁰ Samoin kuin Hanelleksen aikalaiskuvaus Ilmajoen oloista, Hülphersinkin tekstiä käsitellään tässä alkuperäislähteen tavoin. Lundkvist 1962b, 230-234.

⁵¹ Jutikkala 1958

varallisuusveroluetteloita kun ovat tehneet asiantuntevat lautakunnat.⁵² Näiden tutkimusten lisäksi tutkimuskontekstien kiemuroihin pääsee käsiksi esimerkiksi Christian Ahlbergerin ”Böndernas tid 1720—1866”-, Petri Karosen Ruotsin aikaa käsittelevän ”Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521—1809”- sekä Maria Sjöbergin ”Agrara förhållanden 1500—1850” -tutkimuksen avulla. Talonpoikia tarkasteleva tutkimus ei voi ohittaa maatalouden menneisyyttä ja merkitystä. Tähän tarkasteluun on Ruotsista antanut apunsa Carl-Johan Gaddin ”Det svenska jordbrukets historia. Den agrara revolutionen 1700—1870” sekä Suomesta ”Suomen maatalouden historia 1”. Ruotsalaisen Martin Hårstedtin tuore tutkimus Suomen sodasta tarjoaa avaran näkökulman sotaan, ja on siksi tärkeä osa tämän tutkimuksen rakentumista. Samalla Hårstedtin teos edustaa mielenkiintoisella tavalla Suomea ja Ruotsia yhdistävää historian tutkimusta, mihin tässäkin tarkastelussa yritetään.⁵³

Tämän tutkimuksen koossapitävän rungon ja kahden pitäjän yhdistäjän roolin ottaa ja muodostaa vertaileva ote, minkä vuoksi metodiin on korostetusti haettu aikaisemman tutkimuksen näkemystä ja ohjausta. Runsaasti tätä metodologiaa ei suomalaisessa historiankirjoituksessa ole analysoitu, vaikka sitä tutkimuksissa käytetäänkin. Mutta eipä ole syntiä jos hieman vierailee muiden tieteenalojen poluilla, joten tässäkin on syvennytty etenkin sosiologiain näkemyksiin vertailevasta menetelmästä. Suomalaisista sosiologeista etenkin Erik Allardtin näkemykset vertailukohteiden valinnasta sekä Risto Alapuron näkemykset vertailun tieteenhaaran luonteesta, antavat virikkeitä tämänkin tutkimuksen analyysille, mutta vauhtia haetaan aina Émile Durkheimista lähtien. Raymond Grew ja Jeremy Black pääsevät ääneen näkemyksillään vertailevan metodin käytöstä erityisesti historian tutkimuksessa.⁵⁴

1.4. Vertaileminen ja talonpojan käsite menetelminä

Seuraavaksi käydään läpi vertailevan metodin piirteitä erityisesti tähän tutkielmaan sopien, mutta suodaan hetki hieman laajemmallekin vertailevan metodin tarkastelulle. Tämän jälkeen ryhdytään etsimään tutkielmalle talonpoikia käsitteenmuodostuksen välinein, minkä jälkeen käydään läpi määrittelyn avulla valittujen perukirjojen määrää sekä tämän aineiston käytössä huomioon otettavat lähdekriittiset näkökohdat.

⁵² Jutikkala 1949, 170. Lisäksi Aunola huomauttaa näistä luetteloista ja onkin ottanut niistä vertailukohteet kaikille niille tiloille, joilta tutkimuksessa on ollut perukirja, Aunola 1967, 39; Ranta 1978, 44-45. Tässä tutkimuksessa omaisuusveroluetteloiden käytöstä on luovuttu työn rajaamisen vuoksi.

⁵³ Ahlberger 2004; Karonen 1999; Sjöberg 2006; Gadd 2000; Suomen maatalouden historia 1 –teoksesta erityisesti luetut artikkelit, Jutikkala 2003a, Jutikkala 2003b, Rasila 2003, Saarenheimo 2003, Waris 2003, Wilmi 2003; Hårstedt 2007.

⁵⁴ Allardt 1980; Alapuro 2004; Durkheim 1977 (1895); Grew 2006; Black 2000.

1.4.1. Vertailevan menetelmän käyttäminen historiantutkimuksessa

Vertailevan menetelmän käyttäminen voi yhtäkkiä ajatellen tuntua helpolta, niin tavallista eri asioiden vertaileminen on jokapäiväisessä elämässä. Tai, kuten Grew asian ilmaisee, vertailevaa historiantutkimusta saatetaan asiantuntevissakin piireissä toisinaan pitää kuin porvarillisen ristiriitaisena suhtautumisena hyviin viineihin.⁵⁵ Mutta vertailu on mielestäni menetelmä, jonka avulla asiat voidaan saada näyttämään mitä erilaisimmissa tilanteissa, juonitellen vertailua käyttämällä asioita voi esittää vääristyneessä valossa. Tieteen täytyy lähtökohtaisesti olla objektiivista, jolloin vertailevaan tutkimukseen kohdistuu näin erityiset paineet. Syvällisempikin kriittisyys kannattaa, sillä parhaimmillaan vertailemalla saadaan uusia näkemyksiä, uutta ja hedelmällistä tietoa.

Viiniviittauksesta huolimatta Grew toteaa monen historioitsijan ymmärtäneenkin vertailun hyvät puolet, ja kannustaa metodin käyttämiseen. Grew listaa neljä eri asiaa, joihin vertailevan menetelmän käyttäminen parhaimmillaan antaa paljon apua: kysymysten asetteluun, historian ongelmien identifiointiin, sopivien tutkimusten suunnitteluun sekä merkittävien päätelmien saavuttamiseen ja testaamiseen. Vertaileva historiantutkimus ei vaadi kansallisten rajojen ylittämistä ja niiden mukanaan tuomaa tietämyksen ja työmäärän kasvamista. Päinvastoin, Grew korostaa kansallisten rajojenkin sisällä tapahtuvaan vertailuun, mikä auttaa ymmärtämään kyseistä kansallisuutta. Vertailemalla avartuu näkemys siitä, että muutenkin olisi voinut tapahtua:⁵⁶

”To look at other cases is to see other outcomes. By considering them, the historian wins some freedom of the tyranny of what happened and develops that awareness of alternatives – of a missing revolution, of banks that were not formed, of parliaments that did not meet, of populations that failed to increase – that underlies some of the most provocative of historical questions. We are easily blinded by the obvious.”⁵⁷

Black korostaa, että vertailevalla metodilla historiassa pystytään ymmärtämään tärkeintä, ydintä sekä erityistä. Näin voimme muodostaa yleisiä käsitteitä, joilla on eri sisältöeroja eri konteksteissa. Yleistä pystymme käsittämään paremmin, kun yksittäistapauksista on uutta tietoa. Vertailemalla näihin käsitteisiin saadaan lisää syvyyttä, lisää tietoa mikä selittää ehkä lisää muissakin konteksteissa ilmeneviä, saman yleisen käsitteen alle meneviä tapauksia.⁵⁸ Yleisen lisäksi vertaileva metodi paljastaa vielä enemmänkin tietoa kohteista itsestäänkin,

⁵⁵ Tällöin historioitsijan suhtautuminen vertailevaan metodiin osoittaisi hyvää makua, mutta metodille periksiantaminen olisi turhaa ja kevytmielistä, Grew 2006, 98.

⁵⁶ Grew 2006, 98-104

⁵⁷ Grew 2006, 104

⁵⁸ Black 2000, 106-107

sillä vertailemalla muihin kohteisiin voi löytyä sellaisia selittäviä tekijöitä, joita kohteita yksistään tutkimalla ei välttämättä löytyisi. Yleistä ei voi olla ilman erityistä ja toisinpäin.

Ei ole olemassa mitään yhtä ja ainutta tapaa tehdä vertailevaa tutkimusta, tärkeintä on varmistaa, että oikeasti tutkii ja vertaa samoja asioita.⁵⁹ Historiantutkimuksessa riski on hoidettavissa lähdekriittisin ja kontekstin huomioimisen keinoin. Koska vertailevaa metodologiaa voidaan käyttää eri tavoin, täytyy jokaisen sitä tutkimuksessaan käyttävän analysoida oma tapansa kriittisesti ja syvällisesti. Vertailemalla menetelmällä saavutetulle tiedolle on annettava se tila, minkä sille voidaan katsoa kuuluvan. Tila riippuu siitä, millä tavoin tutkija itse on metodologiaa käyttänyt, sillä tulosten vakuuttavuus ja tieteellisyys riippuvat siitä vertailun tasosta, mitä tutkija on käyttänyt.

Vertailua on pitkään pidetty erityisesti sosiologian metodina, onpa esimerkiksi yksi tieteenhaaran oppi-isistä Émile Durkheim todennut sen olevan erityisesti sosiologiaa määrittävä tekijä. Suomalaiset nykysosiologit eivät asiaa niin tiukasti käsitä, vaan antavat tilaa muillekin menetelmille. Merkillistä heidän teorioissa silti on, että niiden mukaan vertaileva menetelmä tekisi historiantutkimuksista yhteiskuntatieteellisiä.⁶⁰ Mutta kun historiantutkimus säilyttää vertailevaa menetelmää käyttäessäänkin omat piirteensä, metodi ei muuta sen luonnetta yhteiskuntatieteelliseksi. Käytännössähän vertailevaa metodologiaa käytettäessä historiantutkimuksen syvimmat piirteet alkuperäislähteiden kriittisenä käyttäjänä, ja kontekstiinsa sitojana vain korostuu. Alapuron mukaan vertaileva historiantutkimus muuttuu yhteiskuntatieteelliseksi sen vuoksi, että historioitsijat vertaillessaan alkavat entistä tietoisemmin käyttää sosiologeihin perinteisesti liitettyjä käsitteitä.⁶¹ Varmasti historiantutkijatkin voivat käyttää ja käyttävätkin näitä käsitteitä, mutta sinänsä se ei tee tutkimuksesta yhteiskuntatieteellistä.

Analysoidaan tässäkin tutkimuksessa sellaiset käsitteet kuin ”talonpoika” ja ”talollinen”. Jo tarkastelukohteena oleva ”varallisuus” sinänsä muodostaa tarkasteltavan käsitteen, ja sekin tullaan sijoittamaan kontekstiinsa ja määrittelemään. Sosiologien tapa käyttää käsitteitä johtaa Alapuron mukaan vertailuun ja siitä yleistäviin esityksiin, yli yksittäisten tapausten. Käsitteitä, yleistä ja erityistähän niin ikään Black korosti.⁶² Onkin totta, että edellä mainitut

⁵⁹ Etenkin Melin varoittaa käsite-eroista, Melin 2005, 60. Vertailevan metodin lukemattomista käyttämöhdollisuuksista kertonee esimerkiksi Alapuron artikkeli asiasta, kun hän analysoi menetelmän vaihtoehtoja aina mikrotasolta makrotasolle, Alapuro 2004, 56-62. Melin puolestaan jakaa metodologiaa kvalitatiiviseen ja kvantitatiiviseen puoleen, Melin 2005, 56-60.

⁶⁰ Melin 2005, 60. Alapuro 2004, 53

⁶¹ Alapuro 2004, 53-54

⁶² Alapuro 2004, 53; Black 2000, 106-107.

käsitteet muodostavat sen yleisen katon, jonka avulla kahta tarkasteltavaa kohdetta tutkitaan 35 vuoden aikana kahdessa eri pitäjässä. Käsitteet määritellään tarkasti, että tiedetään vertailtavan samantyyppisiä kohteita, vaikka yksilötasolla poikkeavuuksia olisikin.

Vertailtavien kohteiden valintaan ja vertailun rooliin kussakin tutkimuksessa täytyy osoittaa suurta analyysia ja perustelua. Toisin kuin vertailevassa tutkimuksessa monesti, tässä lähtökohtana ei ole etukäteen tiedetty tai tunnettu ilmiö tai tapahtuma, jonka syitä lähdetään vertailevan metodin avulla etsimään. Tässä perimmäinen kysymys on muotoa ”kuinkas sitten kävikään?”. Tiedämme, että talollisia oli molemmissa pitäjissä ajanjaksolla 1796—1830 ja heillä oli varallisuutta. Sitä sen sijaan emme etukäteen tiedä, millaista varallisuus oli ja miten paljon sitä oli, vielä vähemmän tiedämme siitä missä suhteessa talonpojilla oli varallisuutta Pohjanlahden molemmin puolin.

Vertailtavien kohteiden valintaan on Erik Allardt, John Stuart Millin vuonna 1843 esittämiin teorioihin nojautuen, antanut kaksi vaihtoehtoista ohjetta: tutkija voi valita joko mahdollisimman samanlaiset tai mahdollisimman erilaiset kohteet. Mahdollisimman samanlaisia kohteita tarkasteltaessa selvitetään, ovatko kohteiden minimaaliset erot syinä sen ilmiön erilaisuuteen vertailtavissa kohteissa, mitä tutkija tutkii. Vastaavasti mahdollisimman erilaisia kohteita tutkittaessa harvat yhdistävät tekijät voivat osoittautua tutkittavan ilmiön selittäjiksi. Allardt ei toki näe malleja ongelmattomina, sillä ikinä ei voi esimerkiksi olla varma siitä, että samanlaisuuksia etsittäessä on varmasti kaikki yhdistävyydet löydetty. Allardt myöntää, että nämä strategiat ovat historiantutkimuksessakin epärealistisia ja sopivat ehkä enemmän luonnontieteille. Valintaa ohjaavat muutkin, tutkimuskohtaiset tekijät.⁶³

Etenkin historiantutkimuksessa on vaikea tietää, onko vertailtavista kohteista saatavilla varmasti tarpeeksi sellaista tietoa, minkä perusteella voisi valita mahdollisimman samanlaisia tai erilaisia yksiköitä. Strategiat kannattaa pitää mielessä, vaikka sellaisiin ideaalilanteisiin ei ikinä päästäisikään. On tärkeätä ymmärtää, millä tavoin erilaisia ja samanlaisia yhteiskuntia tai kohteita voidaan verrata, mitä asioita tulee ottaa tällöin huomioon. Tutkijan on selvitettävä, mitkä tekijät ovat kohteiden valinnassa oleellisia, miten samankaltaisuudet ja eroavaisuudet tulee tutkimuksen aikana huomioida.

Historiantutkijan pitäisi pystyä luottaa aikaisempiin tieteellisiin tutkimuksiin, joiden varassa valitsee vertailtavia kohteita.⁶⁴ Tutkimukset ovat yleensä eri ihmisten tekemiä erilaisissa

⁶³ Allardt 1980, 79-80

⁶⁴ Esimerkiksi tässä tutkimuksessa on aikaisemman tutkimuksen valossa ensin valittu pitäjät, toki varauksella, ja sitten ryhdytty tarkastelemaan perukirjoja. Niin ikään talonpojan käsitteen määrittely nojaa vahvasti

konteksteissa, jolloin niitä ei aina voi asettaa ihan samalle viivalle. Tiede on väkisininkin aina hieman subjektiivista, kontekstinsa ajattelutapoihin sidoksissa.⁶⁵ Historiantutkimuksen luotettavuus ei tästä siltikään kärsi, tutkimusten luonne ennemminkin auttaa tutkijaa paremmin ymmärtämään tutkimuskohteitaan ja tutkimusongelmaansa. Näin tutkija osaa asettaa aikaisemman tiedon siihen kontekstiin, missä se on tuotettu, mikä puolestaan valaisee sekä kyseistä aikaisempaa tutkimustietoa, että itse kohdetta, jota tutkija tutkii. Samallahan tutkija voi osoittaa aikaisemman tieteellisesti tutkitun tiedon virheelliseksi, mikäli omassa tutkimuksessaan niin pystyy osoittamaan.⁶⁶ Tässä tutkielmassa esimerkiksi pitäjistä aikaisemmin laaditut historiikit eivät kerro kohteistaan täysin samoja asioita, miten vertailevassa tutkimuksessa voikin käydä. Olennaiset pitäjistä kertovat seikat on koetettu tietysti löytää, analysoida ja kertoa.

Mielestäni vertailevassa historiantutkimuksessa jokainen vertailtava kohde on käsiteltävä yhtä syvällisesti, jokaisesta vertailtavasta kohteesta käytettävät alkuperäislähteet kriittisesti analysoiden. Mitä erilaisemmat alkuperäislähteet, sitä syvällisemmin niitä on analysoitava. Grew'n sanoin historioitsijan käyttämä vertaileva analyysi on yhtä turha kuin arkkitehdin vatupassi jos se ei ole suorassa, eli tutkimuskohteista on oltava tasapainoiset lähteet.⁶⁷

Vertailutuloksia ei voi saada, mikäli kohteita ei tällä tavoin laiteta samalle viivalle, eihän tällöin tiedetä tarpeeksi asioita kohteista, sellaisia asioita jotka voisivat vaikka selittää yhteneväisyyksiä ja/tai poikkeavuuksia. Ja jos kriittittömästi vertaillaan erilaisia, erilaisissa konteksteissa syntyneitä lähteitä, on suuri vaara esittää asiat kieroutuneessa valossa.⁶⁸ Siinä mielessä tutkimuksissa tapahtuvaa aikaisempaan tutkimukseen viittaamista ei voida pitää vertailevana, jos viitatussakin tutkimuksissa käytettyjä alkuperäislähteitä ei laiteta samalle viivalle, ja tuloksia analysoida tällaisella rinnakkaisella näkökulmalla.⁶⁹

aikaisempaan tutkimukseen, jota ilman määrittely olisikin voinut olla hankalaa, vaikka lopullinen valinta tapahtuikin itse perukirjojen perusteella.

⁶⁵ Haaparanta & Niiniluoto 1998, 15

⁶⁶ Haaparanta & Niiniluoto 1998, 16-17. Aikaisemman tieteellisen tutkimuksen tiedon korjaamisella viitataan tässä Haaparannan ja Niiniluodon tarkoittamaan tieteen itsensäkorjaavuuteen, eli millään auktoriteetilla ei ole tieteessä ikuista asemaa. Edelleen se viittaa tieteen edistymiseen, jolloin tiedon määrällisen kasvun lisäksi virheellisiä teorioita tai hypoteeseja korvataan uusilla. Tämä ei ollenkaan tarkoita, että tässä tutkimuksessa aikaisemman tutkimuksen tuloksia pyrittäisiin jotenkin muuttaa, vaan että tämänlaiset asiat on otettava huomioon vertailevassakin, historiallisessa tutkimuksessa.

⁶⁷ Grew 2006, 102

⁶⁸ Melin huomauttaakin eri käsitteiden mahdollisista sisältöeroista eri konteksteissa, varoittaapa hän samankaltaisen laadullisen aineiston käytön vaaroista. Samalla Melin kehottaa käyttämään tarvittaessa täysin toisistaan poikkeaviakin aineistoja. Melin 2005, 60-61.

⁶⁹ Tämä ei tietenkään missään tapauksessa tarkoita sitä, että aikaisempiin tutkimuksiin viittaaminen tai näihin vertaaminen olisi jotenkin huonoa. Tarkoituksena on teroittaa vertailevan metodin käyttöä etenkin tässä tutkielmassa, korostaa että Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat tutkitaan samoin kriteerein, mutta vertailtavina, kahtena erilaisena kohteena.

Historiantutkimuksessa käytetään aikaisempaa tutkimusta oleellisena osana tutkimuskysymyksen selvittämiseksi, mutta vaikka kyse olisi alkuperäislähteistä saatujen tulosten vertaamista aikaisempien tutkimusten saamiin tuloksiin, ei kyse ole vertailusta metodisesti. Vertaileva tutkimus tähtää erityisen ymmärtämiseen, mikä tarkoittaa kahden tai useamman kohteen tutkimista niiden alkuperäislähteiden avulla.

Tutkittaessa talollisten varallisuuksia on tärkeää yrittää huomioida kohteiden hallinnolliset piirteet, maantieteestä ja ilmastosta johtuvat seikat kuten perifeerisyys ja maan ravinteikkaus, väestön rakenne ja talollisten määrä, elinkeinorakenne jne.⁷⁰ Koska tarkoituksena ei ole mustavalkoisen ideaali tavoite selvittää varakkaampaa pitäjää, vaan ajassa tapahtuvaa kehitystä ja kummankin pitäjän kehityksen vertaaminen toiseen, ei haittaa vaikka kohteet olisivat suhteessa toisiinsa hieman erilaisiakin. Riittää, että pitäjillä on muutama oleellinen yhdistävä piirre, jotka antavat kohteille riittävästi yhdistävät raamit. Tärkeätä on löytää verrannolliset kohteet sekä niistä sopivat alkuperäislähteet. Tämän jälkeen eroavaisuudet ovat se rikkaus, joka antaa tutkimustulosten tulokinnalle eväät, antaa tarvittavia selityksiä, selityksiä joita ilman vertailevaa otetta ei ikinä olisi välttämättä edes hoksattu.

1.4.2. Tutkimuksessa käytettävä talonpojan käsite

1.4.2.1. Vain yksi käsite kelpaa

Tieteellisesti kestävä, vertailevan tutkimuksen on kiinnitettävä huomiota kohteiden valinnassa etenkin silloin, kun oikeat valinnat eli oikeat talonpojat eivät juokse tutkijan syliin itsestään.⁷¹ Tässä tutkimuksessa mukaan valitut perukirjat perustuvatkin tutkijan itsensä määrittelemään talonpojan käsitteeseen.⁷²

Kahta (tai useampaa) kohdetta vertaavan tutkijan täytyy varmistua siitä, että on muodostanut ryhmät samoilla perusteilla. Vertailevan tutkimuksen luotettavuus lepää suurelta osin tehtyjen määrittelyjen varassa, tarkoittaen niitä määrittelyjä, jotka muodostavat vertailtavat kohteet.⁷³ Tässä tutkimuksessa kaksi agraarista ja perifeeristä pitäjää, joihin samat lait

⁷⁰ Toisaalta vertailevassa tutkimuksessa on vaara, että kohteista ei ole tehty aikaisemmin samankaltaisista asioista kertovaa tutkimusta.

⁷¹ Sinänsä ”oikea valinta” on ajatuksena mahdoton, mutta tutkijan on jossain vaiheessa hyväksyttävä tekemänsä valinnat ja katsoa ne oikeiksi, mahdottomuuksien olemassaolon tiedostaen.

⁷² Tutkijan itsensä määrittelemä käsite tarkoittaa, että käsitettä ei ole suoraan otettu aikaisemmasta tutkimuksesta, sitä silti vahvasti apuna käyttäen, tämän tutkimuksen talonpojan käsitteen rakennuksessa.

⁷³ Grew 2006, 100. Grew jatkaa vielä, että siitä syystä usein tutkijoista tuntuu helpolta verrata erilaisia ”luokkia” tai ”luokituksia”. Erilaisia instituutioita ei hänen mukaansa voi kuitenkaan verrata sokeasti

vaikuttivat, muodostavat alun perin riittävän samankaltaiset kokonaisuudet vertailuun. Periaatteita, joilla vertailtavat kohteet eli tässä talonpoikien ryhmät muodostetaan, sovelletaan samalla tavalla molemmissa aineistoissa. Vertailevassa tutkimuksessa alkuperäislähteiden määrän kasvun riski on suuri ja siksi, tutkimusaiheen niin salliessa, on järkevää rajata tutkittavien käsitteiden sisältö tarkasti. Ja tämä tarkka käsite, vaikka se sitten tarkoittaisi vain pientä osaa, kertoo enemmän kuin löyhä ja laveasti epämääräinen termi. Tarkkuus on tärkeätä, kun hahmotellaan tarkasteltavan ryhmän varallisuutta.

Talonpojan käsite määritellään tässä ainoastaan tähän tutkimukseen sopivaksi. Aika ja paikka liikkuvine osineen, kontekstit, ovat muodostaneet aina omanlaisensa talonpojan, hahmon jota nimitetään samalla sanalla kuin toista aivan erilaisessa ympäristössä elänyttä. Eivätkä nämä eri kontekstien talonpojat aina tarkoita täysin samaa asiaa. Aikaisempien tutkimusten talonpojan käsitteen käyttötavat ja määritelmät antavat luonnollisesti perustan sille, miten talonpojat aineistojen kätköistä voidaan jäljittää, mutta lopullinen, tapauskohtainen määrittäminen tehdään tässäkin tutkimuksessa erikseen. Ja vaikka yksilöinä tähän valitut talonpojat voivat toisistaan poiketakin, täytyy silti muodostaa joku käsite, joku kehikko jonka kriteerit mukaan valittavat talonpojat (perukirjat) täyttävät ja siten muodostavat perustellun tutkimuskohteen.

Lisäksi tämän tutkimuksen talonpoika on tallannut sekä Ilmajoen, että Nordmalingin tantereita. Luonnollisesti tutkimuksessa myöhemmin osoittautuu kahden eri pitäjän talonpoikien eroavaisuuksia, mikä korostaakin tiukasti rajattujen talollisten moninaisuutta. Katajala kannustaakin vertailemalla tehtävään talonpojan käsitteen määrittelyyn, vertailuun joka ylittäisi kansallisiakin rajoja.⁷⁴ Virallisestihan tässä on vuosina 1809—1830 kyse kahden eri valtion alamaisista, mutta on kyseenalaista, millä tavoin ilmajokelaiset muuttuivat tässä suhteessa ajanjaksosta 1797—1808. Varsinaisesta kansallisesta vertailusta tässä ei valtiomuutoksesta huolimatta voida puhua, sillä mentaaliset tekijät tuskin muuttuivat radikaalisti kahdessakymmenessä vuodessa, kun lisäksi sellaiset asiat kuten lait ja uskonto säilyivät Ruotsin vallan ajan kaltaisina.

Tässä tutkimuksessa käytetään sekä talonpojan, että talollisen nimikettä kuvaamaan yhtä ja samaa asiaa. Molempia nimikkeitä käytetään tässä eri syistä. Talonpoika-nimikkeeseen saatetaan liittää yleisestikin mitä erilaisimpia, selvästi maata omistamattomia maaseudun

keskenään, sillä eri konteksteissa samalta kuulostavilla asioilla voi olla eri merkitys. Aikaisemminhan Melinkin huomautti samasta asiasta etenkin käsitesisältöjen osalta, Melin 2005, 60.

⁷⁴ Katajala 2006, 800

ihmisiä. Talonpojan voi käsittää laajastikin, kuten kansatieteilijä Veikko Anttilan on tehnyt omassa tutkimuksessaan talonpoikaisen maatalouden uudenaikaistumista. Anttilan talonpoika muodostuu sosiaalisen aseman perusteella, jolloin säätyläiset ja muuten virkansa puolesta tilaa viljelevät eivät kuulu joukkoon. Eli Anttilan talonpoikiin kuuluu itsenäisten tilojen viljelijöiden lisäksi maanvuokraajat, eli torpparit ja lampuoteja.⁷⁵ Ehkä kulttuurisesti käsitettävään, talonpoikaiseen elämäntyyliin ja mentaliteettiin voidaan torpparit laskeakin, sillä todennäköisesti he yrittivät ylöspäin, kohti korkeampaa statusta maaseudulla, joka sitten sattui olemaan talonpoikien ryhmä.⁷⁶

Koska talonpoika voi viitata tähän kulttuurisesti laajaan talonpoikaisuuteen, on perusteltua käyttää sen kanssa hieman tiukempaa talollinen-nimikettä. Anttilan kanssa samaa aikakautta ja osittain samaa teemaakin tutkinut Matti Peltonen jakaa kulttuurisesti käsitettävän talonpoikaisuuden jo teoksensa otsikossa talollisten ja torpparien ryhmiin. Peltonen muistuttaa, että juridisesti ymmärrettynä talonpoika oli maata omistava, itsenäinen ja vapaa maanviljelijä. Talonpojan rajaaminen tiukasti on Henningseninkin mukaan tyyppillistä Pohjoismaille, kun esimerkiksi englantilaisella kielialueella talonpoikaa tarkoittava sana ”peasant” tarkoittaa maaseutuväestöä kokonaisuudessaan. ”Peasant” onkin rakennettu kulttuuriin ja sosiaalisiin tekijöihin perustuen. Kun suomen kielen ”talonpoika” ja ruotsin kielen ”bonde” viittaavat paitsi kotitalouteen, maahan ja pihaan (gård), tarkoitti se nimenomaan kotitalouden ”johtajaa”.⁷⁷ Tarkennettuaan ruotsalaisen talonpojan tarkoitaneen maanomistajaa Peltonen huomauttaa, että Pohjoismaiden rajattu näkemys talonpojan talollisuudesta jättää paljon maaseudun väestöä tällaisen tutkimuksen ulkopuolelle.⁷⁸

Talonpojan käsitteellä viitataan yleensä veroa maksaviin talollisiin. Tässä Peltonen näkee tulkinnan kapeuden ja vaaran sortua kuvittelemaan talollisten ryhmä jotenkin yhtenäisenä ja samankaltaisena.⁷⁹ Tässäkin tutkielmassa jää paljon maaseudun väestöä ulkopuolelle, mutta rajauksella on syynsä lähdeaineistossa. Tutkimuskohteen rajaamista talollisiin puoltaa jo sinänsä perukirjan luonne varakkaiden ihmisten omaisuudesta kertovana lähteenä.⁸⁰ Molempien nimikkeiden, talonpoika ja talollinen, käyttö on perusteltua ja järkevää toisaalta

⁷⁵ Anttila 1974, 14-15. Torpparit ja lampuodit olivat oikeudellisesti vuokrataan viljelijöitä, mihin tässä aluvussa myöhemmin palataan, Rasila 2003, 367-370.

⁷⁶ Torpparit kuuluivat Rasilan sanoin yhteiskunnan laveaan keskiryhmään, osa torppareista oli vauraita ja osa eli kituuttaen, Rasila 2003, 380.

⁷⁷ Henningsen 2006, 687-688

⁷⁸ Peltonen 1992, 27

⁷⁹ Peltonen 1992, 30-33. Liitteillä 4 ja 5 löytyy pitäjien kaikkien tutkimusajankohtien perukirjojen edesmenneiden ihmisten nimikkeet. Nimikkeidenkin perusteella voi jo päätellä hieman, minkälaisista ihmisistä perukirja laadittiin.

⁸⁰ Markkanen 1988, 52

tarkentavassa, toisaalta laajentavassa merkityksessä. Näin vältetään tahattomalta ryhmän jäykistämistä, kun talonpoikaisuus korostaa talollisten ryhmän monikerroksisuutta ja laajuutta, mutta talollinen-nimike korostaa käsitteen oikeudellista asemaa viljelemäänsä ja asumaansa maahan.

1.4.2.2. Aateliston, papiston ja porvareiden kanssa säätyvaltiopäivillä

Ruotsin säätyjärjestelmä oli alkanut murentua hiljaksen jo 1700-luvun aikana ja se jatkui 1800-luvulla. Mutta siltikin talonpojat muodostivat edelleen oman, virallisen säätynsä Ruotsin valtiossa, eikä tätä poliittista säätyjärjestelmää voida unohtaa talonpoikaa tutkittaessa. Muut järjestelmän säädöt olivat aatelist, papisto ja porvaristo.⁸¹ Vaikka säätyvaltiopäivät ja samaten talonpoikien sääty vahvistettiin jo 1600-luvun lainsäädännössä, joutuivat talonpojat odottamaan aina kuningas Kustaa III:n aikaa ja toimenpiteitä saadakseen oikeuksilleen vahvistuksen. Jo 1700-luvun aikana parannuksia oli tehty, mutta virallisesti oikeudet kirjattiin ylös vuonna 1789. Tällöin kuningas hyväksyi Yhdistys- ja Vakuuskirjan, jossa talonpoikien oikeus perintömaahansa vahvistettiin, kun perintötilallisten omistusoikeus muuttui melkein yhtä vahvaksi kuin rälssimaanomistajien. Samalla kruunutilallisten hallintaoikeutta parannettiin, Jutikkala kuvaa heidän saaneen ”perintövuokraajien” roolin ja vahvuuden. Muitakin talonpojan asemaa vahvistavia asetuksia säädettiin samaan aikaan, eikä ollenkaan vähimpänä parantuneen tilaisuuden lunastaa kruunutila perintötilaksi.⁸²

Säätyvaltiopäiviä ei pidetty Porvoon valtiopäivien jälkeen Suomessa pidetty ennen vuotta 1863. Säädöt eivät kuitenkaan faktisesti lakanneet olemasta, kokoonnuttiinhan vuonna 1863 jälleen vanhojen säätyrajojen mukaisesti. Siten talonpoikienkin sääty tunnustettiin, talonpojatkin olivat olemassa ryhmänä ja yksilöinä koko 1800-luvun alun ajan.

Talonpojat jaetaan tutkimuksessa monesti kolmeen ryhmään. Perintö- tai verotalonpojat omistivat maansa ja maksoivat siitä veroa kruunulle. Kruununtalonpojat viljelivät kruunun maata, mutta heillä oli maahansa hallintaoikeus ja maksoivat siitä kruunulle vuokraa, joka oli samaa suuruusluokkaa kuin perintötalonpoikien maksama vero. Kolmantena talollisten ryhmänä oli rälssitalonpojat, joiden viljelemä maa kuului yleensä aatelistelle. Rälssitalonpojat maksoivat vuokraa kyseiselle aatelistelle joko rahana, erilaisina tuotteina tai päivätöinä. Vaikka nämä kaikki kolme ryhmää luettiin talollisiin kuuluviksi, käytännössä säätyvaltiopäiville edustamaan pääsivät perintö- ja kruunutilalliset, rälssitalonpojat

⁸¹ Karonen 1999, 416-418; Mäntylä 2003, 252-266

⁸² Jutikkala 1958, 293-296; Jutikkala 2003b, 453-454; Karonen 1999, 369-370; Katajala 2006, 793; Behre 2003, 229

tulivat edustetuiksi aateli-isäntänsä välityksellä, aatelisten säädössä. Ei voi olla korostamatta liikaa sitä, että talollisella täytyi olla ainakin hallintaoikeus viljelemäänsä ja asumaansa maahan, että hänet hyväksyttiin talonpoikien säätyyn virallisesti. Vuokraviljelijät (torpparit, lampuodit, mäkitupalaiset) eivät olleet tässä asemassa.⁸³

1.4.2.3. Huoneentauluopin isännät ja emännät mukana naimaoikeudenkin vuoksi

Tutkimusajankohdan maaseutua värittää patriarkaalin maailmankatsomus, luterilaiseen huoneentauluoppiin perustuva hierarkinen järjestys.⁸⁴ Patriarkaalisuus on sellainen käsite, jota ei voi mitenkään universaalisti määrittellä. Koska se on vaikuttanut tutkimusajankohdan talonpoikaiseen maailmaan ja talolliseen, ei sitä voi käsitteen määrittelyssä sivuuttaa. Yleisesti patriarkaalisuus viittaa miesvaltaisuuteen, isän rooliin sekä ”johtajana”, että vastuullisena oman yksikkönsä edustajana. Patriarkaalisen ajan perheen johtajana oli yleensä isä.⁸⁵

Olisi väärin ajatella patriarkaalisuutta sovinnistisuuden ilmentymänä, olisihan sovinnismien vieminen 1800-luvun alun maaseudulle mitä suurimpia anakronismisyntejä. Jo aikalaiset pitivät miehen absoluuttista valtaa suhteessa naiseen vääränä, huomauttaa Karonen ja jatkaa, että liittoutumalla keskenään miehet olisivat lopulta toimineet omia kotitalouksiaan vastaan. Kotitalouden etu oli niin isäntien kuin emäntienkin etu. Kyse ei ollut pakonomaisesta, tarkoituksellisesta miesten suosimisesta naisten kustannuksella sinänsä, vaan tavasta pitää yhteiskunta ja sen keskeinen toimintayksikkö, perhe, toiminnassa. Ajattelutapa perustui hierarkioihin, jossa jonkun oli aina oltava ylempänä toista, hierarkioihin joissa jokainen sijaitsi aina jossain tasolla. Patriarkaalisessa maailmassa jokaiselle oli oma paikkansa ehkä jonkun kokonaisuuden ”johtajana”, mutta yleensä jonkun vielä ylempään kokonaisuuden ”johdettavana” ja ”huollettavana”.⁸⁶ Siinä missä talollisistä saattoi olla talollisemännän ”yläpuolella”, oli saman talonpoikaistilan torppari-isäntä tai renki talollistilan emäntää alempana hierarkiassa.

Talonpoikaisessa kotitaloudessa isännällä oli paitsi johtajan rooli, mutta isännän rinnalla seisoi vahvana emäntä, joka jakoi huolen ja vastuun perheensä onnesta ja menestyksestä. Fiebranz muistuttaa termin ”husbonden” rinnalla termistä ”matmodern”, vaimosta,

⁸³ Esim. Ahlberger 2004, 27; Katajala 2006, 791-792

⁸⁴ Ks esim. Fiebranz 2002, 30. Tekemänsä tutkimuksen nojalla Fiebranz myöhemmin toteaa, että vaikka huoneentauluoppi vuosien 1750—1850 Bjuråkerissa hyväksyttiin, osattiin se esimerkiksi konfliktitapauksissa kyseenalaistaakin, Fiebranz 2002, 358.

⁸⁵ esim Waris 2003, 497

⁸⁶ Karonen 2002, 10—22; Toivanen 2002, 129; Fiebranz 2002, 30

osapuolesta jota ilman ”husbondeakaan” ei ole.⁸⁷ Erikoista on, että samaan aikaan kun Ilmajoen perunkirjoituksissa 20 talonpoikaa on nimitetty ”husbonde”-nimikkeellä,⁸⁸ Nordmalingin perukirjoista löytyy vain yksi ainokainen ”hustru till husbonde”- merkintä, joka osoitettiin kesällä 1823 menehtyneelle Sara Margareta Johansdotterille tämän perukirjassa.⁸⁹ Toisaalta Nordmalingissa ei näille menehtyneille ihmisille aina annettu talonpoikaankaan erikoisemmin viittaavaa nimikettä, miehillekin oli monesti annettu pelkkä ”man”-nimitys.⁹⁰

Eilola huomauttaa miten kotitaloutta, yhteiskunnan perusyksikköä on uskonpuhdistuksen jälkeen verrattu pienoisonarkiaan. Vertauskuvallisesti hallitsijan eli kuninkaan rooliin asetettiin isäntä, emäntä valtaneuvostoksi ja lapset sekä palvelusväki edustivat alamaisia. Mies ei ollut yksiselitteinen kotitaloutensa diktaattori, sillä isäntänä, aviopuolisona ja isänä mieheen kohdistui erilaisia vaatimuksia ja velvollisuuksia oman kotitaloutensa lisäksi ympäröivässä yhteisössä muutenkin. Miehen täytyi ansaita auktoriteettinsa, sillä se ei ollut annettua ja herruuden menetys koko yhteisön silmissä saattoi olla kohtalokasta. Erilaisia keskimääräisestä patriarkaalisuudesta poikkeavia ääripäitä on luultavasti ollut, mutta ainakaan perukirja-aineistolla tässä voida selvittää, miten paljon esimerkiksi ”pirttihirmuja” tai ”tohvelisankareita” on ollut.⁹¹ Patriarkaalisuus kuuluu nimenomaan tutkimusajankohdan kontekstiin, se ei tässä ole tutkimusaihe itsessään, mutta se täytyy ottaa huomioon määriteltessä talonpojan käsitettä. Se korostaa sitä, että talonpoikien vaimot kuuluvat tässä tarkasteltavien talonpoikien ryhmään.

Vaimoja ja emäntiä ei missään nimessä voida unohtaa 1800-luvun alun talonpoikaisuuden tutkimuksessa.⁹² Paitsi patriarkaalisen hierarkian muodostamisessa käytännöissä koskien kotitalouden työnjakoa,⁹³ lakiinkin perustuen naisilla oli etenkin vihittyinä, emäntinä suhteellisen vahva rooli. Vuonna 1734 säädetty Ruotsin valtakunnan laki, joka säilyi voimassa tutkimusajankohdan ajan, säätö erillisessä naimiskaareissa aviopuolisoiden

⁸⁷ Fiebranz 2002, 32. Matmodern-nimikettä ei pitäjien perukirjoissa tosin käytetty.

⁸⁸ Kaikki talollisille annetut nimikkeet ja niiden esiintymismäärät ks Liite 6.

⁸⁹ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 7/21, 75

⁹⁰ Esimerkiksi joulukuussa 1809 menehtyneen Daniel Mårtenssonin nimikkeeksi annettiin ”man”, mutta kiinteistön omistussuhteen vuoksi hänet tässä tutkimuksessa on valittu tutkittavien eli talollisten joukkoon. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 12/14, 128. Ylipäätyäänkin nordmalingilaisissa perunkirjoituksissa on ihmisille annettu harvemmin tarkentavia ammattiin tai sosiaaliseen asemaan viittaavia nimikkeitä, kuin Ilmajoella jossa nimikkeen antaminen oli melkein kuin sääntö.

⁹¹ Eilola 2002, 100; Karonen 2002, 16-17; Liliequist 2002, 75; Waris 2003, 497. Pirttihirmu ja tohvelisankari – esimerkin tarkoitus on selittää, että poikkeuksia ja ääripäitä oli, kaikki ei ollut samanlaista.

⁹² Naisia ei 1800-lukua koskevissa tutkimuksissa ole silti aina huomioitu, ks esim Isacson 1979, 211. Isacson perustelee naisten rajaamista pois arkistoihin perustuvilla syillä. Isacsonin mukaan naisten sosiaalista statusta on hankala jäljittää niin tarkastelemistaan Byn pitäjän perukirjoista kuin kuolleiden luetteloistakin.

⁹³ Naisten ja miesten välisestä työnjaosta agraariyhteiskunnassa ks etenkin Fiebranz 2002; Gadd 1983, 35-36.

oikeuksista. Kaaren kymmenennen luvun otsikon ”Naimaosasta pesässä” alla säädetään puolisoiden oikeudesta yhteiseen omaisuuteen. Yhteen vihkimisen jälkeen puoliset saivat lain mukaan pesään naimaoikeuden, joka maalaisoikeuden piirissä tarkoitti miehelle kahta kolmasosaa ja naiselle yhtä kolmasosaa niin kiinteästä kuin irtaimesta. Ennen avioliittoa saadut omaisuudet eivät tämän oikeuden piiriin kuuluneet.⁹⁴ Siksi ilmajokisen Susanna Jaakontyttären perunkirjoituksessa vuonna 1806 annettiin kiinteistön arvoksi vain 15 pankin riksiä, sillä tila oli leskeksi jääneen lautamies Samuel Rannan perintöä eikä sitä voitu kuin naimaoikeuden osuuden verran arvioida Susannan perukirjassa.⁹⁵

Alkuperäislähteisiin on valittu näin naistenkin perukirjoja, sillä saattoipa nainen olla kiinteistön omistaja kauppojen, perimisen ja lakiin perustuvan naimaoikeuden vuoksi. Molemmissa pitäjissä oli joitain talonpoikaistiloja jätetty tyttärille perinnöksi, vaikkakin poikia harvemmin. Ilmajoen 224 tässä tutkittavasta perukirjasta yhteensä 24 perukirjassa kerrottiin kiinteistöstä, että sitä ei voida arvioida, koska se on lesken perintöä eikä vainajan kuolinpesässä voida siksi jakaa. Näistä kolmessa perukirjassa on kyse leskivaimon perimästä kiinteistöstä, eikä sitä siksi aviomiehen kuoltua jaeta. Nordmalingin perukirjojen talonpoikaistiloista oli peräti yhdeksän suoraan vaimon perintöä.⁹⁶

Suurimmassa osassa perukirjoista kiinteistö jaettiin perillisten kesken ainakin summina, vaikka konkreettista ”tilan halkomista” ei siitä heti olisikaan seurannut. Monesti nämä kiinteän perinnön osuudet jäivät tilaa jatkavilta maksamatta muille perillisille, pitkäksiin aikaa. Perintöosuuksia ei unohdettu ja niitä osattiin vaatia. Nimenomaan vanhat perintövelat ovat yksiä tyypillisimpiä maksamattomia velkoja, joita perunkirjoitusten yhteydessä tultiin kuolinpesästä vaatimaan. Kun esimerkiksi ilmajokisilta sisaruksilta, Hedvigiltä ja Liisalta oli syksyllä 1808 menehtynyt oma veli Mikko Ala-Luhtasela, eivät he vielä olleet saaneet Mikolta heidän perintöosuuttaan kiinteistöstä. Ja niin kävi, että vanha talonpoika, jo monta perukirjaa laatinut Martti Lauren otti ja kirjoitti vakaalla jäljellä Hedvigin ja Liisan asian Mikko-veljen perukirjaan. Lauren tiesi että näin on oikein, vaikka siitä ei varmuutta

⁹⁴ Ruotsin valtakunnan laki 1734, Naimiskaari, 10 luku

⁹⁵ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 332 (1806). Tutkielman myöhemmissä varallisuustarkasteluissa kaikki perukirjat on asetettu samalle viivalle riippumatta siitä, onko niissä huomioitu kiinteistö kokonaan, osittain vai ei ollenkaan.

⁹⁶ Ilmajoen perukirjat, joissa talonpoikaistila vaimon perintöä: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 122 (1809); JyMA, Ilmajoki, ES3543, 368 (1809); JyMA, Ilmajoki, UK1478, 132 (1815). Nordmalingin perukirjat, joissa talonpoikaistila vaimon perintöä: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:1, 1752-1799 D53155, 12/13, 129; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 14/14, 152; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 9/16, 81; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 11/16, 106 sekä 107; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 12/16, 121; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 15/16, 163; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 13/21, 166; JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 18/21, 218.

ollutkaan, miten leskeksi jäänyt Marja Johansdotter neljän alaikäisen lapsensa kanssa maksusta ikinä selviäisi.⁹⁷

Melkein kaikki perukirjat kuvaavat kuoleman hetkellä voimassa olleen avioparin omaisuutta, kun toinen aviopuolisoista on jäänyt leskeksi. Leskeys ei automaattisesti tarkoittanut kuitenkaan talollisen statuksen muuttumista, sillä mukaan on valittu leskienkin perukirjoja. Suurin osa näistä on perukirjoja joissa menehtynyt henkilö on ollut nimenomaan leskimies, mutta mahtuupa joukkoon nordmalingilaisen lesken Anna Elisabet Jonsdotterin jäämistöstä vuonna 1821 laadittu perukirja⁹⁸. Joskus leskiemännät jatkoivat tilan ”isännyyttä”, joskus luopuivat vallasta mieluusti⁹⁹. Mitä ilmeisimmin tällaiset tilanteet on ratkottu tapauskohtaisesti, miettien sekä lapsia että leskeä. Luultavaa on, että kotitalouden, tilan jatkaminen menestyksekkäästi on ollut kaikkien asianosaisten tavoite. Näin leskiemännät, naiset saattoivat olla itsenäisiä talollisia.

Vaikka naisella oli miestä pienempi osuus kiinteistöstä, oli sekin jo sellainen osuus jonka arvo tuli selvittää perunkirjotuksen yhteydessä koko kiinteistö arvioimalla. Naisten huomioiminen talollisten ryhmään ei ole käytännössäkään väärin, sillä patriarkaalisessa maailmassa emännällä, aviovaimolla jolla on ollut kiinteistöön naimaoikeus, oli valtaa suhteessa kotitalouden lapsiin ja palkollisiin. Patriarkaalista aikaa tutkivaa kannustetaankin keskittymään mieluummin iän, säätyjen ja sosiaaliryhmien näkökulmasta. Talonpoikatalous, talollisten avioliitto perheen päänä ja perustajana onkin mitä suurin tuon ajan toimintayksikkö, hierarkiat määriteltiin muuten kuin tiukasti miesten ja naisten kesken. Lisäksi käytännön tilanteissa emännät saattoivat tehdä miestenkin töitä, vaikkakaan julkisiin virkoihin heillä ei ollut pääsyä¹⁰⁰. Ovatpa kaikki tässä tutkimuksessa tarkastellut perukirjatkin miesten käsialaa, ja miehet ainakin virallisesti ovat olleet pesän arvioijia. Naisilla on sen sijaan saattanut olla epäsuorempaa valtaa perunkirjotustilaisuudessa esimerkiksi naisten vaatteiden hintaa arvioidessa. Luultavasti naiset tunsivat parhaiten keittiönsä lautasten, patojen ja kauhojenkin arvon ja siksi voi miettiä, missä määrin lautamiehen arvossaan toimivat arvioijat naisia kuuntelivat. Samaan tapaan kotitalouden arjessa naisilla on saattanut olla vaikutusvaltaa.

⁹⁷ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 85 (1808). Perintövelkoja tarkastellaan lähemmin omassa, velkoihin keskittyvässä luvussa.

⁹⁸ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 2/21, 15

⁹⁹ Toivanen 2002, 133-134; Waris 2003, 497.

¹⁰⁰ Karonen 2002, 17-21

Edelleen on huomioitava, että emännän rooli ei patriarkalisuuteen perustuvassa elämässä ollut mitätön. Ilmajoen perukirjoissa toisti perillisten ilmoittamisjärjestys yleensä samaa kaavaa. Ensimmäisenä ilmoitettiin leskestä, olipa kyseessä kumpi puoliso tahansa. Laki tosin määräsi leskelle kuuluvaksi lesken osan, joten lesken ilmoittaminen oli vähintäänkin tärkeätä. Lesken jälkeen ilmoitettiin pojat, ensin täysi-ikäiset ja sitten alaikäiset. Poikien jälkeen vuoroon tulivat vihityt tyttäret, viimeisenä alaikäiset ja naimattomat tyttäret. Vaikka kirjoitusjärjestyksellä sinänsä ei välttämättä ole suurta merkitystä, puhuu se ainakin samaa kieltä esimerkiksi Toivasen kanssa, että sekä isä että äiti sijaitsivat hierarkiassa ennen lapsia, poikiakin¹⁰¹. Poikien suhteen merkittäväksi on katsottu täysi-ikäisyys/ala-ikäisyys, kun taas tyttärien suhteen korostetaan siviilisäätyä, vaikka alaikäisyydestäkin ilmoitetaan. Perheen sisällä näyttäisi näin olleen erilaisia hierarkioita. Nordmalingin perukirjoissa ei ole vastaavaa ”kaavaa” lasten ilmoittamisjärjestyksessä, toisinaan heidät on kirjoitettu ikäjärjestyksessä, toisinaan pojat ennen tyttöjä. Ja mikäli tytär on ollut naimisissa, on mainittu aviopuolison nimi ja kylä tai pitäjä, eikä tyttären ikää.

Ehkä nykyajan ihmisen erityisesti muistettava patriarkaalista, esimodernia maailmaa ajatellessaan, että aikalaisilla ei ollut nykyihmisen kokemuksia feministeistä ja tasa-arvokeskusteluista samaan tapaan kuin 2000-luvun ihmisellä. Emännän rooli oli kelpo, isännän ehkä vielä parempi, mutta molemmissa oli varmasti huonotkin puolensa.

1.4.2.4. Aikalaisnäkemyksillä talonpoikien äärlaidoille

Yhden ainoan käsitteen kelpaamisen rinnalla vähintään yhtä tärkeäksi teemaksi nousee tarkasteltavan aikakauden kontekstin vaikutus talonpoikiin. Niin mahtavaa kuin universaalisti pätevän talonpojan käsitteen määrittelemine olisikin, ei se todennäköisesti ole yhtään järkevä tavoite. Paljon tärkeämpää on ymmärtää, että eri kulttuureissa ajassa ja paikassa on talonpojalla ollut erilaisia merkityksiä ja sisältöjä. Luonnollisesti talonpojalla on aina pääelinkeinoon, maatalouden kanssa kosketuksissa olevia samansuuntaisia piirteitä, mutta eri kontekstit, eri ajat ja kulttuurit eivät pääsisi oikeuksiinsa, jos niitä ei kussakin tapauksessa huomioitaisi. Kontekstin huomioimalla voi päästä edes jotenkin lähelle aikalaisten omaan ajatusmaailmaan, kyseisen ajan ja paikan ainutkertaista talonpoikaa.

Olisikin jännittävää, mikäli 1800-luvun alun talonpojat itse pääsisivät kommentoimaan nykypäivän tutkijan laatimaa käsitteen määrittelyä heistä itsestään. Asiaa voi pohtia näinkin, sillä ehkä talollisten ryhmä ei ollut niin selvästi rajattu tiedostetusti, vaikka sitä miten

¹⁰¹ Toivanen 2002, 131

kiinteistön omistamisella määritteli ja rajasi. Kruununtalonpojat esimerkiksi eivät aina olleet perillä maanomistuksen luonteesta, sillä kun näille tarjoutui tilaisuus lunastaa viljelemänsä valtion maa itselleen, eivät he sitä aina tehneet.¹⁰² Lisäksi talonpoikien säätyvaltiopäiväedustajia valinneiden kokouksiin ovat päässeet vain ne, joita kiistatta on pidetty talollisina.¹⁰³ Näillä asioilla ei välttämättä ole yhteyttä toisiinsa, mutta ainakin oli olemassa yleisiä kriteereitä, jotka täyttämällä pääsi tiettyihin, merkittäviin paikkoihin. Perinnöllisen tilan omistaminen tai hallitseminen on siksikin saattanut olla pitkän aikavälin tähtäimellä tärkeitä, että aviopari on voinut perhettä perustaessaan jollain tavalla kuvitella turvaavansa omia vanhuuden päiviä, kun tilalle olisi jatkajia omista lapsista.

Todennäköisesti talonpojat ovat hierarkioihin perustuvassa yhteiskunnassa osanneet erottaa itsensä ainakin alanevaan suuntaan – ylempänä hierarkiassa olevat taas ovat tehneet eron talonpoikiin. Peter Henningsenillä onkin esimerkki Tanskasta, minkä voi mielenkiinnosta ja pieneksi vastapainoksi ruotsalaiselle ja suomalaiselle talonpojalle ottaa hetkeksi esille.¹⁰⁴ Henningsen esittää miten raadollisina ja synteihin lankeavina aateliset pitivät vielä 1800-luvun alun tanskalaista talonpoikaa. Talonpojat edustivat heille kaikkea epäsiivistyneisyyttä, sotkuista juopottelua, karkeutta, kaikkea mitä voitiin pitää vastakohtaisena suhteessa aatelisiin ja muihin ”sivistyneisiin”. Talonpojat olivat Tanskassa näin yhteiskunnan alinta sarjaa, johon kukaan ei halunnut kuulua.¹⁰⁵

Ehkäpä kyse on vain tanskalaisaatelisten mielipiteestä, niin erityyppiset olot siellä Ruotsiin verrattuna olivat. Toisaalta Katajalan mukaan ruotsalaiset aateliset eivät olleet niin suurvaltaajalla kuin 1700-luvun aikanaan tanskalaiskollegojaan paljoa kummallisempia. Vaikka aatelisten silmissä saattoi joku talonpoika edustaa positiivisiakin piirteitä, löytyi ryhmästä heidän mielestä lisäksi toivottomia, epäluotettavia tapauksia.¹⁰⁶ Kun Henningsen toteaa eliitin rajun käsityksen vaikuttaneen negatiivisesti talonpoikien omaankin minä- ja

¹⁰² Jutikkala 2003a, 346

¹⁰³ Jutikkala 1958, 273

¹⁰⁴ Jutikkala huomauttaakin, miten erilaiset olot tanskalaisilla talonpojilla oli ainakin vielä 1700-luvun alkupuolella suhteessa ruotsalaisiin ja suomalaisiin. Tanskalaisen talonpojan asumisoikeus ei ollut elinikäinen, sillä hänellä oli maan omistavalle aatelisherralle täytettävänä sellaisia velvollisuuksia, joiden laiminlyönnistä saattoi seurata vuokrasuhteen katkeaminen. Velvollisuuksista esimerkiksi maanvuokra ei ollut edes mitenkään vähäinen, se saattoi olla kuudesosa talonpojan käytettäväksi jääneestä sadon osasta. Lisäksi päivätöiden luku kasvoi Jutikkalan tarkasteluajankohtana (1550—1750) jatkuvasti. Eikä kyse ole vain rälssitalonpojista, sillä niin kruununtalonpojatkin kärsivät valtion harjoittamasta päivätöiden ja vuokran määrän lisäämisestä. Jutikkala 1983, 57-67. Talonpoika ei ollut samanlainen ihminen samankaan aikakauden eri paikoissa, kun jo Tanskassa he poikkesivat edellä kerrotuilla tavoilla ruotsalaisesta ja suomalaisesta talonpojasta.

¹⁰⁵ Henningsen 2006, 682-686

¹⁰⁶ Katajala 2006, 794

ryhmäkuvaansa¹⁰⁷, voi ehkä olla että samaa ilmeni ruotsalaistenkin talonpoikien ajattelussa, mitä ei kuitenkaan voi varmaksi sanoa ilman sen kummempaa, tarkempaa tutkimusta.

Välttämättä ruotsalaiset aateliset ja muut ”sivistyneet” eivät olleet yhtä rajuja mielipiteissään tanskalaisten kanssa, sillä toisin kuin Ruotsissa, Tanskassa talonpojilla ei ollut oikeutta osallistua säätyvaltiopäiville. Tämä on jo itsessään luonut tiettyä vastakohtaisuutta talonpoikien ja aatelisten välille. Ruotsissa aatelisilla, papistolla ja porvareilla on ollut kosketusta talonpoikiin ja tietyssä mielessä heidät on asetettu samalle viivalle. Tanskassa talonpojan hahmoa piirrettiin kulttuurisin perustein, kuten kielenkäytön, pukeutumisen ja yleisen käyttäytymisen mukaan. Epäilemättä tällaiset tekijät ovatkin erottaneet talonpojat eliitistä eikä ole ihme, että esimerkiksi maanviljelystyöskentelyyn soveltuvat työvaatteet pinttyneine hajuineen ovat saaneet aateliset nyrpistelemaan neniään. Ei ole kummallista, että aateliset saattoivat tällä tavoin talonpoikiin eroa tekemällä rakentaa omaa identiteettiään. Talonpoikien maalaiselämä ja työt vuosisatojen aikana on tuottanut omaa kulttuuria, omaa tapansa elää ja vastaavasti aatelisilla on kehittynyt omat tapansa.

Ilmajoella ja Nordmalingissa ei ollut aatelisia, jonkinlaista eliittiä kylläkin, joten niin rajua ajattelua itsestään eivät talonpojat näissä pitäjissä todennäköisesti tulleet kohtaamaan, jos sellaista Ruotsissa ja Suomessa ylipäättään edes ilmeni. Talonpoikia hierarkioissa ylempiä ryhmiä oli molemmissa pitäjissä, ja näiden ajattelumaailman kanssa ainakin osa talonpojista luultavasti pääsi kosketuksiin. Ilmajoen pitäjän oloja muistiin merkinnyt kandidaatti Salomon Hanelles, joka tässä luokitellaan sivistyneistöön¹⁰⁸, ei eritellyt tarkasti väestön kerroksia. Hanelles on kiinnittänyt huomiota maantieteellisiin oloihin, sekä elinkeinorakenteeseen. Hanelles käyttää väestöä kuvatessaan erilaisia nimikkeitä, kuten rahvas, talollinen, talonpoika, maanviljelijä, lampuoti, torppari, mäkitupalainen. Herrassäätyläisistä Hanelles informoi vähemmän, joskin positiiviseen sävyyn.¹⁰⁹

Tärkeintä ei tässä kuitenkaan ole se, miten muu väestö on rakentanut kuvansa talonpojista näkemyksensä hahmottanut eri kulttuureissa. Epäilemättä muiden rajut mielipiteet ovat saattaneet vaikuttaa talonpoikiin, mutta koska siitä ei ole varmaa näyttöä eikä tämän tutkimuksen tarkoitus ole sitä selvittää, siirrytään seuraavaksi tarkastelemaan talonpoikaa itseään, hänestä itsestään lähtöisin. Ruotsin esimodernin ajan talonpoikien ryhmä ei ollut

¹⁰⁷ Henningsen 2006, 685

¹⁰⁸ ”Sivistyneellä” etenkin Hanelleksen tapauksessa tarkoitetaan yliopistokoulutuksen tuomaa oppineisuutta.

¹⁰⁹ Hanelles 1903 (1801). Ehkä kirjoituksen tilanteella Kuninkaallisen Suomen Talous-Seuran suurimpana mielenkiinnon kohteena olikin rahvaan, talonpoikien ja heitä hierarkiassa alempana olevien maalaisten elinkeinojen ja elämänmenon kuvaaminen. Kirjoittaessaan Hanelles ei pysynyt täysin objektiivisena, ja niin tulee jakaneeksi rahvaalle niin kiitosta kuin nuhteita.

mitenkään tasapäinen, sillä jo sen sisällä esiintyi runsaasti hierarkioita esimerkiksi perintö-, kruunun- ja rälssitalonpoikien kesken.¹¹⁰

Aikalaistenkaan mielissä torppareita, mäkitupalaisia, piikoja tai renkejä ei ikinä laskettu talollisten ryhmään kuuluviksi.¹¹¹ Kaikki maaseudulla asuneet ja maata viljelleet ihmiset eivät siten olleet talonpoikia, ei edes 1800-luvun alun Ruotsissa ja Suomessa. Maisemassa vain vilisi mitä erilaisimpia yksilöitä ja ryhmiä, kukin omaa elämäänsä eläen, omista lähtökohdistaan maailmaa katsoen ja onneaan omalla tavallaan etsien. Kun yhteiskunta jaettiin virallisesti neljään säätyyn, jäi niiden ulkopuolelle hierarkian alimmassa osassa paljon ihmisiä etenkin maaseudulla. Kaikille ei riittänyt maata omistettavaksi tai edes vuokrattavaksi, mikä tarkoitti virallisten säätyjen ulkopuolelle tipahtamista. Kaikkein heikoimmassa asemassa olevien määrä kasvoi 1800-luvun maaseudulla, kun mäkitupalaisten ja loisten määrä kasvoi. Väestökriisiin ajautuvalla maaseudulla oli säätykierron suunta alaspäin.¹¹² Niin on Ilmajoki kuin Nordmalingkin näyttäneet monenlaisilta, toisille rikkauksien ja täyttymyksien maina, toisille taas ehkä kurjuuden, lutikoiden, ainaisen nälän ja riutuvan kituuttamisen alhoina. Tuosta väestöstä on erotettava talonpojat, tuosta kirjavasta maaseudun menneisyyden melskeestä löydettävä perusteltu ryhmä. Ryhmä on löydettävä, vieläpä kahdesta eri pitäjistä.

1.4.2.5. Kiinteistön omistaminen erona maanvuokraajista

Talonpojat täytyy erottaa yhteisönsä ylhäisten lisäksi alemmista kerroksista. Mikäli nykyihminen pääsisi kurkkimaan 1800-luvun alun maaseutua, ei hän välttämättä osaisi erottaa varakkaan torpparin ja köyhän talollisen tiloja toisistaan. Mutta talonpojat omistivat tilansa, tai ainakin heillä oli siihen hallintaoikeus, kuten kruunun- ja rälssitalonpojilla. Maanvuokraamisella ei samaan tilanteeseen päästy. Toisaalta, kaikille ei riittänyt edes vuokrattavaksi asti maata, joten sinänsä maanvuokraajatkin saattoivat olla onnellisia tilanteessaan kaikista epäkohdista huolimatta.¹¹³

Talonpojat viljelivät kokotilaa, jonka omistus- ja perimisoikeutta vahvistettiin vuonna 1789. Talonpoikien ryhmä voidaan siten muodostaa maanomistukseen perustuen, sillä muut maaseudulla asuvat ryhmät viljelivät vuokratilaa tai sitten olivat niin herraskaisia tai

¹¹⁰ Katajala 2006, 795

¹¹¹ Katajala 2006, 791. Katajala tarkoittaa ensisijaisesti Ruotsin historian talonpoikaa.

¹¹² Lisäksi vuonna 1810 ruotuarmeijan lakkauttamisen vuoksi maaseudun ruotusotamishistä ja rusthollien ratsumiehistä tuli päätoimisia torppansa viljelijöitä, Jutikkala 2003b, 449-455.

¹¹³ Myöhemmin tässä tutkimuksessa nähdään, että maanvuokraajatkin saattoivat olla esimerkiksi merkittäviä lainanantajia talonpojille. Maanvuokraaminen ja maanomistaminen ei automaattisesti tarkoittanut tiettyä varallisuustasoa tai taloudellista toimintakykyä.

porvarillisia, että ero talonpoikiin näkyy muussa.¹¹⁴ Gadd jakaakin agraariyhteiskunnan perunkirjoitettua maaseutuväestöä tilallisiin ja tilattomiin, joista talonpojat kuuluvat ensin mainittuun. Tilattomia Gaddin ryhmittelyssä ovat torpparit, ”asunnonomistajat”, sotilaat, mäkitupalaiset, työläiset jne.¹¹⁵ Talonpojalla oli yleensä ylläpidettävänä asuinrakennus, talli, navetta, erilaisia varastorakennuksia sekä aidatut pellot. Talonpojalla täytyi olla tietty määrä erilaista kiinteätä ja irtainta omaisuutta säilyttääkseen statuksensa yhteisön silmissä. Gadd määrittääkin talonpoikaa vertaamalla sitä esimerkiksi torppareihin, joilla omaisuutta oli vähemmän.¹¹⁶

Kiinteistön omistaminen jakaa muutenkin kirjavaa maaseudun väestöä eri ryhmiin, joista esimerkiksi Haatanen esittää oman jakonsa. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat maanomistajat, joita hän ei erittele tarkemmin. Sen sijaan toiseen, maanvuokraajien ryhmään Haatanen sijoittaa lampuodit, maatorpparit ja mäkitupalaiset. Kolmannessa ryhmässä ovat maattomat, vuosipalkollisia tai tilapäisesti työssä olevia. Maaseudun väestön moniaineisuus alimpana ryhmänä Haatanen esittää maattomiin kuuluvat ”kylänloppulaiset”.¹¹⁷ Haatanen esittää, että ennen talollisryhmän vaurastumista 1800-luvun kuluessa, ei muun rahvaan olot erityisemmin poikenneet maansa omistavien talonpoikien oloista.¹¹⁸

Yleensä ottaen maattomien osuus Ruotsin väestöstä vuosina 1750—1800 kasvoi 127% ja ajanjaksolla 1800—1850 taas 86%.¹¹⁹ Lundkvist on Nordmalingin ja Bjurholmin pitäjää koskeneissa kirjoituksissaan korostanut seudun roolia ruotsalaisessa uudisraivauksessa, eikä turhaan. Maiden ositustyö, *avvrittning*, toteutettiin osittain uudisraivauksen ja yleensä uusien tilojen perustamisen helpottamiseksi. Nordmalingissa alkoi 1700-luvun puolivälissä yhä syvemmälle sisämaahan suuntautuneen uudisraivauksen aalto. Vuosisadan alun sodan ja katovuosien jälkeen, koettiin Nordmalingissakin suurta väestönkasvun ja elintason nousun aikaa. Väestönkasvun seurauksena perheisiin syntyi poikia ja tyttöjä, joille ei pystytty tarjota

¹¹⁴ Perunkirjoissa ero näkyy selvästi tällaisilla tiloilla, kun edesmenneen henkilön tai hänen puolison nimike on merkitty selvästi jollain muulla termillä, kuin talonpoikaan viittaavalla. Kaikkien pitäjissä vuosina 1796—1830 perunkirjoitettujen ihmisten nimikkeet liitteillä 4 ja 5.

¹¹⁵ ”Asunnonomistajat” eli ”lägenhetsägare” olivat Gaddin mukaan ryhmä, joka yleistyi 1800-luvun kuluessa. Heidän maansa ei ollut manttaalissa, mutta oli asuntoonsa omistussuhteessa, toisin kuin torpparit. Gadd 1983, 65.

¹¹⁶ Gadd 1983, 34-35

¹¹⁷ Haatanen 1968, 37

¹¹⁸ Haatanen 1968, 53

¹¹⁹ Gadd on jakanut tässäkin kasvun prosentteihin lääneittäin, mikä Nordmalingissa tosin on hieman arveluttavaa, sillä se sijaitsee ihan Västerbottenin läänin etelärajalla. Etenkin tässä täytyy suhtautua Gaddin antamaan tietoihin kritiikillä, sillä kun Västerbottenissa vuonna 1800 kasvoi maattomien määrä noin 0—40%, oli sen eteläpuolisessa läänissä kasvu 40—80%. Ero on selvempi vuonna 1850: kun Västerbottenissa kasvu oli edelleen noin 0—40%, oli etelämpänä kasvu 80—120%. Tämän tarkempia, pitäjakohtaisia kasvutietoja ei Gadd anna, mutta joka tapauksessa tämä kertoo, että maattomien määrän kasvu oli Nordmalingissa epäilemättä aikalaisillekin jo selvästi nähtävillä. Gadd 2000, 228

tilaa jatkettavaksi. Kruunun ymmärtäessä ongelman, se antoi tilaisuuden lunastaa jakamattomia yhteismaita niin, että nämä uudisraivaajat saisivat 20—30 vuoden mittaisen verovapauden eikä heitä kutsuttaisi armeijan palvelukseen. Lundkvist katsoo tästä alkaneen sisämaahan suuntautuneen väestöryntäyksen antaneen alkusysäyksen uuden pitäjän, Bjurholmin perustamiselle.¹²⁰

Talonpoikia ei voi käsittää kunnolla tarkkailematta maaseudun muita ryhmiä. Torpparit ovat tunnettu maaseudun ryhmä.¹²¹ Ne maanomistajat eli aatelisten lisäksi esimerkiksi talonpojat, joilla omaa maata oli tarpeeksi ja hieman enemmänkin, vuokrasivat omaansa torppareille. Torpparin vuokrasopimuksessa määriteltiin kyseessä oleva maa-alue ja rakennukset sekä korvaukset, jotka useimmiten suoritettiin päivätöinä. Torppari merkitsi isännälleen lisäksi merkittävää työvoiman lisäystä. Rasila huomauttaa torpparijärjestelmän olleen Suomessa niinkin merkittävä, että suurimmillaan torpparien viljelemä vuokramaa käsitti peräti viidesosan koko pinta-alasta. Tutkimusajankohdan väestönkasvusta Suomessa kolmas osa suuntautui torppareiksi. Torppia perustettiin monesti esimerkiksi talollisten perinnönjaon yhteydessä, kun kokotilaa ei voitu rajoitusten vuoksi aina jakaa perillisten kesken. Torpan sen sijaan pystyi perustamaan itsenäisen tilan alaisuuteen.¹²²

Talollistenkin tiloilla saattoi olla torppareita, jotka olivat tehneet kontrahdin talonpoikansa kanssa. Talonpoika viljeli kokotilaa ja maksoi kruunulle veroa, torppari viljeli vuokratilaa ja maksoi talonpojalle, tai muulle isännälle.¹²³ Niinpä elivät suur-ilmajokelaiset Agneta Mikontytär ja Henrik Tuomaanpoika Konimäen torpassa, joka kuului talonpoikaiseen tilaan. Kun Agnetan päivät päättyivät ennen Henrikiä, kirjattiin perukirjaan toukokuussa 1818 kiinteistön luonteesta seuraavalla tavalla:

*” Detta Konimäki torp under Kasari Hemman har enklingen Henric Thomasson enligt contractet i des lifstidet endast bebo och innehafva, hvarföre det i värde ej kan uptages.”*¹²⁴

Kun torpparit asuivat ja viljelivät manttaalitilan¹²⁵ erikseen määriteltä, vuokrattua osatilaa, oli lampuotien maa-alue sen sijaan vuokrattu kokotila, manttaaliin merkittynä. Lampuotitilat kytkeytyivät olennaisesti läänitysjärjestelmän vuoksi kartanotalouteen, sillä lampuodit maksoivat viljelemästään, manttaaliin merkitystä osatilastaan oli vuokransa usein kartanon

¹²⁰ Lundkvist 1962b, 218-219

¹²¹ Ilmajoen torppareista lisää Alanen 1953, 16-31

¹²² Rasila 2003, 365-367; Karonen 1999, 371-371

¹²³ Katajala 2006, 792

¹²⁴ JyMA, Ilmajoki, UK1478, 41 (1818)

¹²⁵ Tilat merkittiin manttaaliin, eli manttaali oli veroyksikkö. Behre 2003, 228. Lisäksi Gadd 1983, 59-64.

herralle. Erityisesti Ilmajoen perukirjoista lampuoteja löytyy, eihän lampuodinkaan vuokraisännän tarvinnut välttämättä olla aatelinen. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa niin tutuksi tuleva kandidaatti Salomon Hanelles kunnostautui tällä saralla ostettuaan vuonna 1809 Henrik Valkaman maat ja rakennuksen Valkaman lampuotitilaksi. Mäkituvat puolestaan olivat torpparien ja lampuotien tiloja pienempiä maatilkkuja, jotka kelpasivat asumiseen ja pienen ryytimaan hoitamiseen.¹²⁶

Käytännössä torpparit vaikuttavat olevan selkeä maaseutuväestön ryhmä, ainakin tässä tarkastelluissa perukirjoissa. Perukirjojen tiedot torppareista näyttäytyvät selvinä tapauksina, sillä joko edesmennyt henkilö on selvästi nimetty torppariksi tai se kiinteistö, joka mainitaan, on nimetty torpaksi. Tämä korostaakin perukirjan merkitystä juridisen maanomistustilanteen kuvaajana, sillä torpparin perilliset eivät voineet jakaa tilaa keskenään ja antaa sille hintarviota. Torpparin jatkajan päättämisessä oli vuokraisännällä päättävä rooli.

Erilaiset palkolliset muodostavat merkittävän osan 1800-luvun alun maaseudun väestöstä. Palkollisia kuten renkiä, piikoja ja muonamiehiä ei kuitenkaan lueta talonpoikien ryhmään, vaikka talonpoikaisella tilalla olisivatkin palvelleet¹²⁷. Lisäksi molemmissa perukirja-aineistoissa esiintyy paljon itsellisiä (*inhyses*), jotka ovat selvästi maataomistamattomia sekä perukirjojen että tutkimuskirjallisuuden perusteella. Toisinaan itselliset saattoivat asua samassa paikassa kauemmin, mutta pääasiassa he kiersivät työn perässä, erilaisia palkollisen paikkoja etsien. Markkasenkin perukirja-aineistoista löytyy itsellisiä ja muita palkollisia. Vaikka itselliset olivat keskimääräisesti 1800-luvun lopulla esimerkiksi torppareita köyhempiä taloudellisesti, saavuttivat heistä varakkaimmat torppareiden elintaso.¹²⁸ Maanomistuksen muodoista, ainakin epäsuorasti johtuneet maaseudun ryhmät voidaan jakaa lyhyesti edellä kuvatulla tavalla, mutta varallisuuden suhteen nämä hierarkiat ja ryhmittelyt saattoivat sekoittua keskenään useasti.

1.4.2.6. Tilansa omistaja, talollinen

Talonpoikien ryhmät on muodostettu tässä ennen kaikkea aineistolähtöisesti, eli on koetettu löytää perukirjoista aikalaisten käsityksen talonpojasta. Markkanen toteaaakin, että perukirjojen laatijat ovat olleet esimerkiksi kirkkoherroja ja henkikirjoittajia paremmin

¹²⁶ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 187 (1820). Lampuodeista lisää myöhemmin. Alasen mukaan Hanelles oli Suomen sodan jälkeen köyhtymässä, mikä yhdessä Suomen sodan tapahtumien kanssa aiheutti Hanelleksen arvovallan rapisemista pitäjäläisten keskuudessa. Suomen sodan aikana Hanelles oli nimismies Qvistin mukana nostamassa kapinaa venäläisiä vastaan. Kapina epäonnistui kun pitäjäläiset eivät liiemmin hankkeesta innostuneet ja Hanelles pakeni siksi aina Ruotsiin asti, mutta palasi vielä Ilmajolle. Alanen 1953, 648-651.

¹²⁷ Jutikkala 2003b, 450-453; Katajala 2006, 791. Palvelusväestä esimodernissa Ruotsissa etenkin Harnesk 1990; palkollisista Suomessa esim Wilmi 2003, 223-238.

¹²⁸ Markkanen 1977, 129-132; Wilmi 2003, 233-236

selvillä ihmisten ”statuksesta”, ammatista tai sosiaalisesta ryhmästä.¹²⁹ Kirjuri ja arvioijat saattoivat tuntea kuolinpesän perilliset ja vainajan henkilökohtaisesti ja pitkältikin ajalta. Toisaalta tämän vuoksi nimikkeissä voi esiintyä jos jonkinlaisia, toinen toistaan kirjavampia ilmauksia, kun perukirjojen laatijoilla saattoi olla niin erilaiset käsitykset nimikkeiden sisällöstä.

Kun talonpojan käsite rakennetaan juridiseen tilan omistamiseen, tai kruunun- ja rälssitalonpojan käsite hallitsemiseen perustuen, täytyy perukirjojen antamia tietoja vielä arvioida. Olisi helppoa valita talonpojat pelkästään niiden nimikkeiden perusteella, joita kirjurit ovat heille heidän kuolemansa jälkeen antaneet. Näin mukaan tulisivat mukaan ilman muuta kaikki talonpoikaan tavalla tai toisella viittaavat. Niin yksinkertainen asia ei ole, sillä patriarkaalisen ja hierarkkisen maailmankuvan käsityksissä nimikkeet saatettiin antaa aivan muihin syihin perustuen kuin juridisiin. Nimikkeet antavat viitettä ja kuvausta siihen lopulliseen ryhmään, joka kiinteistön tarkastelun jälkeen muodostetaan.¹³⁰

Pitäjien kirjurit ovat antaneet talonpojille samoja ja erilaisia nimikkeitä. Vaikka he ovat pohjimmiltaan käyttäneet samaa kieltä, ruotsia, ovat alueelliset erot vaikuttaneet kielen muotoutumiseen ja käyttöön. Jännittävää on esimerkiksi, että vaikka ”danneman” tarkoittaa suomalaisissakin sanakirjoissa selvästi talonpoikaa, ei heitä löydy kuin Nordmalingin perukirjoista. Tunsivatkoan ilmajokelaiset kirjurit ollenkaan edes koko sanaa, vai eikö sille vain ole löytynyt sopivaa käyttötarkoitusta? Perinteiset ”bonde” ja ”bondehustru”¹³¹ ovat yhtä tunnettuja molemmiin puolin Pohjanlahtea, vaikka kriittinen tutkija ei heitäkään voi valita mukaan vain siksi, kiinteistön omistaminen on tarkistettava aina.

Perukirjoja tarkastellessa vastaan tulee suuri määrä ihmisiä, jotka on nimetty ”åboen”-termillä. Samuli Paulaharju on puolestaan törmännyt Kurikan kansanperinnettä aina 1800-luvun alustakin kerätessään törmännyt jokivarsien asujiin, ”rintapeltojen haltijoihin”. Sanatarkasti suomennettunahan ”åboen” tarkoittaa joen varrella asuvaa. Paulaharjun kuvaamat larvamaat sen sijaan olivat torpparien ja ”mettäkyläisten” tienoota. Paulaharjun ”rintakylät” ovat pitäjän läpi virranneen Kyrönjoen varren maat, jossa vainiot elättivät

¹²⁹ Markkanen 1988, 56. Lisäksi Gadd on ottanut perunkirjoitettujen henkilöiden nimikkeet huomioon jakaessaan tutkimiansa perukirjoja eri ihmisryhmiin. Mikäli nimikettä ei ole ollut, Gadd on hakenut tiedon haudattujen luetteloista tai manttaalin perusteella, Gadd 1983, 65.

¹³⁰ Tutkimukseen valittujen perukirjojen talollisille annetut nimikkeet ja niiden esiintymismäärät ks Liite 6.

¹³¹ Nordmalingin perukirjoissa ei vaimoja tosin ole merkitty suoraan ”bondehustru”-nimikkeellä. Näissä perukirjoissa on ensin ilmoitettu, että perukirjoitusta on vaatinut aviomies ”bonde”, ja että kyseessä on hänen vaimo, ”hustru”. Naisille ei nordmalingilaisissa perukirjoissa annettu kuin ikään tai siviilisäätyyn viittaava nimike, kuten tytär, vaimo tai äiti. Muutama rouvaksi ”fru” merkitty perukirja Nordmalingista löytyy. Ilmajoella nimike saattoi olla esimerkiksi emäntä.

parhaiten ja rikkaiten. Suur-Ilmajoen kappeliseurakunta Kurikan lakeus oli laaja, eivätkä rintamaatkaan loppuneet heti. Mutta kun metsät lakeuksien jälkeen alkoivat, ne kätkivät taakseen ”larvamaat”, metsäiset mutta sinänsä elämää ihmiselle antavina. Rikkaat jokivarret olisivat olleet näin talollisten asuma-aluetta, minkä vuoksi heitä erityisesti olisi kutsuttu jokeen viittaavalla ”åboen” nimikkeellä. Sanakirjat suomentavat sen ”asujaksi” tai yleensä asumiseen viittaavaksi. Tätä nimikettä voisi lähestyä keräämällä kaikki ne tapaukset yhteen, ja tarkastella sijaitisivatko ne joen varrella. Ja molemmissa pitäjissä oli jokia, Suur-Ilmajoella Kyrönjoki ja Nordmalingissa mm. Lögde-joki.¹³²

Pelkästään nimikettä tarkastelemalla ei heitäkään, joita ”åboen”-nimellä kutsuttiin, talollisiksi voi laskea. Termi saattoi olla lisäksi liitettynä torppariin ja uudisrakentajaankin¹³³, jotka eivät tietenkään edustaneet talollisia. Luultavasti näillä rikkailta jokialueilla asui muitakin kuin talonpoikia. Perukirja-aineistossa tällaiset ”åboen”-tapaukset osoittautuivat useimmiten talollisiksi, sillä heillä oli kiinteistöjä, joille oli merkitty erisuuruisia hinta-arvioita. Kiinteistöt ovat olleet edesmenneen henkilön omistuksessa, ei vuokralla. Uudisraivaajia oli Ilmajoellakin ja heistäkin laadittiin perukirjoja (Liitteet 4 ja 5). Uudisraivaajia ei talonpoikien ryhmään tässä lasketa, sillä pelkästään pitkän verovapauden aika teki heidän tilanteestaan talonpojista poikkeavan.¹³⁴ Näin tämän tutkimuksen talonpojasta piirtyy perimisoikeutta pitkään nauttineen suvun tai tilan jatkajan edustaja.

Vastaa tulee sellaisten henkilöiden kuin ”värdinna”, ”gårdsvärdinna”, ”värden” ja ”husbonde”. Mutta vain Ilmajoella naisia nimitetään emänniksi ja miehiä isänniksi edellä mainituin sanoin, eikä husbonde-nimikettä ole Nordmalingissa annettu yhdellekään.¹³⁵ Isäntien ja emäntien puuttuminen Nordmalingista ei tee pitäjää kuitenkaan ei-patriarkaalisiksi. Sanaa ”gård” eli ”piha” käytetään perukirjoissa muissa yhteyksissä kiinteistöstä puhuttaessa runsaasti, mikä esimerkiksi Fiebranzin mukaan tarkoittaa talonpojan kotitalouden perusyksikköä patriarkaalisessa maailmassa. ”Gård” tarkoitti symbolista ja fyysistä kokonaisuutta, suku- ja muita yhteenkuuluvuuksia. Sana on yhteydessä tiukasti ”hushåll”-käsitteeseen, eli kotitalouteen. Näin Nordmalingissakin on esitetty asioita patriarkaalisissa ajatusrakennelmissa, vaikka kirjurit eivät perukirjoissa käyttäneetkään

¹³² Paulaharju 1943, 54-90. Jo tutkimuksen nimi ”Rintakylä ja larvamaat”, on kuvaava. Paulaharjun teos on tietenkin enemmän etnologinen kuin historiallinen, mutta ansaitsee silti epäilemättä paikkansa historiallisessakin tutkielmassa tutkimuskirjallisuutena.

¹³³ Daniel Johansson on merkitty perukirjassaan termillä ”gamla åboen å detta torp”, JyMA, Ilmajoki ES3543, 232 (1806). Jacob Nilsson niin ikään perukirjassaan on ”nybyggareåbon”, JyMA, Ilmajoki 3453, 355 (1807)

¹³⁴ Jutikkala 2003a

¹³⁵ Lukuun ottamatta Sara Margreta Johansdotteria, jonka nimikkeeksi arviomiehet Jan Jansson ja Olof Jansson antoivat ”hustru till husbonde”, JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 7/21, 75.

”hudbonde”-termiä kuvatessaan edesmenneitä henkilöitä samaan tapaan kuin ilmajokisen kirjurit tekivät.¹³⁶

Ilmajoen perukirjoista löytyy vielä moniselitteinen nimike ”landbonde”. Nimikkeen loppuosa ”bonde” ilman muuta viittaisi talonpoikien ryhmään, mutta syvällisempi näiden perukirjojen tarkastelu antaa aihetta miettiä asiaa uudelleen. Kun tässä tutkimuksessa tärkeäksi perusteeksi nousee kiinteistön omistaminen, ei näillä perukirjoilla sitä kriteeriä täytetä, sillä näissä perukirjoissa ei ole kiinteistöä lainkaan merkitty.¹³⁷

Rasila liittääkin ”landbo”-termin lampuoteihin. Lampuodit viljelivät vuokramaata esimerkiksi kartanon, virkatalon tai muun suurtilan manttaaliin liitetyllä kokotilalla. Vuokransa he maksoivat ainakin osittain päivätöinä. Eikä Rasila ole ajatustaan syyttä esittänyt, sillä esimerkiksi vuoden 1885 Suomessa tehty Ruotsi-Suomi –sanakirja on samaa mieltä Rasilan kanssa. Sanakirja kääntää ”landbonde”-sanan lampuodiksi sekä tilanvuokraajaksi.¹³⁸ Erikoista on, että Nordmalingista landbonde-termillä löytyy tutkimusajankohdalta vain kaksi perukirjaa, sekä neljän vaimon perukirja. Epäilemättä Suomessa kirjoitettua Ruotsia voi kääntää ja ymmärtää Suomessa tehtyjen sanakirjojen avulla, mutta koska Nordmalingissakin landbonde-termiä on käytetty, voidaan vastausta hakea vielä Ruotsin puolen sanakirjoista. Ruotsin Akatemian sanakirja (SAOB) kertoo ”landbonde”-sanan viittaavan maanvuokraamiseen. Ja maanvuokraajiahan lampuodit olivat, toisin kuin esimerkiksi kruununtalonpojat.¹³⁹

Perukirjoissa on runsaasti sellaisia talonpoikaan sanana viittaavia nimikkeitä, joita ei juridisista syistä voi kuitenkaan laskea talollisiksi. Tällaisia ovat talonpojan tyttäret ja pojat, sekä ”förra” eli entinen-etuliitteellä sekä ”gamla” eli vanha-etuliitteellä nimetyt vainajat. Joukossa on lisäksi muutaman talonpojan vävyn perukirja, joita ei oteta mukaan. Näillä henkilöillä ei syytä tai toisesta ole kiinteistöä omistuksessaan, mikä selviää perukirjoja pikaisesti tarkastelemalla.¹⁴⁰ He ovat olleet ilmeisen talonpoikaisia kuullessaan talollisen tilaan lapsina, vanhuksina tai tilaan vihittyinä, mikä onkin osoitus pihan ja kotitalouden

¹³⁶ Fiebranz 2002, 31-32. ”Hushåll”-käsitteestä lisäksi Jonsson 1980, 57-60. Lisäksi kannattaa muistaa, että esimodernin Ruotsin talouden perustan muodostivat nimenomaan nämä yksittäiset, mutta niin lukuisat kotitaloudet (hushåll). Peterson 2006, 65. Kotitalouden (hushåll) työtehtävistä ks esim Sjöberg 2006, 179-180.

¹³⁷ Isacson on omassa perukirja-aineistossaan tehnyt saman huomion, että ”landbonde”-nimikkeen saanut, edesmennyt ja perunkirjoitettu henkilö ei ollut omistanut maata ja kiinteistöä, Isacson 1979, 139.

¹³⁸ Rasila 2003, 368-370

¹³⁹ Ahlman-Forsman: Ruostalais-Suomalainen sanakirja, 1885; Svenska Akademiens Ordbok

¹⁴⁰ Esimerkiksi Jaakko Jaakonpoika Latva-Pietilä oli leski ja kuudennusmies, sekä gamla bonden, eli vanha talonpoika menehtyessään vuonna 1828. Kiinteistöä hänellä ei perukirjan suorien sanojen ”fins inttet” ollut lainkaan. Mitä ilmeisimmin joku viidestä täysi-ikäisestä pojasta tai kolmesta naimisiin menneestä tyttärestä jatkoi tilaa perheineen. Tätä perukirjaa ei ole otettu tarkasteluun mukaan. JyMA, Ilmajoki UK1479, 133 (1828).

roolista ihmisen statuksen määrittelijänä. Tämän vuoksi olisikin hauska selvittää, onko ”värdinnalla” ja ”gårdsvärdinnalla” ollut jotain valtaan tai hierarkkiaan perustuvia syitä, gårdsvärdinna kun viittaa erityisesti koko talouden, tilan symboliseenkin emännyyteen. Syytinkiläiset ovat niin ikään edustettuina perukirja-aineistoissa. Mutta, kuten syytinkiläisjärjestelmään jo tarkoituksellisesti kuului, ei heillä enää ollut tilaa omistuksessaan eivätkä siten voi mitenkään kuulua talonpoikiin.¹⁴¹

Kuten edellä on tullut ilmi, kirjureiden sanavarastot ja sanojen sisällöt ovat kaikessa rikkaudessaan olleet vieläpä vaihtelevia. Kaikkia esiintyneitä nimikkeitä ei tässä ole syytä edes esitellä, sillä käytännössä valinnan ratkaisee omistusoikeus kiinteistöön. Esimodernin ajan talonpojan käsittäminen kiinteistön omistamista korostaen ei aiheuta anakronismia. Perukirjojen laatijat osasivat ainakin Ilmajoella ja Nordmalingissa osoittaa seikkaperäisesti, aina kruunun asiakirjoihinkin viitaten edesmenneen henkilön suhteen hallitsemaansa ja/tai omistamaansa maahan. Kiinteistön omistussuhteiden merkitseminen oli perinnönjaossa tietenkin elintärkeätä, joten oikein se piti merkitä itse asiakirjaankin.

Tässä tutkimuksessa tavoitetaan ne talolliset, jotka kuolinhetkellään olivat olleet kiinteistönsä omistajia. Kiinteistö muodosti maaseudulla suuren omaisuuden, jolle varmasti oli useampiakin ottajia. Voi ajatella synkästi, että perukirja kuvaa vain yhtä elämänvaihetta eikä siksi ole kovin käyttökelpoinen tutkimukselle, mutta toisaalta nimenomaan tämä elämänkaaren tilanne, kuolema, on niin yksiselitteinen että se laittaa kaikki eri aikoina ihmiset kerran samalle viivalle. Se, joka silloin omisti maansa, tulee valituksi tämän tutkimuksen alkuperäisaineistoihin sillä hänen kuolinpesästä on laadittu perukirja. Itse asiassa näin saadaan ”pysäytettyä” eri ihmisten aikoja samasta kohtasta, samaan pisteeseen. Se hetki, joka kullakin ihmisellä on ajanlaskussa tapahtunut eri kohdin, saadaan perukirjojen avulla yhdistettyä. Ja näistä löytyy kuollessaan tilansa omistaneet.¹⁴²

Mukaan ei oteta yhtäkään elämässään kerran kiinteistön omistanutta, mutta kuollessaan sen jo jollekin muulle luovuttanutta. Koska perukirjat kuvaavat varallisuuden tilannetta yhdessä elämänvaiheessa, ei sosiaalinen statuskaan ole vakio. Jos varallisuus muuttuu suuntaan ja toiseen ihmisen elämän aikana, niin muuttuu sosiaalinen ja/tai ammatillinen statuskin. Mitä suurimmassa määrin ihmisen elämänkaareen on agraarisessa, 1800-luvun alun yhteisössä

¹⁴¹ Vuoden 1734 ei käsittele syytinkiä lainkaan, vaikka sitä esiintyikin runsaasti. Laissa oli sitä vastoin säädöksiä eläkeoloista, minkä seurauksena tilan omistajuudesta luopunut vanha pari sai turvatun toimeentulon vapaana kaikesta vastuusta. Syytinkiä nautittiin kruununtiloillakin. Jutikkala 1958, 320-322; Toivanen 2002, 143-147.

¹⁴² Näin hieman epähistoriallisesti unohdetaan ajan kulku ja nämä kaikki 35 viiden vuoden aikana eri vuosina menehtyneet ihmiset asetetaan samalle viivalle.

mahtunut mitä erilaisimpia rooleja. Kiinteistön omistaminen nivoutuu näihin rooleihin olennaisesti. Tätä todistaa perukirjojen nimikkeissäkin esiintyneet talonpojan lapset ja vanhat/entiset talonpojat, syytinkiläisistä puhumattakaan. Ja vaikka vainaja olisi merkitty vaikkapa ”bonde”-sanalla, on kirjuri saattanut ajatella tarkoittavansa sillä tätä elinaikaista talonpoikaisuutta, sitä että vainaja on ehkä kerran ollut tilansa omistanut, mutta ainakin kuolinhetkellään talonpoikaisen kotitalouden jäsenenä.

Edellä esitetyn talonpojan käsitteen määrittelyn jälkeen perukirjoista on valittu ne asiakirjat, jotka kriteerit täyttävät. Kriteereistä ei ole syytä poiketa, sillä silloin vertailevan tutkielman tulosten todistusvoima kärsisi ja vääristyisi. Tämän tutkimuksen talonpoika on lähtökohtaisesti patriarkaalisen huoneentaulu–maailman talollinen kotitaloudessaan. Vaimo tai leski saattoi olla talollinen, paitsi avioliittonsa tai perinnöjakojen seurauksena. Tämän tutkimuksen talollinen sulki silmänsä viimeisen kerran talonpoikatilansa omistajana, isäntänä tai emäntänä, leskenäkin.

1.5. Perukirjat keskeisin alkuperäisaineisto

1.5.1. Valittujen perukirjojen, väestön ja kuolleisuuden kohtaaminen

Talonpojan käsitettä kriteerinä perukirjojen valinnassa käyttäen, muotoutui tarkasteltavien perukirjojen määräksi yhteensä 415 kappaletta, jolloin suurin osa arkistoista¹⁴³ löytyvistä tutkimusajankohdan perukirjoista jäi tämän tarkastelun ulkopuolelle (Taulukko 1). Ilmajoelta mukaan valittuja, eli talollisten perukirjoja on hieman Nordmalingia enemmän (33 kappaleen ero), mutta toisaalta Ilmajoen koko tutkimusajankohdan perukirja-aineistokin on Nordmalingia selvästi suurempi (425 perukirjaa enemmän).

Taulukko 1 Tutkimuksessa käytettävien talonpoikien perukirjojen määrä ajanjaksolla 1796—1830 sekä niiden osuus kaikista pitäjän perukirjoista. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

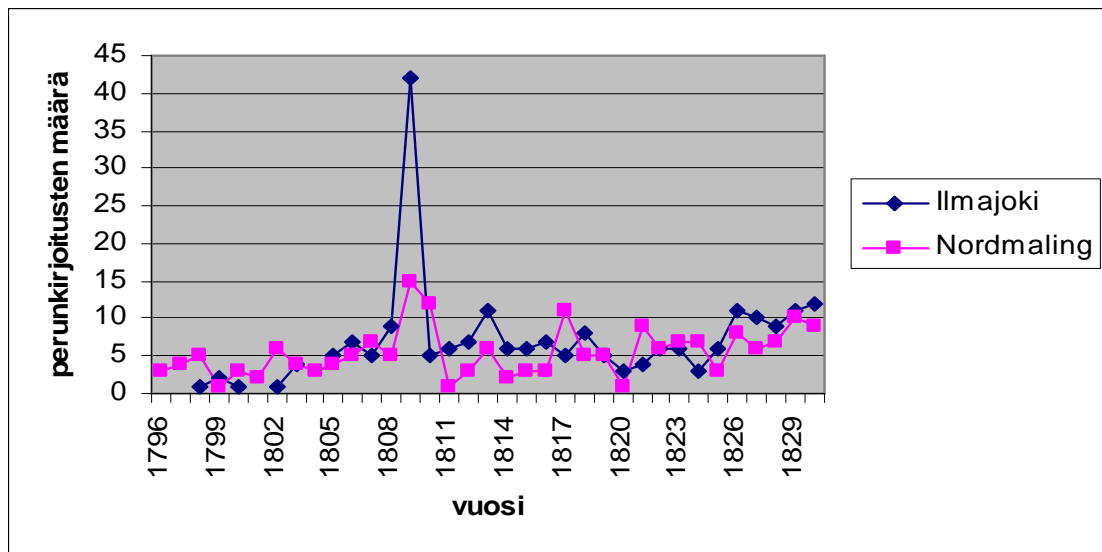
	Ilmajoki	Nordmaling
Talonpoikien perukirjat	224	191
Perukirjoja yhteensä	1046	621
Talonpoikien perukirjojen osuus koko aineistosta	21 %	30 %

Jos Ilmajoen perukirjaotoksesta talollisten perukirjoja oli suurinpiirtein joka viides (21%), Nordmalingissa niitä vastaavasti oli noin joka kolmas (30%). Ilmajoella joko laadittiin

¹⁴³ Tässä tarkoitetaan ainoastaan Jyväskylän Maakunta-Arkiston mikrofilmattuja perukirjoja sekä niiden alkuperäisiä kappaleita Vaasan Maakunta-Arkistossa ja Härnösandin Landsarkivetissa, kuten aiemmin on jo tullut ilmi.

perukirjoja köyhistäkin pesistä useammin kuin Nordmalingissa, tai sitten Nordmalingissa oli suhteessa talonpoikia enemmän kuin Ilmajoella ja siksi heidän perukirjojakin laadittiin enemmän. Mutta ennen talonpoikien suhteellisen väestöosuuden tarkastelua katsahdetaan aineiston ajallista sijoittumista (Kuva 1).

Kuva 1 Talonpoikien perunkirjoitusten määrä vuosittain Ilmajoella ja Nordmalingissa 1796—1830. Kaikki perukirjat yhteensä, n: Ilmajoki 224, Nordmaling 191. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Tutkimuksessa tarkastellut perukirjat eivät ole jakautuneet tasaisesti jokaiselle vuodelle ajanjaksolla 1796—1830. Ensinnäkään Ilmajoelta ei perukirjoja ole jokaiselta vuodelta ja toisekseen Ilmajoen otoksessa vuonna 1809 perukirjoja on laadittu paljon verrattuna muihin vuosiin (42 perukirjaa). Nordmalingista perukirjoja sen sijaan on tasaisemmin ja jokaiselta tarkastellulta vuodelta. Vuonna 1809 perukirjoja on tosin laadittu Nordmalingissakin enemmän kuin yhtenäkkään muuna vuonna (15 perukirjaa), mutta ero ei ole yhtä radikaali kuin Ilmajoella. Yhtäkkiä päätellen voisi ajatella, että pitäjien suuri perukirjamäärä olisi seurausta Suomen sodan sotakuolemista, menehtyihän sodan melskeissä joko väkivaltaisesti tai sairauteen noin 20 000 miestä.¹⁴⁴

Matti Antinpoika Panulalle Suomen sota kävikin kohtalokkaaksi. Lähdettyään Ruotsin armeijan mukana sotaan vuonna 1808, joutui Panulan vaimo Liisa Matintytär turhaan odottamaan puolisoaan takaisin kotiin. Viiden vuoden pitkä odotus päättyi lopulta toukokuiseen perunkirjoitukseen, vaikka lukkari Högander ei voinutkaan merkitä asiakirjaan talonpoikaa varmasti kuolleeksi. Matti Antinpoika ei vain ollut vielä palannut sodasta.

¹⁴⁴ Behre 2003, 285; Härstedt 2007, 373

Mutta Panula on poikkeus, sillä vaikka helposti voisi kuvitella, nämä perunkirjoitetut ihmiset eivät vuosina 1808—1809 kuolleet sen kummemmin sodan väkivaltaisuuksiin kuin muinakaan vuosina. Edes sotatanteilla sotilaiden yleisin kuolinsyy ei ollut mikään väkivaltaisuus tai aseet, vaan sairaudet.¹⁴⁵ Ilmajoen ja Nordmalingin talonpojat kuolivat Suomen sodan aikanakin lavantautiin, pilkkukuumeeseen ja kuumeeseen. Keuhkotauti eli tuberkuloosi vieraili pitäjässä taajaan 1700-luvun lopulta 1800-luvun puoleen väliin saakka, jolloin Ilmajoella tautiin menehtyi yli 400 henkeä. Suomen sodan jälkeen taudin luonne koveni entisestään.¹⁴⁶

Kaikista vuosien 1796—1830 Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjoista tähän valittuja talonpoikien perukirjoja on koko aineistosta Ilmajoelta 21% ja Nordmalingista 30%. Mikäli perukirjat olisi laadittu jokaisen ihmisen jälkeen, otosta voisi epäilemättä jo pitää kattavana koko väestöä ajatellen.¹⁴⁷ Kun perukirjaa ei ole edes kaikista ihmisistä laadittu kysymys siitä, tavoittaako tämä tutkimus kaikki talolliset, on relevantti. Perukirjojen laatimista voi tietysti seurata haudattujen luetteloihin verraten ja niitä voisi epäilemättä verrata joka vuodelta. Mutta tässä huomio kiinnitetään ainoastaan mielenkiintoiseen vuoteen 1809, jolloin perukirjoja on laadittu talonpojilta erityisen paljon.

Taulukko 2 Kastetut ja haudatut Nordmalingissa sekä Suur-Ilmajoella (emäseurakunta ja kappelit erikseen). Lähteet: www.svar.ra.se Nordmalings kyrkoarkiv, Befolkningsstatistiska tabeller, SE/HLA/1010141/GI/1 (1749—1843); Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjat: <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>.

	Nordmaling	Ilmajoki	Jalasjärvi	Kauhajoki	Kurikka	Peräseinäjoki
Kastetut	131	94	67	48	43	27
Haudatut	272	168	83	76	102	20

Kuolleiden luettelot osoittavat, että vuosi 1809 on ollut vaikea molemmissa pitäjissä (Taulukko 2). Ainoastaan Peräseinäjoen kappelissa kastettujen määrä on ylittänyt haudattujen määrän, mutta muualla niin Suur-Ilmajoella kuin Nordmalinginkin pitäjässä kuolleisuus on ylittänyt syntyvyyden. Suur-Ilmajoen alueella kuoli tuolloin peräti 449 ihmistä, mistä 45 valittua talollisen perukirjaa on kymmenen prosenttia. Nordmalingissa vastaava osuus on viisi prosenttia. Kuten aiemmin tarkasteltujen talonpoikien kuolinsyiden

¹⁴⁵ Panulan perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1478, 251 (1813). Kuolinsyyt katsottu Suomen Sukututkimusseuran sivujen Historiakirjoista <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>. Historiakirjojen luotettavuus eivät aina saa täyttä luottamusta osakseen. Esim Ranta 1978, 68-73; Viikki puolestaan toteaa, että esimerkiksi kuolleiden luetteloihin ei 1800-luvun puoliväliin asti merkitty aina kaikkia menehtyneitä, Viikki 1994, 171; Varsinaisilla taistelutanteirellakin tekivät sairaudet, kuten lavantauti, tuhoisaa jälkeä. Ks esim Härstedt 2007, 265-274.

¹⁴⁶ Alanen 1953, 78. Pitkänen lisää, että isorokko oli 1700-luvulla vielä tappava tartuntatauti, mutta jo 1800-luvun alkupuolella sen tappava vaikutus laimeni, Pitkänen 1994, 44; Jutikkala 2003b, 448.

¹⁴⁷ Perukirjaahan ei laadittu jokaisesta ihmisestä, vaan tavallisesti vain sellaisista pesistä, joissa oli varallisuutta. Markkanen 1977, 29-44; lisäksi Isacson 1979, 210.

perusteella selvitettiin, erilaiset taudit ovat jyllänneet Pohjanlahden molemmin puolin. Todennäköisesti sotatapahtumat vuosina 1808—1809 ovat ainakin myöhästyttäneet perunkirjoituksia kummassakin pitäjässä. Sillä, että Suomen sota on riehunut samaan aikaan kun talonpoikia menehtyi (sairauksiin) ja perukirjoja laadittiin poikkeuksellisen paljon, voi olla jokin yhteys.¹⁴⁸

Pelkkä tieto tähän valittujen talonpoikien perukirjojen määrästä kuolleisiin verrattuna ei kuitenkaan kerro, miten monesta talollisesta perukirja vuonna 1809 laadittiin. Täytyisi verrata kaikkia perukirjoja kaikkiin kuolleisiin, tai sitten valittujen perukirjojen määrää kuolleisiin talonpoikiin.¹⁴⁹ Toisaalta kuolleisuuden ja perukirjojen määrän vertaaminen ei ole yksiselitteistä, sillä perukirjat laadittiin monesti vasta kuolinvuotta seuraavana vuonna. Vuonna 1809 laadituista perukirjoista molemmissa pitäjissä osa on laadittu vuonna 1808 kuolleiden henkilöiden omaisuudesta. Käytännössä tähän valitut perukirjat edustavat vain vähemmistöä koko pitäjän perunkirjoitetusta väestöstä. Mutta tarkoitus ei olekaan koko väestön kuvaaminen ja kuten myöhemmin todetaan, vertailevassa tutkimuksessa verrattavat ryhmät on tärkeitä muodostaa samoilla kriteereillä, mikä tässä tarkastelussa on aiheuttanut ryhmien pienenemisen.

Vaikka perukirjaotoksissa on talonpoikia niin Nordmalingin kuin siitä vuonna 1815 irtautuneen Bjurholminkin pitäjistä, sekä Suur-Ilmajoen kaikista kappeleista emäseurakunnan lisäksi, tässä katsotaan lyhyesti vain Ilmajoen ja Nordmalingin pitäjien väestökehitystä. Tässä tarkoituksena on osoittaa vain yleisesti muutoksen suuntia sekä antaa kuvaa pitäjien koosta. Väestöjen vertaus (Taulukko 3) osoittaa, että pitäjät olivat suurinpiirtein yhtä suuria, mutta Ilmajoella väestö näyttää kasvaneen Nordmalingia nopeammin 1810-luvulta lähtien.¹⁵⁰ Pitäjien yhteneväinen suuruusluokka antaa lisäksi perusteet niiden perunkirjoitettujen talonpoikien vertailulle.

Taulukko 3 Ilmajoen ja Nordmalingin väestöt 1795—1830. Lähteet: Alanen 1953, 66; www.svar.ra.se, Nordmalings kyrkoarkiv, Befolkningsstatistiska tabeller, SE/HLA/1010141/GI/1 (1749—1843).

	1795	1800	1805	1810	1815	1820	1825	1830
Ilmajoki	-	2967	-	2977	3325	3794	4220	4597
Nordmaling	2590	2506	2755	2885	2508	-	2848	3202

¹⁴⁸ Vaikutuksensa on voinut olla silläkin, että pitäjäläiset joutuivat esimerkiksi toimittamaan huomattavat määrät ruokaa armeijalle, Alanen 1953, 648

¹⁴⁹ Markkanen 1977, 33-38

¹⁵⁰ Rannan mukaan Ilmajoen savuluku kasvoi voimakkaasti jo ajanjaksolla 1725—1805, eli 5.1-kertaiseksi, jota enemmän kasvoivat Pohjanmaan alueella vain Lapväärtti (5.8) ja Lapua (5.2). Ilmajoen kasvuvauhti lähti käyntiin tosin vasta 1700-luvun loppupuolella, kun vuosisadan alussa siellä ei vielä juurikaan ositettu kantataloja eikä uusia tiloja juurikaan perustettu, Ranta 1978, 22-23. Koko Suur-Ilmajoen väestö oli luonnollisesti paljon suurempi kuin Nordmalingin etenkin vuoden 1815 jälkeen, kun Bjurholm irtautui omaksi pitäjäkseen.

Ilmajoen perukirjoja on valikoitu alkuperäisaineistoon Nordmalingia enemmän, mutta ero (27 kpl) ei ole järin suuri etenkään, kun huomio kiinnitetään pitäjien väkilukuun. Oikeastaan molemmista pitäjistä perukirjoja on vähän verrattuna kokonaisväestöön. Ongelma olisi epäilemättä suurempi, mikäli tässä olisi tarkoitus syventyä pitäjien koko väestön varallisuuteen. Tällöin täytyisikin Markkasen tavoin verrata tarkemmin perukirjojen määrää kuolleiden luetteloihin joka vuodelta, toisin sanoen laskea tarkemmin, miten monelta kuolleelta perukirja laadittiin.¹⁵¹ Voisihan sen tässäkin tehdä, ja epäilemättä jatkotutkimuksessa siihen olisi syytä. Mutta kun tässä tutkitaan vain talonpoikia, jotka nimenomaan on valittu perukirjoista itsestään löytyvien tietojen perusteella (kiinteistön omistaminen ja nimike), eivät perukirjojen ja kuolleiden luetteloiden talonpojat välttämättä kohtaisi.¹⁵²

Vaikka laki vaati, että perukirja piti laatia jokaisesta kuolinpesästä, ei näin ole kuitenkaan tehty. Ja jo lyhyt vertaus tämän tutkielman perukirja-aineiston, vuoden 1809 kuolleisuuden ja väestölukujen kesken kertoo armottomasta totuudesta. Perukirjoja ei laadittu jokaisen kuolleen jälkeen. Markkasen mukaan myöhäisemmällä ajalla, 1800—1900-lukujen vaihteessa perukirjoja on jäljellä noin joka kolmannelta pesästä ja tuota aikaisemmalta ajalta vieläkin vähemmän, minkä tietysti pitää hieman mietittyä 1800-luvun alkua tutkivaa. Toisaalta perukirja laadittiin sitä varmemmin niistä pesissä, mitä enemmän niissä oli jotain perittävää, jotain varallisuutta.¹⁵³ Jo pikainenkin vilkaistu tämän tutkimuksen otokseen valittuihin perukirjoihin osoittaa, että heillä oli varallisuutta, jota jättää perinnöksi. Nämä pitäjiensä vähemmistöä edustavat talonpojat eivät millään voineet olla taloudellisesti katsoen pitäjiensä kurjimpia ja köyhempiä, kuten tässä tutkimuksessa myöhemmin nähdään.¹⁵⁴

¹⁵¹ Perunkirjoitusten arviomiehet olivat usein esimerkiksi kirkkoherroja ja henkikirjoittajia paremmin selvillä ihmisten statuksesta, sosiaalisesta ryhmästä tai ammatista. Markkanen 1988, 56.

¹⁵² Markkanen 1988, 51

¹⁵³ Markkanen 1988, 52. Kopparbergin läänin Byn pitäjän talonpoikien perukirjoja ajanjaksoilla 1740—1760, 1790—1820 ja 1840—1860 tarkastellut Isacson toteaa tuonkin seudun perukirjoitusten yleistyneen ajan myötä. Jos ensimmäisellä ajanjaksolla perukirja oli laadittu vain 1,6% kaikista kuolinpesistä, viimeisellä ajanjaksolla vastaava osuus oli 40,2%. Isacson on tosin tarkastellut ainoastaan avioituneita, perustellen valintaansa siten, että naimattomilla ei ollut verotettavaa perintömaata hallussaan, eikä heillä siten ollut perittävää omaisuutta. Isacson on näin rajannut aviottomat henkilöt varallisuustutkimuksesta kokonaan pois. Isacson 1979, 211. Gadd huomauttaa, että alemmat sosiaaliryhmät ovat perukirja-aineistossa selvästi talonpoikia vähemmän edustettuina. Gaddin tukena on perukirjat kolmelta eri ajanjaksolta 1748—1757, 1770—1774, 1820—1840 mutta kultakin ajanjaksolta Gadd esittää tiedot eri alueesta. Joka tapauksessa perukirjoja on laadittu enemmän Gaddin esimerkissä ajan kuluessa, Gadd 1983, 58, 294.

¹⁵⁴ Myöhemmässä pitäjiä analyoivassa luvussa kiinnitetään huomio pitäjien koko perukirja-aineistoon ja talonpoikien osuuteen siinä. Suurin osa perukirjoista laadittiin niistä ihmisistä, jotka eivät täyttäneet tässä määriteltä talonpoijan käsitettä.

Käsite, jolla talonpojat on perukirja-aineistoista etsitty, tarkoittaa karkeasti sanoen talonpoikaisen tilansa omistavaa tai hallitsevaa talollisisäntää tai –emäntää.¹⁵⁵ Näin tutkittaviksi päätyneet perukirjat muodostavat vain vähemmistöt molempien pitäjien perukirja-aineistoissa, Ilmajoelta mukaan on valittu vain 21% koko aineistosta ja Nordmalingista 30%. Tämä tarkoittaa, että suurin osa perunkirjoitetuistakin ihmisistä oli jotain muuta kuin tilaansa omistavia tai hallitsevia. Sillä kun muistetaan, että perukirjaa ei laadittu kaikista ihmisistä, kutistuu tämän tutkimuksen talonpojan käsitteen edustajien osuus entisestään pitäjien koko väestöjä ajatellessa.¹⁵⁶

Tätä tutkimusta varten on käyty läpi molemmista pitäjistä kaikki vuosien 1796—1830 perukirjat ja otettu niistä ylös perunkirjoitettujen henkilöiden nimikkeet.¹⁵⁷ Perukirjoja laadittiin pitäjissä paljon sellaisista henkilöistä, jotka esimerkiksi olivat aikaisemmin elämässään olleet talonpoikia. Toisaalta perukirjoja laadittiin useasti sellaisista henkilöistä, joilla oli joku suhteellisen selkeä ammatti (esimerkiksi kalastaja tai sotilas).¹⁵⁸ Virallisiin säätyihin kuulumattomiltakin perukirja pyydettyä laadittiin. Kun vaikka rengin vaimolta, elinkautisvangilta tai vanhalta isoisältä oli jäänyt jotain omaisuutta, vaikka sitten vain käyttämänsä vaatteet, perukirja saatettiin laatia. Olihan perunkirjoitus toimituksenakin nopeasti ohi, jos asiakirja mahtui vain yhdelle sivulle. Pitkiäkin perukirjoja pitäjissä toisinaan laadittiin, kun vaikkapa ruukin patruunan maallinen mammona asetettiin arviomiesten tutkivien katseiden alle. Perunkirjoitus ei ollut pelkästään mikään rikkaampien yhteiskuntaryhmien perinne, vaikka se vauraammista pesistä todennäköisemmin laadittiinkin kuin köyhästä. Perukirja laadittiin Nordmalingissa Brita Ersdotteristakin, vanhasta piiasta joka oli elänyt kymmenen viimeistä vuottaan pappilassa, rovasti Jonas Nordinin huolenpidossa. Eläminen pappilassa oli tullut kalliiksi ja Ersdotterin perukirja päättyi velkapesäksi. Nordinilla olikin syynsä vaatia Ersdotterin perunkirjoitusta, sillä näin hän sai

¹⁵⁵ Kruunun- ja rälssitalonpojathan vain hallitsivat tilaansa, perintötalonpojat omistivat.

¹⁵⁶ Markkanen 1988, 52. Aiemmin on jo lueteltu maaseudulla asuvia ihmisiä joita neljän säädyn lisäksi oli ainakin torpparit, mäkitupalaiset, lampuodit, palvelusväki, loiset sekä erilainen irtolaisväki. Perukirja-aineistossa lisäksi talollisten tyttäret ja pojat puolisoineen ovat jääneet tämän tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka ne periaatteessa talonpoikaisväestöön olisivat kuuluneetkin.

¹⁵⁷ Liitteet 4 ja 5. Nimikkeet on pyritty merkitsemään listaan mahdollisimman tarkasti sellaisina, kuin kirjurit ne perukirjoihin kirjoittivat. Siksi listoilta ei voi suoraan kertoa, mistä ryhmästä perukirjoja eniten laadittiin, kirjurit kun antoivat samaankin ryhmään kuuluville ihmisille hieman toisistaan poikkeavia nimikkeitä. Listojen tarkoitus onkin tarkan ryhmittymisen sijasta antaa kuvaa 1800-alun maaseudun väestön värikyydestä.

¹⁵⁸ Markkasen tutkimista 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun perukirjoista on löytynyt säätyläisten ja vallasväen, talollisten, entisten talollisten, syytinkiläisten, torppareiden, entisten torppareiden, itsellisten, maatyöväen (inhysning-, loinen- ja kestinimikkeet, rengit ja piiat) mäkitupalaisten, muun agraariväestön (talollisten pojat ja tyttäret, torpparien pojat ja tyttäret, lampuodit, talollisten vävyt ja miniät), käsityöläisten, kauppiaiden ja teollisuustyöväestön perukirjoja, Markkanen 1977.

hyväksytyä Ersdotterin sukulaisten ohittamisen perinnönjaossa ja osoittaa suurimman osan Ersdotterin omaisuudesta, eli vaatteet, Nordmalingin vaivaisille.¹⁵⁹

Niin kuin pelkistä kirjureiden antamista nimikkeistä voi päätellä, niin kertoo Alanenkin vuokraviljelmien olleen lukumääräisesti enemmistönä 1800-luvun Ilmajoella, tarkasti ottaen vuonna 1805 Suur-Ilmajoella oli 532 torppaa. Ja torppareidenhan perukirjoja etenkin Ilmajoella laadittiin runsaasti. Tilattomien määrän kasvun rinnalla talollistenkin määrä tuki kaksinkertaistui Pohjanmaalla 1700-luvun kuluessa.¹⁶⁰ Talonpojat eivät muodostaneet mitään väestöenemmistöä tutkimusajankohdan Ilmajoella, tai ainakaan tämän tutkielman talonpojan käsitteen raamit läpäissyt joukko ei ikinä ollut pitäjässään enemmistönä. Tämän tutkielman talonpojat olivat Ilmajoella vähemmistö, vaikka aikalaiset sitä eivät välttämättä tienneet.¹⁶¹ Nordmalingissa näitä talonpoikia oli suhteessa Ilmajokea enemmän, sen näkee jo perukirjojen nimikkeistäkin. Talonpoika oli talonpoika perukirjassakin. Vaikka toisinaan kirjuri toteutti vanhaa kaavaa korostaessaan vainajan siviilisäätyn viittaavaa roolia ja merkitä hänet mieheksi ”man”-sanalla, johdannossa aiemmin mainittuun leskivaimoon viitaten. Nordmalingissakin eli torppareita ja heidänkin omaisuuksistaan laadittiin perukirjoja.¹⁶² Vuokraviljelijöiden määrästä huolimatta talonpojan käsite osoittautuu siltikin edustavaksi ja käyttökelpoiseksi kapeudestaan huolimatta. Kun kummastakin pitäjistä on valittu noin kaksisataa perukirjaa 35 vuoden ajalta, ei voida puhua ainakaan mistään kuriositeettiryhmästä.¹⁶³

1.5.2. Lain kouran ansiosta yhteneväinen perunkirjoituskäytäntö

Perukirjojen todistusvoimaa on helppo kritisoida, niinkuin tässäkin on jo osoitettu. Asiakirjaahan ei ole laadittu kaikilta kuolleilta tämänkään tutkielman pitäjissä, ja vaikka olisikin laadittu, se on saattanut tapahtua niin myöhään, että omaisuus on sillä välin ehtinyt muuttua oleellisesti. Lisäksi kaikki rahayksiköt saattavat olla epäselviä tai vähintäänkin hinta-arviot eivät kohtaa aikansa todellisuutta. Terävä kriitikko saattaisi huomauttaa, että asiakirja ei asiallisesti tehtynäkään vastaa kuin ikääntyneiden ihmisten omaisuutta ja siten

¹⁵⁹ Itselleen Nordin otti Ersdotterin omaisuutena olleet kaksi lehmää. Muu Ersdotterin omaisuus olikin vaatteita, mitkä vaivaiset sitten käytettäväkseen saivat. Perukirjoja on näin laadittu köyhiltäkin mitä erilaisempien syiden vuoksi. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 10/14, 108.

¹⁶⁰ Alanen 1953, 16; Ranta 1978, 31

¹⁶¹ Niin ikään Markkasen tutkimuksessa 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Sisä-Suomessa talollisten osuus koko tutkitusta väestöstä oli vain noin viisi prosenttia. Yhdessä talolliset, torpparit ja itselliset muodostivat tuon ajan ja alueen väestön valtaosan. Markkanen 1977, 168-173. Itsellisten ja torpparien määrä näkyy etenkin Ilmajoen koko perukirja-aineistossa.

¹⁶² Nordmalingista ei ole Ilmajokeen verrattavaa tietoa torppien määrästä tai yleisyydestä.

¹⁶³ Kuriositeettiryhmä 1800-luvun alun agraarisessa pitäjässä voisi olla vaikkapa korpraalit, joilta löytyy vain yksi perukirja Nordmalingista koko tutkimusajalta.

antaisi koko väestön kuvaajana vääristyneen kuvan. Todennäköisesti perukirjojen käytettävyyttä alkuperäislähteenä voikin kritisoida moneen otteeseen, antavathan perukirjat niin monia erilaisia näkökulmavaihtoehtoja tutkimuksiin. Ja kaikkia niitä vaihtoehtoja pitääkin kritisoida, kuten mitä tahansa alkuperäislähdettä käytettäessä.¹⁶⁴

Perukirjalla on alkuperäislähteenä vankka ja tukeva pohja. Vuoden 1734 laissa määritellään Ruotsin valtakunnassa ensimmäistä kertaa perinnönjaon toimittaminen. Perintökaaren kahdeksassa ensimmäisessä luvussa säädetään perimysjärjestyksestä sekä perimisoikeuteen vaikuttavista tekijöistä eli siitä, ketkä eloon jääneet sukulaiset tai muut saavat periä. Tässä tutkielmassa ei keskitytä siihen, ketkä perivät ja mitä perivät. Merkittävää sen sijaan on, mitä yhdeksännessä luvussa ”*Kuinka kuolleen omaisuus on laillisesti kirjoitettava*” säädettiin:

*1 §. Kun kuolema tapahtuu, antakoon eloon jäänyt mies tahi vaimo, vaikka mitä avioehtoja olisi tehty, oikein ilmi pesän kaiken omaisuuden ja kirjoituttakoon tarkasti sekä irtaimen että kiinteän, sellaisena kuin se kuolemanhetkellä oli, kaikkine asiakirjoineen, saamisineen ja velkoineen, perillisten taikka heidän holhoojiensa tahi asiamiestensä läsnä ollessa.[..] Jos ei mies eikä vaimo ole elossa, antakoot omaisuuden ilmi perilliset, taikka ne, joiden hallussa se kuoleman tapahtuessa oli, ja pankoot nimensä perukirjan alle, niinkuin tässä on sanottu. [..]*¹⁶⁵

Perunkirjoitus toimitetaan perinnönjaon oikeudenmukaiseksi toimittamiseksi perillisten kesken, ja tästä toimituksesta tuloksena on perukirja. Ruotsin oikeushistoriaa keskiajalta 1900-luvulle selvittänyt Inger ei valitettavasti valaise perunkirjoituksen myöhempiä vaiheita Ruotsissa, muuten kuin perimysjärjestysten suhteen. Vuoden 1734 laki ei Ruotsissa jäänyt tietenkään viimeiseksi, lakia on kirjoitettu uudestaan ja moni pykälä on saanut myöhemmin uusiutua. Aihetta sivuaa lähinnä vuoden 1826 lakimuutos, jolloin pojat ja tyttäret saivat yhteneväisen perimisoikeuden.¹⁶⁶ Muutos ei vaikuttanut mitenkään perunkirjoitukseen sinänsä, todennäköisesti omaisuus luetteloiitiin ja arvioitiin tästäkin lähtien yhtä tarkasti. Suomessakaan perunkirjoitusta säättävä lakipykälä ei tutkimusajankohtana Venäjän vallan ajallakaan oleellisesti muuttunut.

Aviopuolison kuoltua täytyi lesken ilmoittaa, avioehdoista huolimatta, pesän kaikki omaisuus ilmi perunkirjoituksessa, jossa koko omaisuus arvioitiin. Lesken tuli ilmoittaa konkreettinen omaisuus kaikkine rakennuksineen, maineen, esineineen ja käteisineen, velkoineen ja saamisineen päivineen. Lailliseksi perunkirjoituksen teki sekä uskottujen

¹⁶⁴ Gadd vastaa kritiikkiin siitä, että perukirjaa ei ole laadittu kaikista kuolleista, että se on tehty vain taloudellisesti aktiivisista ja että perukirja kertoisi pelkästään keskimääräistä väestöä vanhempien ihmisten omaisuudesta, Gadd 1983, 54.

¹⁶⁵ Perintökaari, yhdeksäs luku s.33-35, ensimmäinen pykälä. Ruotsin valtakunnan laki 1734.

¹⁶⁶ Inger 1997, 207

miesten että perillisten tai heidän holhoojiensa allekirjoitukset, eli käytännössä yleensä puumerkit. Perunkirjoitus tuli toimittaa kolmen kuukauden kuluessa, millä haluttiin vähentää kuolinhetken omaisuuden muuttumista. Perukirja tuli toimittaa seuraaville käräjille. Mikäli näin ei tapahtunut, uhkasi leskeä rangaistus, jonka mukaan lesken perinnöstä vähennettäisiin neljännes. Tämä osuus jaettaisiin muiden perillisten kesken.¹⁶⁷

Ruotsissa oli köyhäinhoidon maksumenetelmää kehitetty 1600-luvun aikana suuntaan, jolloin veroina ja omaisuuden koon mukaan voitiin hankkia rahoitusta köyhäinhoitoon. Peruluetteloiden laatimisen muotoutuessa otettiin perinnöstä yhä useammin lisäksi köyhäinprosentti. Niinpä vuoden 1734 laissa vahvistettiin, että seurakunnan köyhäinkassaan oli jokaisesta kuolinpesästä maksettava 1/8 prosenttia. Markkanen kiittää nimenomaan tätä käytäntöä perukirjojen synnystä ja siitä, että niitä on jäänyt tutkijoille käytettäväksi.¹⁶⁸ Niinpä melkein jokaisessa tarkastelluissa perukirjoissa tämä köyhäinosuus, ”fattigas andel”, otettiin perukirjan loppuosassa muiden maksujen, ”afkortning”, yhteydessä.¹⁶⁹

Köyhäinosan maksettiin seurakunnalle. Kun köyhäinosa oli maksettu, tehtiin siitä merkintä perukirjaan molemmissa pitäjissä. Syystä tai toisesta asian kanssa ei kuitenkaan pidetty aina kiirettä. Maria Juhantytär Kitinojan perunkirjoitus pidettiin heinäkuun 21. päivänä vuonna 1809, mutta kirkkoväärti Anders Nygård kuittasi köyhäinosan maksetuksi vasta seuraavan vuoden maaliskuussa:

Edes menneen Talon Emännän Maria Johan tyttären Kitinojan kuoleman jälkeen Pidetyt ylöskirjoitukset ja värderingis on Lagennut Pääsumma seurakunnan vaivasillen 00,10,2 Banco. Joka summa on Kirckohon Täydellisesti lefvererattu. Joka tämän kautta qwitterataan. Seinäjoelta sinä 7. päivänä maaliskuuta 1810 Anders Nygård kirckowärdi¹⁷⁰

Vuoden 1734 laki määräsi lisäksi, että leski sai ottaa perinnöstä itselleen lesken osana enintään 1/20 pesän omaisuudesta. Kaikkein köyhimmissä pesissä leski sai pitää kihlasormuksensa, vuoteensa ja pitovaatteensa ominaan, ilman mitään erityistä huomauttamista perukirjassa. Markkanen huomauttaa lisäksi, että Suomessa tätä lesken etuoikeutta ei kaikkialla edes huomioitu, ja muutenkaan pienenä määränä se ei oleellisesti muuttanut perukirjan sisältöä.¹⁷¹ Vaikka laki määräsi leskenosan huomioimisesta muiden

¹⁶⁷ Ruotsin valtakunnan laki 1734, Perintökaari, 9. luku.

¹⁶⁸ Markkanen 1988, 17

¹⁶⁹ Kuudessa Nordmalingin perukirjassa ei syystä tai toisesta tehty minkäänlaisia vähennyksiä, ei edes tätä pakollista köyhäinosaa.

¹⁷⁰ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 358 (1809).

¹⁷¹ Markkanen 1988, 25

maksujen yhteydessä, rikottiin tätä lainpykälää usein, molemmin puolin Pohjanlahtea. Nordmalingissa leskenosa huomioitiin tutkimusajankohdan alkupuolella usein, tosin vähentyen rajusti 1820-luvun aikana. Leskenosa merkittiin useasti samaan kohtaan muiden maksujen kanssa ja toisinaan selvitettiin sekin, mitä leski haluaa osaansa kuuluvan.¹⁷² Maria Salmonsdotter valitsi leskenosaansa mm. hyvän hevosen ja Siionin virret marraskuussa 1808 kuolleen miehensä Abraham Davidssonin perunkirjoituksessa.¹⁷³

Ilmajoella leskenosaa ei huomioitu oikeastaan koskaan varsinaisten maksujen yhteydessä, ja näin leskenosa ei vaikuttanut brutto-summaan. Leskenosa tosin mainittiin usein lopputeksteissä muun perinnönjaon selvityksen kanssa. Ilmajoella lesken osasta kirjattiin harvemmin kuin Nordmalingissa, mikä kertoo ehkä siitä, että Ilmajoella olisi ollut enemmän lain tarkoittamia köyhempiä pesiä. Leskenosan huomioiminen sinänsä on mielenkiintoinen, mutta oma tutkimuskysymyksensä, johon tässä tarkastelussa ei syvemmin puututa.

Ennen perinnönjakoa leskivaimolla oli lain mukaan oikeus ottaa pesästä vielä huomenlahjakin, mikäli tahtoi ja sellaisen oli aikoinaan morsian saanut. Esimerkiksi lokakuussa 1810 edesmenneen Petter Lidströmin leski Margreta Andersdotter oli valinnut lesken osaan ja huomenlahjaan kuuluvaksi mm ohraa ja paloviinan keittokattilan.¹⁷⁴ Ilmajoen perukirjoista huomenlahjamerkintöjä saa etsiä, eikä niitä paljon löydy, mikä tietenkin on erikoista verrattuna Nordmalingin perukirjoihin, joista huomenlahja löytyy useammin. Leski saattoi Ilmajoella kieltäytyäkin huomenlahjasta, kuten Anna Antintytär marraskuussa 1818. Yhdeksän alaikäistä lasta oli jäänyt isättömiksi elokuussa, kun Salomon Iisakinpoika oli menehtynyt keuhkotautiin 45 vuoden ikäisenä. Perunkirjoituksessa Anna vakuutti Juho Haapaniemelle, arviomiehelle sekä kirjuri Westerlundille olevansa tyytyväinen vain sormukseen, sähkyvaatteisiin ja vaatteisiin, eli siihen yhteen kolmasosaan, joka hänelle lain mukaan kuului.¹⁷⁵

Ilmajoen perukirjoissa maksuihin kuului lisäksi osuus Vaasan sairaalalle, joka oli korkeintaan samansuuruinen kuin köyhäinosuus. Nordmalingin perukirjoissa sen sijaan ei

¹⁷² Toisinaan leskenosavähennys merkittiin vasta ihan perukirjan loppuun, varsinaisen perinnönjaon yhteyteen.

¹⁷³ Huomenlahjana hän otti mm. tynnyrillisen ohraa. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 6/14, 69

¹⁷⁴ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII: 2, 1800-1810, D53156, 14/14, 152. Huomenlahjasta Fiebranz 2002, 252.

¹⁷⁵ JyMA, Ilmajoki, UK1478—UK1479, 81 (1818); Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjat, Jalasjärvi, haudattujen luettelot: <http://hiski.genealogia.fi/hiski/aacinz>. On kyllä täysin mahdollista, että Anna Antintytär ei ollut edes saanut minkäänlaista huomenlahjaa avioon astuessaan, minkä vuoksi sitä ei perunkirjoituksessakaan voitu vähentää.

ikinä ollut mitään sairaalan osuutta.¹⁷⁶ Kuolinpesästä vähennettiin vielä arviomiesten palkkiot, Ilmajoella säännöllisemmin kuin Nordmalingissa. Palkkioiden määrät vaihtelivat perukirjasta toiseen ja aina joka arvioijille tai kirjurille ei maksettu yhtä paljoa. Joka tapauksessa palkkiot olivat suhteessa omaisuuteen pieniä. Aunola huomauttaa, että vain kaupungeissa oli pakollista maksaa perunkirjoittajille.¹⁷⁷ Ilmajoen perukirjoissa vähennettiin osuus kihlakunnanoikeudelle, mutta Nordmalingissa vain harvoin.

Vuoden 1734 laki vaati, että perukirja tuli tehdä kaikkien vainajien omaisuudesta kolmen kuukauden kuluessa kuolemasta.¹⁷⁸ Käytännössä tätä lakia rikottiin enemmän kuin noudatettiin. Viivästymisen vuoksi aiheutunut omaisuuden katoaminen on ollut vain vähäistä, ellei täysin merkityksetöntä. Jonkin verran ihmisluonnolle ominaista omaisuuden salaamistakin lienee tapahtuneen, mutta käytännössä tämä lain rikkominen ei itse omaisuusluetteloon ole vaikuttanut.¹⁷⁹

Lain noudattamista voi seurata tässä käytettävässä perukirja-aineistossa vain osittain, sillä ihan jokaiseen perukirjaan ei ole merkitty kuolinpäivää. Jos nordmalingilaisen Anna Johansdotterin perukirjaa ei oteta huomioon, kaikissa perukirjoissa laatimispäivämäärä sen sijaan on aina merkitty.¹⁸⁰ Etenkin Ilmajoella on kuolinaika jätetty useasti merkitsemättä¹⁸¹ (Taulukko 4). Tarkan päivämäärän sijaan Ilmajoella on monesti tyydytty merkitsemään kuolinajaksi ”hiljattain” (*nyligen afleden*), mikä mitä ilmeisimmin tarkoittaa noin kolmen kuukauden mittaista aikaa.¹⁸² Mutta mitään niin radikaalia myöhästymistä ei näissä perukirjoissa esiinny kuin esimerkiksi Piilahden aineistossa, jossa osa perukirjoissa laadittiin peräti 30 vuotta kuoleman jälkeen.¹⁸³ Talonpoikien perukirjat laadittiin molemmissa pitäjissä lain edellyttämän ajan aikana. Toisaalta perukirja ei ole aina ihan rehellinen kertoessaan

¹⁷⁶ Aunola viittaa Kuninkaalliseen kirjeeseen vuodelta 1774, jolla sairaalan osuus on määrätty: Aunola 1967, 33.

¹⁷⁷ Aunola 1967, 35

¹⁷⁸ Vuoden 1734 laki, Perintökaari, 9. Luku, 2 pykälä; Isacson 1979, 211; Gadd 1983, 68.

¹⁷⁹ Markkanen 1988, 55-57; lisäksi Isacson 1979, 217.

¹⁸⁰ Johansdotter on perukirjaan tehdyn kirjauksen mukaan menehtynyt 28.2.1800 ja koko perukirja-aineistossa se sijaitsee tämän vuoden muiden perukirjojen kanssa samassa kohtaa, vaikka laatimispäivämäärästä ei olekaan varmuutta. Eli Johansdotterin perukirja löytyy mikrokortilla samasta kohdasta, kuin vuoden 1800 aikana laaditut perukirjat. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII: 2, 1800-1810 D53156 1/14, 1

¹⁸¹ Anna Henrikintytär Rinta-Ketelän perukirjaan ei 28.5.1799 kuolinaikaa merkitty, mutta haudattujen luettelon mukaan Rinta-Ketelän emäntä on menehtynyt 14.5.1799. Perukirja: JyMA, Ilmajoki. ES3542, 221 (1799). Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjat, haudattujen luettelot: <http://hiski.genealogia.fi/hiski/asx3dd>.

¹⁸² Esimerkiksi Salomon Siimoninpoika Huikka, joka 13.4.1818 laaditun perukirjan mukaan oli menehtynyt hiljattain, oli haudattujen luetteloiden mukaan menehtynyt 4.4.1818. Perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1478, 23 (1818); Kuolinaika: Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjat, haudattujen luettelot: <http://hiski.genealogia.fi/hiski/asx3dd>

¹⁸³ Piilahti 2007, 39. Gaddin aineistossa puolestaan suurin osa perukirjoista oli laadittu kolmen kuukauden säännön mukaisessa ajassa, Gadd 1983, 68.

kuolinpäivästä, sillä perunkirjoituksen myöhästyessä on monesti saatettu rikkoa lakia vielä lisää, vääristämällä kuolinaika kolmen kuukauden ajanjaksoon mahtuvaksi.¹⁸⁴

Taulukko 4 Perunkirjoituksen ja kuoleman välinen aika. Lähteet: Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien perukirjat 1796—1830, Jyväskylän Maakunta-arkisto.

	≤ 3kk	4kk	5kk	6kk	7kk	8kk	9kk	10kk	11kk	ei kerrota	nyligen afleden	Yht
Ilmajoki	122	5	12	7	2	3	4	1	-	29	39	224
Nordmaling	152	17	7	5	1	3	1	-	1	4	-	191

Markkanen on tutkimuksillaan vastannut kritiikkiin, joka on epäillyt perukirjojen kertovan vain iäkkäänä kuolleen väestönosan omaisuudesta. Esimerkiksi Mikkelissä vuosina 1789—1809 perunkirjoitettujen ihmisten kuolinikien keskiarvo oli 40,3 vuotta.¹⁸⁵ Tässä tarkastelluissa perukirjoissa ei koskaan mainita vainajan ikää, mutta siitä voi saada viitteitä muuten. Esimerkiksi maaliskuussa 1798 kuolleen nordmalingilaisen Magdalena Jonsdotterin perukirjassa kerrotaan häneltä jääneen kuusi lasta, joista vanhin oli tuolloin 8-vuotias Margreta, ja vain yhden vuoden vanha Johan.¹⁸⁶ Magdalena Jonsdotterin, kuten kaikkien kuoliniän voi tietysti tarkastaa haudattujen luetteloista, mutta tutkielmassa on rajauksen vuoksi luovuttu jokaisen perunkirjoitetun henkilön kuoliniän systemaattisesta tarkastelusta.

Talonpoikien kuolinikää voidaan tarkastella lyhyesti Ilmajoen vuonna 1809, jolloin talonpoikien kuolinhetken ikä vaihteli 28-64 ikävuoden välillä.¹⁸⁷ Keskimääräinen kuolinikä tällöin perunkirjoitetuilla oli 47 vuotta. Tuohon aikaan suomalaisten keskimääräinen eliniän odote oli hieman vajaat neljäkymmentä vuotta.¹⁸⁸ Tarkemman vastauksen saisi tietenkin, jos tarkastelisi molempien pitäjien perunkirjoitettujen talollisten kuolinikää jokaisena vuonna, mutta jo tämä suurimman otoksen vuosi riittänee tässä kertomaan, että perukirjat kertovat työikäisenä kuolleen väestön omaisuudesta. Ensimmäisistä, riskialttiista vuosista selviytyttyään elinajanodote piteni ihmisellä yli neljäkymmenen vuoden. Ja kuten myöhemmin varallisuuden käsite määritellään kertomaan elämän aikana kertyneestä

¹⁸⁴ Markkanen 1988, 56.

¹⁸⁵ Markkanen 1988, 59. Keski-suomalaisten, vuosina 1850—1914 perunkirjoitettujen talollisten keskimääräinen ikä vaihteli 41-60 ikävuoteen, Markkanen 1977, 91. Byn pitäjän vuosien 1840—1860 perunkirjoitetuista ihmisistä yli puolet oli kuollessaan yli 60-vuotiaita, Isacson 1979, 212.

¹⁸⁶ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:1, 1752-1799, D53155, 12/13, 132

¹⁸⁷ Kaikkia menehtyneitä talonpoikia, joiden omaisuus on perunkirjoitettu vuonna 1809, ei tosin löydy Suomen Sukututkimusseuran digitoimista haudattujen luetteloista. <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>

¹⁸⁸ Elinajanodote oli samalla tasolla Ruotsissakin, Pitkänen 1994, 43. Toisaalta vastasyntyneen lapsen (0v) elinajanodote oli vuosina 1796—1805 Suomessa naisilla 40,4 vuotta ja miehillä 37,3 vuotta. 15-vuotiaan elinajanodote (jäljellä oleva elinaika) naisilla 46,7v ja miehillä 45,1v. 65-vuotiaiden elinajanodote 10,8v naisilla ja 10v miehillä, Liitetaulukko 10 s.325, Koskinen, Seppo & Tuija Martelin & Irma-Leena Notkola & Veijo Notkola & Kari Pitkänen (1994).

varallisuudesta¹⁸⁹, eivät perukirjat toisaalta kerro liian nuoreenkaan väestönosan omaisuudesta.¹⁹⁰ Tähän tutkielmaan valitut talolliset olivat menehtyessään pakostakin työikäisiä, mukaanhan ei tässä kelpuutettu esimerkiksi vanhoja tai entisiä talonpoikia. Talollisen käsitteeseen sisältyy tässä jo itsessään työikäisyys, tähän on valittu talonpoikia jotka olivat vastuussa perheensä ja taloutensa elannosta ja hyvinvoinnista. Vaikka tarkasta kuoliniästä ei tässä jokaisen talonpoijan suhteen ole tietoa, olivat he kaikki menehtyessään työikäisiä ja näin tässä tarkasteltavat perukirjat kertovat työikäisinä menehtyneiden talonpoikien varallisuudesta.

Syytinkiläisjärjestelmä muodostaa oman lähdekriittisesti arveluttavan tekijän, sillä se koskettaa erityisesti talonpoikia ja sen vuoksi osa omaisuutta lipuu auttamatta perukirjojen ja tämänkin tutkimuksen ohi.¹⁹¹ Yleisesti tunnettua lienee, että talonpoikaiset tilat siirtyivät isältä pojalle¹⁹², tila haluttiin pitää suvussa. Syytinkiläisjärjestelmässä tämä saatiin jo vanhan parin eläessä sovittua niin, että tila myytiin perilliselle sopimuksella, johon sisältyi tämän vanhan parin elättäminen. Tällä tavoin vanha pari on myöhemmin kuollut syytinkiläisinä, ei talollisina, sillä he ovat sen statuksen ja omaisuuden jo luovuttaneet tilan omistajaksi siirtyneelle perilliselle. Mikäli tällainen käytäntö on kuvitteellisesti ollut katkeamaton perinne jossain suvussa, jää heidän varallisuus kokonaan tämän tarkastelun ulkopuolelle, heistä kun on jäljellä vain syytinkiläisten perukirjoja, jos niitäkään. Syytinkiläiset saattoivat kuulua siihen vähemmän varalliseen ryhmään, joiden perinnöstä perukirjaa ei laadittukaan.¹⁹³ Mutta ainoastaan Ilmajoella laadittiin syytinkiläisten perukirjoja vuosina 1796—1830, Nordmalingissa ei lainkaan (Liitteet 4 ja 5). Lisäksi vain Ilmajoella laadittiin vanhojen talollisten (gamla bonde) perukirjoja, Nordmalingissa ei. Myöhemmin nähdään niin ikään, että vain Ilmajoella talolliset saattoivat olla perukirjojen mukaan luottosuhteessa syytinkiläisten kanssa, Nordmalingissa ei ollenkaan. Nordmalingin pitäjän historia ei sen kummemmin valaise pitäjän syytinkiläisten menneisyyttä, mutta tämän mukaan heistä ei

¹⁸⁹ Esim. Markkanen 1977, 21-23

¹⁹⁰ Lisäksi Gadd toteaa perukirjojen kertovan työikäisen väestön omaisuudesta ja kertookin esimerkiksi vuosien 1748—1757 tarkastelemiensa perukirjoitettujen henkilöiden keskimääräisen kuoliniän olleen noin 48 vuotta, Gadd 1983, 54, 66; Syytingille siirryttiin 1800-luvun aikana noin 55-60 vuoden ikäisenä, Jutikkala 1958, 325.

¹⁹¹ Kaupunkien kauppiat alkoivat elinaikanaan siirtää omaisuuttaan jälkikasvulle Ojalan mukaan useammin vasta 1800—1900-luvun vaihteessa. Kokonaan 1800-luvun alun maaseudun ilmiönä tätä omaisuuden siirtämistä ei silti voi pitää, sillä keskipohjalaisten kauppiaiden perukirjoista Ojala on löytänyt niitäkin, jotka olivat siirtäneet liiketoimintansa ainakin nimellisesti jälkikasvulle. Ojala 1999, 44.

¹⁹² Ks esim. Harnesk 1990, 26; Paulaharju 1943, 60-61; Jutikkala 1958, 328-329; Jutikkala 2003b, 454.

¹⁹³ Syytinkijärjestelmästä esim. Markkanen 1988, 55; Jutikkala 1958, 320-328; Alanen 1953, 47-50. Muutamia syytinkiläisten perukirjoja löytyy Ilmajoelta ja sitäkin enemmän vanhojen talonpoikien ("gamla bonde") perukirjoja. Syytinkiläiset eivät koskaan omistaneet kiinteistöä, vanhat talonpojat vain harvoin. Nordmalingissa näitä perukirjoja ei ajalla 1796—1830 laadittu lainkaan, siellä laadittiin usein entisten talonpoikien ("förra bonde") perukirjoja. Näilläkään ei kiinteistöä ollut hallussa kuollessaan.

ainakaan ole tehty perukirjoja. Se, oliko heitä länsirannikon pitäjässä ollenkaan, on oma tutkimuskysymyksensä joka näin perukirja-aineistoja vertailemalla herää.

Toisaalta syytinkiläisjärjestelmä korostaa sitä perukirjan ensisijaista, alkuperäistä tehtävää perinnönjaossa jota ei saa unohtaa. Ilmajokelainen luutnantti, pitäjänkirjuri Carl Gustaf Borgeman ei suinkaan kirjoittanut syyskuussa 1820 Samuel Ala-Rahnaston kuolinpesän perukirjaa siksi, että kaksisataa vuotta myöhemmin joku voisi selvittää sen avulla Ala-Rahnaston varallisuuden määrän, ja mieluiten täysin selvästi muistiin merkittynä. Edelleen arvioijina toimineet Pietari Västi ja Samuel Ranta ovat arvioineet omaisuuden nimenomaan siksi, että se voitaisiin tasapuolisesti jakaa Ala-Rahnaston lesken ja perillisten kesken.¹⁹⁴

Pesän velat, jos niitä oli, tuli lain mukaan maksaa jakamattomasta pesästä, perinnönjako saatiin toimittaa vasta tämän jälkeen. Mikäli perintö ei riittänyt velan maksuun, eivät velalliset joutuneet sitä muuten maksamaan. Jos perintö jaettiin ennen velkojen maksua, oli velkojilla oikeus vaatia saataviaan keneltä tahansa perinnön jakaneelta perilliseltä.¹⁹⁵

Perukirja on arvokas asiakirja historiantutkijoille, merkittiinhän siihen vainajan omaisuus kokonaan, lesken osaa lukuun ottamatta. Arviomiesten työn jälki 1800-luvun alun perukirjoissa on tarkkaa, esineet lueteltiin tarkasti, niiden kunto ja ikä huomioon ottaen. Koska perittäville esineille täytyi antaa arviohinnat, oli tärkeitä huomioida niiden käytettävyyteen vaikuttaneet seikat.¹⁹⁶ Perukirjaan luetteloidut esineet oli tärkeitä tunnistaa, ja ainakin lehmä merkittiin perukirjoihin niiden omilla nimillään. Siinä missä nordmalingilainen talonpojan vaimo Magdalena Mårtensdotter lypsi muun muassa Rosenkorna- ja Blomster-nimisiä lehmäänsä, märehtivät Mustapää ja Kipurasarvi muiden Ala-Laturin talonpoikaistilan lehmien kanssa Jalasjärvellä.¹⁹⁷

Perittävät objektit lueteltiin omien otsikoidensa alla, jolloin esimerkiksi naisten ja miesten vaatteet saatettiin merkitä omina kohtinaan. Perittävää omaisuuden luetteloa edelsi johdanto, jossa ilmoitettiin perunkirjoituksen perusasiat, kuten edesmenneen ihmisen nimi, ammattia tai statusta ilmaiseva nimike, toisinaan kuolinpäivä sekä perijät ja heidän edunvalvojat. Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjoissa on tiettyjä eroja siinä, miten arviomiehistä esimerkiksi ilmoitettiin, Ilmajoella hieman tarkemmin kuin Nordmalingissa. Jos perukirjojen

¹⁹⁴ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 194 (1820)

¹⁹⁵ Ruotsin valtakunnan laki 1734, Perintökaari, 10 luku.

¹⁹⁶ Esineille saatettiin antaa niiden käytettävyyttä kuvaavia adjektiiveja, esimerkiksi ”uusi”, ”vanha”, ”parempi”, ”huonompi”, ”kulunut”, Gadd 1983, 72.

¹⁹⁷ Magdalena Mårtensdotterin edesmenneen puolison Jonas Håkanssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 3/21, 25; Jaakko Juhonpoika Ala-Laturin perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1478, 216 (1816).

ulkonäkö ja rakenne ovat olleet samankaltaisia Suomessa ja Ruotsissa, kertoo Markkanen vastaavia peruluetteloja löytyvän aina Englannista ja Ranskastakin asti.¹⁹⁸

1.5.3. Ihmiset perunkirjoituksessa

Syvällisemmän tarkastelun ulkopuolelle tässä tutkielmassa jäävät perillisten lisäksi holhoajat, jotka lain mukaan piti perunkirjoituksen ja perinnönjaon yhteydessä olla läsnä.¹⁹⁹ Perukirjoissa holhoajat eivät kuitenkaan jääneet huomioimatta, sillä melkein jokaisessa Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjassa on heistä maininta. Nordmalingissa esimerkiksi nimismies Sikström on kirjoittanut tiedon holhoajasta Johan Jonssonista heinäkuussa 1828 edesmenneen Märten Jonssonin perukirjan johdanto-osuuteen, olihan Märten Jonssonilta jäänyt eloon leski, Anna Kristiina Stenklyft sekä kolme tytärtä: Katarina Margareta 4 vuotta, Sophia Albertina 2 vuotta sekä 2 kuukauden ikäinen Anna Magdalena.²⁰⁰ Vaikka lain mukaan leskivaimolla ei holhoajaa tarvinnut olla, ilmoitettiin se usein perukirjoissa olevan läsnä jonkinlaisena edunvalvojana.

Etenkin Nordmalingissa käytäntönä oli, että alussa ilmoitettiin kuka oli pyytänyt perunkirjoitusta suoritettavaksi, ja hänet mainittiin johdannossa alkupuolella. Kun kyse oli edesmenneen aviopuolison omaisuuden perunkirjoituksesta, ilmoittajana oli yleensä leskeksi jäänyt puoliso. Kun Nordmalingin Nyåkerissa asunut talonpoika Eric Olofsson oli kuollut 9.10.1803, merkittiin perunkirjoitusta pyytäjäksi nimenomaan *leski* Maria Jonsdotter.²⁰¹ Asia oli toisin, kun oli kyse vaimon omaisuuden perunkirjoituksesta. Anna Jacobsdotterin tammikuussa 1813 tehdyssä perukirjassa ilmoittajaksi merkittiin ”*bonden och wälföraktig*” Natanael Andersson.²⁰² Kun Nordmalingissa ajanjaksona 1796—1830 kuoli talonpoikaisesta avioliitosta mies, oli ilmoittajana yleensä leski, vaimo. Mutta kun vaimo menehtyi, perunkirjoitusta ei vaatinut ”leskimies”, vaan mies kuvattiin tällöin joko suoraan talonpoikaan viittaavalla termillä, tai suoran termin puuttuessa vähintäänkin kunnioittavin adjektiivein. Toisaalta leskeys tarkoittikin naiselle oikeudellisesti itsenäisempää asemaa, miehelle se ei niin suurta asemanmuutosta aiheuttanut. Nordmalingilaisia perukirjoja on monesti sinänsä herkullista lukea, että ihmisiä on monesti kuvattu ylistävin adjektiivein.

¹⁹⁸ Markkanen 1988, 25. Niin ikään Gadd on todennut perukirjojen muistuttavan Ruotsissa hämmästyttävän paljon toisiaan, vaikka mitään virallista standardia ei ollutkaan. Gadd epäilee yhteneväisyyden olleen seurausta perukirjojen toimittamisesta kihlakunnanoikeudelle, Gadd 1983, 66.

¹⁹⁹ Holhoaja tuli olla kaikilla alle 21-vuotiailla, kaikilla naimattomilla naisilla ja niillä, jotka ”*heikkomielisyyden, tuhlaavaisuuden taikka muun syyn tähden ei voi omaisuuttansa hoitaa*”. Leskivaimoilla ei holhoajaa tarvinnut olla. Ruotsin valtakunnan laki v 1734, Perintökaari, 19 luku.

²⁰⁰ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 16/21, 198

²⁰¹ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 3/14, 26

²⁰² JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1810—1820, D53157, 5/16, 42

Olipa henkilö sitten edesmennyt tai perunkirjoitusta vaativa, hän saattoi olla ”rakas aviopuoliso”, ”kunniallinen”, ”rehellinen”, ”viisas” ja edesmenneistä kerrottaessa ”autuas”. Ilmajoella perunkirjoitusta pyytäneitä ihmistä ei sen kummemmin yleensä korostettu eikä mahtipontisilla adjektiiveilla herkuteltu.

Pentti Renvall on luokitellut historiantutkimuksen käyttämiä lähteitä eri tyyppeihin, joista kirjallinen lähteistö jakautuu yksityislähteisiin, julkisiin kirjallisiin tuotteisiin ja asiakirjoihin. Perukirja on tämän luokituksen mukaan asiakirja, sillä sen tunnusmerkkinä on jokin virallinen tai epävirallinen tehtävä, mitä varten asiakirja laaditaan. Asiakirjan laatijan merkitys vähenee verrattuna muihin kirjallisiin lähteisiin, sillä tällöin kirjoittaja joutuu Renvallin sanoin taka-alalle.²⁰³ Koska asiakirjan laatija ei kuitenkaan voi olla vaikuttamatta kirjoittamaansa tekstiin, on syytä tarkastella perukirjojenkin laatijoita. Tämän tutkielman perukirjojen laatijoille on yleensä maksettu palkkaa tehtävänsä suorittamisesta, mikä tukee edellä mainittua Renvallin esittämää asiakirjan tunnusomaista piirrettä.

Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjojen laatijoita yhdistää se, että laatijat olivat aina miehiä. Yhtäkään naista kirjoittajana tai arvioijana perukirjamerkintöjen mukaan ei ikinä näissä ollut. Mutta toisin kuin Ilmajoella, Nordmalingissa näyttää olleen toimituksessa perillisten ja holhoojien lisäksi vain yksi varsinainen arvioija ja yksi kirjoittaja. Ilmajoella oli yleensä kirjuri ja kaksi arvioijaa. Laki ei määrännyt arvioitsijoiden määrää tietyksi vakioksi, sillä:

”[...] Jos omaisuus on maalla tai maalaisoikeuden mukaan perittävä, kutsuttakoon uskottavat miehet sitä parhaan ymmärryksensä mukaan arvaamaan, ja pankoon hekin nimensä perukirjan alle. [...]”²⁰⁴

Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjojen laatijoita tarkastellessa tulee vertailevan metodin hedelmälliset, uusia ajatuksia herättävät puolet jo oivallisesti esiin. Sen, mikä ensin näyttäytyy toisen pitäjän aineistossa tavallisena ja yleisenä, tekeekin toisen pitäjän perukirjojen tarkastelu erityisemmäksi ja ylipäättään vähemmän tavalliseksi. Voi olla, että kyse on pelkästään merkintätavasta, että Nordmalingissa ei yksinkertaisesti vain kirjoitettu vieraiden miesten varsinaisia nimikkeitä ylös niin tarkasti kuin Ilmajoella. Mutta voihan olla, että jotain eroja on oikeastikin ollut. Kun Nordmalingin perukirjoista arviomiesten ja kirjureiden nimiä saa etsiä monesti puumerkkien takaa, Ilmajoen perukirjojen johdantojen alkuosissa toistuvat nimet jäävät tutkijan mieleen automaattisesti.

²⁰³ Renvall 1983, 129-135

²⁰⁴ Ruotsin valtakunnan laki v1734, Perintökaari, 1 pykälä

Markkanenkaan ei ole jättänyt huomioimatta perukirjan kirjoittajia. Perukirjoja ovat laatineet ne henkilöt, jotka ovat osanneet kirjoittaa, eikä esimerkiksi 1700-luvulla ollut erityistä perukirjan kirjoittajien ammattiryhmää. Nimenomaan 1700-luvulla kirjoittajina olivat usein esimerkiksi lakimiehet, nimismiehet, papit ja ylioppilaat. Vaatimuksena työn suorittamiselle oli kirjoitustaito, joka ei ollut 1800-luvun alussakaan yleinen. Laki vaati, että niin kirjoittajan kuin myöhemmin tarkasteltavien arviomiesten tuli olla maaseudulla vain yleisesti luotettavia.²⁰⁵ Niin ikään Gadd on ottanut perunkirjojen laatijat tarkasteluun ja ajanjaksoa 1820—1840 kolmessa pastoraatissa seurattessaan on huomannut, että käytännössä seudulla toimi eräänlainen kuuden ihmisen perunkirjoituspiiri.²⁰⁶

Tarkastelluissa Ilmajoen perukirjoissa on ollut normaalisti kaksi arviomiestä ja kirjuri. Seitsemässä perunkirjoituksessa on ollut kirjoittajan lisäksi vain yksi arvioija, toisaalta kerran on ollut kolmekin arvioijaa. Perukirjaan merkittiin aina laatijat, mutta heidän varsinaista ammattiaan ei aina ilmaistu, mikä lähdekriittisesti on harmillista. Mutta suurimmassa osassa nimike ilmaistiin ja näissä perukirjoissa oli lautamies yleensä käyttänyt valtaansa arviomiehenä. Yleinen yhdistelmä oli, että arvioijina toimivat pitäjän lautamies ja perintötalonpoika, ja niinpä esimerkiksi Samuel Yli-Kaukolan perukirjan vuonna 1807 ovat laatineet nimismies Gabriel Luopa ja perintötalonpoika Martti Homi. Kirjoittajana on ollut kandidaatti Salomon Hanelles.²⁰⁷ Ajanjaksolla toimi herastuomareina ainakin Pietari Västi (1751—1826) ja tutkimusajankohdan ensimmäisissä perukirjoissa vielä lautamiehenä ollut Samuel Ranta, jotka monesti toimittivat arviomiehen vastuullista tehtävää pitäjän perunkirjoituksissa.²⁰⁸ Nordmalingissa perunkirjoituksessa oli mukana yleensä kaksi arvioijaa, joista toinen oli kirjurina.²⁰⁹

²⁰⁵ Markkanen 1988, 40, 50

²⁰⁶ Kuudesta ihmisestä viisi oli lautamiehiä. Kaikista perunkirjoituksista yli 85% oli ollut joku näistä kuudesta miehestä osallisena, Gadd 1983, 68.

²⁰⁷ JyMA, Ilmajoki, ES 3543, 375 (1807)

²⁰⁸ Västi arvioijana esimerkiksi JyMA, Ilmajoki ES 3543, 445 (1809). Västin lisäksi perintötalonpoika Matti Levula oli arvioimassa, kirjoittajana Johan Forsen. Pietari Västin perukirja JyMA, Ilmajoki UK1479, 207 (1826). Västin elinaika: Alanen 1952, 186. Ranta tuomarina ollessaan arvioijana esimerkiksi JyMA, Ilmajoki UK1480, 6 (1830). Toinen arvioija oli kirkkoisäntä Mikko Ilkka, kirjoittajana luutnantti ja pitäjän kirjuri Carl Gustaf Borgeman. Samuel Rannan perukirja JyMA, Ilmajoki UK1480, 26 (1830). Pietari Västi näyttäytykin tutkimuskirjallisuuden valossa pätevältä perunkirjoittajalta ja on siten kunniaksi koko toimituksia suorittaneelle henkilöryhmälle. Yksi esimerkki ei tietenkään tee kokonaisuutta ongelmattomaksi, mutta yhtenä aikansa ja paikkansa vaikutusvaltaisimmista talonpoikaisista miehistä edustaa hän sitä käsitystä, että perunkirjoituksia suorittivat esimerkiksi Västin kaltaiset suurmiehet. Talonpoikaissäädystä Västi oli korkeassa asemassa, olipa hän yksi säätynsä edustaja syksyllä 1809, Porvoon valtiopäivillä vakuuttamassa alamaisuuttaan keisari Aleksanteri I:lle. Alanen 1952, 193.

²⁰⁹ Gaddin tarkastelemissa Skaraborgin läänin perukirjoissa arvioijia oli Nordmalingin tapaan kaksi, Gadd 1983, 68.

Siitä, miten varsinainen työnjako itse perunkirjoitustilaisuudessa tapahtui, ei ole varsinaisia määräyksiä laissa eikä tutkimuskirjallisuuskään pysty siihen vastaamaan. Ehtivätkö peruluetteloa kirjoittavat miehet osallistua yksittäisten esineiden arviointiin vai olivatko he pelkkiä kirjureita? Jos Ilmajoella oli yleensä kirjoittajan lisäksi kaksi varsinaista arvioijaa ja Nordmalingissa vain yksi, tekeekö se nordmalingin perukirjoista jollain tapaa epäluotettavimmat? Siitä ei kuitenkaan ole näyttöä, että uskotut miehet olisivat ainakaan yleisesti toimineet vilpillisten, tai muuten kieroutuneiden tarkoitusprien mukaisesti perunkirjoituksessa.²¹⁰

Useassa Nordmalingin perukirjassa oli arvioijan ja kirjurin palkan kanssa maininta työn kestosta päivinä. Esimerkiksi Margareta Östensdotterin kesällä 1805 laaditun perukirjan kirjoittanut nimismies Anders Persson ja omaisuuden arvioija, nimismies Jon Ersson ovat suorittaneet työnsä neljässä päivässä.²¹¹ Tuona neljänä päivänä voisi kuvitella Perssoninkin pystyä osallistuneen arviointiin, mikäli siihen on ollut tarvetta. Käytetyn ajan ja työn laadun yhteyttä ei näin lyhyellä perustelulla voi tietenkään osoittaa. Näin selviää, että Nordmalingissa on yhden varsinaisen arvioijan ja kirjoittajan voimin saatettu käyttää perunkirjoitukseen useampi päivä. Koska perilliset joutuivat maksamaan arviomiesten työstä, niin voisi kuvitella, että heidän on siksikin täytynyt työskennellä koko ajan tehokkaasti. Lisäksi mikäli molemmat perunkirjoituksen suorittajat ovat olleet luku- ja kirjoitustaitoisia, on varsinainen arvioija pystynyt kauemman kestäneen perunkirjoituksen aikana seuraamaan kirjoittajankin työtä.

Nordmalingin perukirjojen laatijoiden varsinaisen ammatin selvittäminen on hankalampaa. Ilmajoen laatijoiden nimikkeet sen sijaan löytyvät useasti jo johdanto-osuudesta, kun taas Nordmalingissa johdanto on rakenneltu eri tavoin ja siksi nimikkeet löytyvät perukirjasta muualta, tai sitten ei lainkaan. Nordmalingin perukirjoissa vain harvoin ilmoitettiin jo johdannossa, ketkä olivat tulleet perunkirjoitusta tekemään. Koska laatijoille yleensä maksettiin pieni palkkio tekemästään arviointi- ja kirjoitustyöstä, merkittiin maksu perukirjaan velkojen ja muiden kulujen kanssa afkortning-otsikon alle. Useasti tällä tavalla saattoi löytää viitteen siitä, että esimerkiksi arvioijana toiminut henkilö oli lautamies.²¹²

²¹⁰ Tässä tutkimuksessa on lähtökohtana, että koska mitään tiukkoja työnjakomääräyksiä ei ole löytynyt, ei niitä välttämättä ollutkaan.

²¹¹ Uskotuille miehille maksettiin palkkaa, mikä merkittiin perukirjaankin. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII: 2, 1800—1810, D53156, 5/16, 48-49

²¹² Perunkirjoituksen arviomiehenä lautamies Nordmalingissa, ks esim JyMA, Nordmaling, SVAR, FII: 4, 1821—1830, D53158, 18/21, 222

Ilmajoen perukirjoihin verrattuna, ehkä eniten Nordmalingin perunkirjoitusten suorittajien merkitsemisestä hyppää silmille se, että vain kerran arvioijan nimikkeeksi on kirjoitettu suoraan ”bonden”. Tällainen harvinaisuus esiintyy Helena Ericssonin vuonna 1827 tehdyssä perukirjassa, jossa talonpojaksi on merkitty arvioijana toiminut Anders Davidsson. Hän on ollut valitussa aineistossa arvioijana toisenkin kerran, vuonna 1821 tehdyn Anna Elisabet Jonsdotterin perunkirjoituksessa, eikä häntä ole siihen merkitty talonpojaksi.²¹³ Toisaalta Davidsson ei välttämättä ole ollut vielä vuonna 1821 talonpoika ja niinkin voi olla, että kyseessä on täysin kaksi eri Hallenin kylässä asunutta Anders Davidssonia.

Tässä tarkasteltu Ilmajoen perukirja-aineisto näyttäisikin tukevan Markkasen väitettä siitä, että pesän varakuudella ja sen luettelon laatijoiden kesken olisi yhteys.²¹⁴ Vaikka Nordmalingin perukirjoissa ei uskottuja miehiä merkitty aina tarkasti nimikkeineen, kertovat ne merkinnät joita niissä on, että perunkirjoitettavan pesän varakuuden ja luettelon laatijoiden suhteen oli yhteys. Nordmalingissa perunkirjoituksissa on usein ollut mukana esimerkiksi nimismiehet J.L.Wiklund sekä Erik Lindström. Usein kirjuriina perukirjoja on laatinut Nordmalingin seurakunnan lukkarina varsinaisesti toiminut Jonas Arctadius.²¹⁵ Aikaisemmin mainittujen arvioitsijoiden lisäksi Ilmajoella talonpoikien perunkirjoitusten vieraina miehinä ovat olleet esimerkiksi oltermanni Jaakko Karjala (byn åldermannen), syytinkifaari Tuomas Plosila ja sotilas Thomas Rask.²¹⁶

²¹³ Perukirja, jossa Davidsson merkitty talonpojaksi: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 12-13/21, 154. Perukirja, jossa Davidssonilla ei ole talonpoika-nimikettä: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 2/21, 15.

²¹⁴ Markkanen 1988, 40

²¹⁵ Esimerkit perukirjoista. Wiklund: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811-1820, D53157, 2/16, 17; Lindström: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811-1820, D53157, 14/16, 147; Arctadius: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 9/21, 108.

²¹⁶ Karjala: JyMA, Ilmajoki ES3543, 408 (1807), Plosila: JyMA, Ilmajoki UK1479, 40 (1829), Rask: JyMA, Ilmajoki ES3543, 220 (1809)

2. ILMAJOKI JA NORDMALING VERTAILTAVINA

On tutkijasta kiinni, minkälaisiin asioihin kiinnittää huomiota konteksteja analysoidessaan. Voi olla täysi mahdottomuus yrittäkään kartoittaa kaikkia eri asioita, jotka ehkä ovat vaikuttaneet talonpoikien varallisuuteen ja luottosuhteisiin. Kaikista mahdollisista syistä ei välttämättä ole aikaisemmin tehty edes tutkimusta, eli on parasta hyväksyä tosiasia, että kaikkea tutkittavaan asiaan vaikuttavia tekijöitä ei todennäköisesti vain voi huomioida. Joitain tekijöitä on silti yritettävä tarkastella, eikä kahden maatalousvaltaisenkaan pitäjän talonpoikia voi verrata tarkastelematta ensin konteksteja. Vaikka molemmista pitäjistä on löytynyt noin kaksisataa talonpojan perukirjaa talonpojan käsitettä valintakriteerinä käyttäen, ei se silti tarkoita, että kontekstit voisi unohtaa. Se, että on hallinnut tai omistanut maaseudulla tilaa ja maksanut siitä joko vuokraa tai veroa kruunulle²¹⁷ ja on hankkinut elinkeinoaan hallitsemiltaan ja ehkä omistamiltaan pelloilta, ei vielä tarkoita että tällaista hahmoa voisi suoraan verrata edes saman pitäjän sisällä. Ei voi olettaa, että perintötalonpojatkaan olisivat olleet keskenään täysin samanlaisia ja vieläpä kahdessa eri pitäjässä. Vaikka he kuuluisivat samaan säätyyn, tässä tarkasteltavat talonpojat asuivat silti eri pitäjissä, eri puolilla Pohjanlahtea ja myöhemmin peräti eri valtioissa.

Ilmajokeen ja Nordmalingiin kiinnitetään huomio niiden katkenneen valtiosuhteyden, hallinnon ja elinkeinorakenteen näkökulmista. Aikaisemmin on jo tarkasteltu pitäjien väestöjä ja nähty, millaisessa yhteisössä talonpojat elivät ja miten suuren ryhmän he pitäjissä muodostivat. Yhteisöjen erilaiset hierarkiat epäilemättä vaikuttivat luottosuhteisiin ja siten varallisuuteenkin. Elinkeinorakenne valaisee tietenkin talonpoikien töitä, eli niitä tapoja ja keinoja, millä varallisuustasostaan huolehtivat. Katkennut valtiosuhteys otetaan huomioon sen tutkimusongelmaa ratkaisevasti määrittävän roolin vuoksi. Muitakin näkökulmia voisi epäilemättä olla, yhteisö- ja hierarkianäkökulmaa voisi syventää esimerkiksi liikenneyhteyksiin ja naapurisuhteisiin.²¹⁸

2.1. Historiallinen valtiosuhteys Ruotsiin

Suomen sota yhdisti pitäjät vielä viimeisen kerran ennen yhteisen tarinan loppua, kumpikaan pitäjä ei saanut olla sodasta rauhassa. Julmimmin Suur-Ilmajoella sota kohdattiin

²¹⁷ Tai maksanut vuokraa rälsille, mutta Ilmajoella ja Nordmalingissa ei näitä rälsitalonpoikia edes ollut.

²¹⁸ Pitäjien katkenneen valtiosuhteyden, hallinnon, väestön ja elinkeinorakenteen huomiointi ei tietenkään tarkoita, että ne olisivat ilman muuta vertailutulosten selittäjiä. Tuloksia voi analysoida näiden näkökulmien kautta, jolloin muut, tässä selvittämättä jääneet näkökulmat jäävät huomioimatta.

Kauhajoella, jossa venäläiset kesällä 1808 kostivat raa’asti aikaisemmat suomalaisten kapinateot. Kasakat jättivät jälkeensä verisen muiston.²¹⁹ Kun Kauhajoella oli jo selvitty pahimmasta, eivät nordmalingilaiset vielä osanneet aavistaa omaa osuuttaan sodan tapahtumissa. Ruotsi oli jo saanut uuden valtiosäännönkin, kun ruotsalaiset ja suomalaiset vielä viimeisen kerran tarttuivat yhdessä aseisiin venäläisiä vastaan. Tämä tapahtui Hörneforsissa, Nordmalingin pohjoisen rajanaapurin mailla. Venäläiset olivat aloittaneet etelänsuuntaisen marssinsa Tornioon saapumisen jälkeen, tuhoa tuolla Pohjanlahden kierrollaan ahkerasti kylväen.²²⁰ Ruotsin väsynyttä armeijaa oli sijoitettu Nordmalingin seuduille ja armeija joutui perääntymään Hörneforsin taistelussa venäläisten ylivoiman edessä. Ratan oli puolestaan luonnonsatama Uumajan seudulla ja sieltä käsin käytiin Suomen sodan viimeinen näytös elokuussa 1809, kun ruotsalaiset ajattelivat hyökätä sieltä käsin Uumajassa majailevien venäläisten kimppuun. Verinen taistelu päättyi aselepoon ja armeijoiden vetäytymiseen.²²¹ Suomi oli jo peruuttamattomasti osa Venäjää ja Ruotsi oli pienentynyt.

Nordmaling on koko olemassaolonsa ajan kuulunut Ruotsin valtioon, mutta Ilmajoki on historiansa aikana kuulunut Ruotsin, Venäjän ja Suomen valtioihin. Nykyisen Suomen maantieteellinen alue alkoi, keskiajan lopulta lähtien yhä tiiviimmin kuulua kasvavan suurvallan, Ruotsin yhteyteen. Kun Suomi liitettiin Venäjään Ruotsin yhteydestä vuonna 1809, olivat etenkin eteläpohjalaiset Suomessa tottuneet toimimaan ruotsalaisten kanssa esimerkiksi tervakaupoilla. Siksi on perusteltua todeta, että yhtäkkinen suurvaltapolitiikasta seurannut valtioyhteyden muutos ei vaikuttanut eteläpohjalaisten talonpoikien ajattelumaailmaan yhtä radikaalisti. Venäläiset olivat lisäksi jättäneet Etelä-Pohjanmaalle verisen ja siten ehkä katkeran muiston 1700-luvun alun Suuressa Pohjan sodassa. Liakan toteamukseen nojaten Suomen sota ei Ilmajokea niin verisesti koskettanut kuin esimerkiksi Alavutta, jossa sodan yksi merkittävimmistä taisteluista käytiin.²²² Etelä-pohjalaisten, 1800-luvun alussa eläiden ihmisten identiteettiä olisikin herkullista tarkastella syvemmin. Nordmalingilaiset epäilemättä ovat taas tunteneet itsensä ruotsalaisiksi, pohjoisruotsalaisiksi

²¹⁹ Myöhemmin Porvoon valtiopäivillä Västi toi julki venäläisten tekemät tihutyöt Kauhajoella, mutta asian tutkimus ei lopulta aiheuttanut mitään, Alanen 1953, 650. Kauhajoen tapahtumista esim Alanen 1948, 652-657.

²²⁰ Härstedt 2007, 329-335

²²¹ Härstedt 2007, 357-372

²²² Tuolloin Alavus oli vielä osa Suur-Ilmajokea. Suuren Pohjan sodan kauhuja on Kustaa H.J. Vilkuna käsitellyt vuonna 2005 ilmestyneessä ”Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus Isostavihasta” –tutkimuksessaan. Vilkuna, 2005. Suomen sodasta Ilmajoella: Liakka 1934, 558-560. Myöhemmin Liakka toteaa, että Porvoon valtiopäivät tapahtuivat ”ankarana pakoituksena”, mutta että valoisimmat ajat olivat monella näkösilillä. Liakka 1934, 575. Mikäli verisiä kertomuksia oli 1800-luvun alun talonpojillekin kerrottu Ilmajoella venäläisten teoista Isonvihan aikana, on niitä saattanut kytkeytyä Ruotsinkin lukuisiin sotiin ja niiden ongelmiin. Niitä on tässä turha lähteä spekuloidaan. Lisäksi Ranta 1978, 19-20; Karonen 1999, 424-425.

tai nordmalingilaisiksi sen mukaan kuin paikkaan tai kansaan liittyvää identiteettiä yleensäkin on eri aikoina tunnettu.

Historiallisesti katsoen suomalaisella Etelä-Pohjanmaalla ja ruotsalaisella Västerbottenilla on yhteisiä juuria. Etymologisesti on jännittävää, että ruotsiksi molemmat alueet on nimetty samaan tyyliin, mutta suomeksi Pohjanlahden länsirannikolle ei ole omaa, Etelä-Pohjanmaan rinnastettavaa termiä. Etelä-Pohjanmaan ruotsinkielinen nimi ”Österbotten” on suomeksi ”Itäpohja” ja on selvä vastinpari ”Västerbottenille” ja sen suomennokselle ”Länsipohjalle”.²²³

Ruotsin valtakuntaan 1600-luvun aikana kuuluneet Länsi- ja Itäpohja olivat tuolla vuosisadalla ajoittain peräti saman maaherran alaisuudessa, ne kuuluivat samaan lääniin. Alueita kutsuttiin tällöin yhdistävällä ”Norrländ”-nimellä.²²⁴ Ruotsin valtion silmissä Suomi oli kiinteä, sinänsä itsestään selvä osa valtakuntaa. Nykyään alueiden yhteinen nimittäminen esimerkiksi voi tuntua kummalliselta, mutta aikalaisille siinä ei epäilemättä ollut mitään erikoista. Tässä tutkimuksessa yritetään saavuttaa tämä aikalaisten kokema maailma ja Suomen kuuluminen Ruotsin valtioon kuuluu tähän ymmärrykseen oleellisesti. Villstrand korostaa lisäksi, että ennen Ruotsin valtiosuhteiden katkeamista itäpohjalaisten yhteydet eteläiseen Suomeen olivat harvemmat ja löyhemmät kuin yhteydet suoraan nykyisen Ruotsin alueelle.²²⁵

2.2. Pitäjät hallinnollisina yksikköinä

Alun perin Suur-Ilmajoen alue Etelä-Pohjanmaalla kuului suureen ja mahtavaan Kyrön pitäjään, mutta irtautui siitä itsenäiseksi 1600-luvun alussa. Uusi suurpitäjä tuli käsittämään Ilmajoen lisäksi Alavuden, Jalasjärven, Peräseinäjoen, Seinäjoen, Kauhajoen, Kurikan sekä Virtain Kurjen alueet. Vuonna 1776 tätäkin suurpitäjää koetteli aluemenetys Alavuden itsenäistyessä omaksi pitäjäkseen, mutta muita aluemuutoksia ei Ruotsin vallan aikana pitäjään kohdistunut.²²⁶ Vaasan hovioikeus perustettiin Kustaa III:n kuninkaallisella kirjeellä 28.6.1776 ja julistuksella 28.7.1776. Tätä ennen Ilmajoen käräjäkunta kuului tällöin Pohjanmaan eteläiseen tuomiokuntaan, kun se liitettiin tuolloin Vaasan hovioikeuden alaisuuteen. Myöhemmin vuoden 1804 lopussa muodostettiin kaksi uutta tuomiokuntaa,

²²³ Vuonna 1934 ilmestyneessä Ilmajoen pitäjän historiikissa Niilo Liakka kuvaa Isovihan aikaa, jolloin pitäjän kirkkoherra Vhaël oli lähtenyt vaimonsa kanssa venäläisiä pakoön *Länsi-Pohjaan*, tarkoituksenaan päästä Ruotsiin, venäläisiä paeten. Liakka 1934, 325. Lisäksi Karonen 1999, 26-27; Paulaharju 1943, 56.

²²⁴ Villstrand 2002, 30

²²⁵ Villstrand 2002, 30

²²⁶ Manninen 1984, 93

Korsholman pohjoinen ja eteläinen tuomiokunta, joista jälkimmäiseen Ilmajoen käräjäkunta siirrettiin.²²⁷

Vaikka Ilmajoki pitäjän hallinnollisesti oli suuri kokonaisuus, olivat sen seurakunnat jakautuneet osittain nykyisten kuntarajojen mukaan. Emä-Ilmajoki muodosti luonnollisesti yhden suuren seurakunnan, mutta vuosien varrella siitä irtaantui uusia kappeleita.²²⁸ Näistä ensimmäisenä omaksi kappelikseen tunnustettiin Kauhajoki vuonna 1627. Kurikan kappeli muodostettiin vuonna 1672 rakennetun rukoushuoneen myötä ja vuonna 1674 Alavudesta muodostettiin kappelikunta. Isovihan jälkeen muodosti Jalasjärvikin oman kappelinsa. Alaseinäjoki ja Nurmo saivat oman, yhteisen papin vuonna 1766, muodostaen uuden seurakuntakokonaisuuden Suur-Ilmajoen seurakunnan yhteydessä. Peräseinäjoen kappeli perustettiin vuonna 1798.²²⁹

Ruotsalainen Nordmalingin pitäjä kuului vuoteen 1810 asti Ångermanlandin maakuntaan vuoden 1766 rajan mukaisesti, kunnes se vuonna 1810 virallisesti siirrettiin osaksi Västerbottenia. Oleellisinta ja samaan aikaan ongelmallisinta Nordmalingin pitäjää koskien on sen pienentyminen vuonna 1815, kun Bjurholm irtautui täysin omaksi pitäjäkseen. Vuonna 1806 Bjurholm oli erkaantunut omaksi kappelikseen, mutta pian muuttuivat unelmat täysin omasta seurakunnastakin vaatimuksiksi ja todellisuudeksi, sillä kuninkaallisella päätöksellä Bjurholmin kappelista muodostettiin itsenäinen pastoraatti vuonna 1815. Eipä olekaan ihme, että kirkollisen elämän kehittyessä itsenäiseen suuntaan, alkoi ajatukset niin ikään maallisen hallinnon itsenäistymisestä saada tuulta alleen, sillä Kuninkaallisella kirjeellä Bjurholmista muodostettiin oma pitäjänsä vuonna 1815. Rajat määritettiin entisten kappelirajojen mukaan, vaikka ihmiset eivät heti ymmärtäneetkään niiden merkitystä, toteaa Lundkvist. Bjurholmin itsenäistyminen Nordmalingin pitäjästä tarkoitti maantieteellisesti pitäjästä noin puolta osaa koko pinta-alasta (2550km²), joskin Bjurholm sijaitsi sisämaassa, jolloin Nordmalingin rannikkomaisuus entisestään korostui. Väestöllisesti Bjurholm oli esimerkiksi vuonna 1820 silloista Nordmalingia pienempi, sillä Bjurholmissa oli tuolloin asukkaita yhteensä 745, kun Nordmalingissa oli 2632.²³⁰

²²⁷ Holmberg 1956, 57, 87; Alanen 1953, 622; Rossi 1995, 25; Ranta 1978, 18-19.

²²⁸ Emä-Ilmajoki tarkoittaa 1800-luvun alun Suur-Ilmajoesta aluetta, joka Ilmajoki nykyään on. Tosin viime vuosien kuntaliitosten vuoksi se ei sitä tarkasti enää ole Ilmajoen Honkakylän siirryttyä Peräseinäjoen kunnan kanssa Seinäjoen kaupunkiin. Emä-Ilmajoella tarkoitetaan tässä suurinpiirtein nykyistä Ilmajokea, mikä on riittävä tarkkuus.

²²⁹ Liakka 1934, 360-372, Alaseinäjoesta ja Peräseinäjoesta Liakka 1934, 554-555.

²³⁰ Lundkvist 1962b, 300; Lundkvist 1962d, 432-433, 442-444, 456; Lundkvist 1962a, 14

Bjurholmin talonpojat otetaan tutkimuksessa mukaan vuoden 1815 jälkeenkin, onhan kyse hieman samaan tapaan virallisesta rajojen muutoksesta kuin Suomen ja Ruotsin erosta vuonna 1809, epäilemättä vuonna 1815 bjurholmilaisiksi muuttuneet talonpojat eivät seuraavan viidentoista vuoden aikana nordmalingilaisista tulleet mitenkään ratkaisevasti eroamaan. Perunkirjoitettujen talonpoikien ikinä selvittämällä voisi ehkä osoittaa, miten kauan nämä olivat Nordmalingin tai Bjurholmin pitäjään kuuluneet. Maja Kristina Olofsdotterin perukirjassa ei ilmene Majan ikää, mutta kun hän on menehtynyt helmikuun alussa 1821, jäi häneltä Bjurholmin nuoreen pitäjään leski Anders Nilsson ja kaksi alle 10-vuotiasta lasta. Joka tapauksessa Majan perukirja huomioidaan tässä tutkimuksessa siinä, missä samaan aikaan Nordmalingin rajojen sisäpuolella laaditun lautamies Jonas Håkanssoninkin perukirja.²³¹ Koska tutkimuksen ajankohta ulottuu vain vuoteen 1830, on jokainen näistä perunkirjoitetuista henkilöistä epäilemättä elänyt jo vuosia Nordmalingiin kuuluneina.²³²

Talollisilla oli edustusosoikeus säätyinä säätyvaltiopäivillä sekä paikallisessa päättävässä elimessä, pitäjän- ja kyläkokouksissa. Vielä 1700-luvun alussa kokouksissa käsiteltiin yleensä kirkollisia asioita, mutta jo 1800-luvulla niiden oli käsiteltävä esimerkiksi kasvaneen maalaisköyhälistön ongelmaa ja palokuntatoimea. Pitäjänkokousten vastuulle 1800-luvun kuluessa tuli yhä enemmän esimerkiksi koulutuksen järjestäminen. Valtiojohtoisten 1800-luvun maanjakojen seurauksena kyläkokoukset menettivät merkityksensä. Vuosisadan kuluessa syntyi uudenlaisia ihmisryhmiä, joilla ei ollut edustusta kokouksissa, kuten maanvuokraajilla.²³³

Ilmajoen paikallisessa hallinnossa merkittävää roolia jo 1700-luvunkin kuluessa näytteli pitäjän- eli kirkonkokous, mutta Alanen huomauttaa Ilmajoella Venäjän vallan aikana tehtäneen eron kirkon- ja pitäjänkokousten kesken. Ennen tätä pitäjänkokousten merkittävyys oli ollut nimenomaan voimakkaiden kirkkoherrojen ansiota, kuten Salomon Hanelleksen isän Salomon Hanneliuksen. Kirkon- ja pitäjänkokousten erkaannuttua jakaantuivat tehtävät selvästi näiden kesken. Luonnollisesti kirkonkokouksissa käsiteltiin seurakunnallisia asioita ja pitäjänkokouksissa maallisempia ongelmia, kuten tierasituksia ja erilaisia ihmisten välisiä riitoja.²³⁴

²³¹ Maja Kristina Olofsdotterin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 3/21, 28; Jonas Håkanssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 3/21, 25.

²³² Niin ikään Lundkvistin toimittamassa Nordmalingin ja Bjurholmin historiikissa pitäjiä käsitellään rinnakkain.

²³³ Gadd 2000, 208-210

²³⁴ Alanen 1953, 535-536 ja 546

Nordmalingissa kyläkokouksilla oli suuri vaikutus vielä 1800-luvun alussakin, vaikka sen juuret ovat ainakin syvällä 1400-luvulla asti. Kylän vanhimman arvonimen saanut kutsui kylän talolliset kyläkokoukseen, jossa ratkaistiin paikallisia ongelmia, esimerkiksi kalastusasioita rannikon kylissä. Kylän vanhin ei voinut olla kuka tahansa, sillä hän sai säilyttääkseen vanhoja kylää koskevia asiakirjoja ja karttoja.²³⁵ Vielä 1700-luvulla kirkkoherralla oli Nordmalingissakin seurakuntapaimenen ohella maallisessa hallinnossakin suuri rooli. Vuoden 1734 vain vahvisti aikaisemman käytännön määrätessään, että kaikkien pitäjän asukkaiden tuli antaa oma panoksensa esimerkiksi rakennustöihin. Pitäjänkokoukseen, jota kirkkoherra johti ja johon pitäjän kirjuri, kuudennusmiehillä²³⁶, pitäjän vanhimmillä kuten Jacob Olofssonilla²³⁷ sekä erityisellä valvojalla oli osallistumisoikeus. Pitäjänkokous päätti sekä maallisista että kirkollisista asioista vielä pitkään 1800-luvunkin aikana.²³⁸

Varsinaisesti ensimmäiset kunnallislait säädettiin Ruotsissa vuonna 1817, minkä seurauksena pitäjän- ja kirkonkokousten roolit järjestettiin täsmällisemmiksi. Siitä lähtien kunnallinen hallinto alkoi kasvaa voimakkaasti Nordmalingissa. Alussa paikkakuntalaiset eivät tosin innostuneet uudesta laista, heistä vanha järjestys olisi riittänyt ja toiminut edelleen. Silloinen maaherra, sotilaallinen, kunnostautunut mutta Lundkvistin sanojen mukaan hivenen herraskainen Gustaf Montgomery hallitsi aluettaan mielellään vanhojen tapojen mukaisesti. Lain vaatima pitäjätöimikunta asetettiin, mutta sen kummemmin Montgomery tai kukaan muukaan Nordmalingissa ei lain toteuttamista edistänyt tutkimusajankohdan kuluessa.²³⁹

2.3. Elinkeinorakenne

Ruotsi oli 1700-luvulla agraarinen yhteiskunta, suurin osa valtion veroista tuli maaseudulta, kaupunkien ollessa eurooppalaisessa mittakaavassa vielä pieniä. Ruotsin valtiokoneisto oli vahva, verotusjärjestelmä suhteellisen joustava, talonpoikaisto oli suhteellisen lukutaitoista ja

²³⁵ Behre 2003, 229-230; Lundkvist 1962b, 245-246

²³⁶ Talonpojat saattoivat olla kuudennusmiehiä, kuten ilmajokinen Antti Jaakonpoika Tevahainen. Vuonna 1806 kuolleen ja samana vuonna perunkirjoitetun Tevahaisen nimikkeeksi merkitsivät arviomiehet Tuomas Havunen, Matti Rauska sekä kirjuri C. Wallenström ”kyrkosexman och bonde”, JyMA, Ilmajoki, ES3543, 318 (1806).

²³⁷ Vuonna 1813 kuollut nordmalingilainen Jacob Olofsson oli perukirjan mukaan ”danneman och sockens äldsta”, JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811-1820, D53157, 5/16, 38.

²³⁸ Pitäjänkokouksella oli juurensa jo 1600-luvulla. Nordmalingissa lukkari hoiti kirjurinkin tehtäviä, joita olivat mm yksityisten ihmisten avustaminen viranomaisille kirjoittaessa sekä seurakuntalaisten määrän seuranta kirkon veroja varten. Kuudennusmiesten täytyi valvoa seurakuntalaisten moraalia ja siveyttä sekä huolehtia joistain kirkon talouden osa-alueista. Nordmalingissa kuudennusmiehet valittiin kolmen vuoden välein. Lundkvist 1962b, 241; Lundkvist 1962d, 418; lisäksi Alanen 1948, 418-423. Vuoden 1766 päätöksellä pitäjänvanhimaksi saatiin valita vain veroa maksavia, mihin talonpojista ainoastaan perintötalonpojat lukeutuivat, Lundkvist 1962b, 242

²³⁹ Lundkvist 1962d, 418-420

he olivat oma säätynsä säätyvaltiopäivillä. Maanomistuksessa ei ollut feodaalisia piirteitä, talonpoikainen maaseutu oli jollain tavalla primitiivinen. Suomen autonomian ajan agraarisuudesta kertoo luvut, joiden mukaan vuonna 1820 väestöstä melkein 90% sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta, vuonna 1870 määrän ollessa vielä yli 80%.²⁴⁰ Sekä Ruotsin että Suomen alueet olivat aikana 1796—1830 agraarisia, Ilmajoella ja Nordmalingissa pelloillaan työtä tekevät talonpojat olivat ihan normaali näky.

Ruotsin 1700-luvun talouspolitiikkaa väritti maataloustuotannon tehostaminen, mihin Jutikkala toteaa yritetyn esimerkiksi uudisraivausasetuksilla ja –toimilla. Poliittika johti paitsi tilojen halkomiseen, isojakoon sekä torpparilaitoksen ja väestön kasvuun. Uudisraivaus saatettiin tehdä erityisesti metsäisillä seuduilla, eli etenkin Nordmalingissa. Gadd korostaa tehokkaampien työkalujen vaikutusta satojen kasvun tekijänä vuoden 1810 tienoilta lähtien.²⁴¹ Samassa hengessä Gadd huomauttaa 1700-lukua paljon määritelleen talollisen aseman kohoamisen ja vapautumisen taloudellisesti. Talolliset alkoivat omistaa maata yhä enenevässä määrin. Koska talolliset olivat vahvasti edustettuina säätyvaltiopäivillä, pystyivät he etenkin vapaudenajalla vuosina 1720—1772 vaikuttamaan verotukseen. Näin veroja ei tällä ajanjaksolla nostettu, mikä kannusti talollisia kasvattamaan viljelemänsä maan pinta-alaa. Uudisraivauksesta tuli kannattavaa.²⁴² Vuonna 1789 talonpoikien omistusoikeutta viljelemäänsä maahan vahvistettiin Yhdistys- ja vakuuskirjalla, kun perintötalonpoikien omistusoikeus säädettiin samanlaiseksi kuin rälssitilaa viljelevillä aatelisilla. Mitään rälssioikeuksia talonpojat eivät tietenkään saaneet, mutta omistusoikeuden vahvistaminen sinänsä oli jo suuri muutos. Samalla kruununtilojen perinnöksiöistä tehtiin jälleen laillisesti sallittavia.²⁴³

Kun vielä 1700-luvun alkaessa Ruotsilla oli taloudellisia ongelmia sotatilanteen vuoksi, seurasi sitä rauhallinen, kasvaneen elintason kausi. Niinpä jo 1770-luvulla talonpojat alkoivat yhä enemmän sijoittaa ylellisyyesineisiin, kuten hopeaan.²⁴⁴ Mutta elintaso oli laskusuunnassa ajanjaksolla 1775—1810. Uudisraivauksen ja tuotannon alkaessa kasvaa jälleen 1810-lähtien, muuttuivat olot jo 1820-luvun aikana suotuisammiksi ainakin

²⁴⁰ Gaddin korostus 1700-luvun Ruotsin agraarisuudesta pätee vielä 1800-luvun alussakin, sillä esimerkiksi Ahlbergerin huomautuksen mukaan ajanjaksolla 1720—1850 kaupungistuminen ei vielä oleellisesti nopeutunut. Esimerkiksi 1810-luvulla kaupunkilaisten absoluuttinen määrä väheni. Gadd 2000, 185; Ahlberger 2004, 30; Zetterberg & Pulma 2003, 405

²⁴¹ Jutikkala 2003a, 333-344; Behre 2003, 226; Gadd 2000, 315

²⁴² Gadd 2000, 195

²⁴³ Jutikkala 1958, 294; Jutikkala 2003a, 348

²⁴⁴ Nordmalingilaisilta talonpojilta hopeaa löytyi ainakin 163 tapauksessa, Ilmajoella 96 tapauksessa. Nordmalingilaisilla talonpojilla oli hopeaomaisuutta huomattavasti ilmajokelaisia enemmän.

kuluttajille.²⁴⁵ Maan hinta kasvoi 1800-luvun alkuun tultaessa, sillä samaan aikaan kun maavero pysyi samana, uudisraivaus ja tuottavuus kasvoivat. Talonpojalta alkoi jäädä yhä enemmän tuotteita yli oman tarpeen ja hän pystyi myymään ylijäämänsä, kaupunkimatkoilla talonpojalla oli enemmän myytävää.²⁴⁶ Talonpoika alkoi saada tuloja aikaisempaa enemmän, joten maanomistuksesta, perintötalonpojan asemasta tuli entistä tavoitellumpi.²⁴⁷ Kuitenkaan maata omistamattomalla rahvaalla ei ollut resursseja lunastaa kallistunutta maata itselleen.

Nordmalingia tarkastellessa ei missään tapauksessa sovi unohtaa sen merellistä sijaintia, kaupungin eli Uumajan tuntumassa. Esimerkiksi Maurits Nyström kirjoittaa Luulajan kaupungin historiassa, että lähiseudun talonpojat olivat ennen kaupungin perustamista ja sen tapulioikeuksia itse käyneet kauppaa tuotteillaan.²⁴⁸ Ehkä kaupungin ja meren läheisyys oli talonpoikien kaupankäynnin rikastuttava tekijä? Ainakin tervaa, jota Nordmalingissäkin valmistettiin, saattoivat talonpojat itse kuljettaa paateillaan Tukholmaan asti.²⁴⁹ Nyström viittaa lisäksi 1600-luvun lopun talonpoikaispurjehdukseen Luulajan nuoren kaupungin lähiseuduilla. Tällöin talonpojat kävivät itsenäistä kauppaa tuotteillaan aina Tukholmassa ja Riiassa asti.²⁵⁰

2.3.1. Maanviljelysolosuhteet pitäjissä

Etelä-Pohjanmaan peltoalaltaan suurimmat talot sijaitsivat Suur-Ilmajoella Ruotsin ja Suomen yhteisen historian loppuaikoina. Alanen ei ihmettele talonpoikien vireätä viljelysintoa Ilmajoella, korostaen maan viljavuutta. Edelleen Liakka toteaa maanviljelyn olleen Ilmajoella olleen historiallisena aikana aina tärkein elinkeino, kyse on maatalousvaltaisesta pitäjästä.

Alanen on Ilmajoen pitäjän historiassaan lainannut sotatuomari Aspin seuraavia sanoja tämän saavuttua eteläsuunnasta ensin Jalasjärvelle ja sitten Ilmajoen kirkonkylään Suomen sodan melskeissä:

²⁴⁵ Gadd 2000, 341-347

²⁴⁶ Myöhemmin huomataan luottosuhteita tarkastellessa, että ilmajokelaisilla ja nordmalingilaisilla talonpojilla oli paljon yhteyksiä kauppiaiden kanssa.

²⁴⁷ Gadd 2000, 197

²⁴⁸ Nyström 1992, 192

²⁴⁹ Borgegård 1973, 63. Borgegård ei ole tutkinut nordmalingilaista tervantuotantoa, vaikka tutkimus koskeekin Västerbottenia. Se, miten nordmalingilaiset tervaansa myivät ja miten paljon sitä oli myytävänä, jää tässä tutkimatta.

²⁵⁰ Nyström 1992, 249-250, 255-256

”Tämä seutu on varakkaampaa ja aivan toisenlaista kuin se minkä olemme jättäneet ja missä asukkaat kiroten puhuvat maaperänsä riittämättömyydestä [...] Seutu on tasaista, rakennukset siistimpiä kuin Ikaalisten puolessa.”²⁵¹

Etelä-Pohjanmaa ja siihen kuuluva Suur-Ilmajoen alue tunnetaan avarista peltolakeuksistaan, joita jokien varrelle syntyneet kylät värjivät. Peltolakeudet konkretisoituivat jo 1800-luvun ensimmäisten vuosien jälkeen etenkin Alajoella, jossa soita oli kuivattu pelloiksi suuren urakan seurauksena. Vuosittaiset sadot olivat epätasaisia ja peräkkäisinä vuosina 1828—1830 Suur-Ilmajokea kohtasi huonot satovuodet, viimeisenä peräti kato. Suur-Ilmajoen peltojen maaperä vaihteli hiekkaisesta ja savisesta soiseen. Vetisyys teki pelloista hallanarkoja, mutta suurin osa pelloista oli viljavia.²⁵²

Koska Nordmaling on tutkijalle ja suomalaiselle yleisölle vieraammalla maaperällä, on talonpoikia tarkastelevassa varallisuustutkimuksessa tärkeätä katsoa maanviljelysoloja maantieteenkin näkökulmasta. Ruotsi on pitkä maa pohjois-etelä –suunnassa, jolloin maantieteellinen sijainti ja sääolot ovat tehneet eri alueiden maanviljelysolosuhteet erilaisiksi. Nordmalingin sijainti meren ääressä, jokilaaksojen halkomana on tehnyt siitä viljelyyn ravinteikkaan alueen. Toisaalta pian sisämaahan jatkettaessa tulevat kulkijaa vastaan metsät, ja alati kohoavaa ylämäkeä aina kohti Skandien vuoristoa. Jokien vaikutuksesta ympäröivät maat ovat muodostuneet ravinteikkaiksi kasvualueiksi.²⁵³

Niinpä virtasi Nordmalinginkin läpi luoteis-koillissuunnassa jokia, joiden iloista solinaa olivat saaneet kuunnella tuulessa humisevat metsät, puut joita tässä tutkittavataan talonpojat eivät vielä olleet valinneet raaka-aine tarpeisiinsa. Kun 1700-luvun lopulla lähtien Pohjanlahden länsirannikolle perustettiin sahoja toisensa jälkeen, käytettiin tukkien kuljettajana merta kohti virtaavia jokia, joka ahnaasti ja väsymättä veikin rakaa-ainetta kohti sahoja. Olipa tämä puiden kaataminen ja toimitus jokivarren asukkaille²⁵⁴ joskus maanviljelystäkin tärkeämpi elinkeino.²⁵⁵ Lisäksi Lögde-joen voimakas virtaus kohti Pohjanlahtea antoi loistavat olosuhteet rautaruukin rakentamiseen Olofsforsin, suhteellisen lähelle Nordmalingin keskustaa ja rannikkoa.

²⁵¹ Alanen 1953, 2

²⁵² Alanen 1953, 142-143; Alanen 1949, 49

²⁵³ Sporrang 1998, 26-27

²⁵⁴ Lundkvist käyttää tässä termiä åborna, mikä on sama, kuin perukirjoista löytynyt talollista vastaava termi. Lundkvist 1962c, 350. Nordmalingin sahoista ks lisää Lundkvist 1962b, 271-294. Myöhemmin Lundkvist toteaa industrialisminkin saapuneen Pohjois-Ruotsiin sahaustoiminnan myötä 1800-luvun loppupuolella, Lundkvist 1962c, 312.

²⁵⁵ Lundkvist 1962c, 351

Nordmaling oli vielä 1700-luvun puolivälissä kasvavaa seutua, ei niin suurten kylien aluetta. Suurten kylien seutuja ei ollut merkittäviä määriä tosin muuallakaan kuin Skånessa ja paikoitellen keskisessä Ruotsissa ja Pohjanlahden rannikolla.²⁵⁶ Ylipäätään Pohjois-Ruotsin rannikkoseutujen asutus muodostui jokien varrelle pitkiksi linjoiksi, ja Sporrong toteaaakin tämän alueen maanviljelyksen riippuneen kokonaan jokisedimentin saatavuudesta. Asutus ei olekaan ollut tasaisesti levittyntä. Talot ja rakennukset pohjoisessa oli monesti rakennetut pihapiirin ympärille niin, että rakennukset sijaitsivat seinät kiinni toisissaan ja näin sulki pihan ulkoisesta ympäristöstä. Lange toteaa mallin syntyneen ja kehittyneen pedoilta suojautumisen vuoksi.²⁵⁷

Ilmajoella viljeltiin eniten ruista, ohran ollessa hieman vähemmällä. Ruista, jota Porthankin *Vaasan rukiiksi* kutsui, kysyttiin 1820-luvun tienoilla niin Pietarista kuin eri puolilta Ruotsiakin. Maamiesseura seurasi viljasiementen laatua, ja esimerkiksi 1820-luvun vaihteessa seuran toimesta aloitettiin viljellä Lapin ohraa, joka syrjäytti aikaisemman, Oulun läänin pohjoisosasta tuodun ohralajin. Lisäksi Ilmajoella viljeltiin kauraa ja sekaviljaa.²⁵⁸ Alanen huomauttaa Suur-Ilmajoen vaurastuneen reippaasti tervakaupan seurauksena ja talonpoikien sijoittaneen rahojaan niin komeisiin, kaksifooninkisiin talonpoikaistaloihin kuin koreaan pukeutumiseenkin.²⁵⁹

Pohjois-Ruotsi, maan länsiosa ja Norja muodostivat 1800-luvulla alueen, jossa ohra ja kaura vallitsivat, sillä ruista ja vehnää viljeltiin näillä seuduilla vain vähemmän. Gaddin esittelemän karttoihin piirretyn viljakasvien maantieteellisen jakautumisen mukaan Nordmalingin alueella vilheltiin ruista 0—10%, ohraa 70—80%, kauraa ja erilaisia sekalaisia 10—20% ja vehnää 0—5%.. Karjankasvatus oli oleellinen osa talonpoikien tärkeintä elinkeinoa, maanviljelyä.²⁶⁰ Koska pohjoisessa kesät olivat 1800-luvullakin valoisia, saattoivat viljelykset onnistua. Heinä kasvoi kesannolla vikkellä, ja Gadd toteaaakin että pohjoisruotsalainen talonpoika saattoi korjata heinää viikon välein. Pohjois-Ruotsissa pellot

²⁵⁶ Sporrong 1998, 35

²⁵⁷ Lange 1998, 173

²⁵⁸ Alanen 1953, 116-118. ”Vaasan ruis” on itseasiassa ollut brändi. Sekaviljassa on puolet ruista, puolet ohraa. Sekaviljan viljely väheni hiljalleen 1800-luvun kuluessa. Kauran viljelyä harrastettiin ajanjaksolla 1796—1830 vielä vähän, mutta sen jälkeen Maamiesseura alkoi kannustamaan siihen tarmokkaammin. Vehnää Ilmajoella viljeltiin säännöllisemmin vasta 1900-luvun kuluessa.

²⁵⁹ Alanen 1953, 2. Yhtenä tutkimuskohteena voisikin tarkastella pukeutumista pitkällä aikavälillä, sillä niin ikään vaatteet on merkitty tarkasti perukirjoihin. Esimerkiksi 11.9.1829 menehtyneen Susanna Matintyttären perukirjasta selviää, että hänellä oli ollut mm. musta silkkinen paita ja musta myssy, JyMA, Ilmajoki, UK1480, 54 (1829).

²⁶⁰ Karjan kasvatusta voi niin ikään seurata perukirjojen avulla, merkittiinhän perunkirjoituksessa kaikki kuolinpesän eläimetkin. Esimerkiksi nordmalingilaisella isännällä Jonas Svenssonilla oli ollut 7- ja 12-vuotiaat hevoset, lehmät nimeltä Gullhals, Lillja, Morlik, Löfros ja Gulros, yhdeksän vanhaa lammasta, yksi nuorempi lammas, sika sekä koira. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 5/21, 52,

olivatkin Etelä-Ruotsia pienempiä, mutta pohjoisessa asuvien talonpoikien päivät täyttyivät kesälläkin peltoviljelyn lisäksi esimerkiksi kaskan polttamisesta ja kalastamisesta.²⁶¹

Ajanjaksolla 1700—1870 Ruotsin peltopinta-ala kasvoi yhteensä 250 %, mikä oli paljolti teknisen tehostumisen ja erityisesti uudisraivauksen seurausta. Uudisraivaus olikin nopeinta pohjoisimmassa Ruotsissa, mihin Nordmalingkin sijoittuu, jossa pellot olivat olleet suhteellisen pienikokoisia. Pohjoisessa aloitettiinkin viljeleminen sellaisillakin alueilla, jossa sitä aikaisemmin ei ollut tehty. Gadd toteaa uudisraivauksen olleen pohjoisissa osissa niin voimakasta, että siellä kasvoi sekä keskimääräinen peltopinta-ala per talous, että talonpoikaisten tilojen määrä yleensä.²⁶² Uudisraivaukseen ja yleensä suuremman peltopinta-alan viljelyyn antoivat uudet työvälineet edellytykset, niitä kun tämän maatalouden vallankumouksen aikana alkoi ilmestyä yhä useamman talonpojan käyttöön. Uudenlaiset työvälineet ja menetelmät tehostivat työtä niin, että samassa ajassa pystyttiin huolehtimaan suuremmasta peltopinta-alasta. Uusista työvälineistä lienee rautainen aura, joka levisi Ruotsissa pikku hiljaa vuodesta 1780 lähtien. Gadd toteaa esimerkiksi rauta-auran maksaneen yhden lehmän verran, viikatteen noin kahdestoista osan siitä.²⁶³

Ilmajoen talonpoikaiseen maatalouteen jätti jälkensä 1800-luvun vaihteessa suoritettu laaja Alajoen soiden perkaus, sitä seurannut satojen kasvu sekä Maamiesseuran perustaminen. Vaasan läänin maaherraksi vuonna 1785 nimitetty Adolf Tandefeldt kantoi huolta lääninsä asukkaita 1700-luvun aikana koetelleista kadoista. Maaherra sai tietää Ulvilassa suoritetuista suonkuivauksista ja ymmärsi edellytykset samaan Ilmajoella soisilla lakeuksilla. Talolliset suostuivat puuhaan, joskin epäillen. Taitojen puutteesta työ ei edistynyt toivotulla tavalla, mutta kuivaus pääsi kuin pääsikin alkamaan.²⁶⁴

Tandefeldtin lähtö pitäjämästä ei haitannut työn toteuttamista, sillä paikkakuntalaiset itse olivat alkaneet innostua asiasta.²⁶⁵ Tämä työ nähtiin niin onnistuneena, että Ilmajolle päätettiin

²⁶¹ Gadd 2000, 133-146; Sjöberg 2006, 190-191

²⁶² Gadd 2000, 232-234

²⁶³ Gadd 2000, 245-249. Gadd ei tarkemmin sano, milloin tämä hintataso on ollut, mutta asiayhteydestä päätellen kyse on suurin piirtein koko vallankumouksen ajanjaksosta, jolloin sen voidaan viitteellisesti ajatella kertovan tämänkin tutkimuksen ajanjaksosta 1796—1830.

²⁶⁴ Liakka 1934, 426

²⁶⁵ Vuonna 1797 töitä alkoivat johtaa everstiluutnantti Otto Reinhold Meurman sekä maaviskaali ja pitäjänkirjuri Anders Schöring. Työ saatiin päätökseen vuonna 1803, vaikeuksista huolimatta, Liakka 1934, 427-428 Meurmanin perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1478, 410 (1814)

perustaa Maamiesseura. Tämän ensimmäisen vaiheen Alajoen soiden perkauksen jälkeen työtä jatkettiin edelleen nevaa edelleen ojittamalla ja Kyrönjokea perkaamalla.²⁶⁶

Vuonna 1746 maanmittausinsinööri Jacob Faggot laatikin teoksen ongelman ratkaisemiseksi, ”*Ruotsin maatalouden esteet ja apu*”. Faggot kannusti nimenomaan suurten peltoyksiköiden muodostamiseen, sillä hän näki vainiopakon yhtenä suurimmista maatalouden tehostumisen esteistä. Jo 1750-luvun kuluessa isojakoa ryhdyttiinkin lainsäädännön ja viranomaistoiminnan keinoin suunnittelemaan ja valmistelemaan. Isojako perustui Ruotsissa pitkälti paikallisten päättäjien varaan, sillä isojaon täytyi toteuttaa yhdenkin maanomistajan sitä halutessa.²⁶⁷ Isojako ei jättänyt Suur-Ilmajokea väliin. Isojako suoritettiin Ilmajoella 1770-luvun kuluessa, mistä Liakka toteaa yhteiskuntarakenteen kehityksen kanssa alkaneen voimakkaan maatalouden nousun. Kasvusuunnasta kertoo Liakan esittelemät luvut, joiden mukaan 1700-luvun lopussa viljelyspinta-ala kasvoi pitäjässä peräti kaksinkertaiseksi. Samanaikainen väestönkasvu johti isojaon yhteydessä pitäjän torpparilaitoksen kasvuun.²⁶⁸ Vaikka Etelä-Pohjanmaa sinänsä ei kuulunut sarkajakoalueeseen, oli siellä tilusomistuksissa suuria sekaannuksia, joiden selvittämisessä isojako toimi. Isojako vei maakunnassa hallinnollisten rajojen setvimiseen, sillä niin maakunta rajat kuin Suur-Ilmajoen pitäjän rajatkin vakiinnutettiin.²⁶⁹

Ruotsin puolella toteutettiin 1800-luvun kuluessa vielä kaksi muuta jakoa, *enskiftet* (yksijako) ja *lagaskiftet*. Isojako aloitettiin jo 1700-luvun puolenvälin jälkeen, kun kolmas jako, *lagaskiftet*, toteutettiin sata vuotta myöhemmin. Jaot olivat joka valtiojohtoisia ja tavoitteena oli maanomistuksen järjeistäminen sekä yksinkertaistaminen. Jaot tehtiin viranomaisten kontrollissa ja niitä toteutti maanmittari, *lantmätare*.²⁷⁰ Gaddin Ruotsin maataloushistorian tutkimukseen laatimissa kartoissa²⁷¹ valaistaan näitä jakoja vain harvoin Pohjois-Ruotsissa, pohjoiset alueet yksinkertaisesti puuttuvat kartoista. Isojaon ja yksijaon vaikutuksista Nordmalingissa kertoo ratkaisevasti Lundkvist, sillä hänkään ei mainitse näitä

²⁶⁶ Perustajina olivat O. Meurman, A.Schöring, kappalainen J.G.Toppelius, patruuna Abraham Jacob Falander (aateloituna Wasastjerna) sekä Salomon Hanelles. Liakka 1934, 427-428. Alanen 1953, 125-127.

²⁶⁷ Gadd 2000, 275-256; Saarenheimo 2003, 349-355.

²⁶⁸ Liakka 1934, 422-423

²⁶⁹ Saarenheimo 2003, 358; Alanen 1949, 14. Maakuntarajojen määrittäminen: Alanen 1949, 26-27. Suur-Ilmajoen pitäjän määrittäminen sekä Liakka 1934, 128-140, että Alanen 1949, 30-33.

²⁷⁰ Gadd 2000, 273

²⁷¹ Esimerkiksi kartat Gadd 2000, 280 ja 300. Varsinainen teksti pysyy isojaon ja yksijaon suhteen hiljaa Nordmalingia koskien.

jakoja. Isojakoa ei pitäjässä ole suoritettu, sillä siihen ei ollut tarvetta jo tapahtuneiden maiden ositusten (*avvritning*²⁷²) jälkeen.

Vuoden 1850 tietämällä talonpojat omistivat Ruotsin maasta Gaddin mukaan noin 60%, ja Nordmalingin seudulla vielä enemmän, noin 90—100%. Gadd laskee talonpoikien määrän kasvuun uudisrakentajienkin osuuden, minkä vuoksi ei olekaan ihmeellistä, että Nordmalinginkin seudulla talonpoikien määrä kasvoi ajanjaksolla 1750—1850 yli 50%. Talollisten tilojen lukumäärän kasvua aiheutti niin ikään tilojen jakaminen perinnönjaon yhteydessä, sillä tilojen ei tarvinnut enää olla suuria tuottaakseen sen omistajalle tarpeeksi. Suurten ja keskisuurten maatilojen lisäksi 1800-luvun aikana esiintyi vähemmän maatalouteen keskittyneitä talollistiloja, joissa elantoa hankittiin palkkatöissä esimerkiksi rakennustyömailla kaupungeissa. Gadd vertaa näitä pientalollisia taloudelliselta statukseltaan torppareihin.²⁷³ Koska tässä on kyse ainoastaan talollisten varallisuuksista, on erityisesti Nordmalingin aineistossa varottava ottamasta vahingossakaan mukaan uudisraivaajien perukirjoja.

2.3.2. Olofsforsin ja Östermyran rautaruukit

Sekä Nordmalingin että Ilmajoen pitäjissä sijaitsi rautaruukki tutkimusajankohtana, Nordmalingissa Olofsfors ja Ilmajoella Östermyra.²⁷⁴ Molemmat ruukit perustettiin 1700-luvun puolen välin jälkeen. Rautaruukki tiesi lähiseudun talonpojille töitä. Talonpojat polttivat puuta miiluissa puuhiileksi, sysiksi, joka taas toimi polttoaineena raudan valmistuksessa.²⁷⁵ Näin talolliset saattoivat sysiä ruukille myymällä hieman vaurastua ja toisaalta ruukilla oli metsän arvoon ja kulutukseen vaikuttava tekijä. Ruukit olivat osa talonpoikien elämänpiiriä ja etenkin nordmalingilaiset talonpojat olivat pahasti velkautuneita ruukilleen. Per Svenssonkin oli yksi monista velkautuneista. Kesällä 1814

²⁷² Ruotsin Norrlandissa oli suuria metsäalueita, joihin tietyn alueen ihmisillä oli metsästys- ja puunkaato-oikeus. Näillä alueilla oli jo 1600-luvun lopusta lähtien aloitettu metsämaiden osittaminen (*avvritning*). Kylien rajoja määriteltiin ja loput metsämaista jäi kruunun omistukseen, mitkä olivat myönnettävissä ruukille tarpeen tullen. Osittaminen koski koko Pohjois-Ruotsia, vaikkakin hitaasti. Siirryttäessä 1700-luvulle tarkempia rajoja alkoi vaatia kasvava uudisraivaus sekä -asutus. Nordmalingissa maanmittarit Daniel Laurin ja Olof Haqvin Sundbom toimittivat osituksia 1770—1780 -luvuilla. Osituksissa suurin mielenkiinto kohdistui pohjoisosien, ”tunturikylien” jakoon. Vaikka Sundbom sai työnsä valmiiksi niin, että 1792 Svean hovioikeudessa voitiin se hyväksyä, kesti aina vuoteen 1817, jolloin uudet rajat merkittiin maastoon. Uudestaan osituksista säädettiin laki 1820-luvulla, jolloin jakoa pystyttiin toteuttamaan entistä tehokkaammin. Metsää ei arvioitu kovin korkealle, varsinkin mikäli jos se oli logistisesti huonossa paikassa, jolloin talonpojat tulivat 1820-luvulla saaneiksi suuria metsäalueita. Gadd 2000, 303-304; Lundkvist 1962b, 222

²⁷³ Gadd 2000, 204-206. Tässä tutkielmassa uudisraivaajat eivät kuulu talollisten joukkoon varsinaisia varallisuuksia tarkastellessa. Maaomistusluonteen vuoksi uudisraivaajat kuvaavat tässä sitä linjaa, mikä ajanjaksolla oli.

²⁷⁴ Suur-Ilmajoen länsirajan ulkopuolella, sen tuntumassa Isossakyrössä sijaitsi lisäksi Orisbergin rautaruukki, ks Alanen 1949, 254-268.

²⁷⁵ Sjöberg 2006, 177

perunkirjoituksessa lesken Greta Lisa Abramsdotterin maksettavaksi jäi yli 11 pankinriksiä.²⁷⁶ Mutta eivät ruukinvelat outoja Ilmajoellakaan olleet, ainakin leskeksi jääneelle Henrik Antinpoika Kitinojalle merkittiin vaimonsa Maria Juhantytären perukirjoituksessa velkaa Östermyran ruukille yli 26 pankinriksiä.²⁷⁷ Ja kuten myöhemmin vielä nähdään, herroilla ruukinpatruunoilla oli vielä oma osansa 1800-luvun alun talonpoikien lainanantajina. Rautaruukin merkitystä alueensa talouteen ei voi mitenkään vähätellä ja siksi niiden tarinaa on tärkeätä pysähtyä kuuntelemaan tarkemminkin.

Olofsforsin rautaruukki oli perustettu Nordmalingiin jo vuonna 1762. Ruukin perustaminen sopiikin Ruotsin valtion voimistuneeseen raudan viejän rooliin 1700-luvun puolivälin maailmankaupassa. Ruukki tarvitsi puita, mikä alkoi näkyä seudun metsien harvenemisessa. Tämä huolestutti alueen talonpoikia niin paljon, että esittivät huolensa aina kauppakollegioon asti. Talonpojat eivät huomanneet, että ruukin kasvava puun tarve kohotti metsien arvoa. Talollisten huoleen ei vastattu heidän toivomallaan tavalla, huomautettiinpa talonpoikien itsensä kuluttaneen metsiä epätaloudellisesti.²⁷⁸

Ruukin vaikutus alueeseen alkoi kasvaa. Muutenkin muuttovoittoisesta Nordmalingista alkoi tulla yhä suositumpi, sillä ruukki tarvitsi työvoimaa. Kirkonkirjat kertovat toisaalta uusista ihmisistä pitäjässä, toisaalta surullista kieltään useasta ruukin töissä nuorena menehtyneistä. Vaikeuksista huolimatta jo 1760-luvun lopussa ruukissa oli työntekijöitä tarpeellinen määrä. Vaikka Ruotsi alkoi menettää raudantuotannon asemaa kansainvälisillä markkinoilla 1800-luvun kuluessa ja vuonna 1845 Olofsforsin ruukilla riehui tulipalo, pysyi ruukki silti hengissä vuosisadan loppupuolelle asti.²⁷⁹

Suur-Ilmajoella puolestaan nykyisen Seinäjoen kaupungin Törnävän alueella sijaitsevaan Tikukoskeen, sai vuonna 1789 vaasalainen kauppias Abraham Falander²⁸⁰ oikeuden perustaa laitoksen tehdasmaiseen harkkoraudan valmistukseen. Nimeksi ruukille annettiin Östermyra, suomeksi Itäneva. Paikalliset talonpojat saivat Falanderin puolelleen, kun hän suostui ensisijaisesti palvelemaan paikallista tarvetta, sitten vasta vientimarkkinoita.²⁸¹ Laine

²⁷⁶ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 4-5/14, 46

²⁷⁷ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 358 (1809).

²⁷⁸ Lundkvist 1962b, 260-262

²⁷⁹ Lundkvist 1962b, 262-271

²⁸⁰ Falander kieltäytyi vannomasta uskollisuudenvallaa Venäjän keisarille sodan vielä jatkuessa vuonna 1808, minkä vuoksi hänet Turussa tuomittiin kuolemaan. Onnekkaisesti Falander armahdettiin ja hän pääsi Ruotsiin, jossa Falander aateloitiin Wasastjerna-nimellä. Suomeen hän palasi vuonna 1810. Sota-aika oli aiheuttanut ongelmia ruukille, mutta tilanteen rauhoituttua Wasastjernan ruukki sai jälleen oikeuden tuoda raaka-ainetta Ruotsista. Alanen 1970, 134; Laine 1948, 412-413; Hårstedt 2007, 253-254

²⁸¹ Alanen 1970, 127; Annala 1928, 208-209; Laine 1948, 411; Laurinmäki 1945, 67. Suomalaisten ruukkien historiasta vielä Hyttinen, 1997

on sijoittanut Östermyran vuorimalmiin perustuviin ruukkeihin erotuksena niistä, jotka perustuvat esimerkiksi järvi- ja suomalmiin. Falander oli jo ennen Östermyraa perustanut Jalasjärvelle oman suomalmia tuottavan harkkouunin, ja nyt tehtaassaan sai sitäkin jatkojalostaa haluamallaan tavalla. Vuonna 1800 ruukille annettiin harkkouunien perustamisoikeus. Saadakseen suomalmia enemmän, hän teki alueen talonpoikien kanssa sopimuksia harkkouunien perustamisesta. Ruukki alkoi siten vaikuttaa alueen talonpoikien elämään. Alueen suomalmi osoittautui vain pian liian hauraaksi ja siksi Falander alkoi toimittaa raaka-ainetta Ruotsista.²⁸²

Abraham Wasastjernan kuoltua vuonna 1815, ryhtyi hänen työnsä jatkajaksi pojista keskimäinen, Gustaf Adolf Wasastjerna jolla oli jo kokemusta ruukin hoitajana. Laine toteaa talonpoikien olleen taitamatonta ja halutonta hiilen poltossa, mikä satunnaisten vedenpuutosvuosien kanssa johti taonnan supistumiseen. Vuonna 1819 aloitettiin Seinäjoen patoaminen ja kanavointi veden varaamiseksi ja hiilensaanti parantui samaan aikaan, jolloin takoa niin paljon kuin siihen oli annettu oikeutta. Nuoren Wasastjernan aikana Östermyraan perustettiin vielä ruutitehdaskin, vuonna 1825. Ruutitehdas oli toiminnassa aina 1890-luvulle asti. Laurikkala korostaa ruutitehtaan vaikutusta työnantajana ja ansaitsemiskeinona alueen väestölle, sillä ruudin valmistuksessa tarvittiin salpietaria, jonka valmistamisessa alueella oli jo pitkät perinteet. Ruutitehtaan ansiosta salpietarin valmistus lähtikin Pohjanmaalla uuteen nousuun ja Wasastjernasta tuli alueen rikkaimpia miehiä.²⁸³

2.3.3. Tervaa ja salpietarimetkuja talollisten rikastumispuuhissa

Virrankoski mainitsee pohjalaisen talonpojan tärkeimmiksi sivuelinkeinoiksi esi-industrialistisen ajan lopulla tervan, viinan, tärpätin, hartsin, salpietarin ja potaskan valmistamisen. Hanelles hieman tarkentaa vuoden Ilmajoen tilannetta vuoden 1801 suhteen, että sivuelinkeinoista tärkein oli tervanpoltto.²⁸⁴ Esimerkiksi vuonna 1805 Suur-Ilmajoella oli yhteensä 485 renkiä, mikä korostaa pitäjän tervanpolton määrää ja laajuutta, tarvittiinhan tervanpolttoon runsaasti työväkeä.²⁸⁵ Toisaalta sydenpolton rooli oli merkittävä etenkin Seinäjoen seudun ihmisten sivuelinkeinona.²⁸⁶ Niin ikään Västerbottenilla harrastettiin

²⁸² Alanen 1970, 128; Laine 1948, 411-412, Laurinmäki 1945, 68-69

²⁸³ Laurinmäki 1945, 72-76; Laine 1948, 414.

²⁸⁴ Virrankoski 1988, 63; Hanelles 1801, 9. Vielä vuonna 1801 Hanelles kertoo vain yhden talonpojan valmistaneen potaskaa, salpietarilatoja sen sijaan oli melkein joka talolla. Hanelles 1801, 10. Ranta puolestaan kertoo, että 1700-luvulla Pohjanmaan tärkeimmät tervanpolttoalueet sijaitsivat Ilmajoella ja Lapualla, Ranta 1978, 38.

²⁸⁵ Alanen 1953, 57. Etelä-Pohjanmaalla yleensä, tervanpolton suurpitäjissä Suur-Lapualla, Suur-Ilmajoella ja Suur-Lappajärvellä palkollisten määrä oli suuri, suurimman osan heistä palvellessa talonpoikaisilla tiloilla.

²⁸⁶ Alanen 1970, 168

tervanpolttoa, salpietarin ja potaskan valmistamista, kaikkien kolmen elinkeinon merkitys kasvoi koko tutkimusajankohdan ajan, kunnes kunkin merkitys alkoi laantua yksi toisensa jälkeen.²⁸⁷ Nordmalingin sivuelinkeinoinhin tutkimusajankohdalla kuuluivat Hülphersin mukaan erityisesti kalastus, metsästys, sahaus, tervanpoltto, puuhiilen eli sysien poltto ja laivarakentaminen. Olofsforsin ruukin ja sahaustoiminnan myötä olivat metsät 1700-luvun Pohjanlahden länsirannikolla vähitellen harvenemassa. Tällöin alkoivat nordmalingilaiset 1800-luvun alussa keskittyä hieman vaatimattomampaa puuta tarvitsevaan potaskan- ja salpietarinkeittoon, sekä tervanpolttoon kuten Lundkvistin siteeraama Hülphers aikalaisistaan kertoi.²⁸⁸

Vaikka tervanpolttoa kritisoitiin sen metsiä kuluttavan vaikutuksen vuoksi, eivät sitä harjoittaneet talolliset lopettaneet merkittävää elinkeinoaan.²⁸⁹ Tervan polttamisella oli lisäksi pitkät perinteet, isoisät isoisien jälkeen olivat vaurastuttaneet pohjalaisia talojaan tervaa myymällä, eivätkä pojat herkästi halunneet tästä ansaitsemismuodosta luopua. Talonpoika halusi tienata, sillä hänellä oli raskaat kruununverot maksettavana, ja mitä ilmeisimmin hän halusi lisäksi pitää yllä sitä elintasoja omalla tilallaan, mikä oli jo saavutettu. Ruotsin käymiin sotiin väsyneinä ilmajokiset isännät pystyivät näin ostamaan tervalla itsensä vapaaksi ruotumiehen pidosta.²⁹⁰ Talolliset uhrasivat runsasti aikaansa ja työvoimaansa tervanpolttoon. Maailmankaupan tervankysyntä oli kasvussa, mutta ensisijaisena syynä elinkeinon harjoittamiseen Villstrand näkee talollisen oman talouden ja itsenäisyyden vahvistamisen.²⁹¹ Tervanpolton merkityksen ja laajuuden vuoksi on syytä tarkastella vielä hieman itse prosessia sen ymmärtämiseksi, miten paljon talonpoika siihen sijoitti aikaa, työtä ja metsää.

Tervanpolttaminen ei ole ollut mikään pikku juttu, sillä se on vaatinut paljon erilaisia resursseja. Talollisella, joka tervanpolttoon ryhtyi, täytyi olla pidemmän aikavälin suunnitelmia. Ainakin Etelä-Pohjanmaalla prosessi kokonaisuudessaan kesti 3—4 vuotta.²⁹² Tämän tutkimuksen talonpojat ovat polttaneet tervaa Pohjanlahden kummallakin puolen. Vaikka jokaisesta perukirjasta ei valmistu tai valmistumassa olevaa tervaa löydy, löytyy sitä riittävästi kertomaan, että puuha ei ollut outoa kummassakaan pitäjässä.

²⁸⁷ Borgegård 1973, 20-22

²⁸⁸ Lundkvist 1962b, 230-231; Lundkvist 1962c, 347

²⁸⁹ Yksi tervanpolton kritisoijista oli kandidaatti Salomon Hanelles, joka asiasta raportoi Kuninkaallisen Suomen Talous-Seuralle. Hanelles 1801, 9.

²⁹⁰ Villstrand 2002, 25-26; ruotuarmeijasta lisää esim. Härstedt 2007, 32-38.

²⁹¹ Villstrand 2002, 73-75

²⁹² Luukko 1934, 36-39

Tervasta oli oikeasti hyötyä, monesti etenkin Ilmajoella perunkirjoituksissa todettiin, että pian valmistuvalla tervalla voidaan maksaa vaikkapa veroja. Tervatynnyreitä koskien päätettiin usein, kuten Helena Rinta-Orhasen perunkirjoituksessa syksyllä 1829: ”..sillä, mitä niistä tuloo, maxetaan Kaicki taloosta ulooskäyvät rahamaxot, kruunullen ja muillen sen kaltaisillen Tämän sisällä olevan vuoden edestä ia niijn ei taittu vardeerata”. Leskeksi jäänyt Antti Matinpoika oli kertonut tervaa valmistuvan 19 tynnyriä, joista neljä lainattaisiin eteenpäin.²⁹³ Nordmalingissa ei tällaista tapaa ollut. Jos tervaa löytyi, se merkittiin perukirjaan ja laskettiin mukaan loppusummaan. Kun Natanael Anderssonin vaimon Anna Jacobsdotterin perunkirjoituksessa talvella 1813 selvitettiin talouden omaisuutta, löytyi sieltä kolme tynnyriä tervaa.²⁹⁴

Jos talollisten harjoittama tervanpoltaminen oli laivanrakennuksen, ja siten koko valtakunnassa tärkeä elinkeino, muodosti salpietarin valmistus puolustukseen suoraan vaikuttavan tekijän. Ruutia valmistettiin salpietarista, jota talonpojat jo kuningas Kustaa Vaasan ajoista lähtien olivat tuottaneet tähän tarkoitukseen.²⁹⁵ Niin kuin tervaa, salpietariakin valmistivat molempien pitäjien talonpojat. Nordmalingissa syksyllä 1828 pidetyssä Eric Olofssonin perunkirjoituksessa löydettiin kaksi salpietari laatikkoa, joiden arviohinnaksi annettiin 40 pankinriksiä. Ilmajoella kesällä 1809 puolestaan löytyi Matti Yli-Kiikan kuolinpesästä puolestaan kahdeksan lispuntaa lutraamatonta salpietaria, joka arvioitiin 16 pankinriksin arvoiseksi.²⁹⁶ Merkittävä raaka-aine sai aikaan mitä erilaisempia kiistoja molemmin puolen Pohjanlahtea, kuten seuraavassa tullaan näkemään. Armeijan oli Venäjänkin valtiolla, ja ruutia tarvitukseen eivät pohjalaisten salpietariladot jääneet uudeltakaan Suomen isäntävaltiolta huomaamatta.

Ruotsi valvoi salpietarin valmistusta erilaisin toimenpitein. Talonpojat närkästyivät tästä suuresti, sillä he saivat myydä valmistamansa salpietarin vain valtiolle sen asettamalla alhaisella hinnalla. Talonpojat eivät saaneet valmistaa salpietaria itsenäisesti, sillä kruunun työmestarin tuli aina olla mukana keittopuuhiissa. Hankalassa tilanteessa, jota vuonna 1797 pahensi vielä kato, talonpojat harjoittivat salpietarin salakauppaa Turussa. Porthanin lisäksi vaikutusvaltaisista henkilöistä Antti Chydenius oli ajanut vuonna 1795 salpietarikaupan vapauttamista. Asia eteni vuonna 1800 valtiopäiville. Kuningas hyväksyi vapautuksen

²⁹³ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 40 (1829). Esimerkki toki osoittaa samalla, että useasti tervaa ei laskettu mukaan koko summaan, kun sillä suunniteltiin maksettavan näitä lankeavia maksuja.

²⁹⁴ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 5/16, 42

²⁹⁵ Borgegård 1973, 20; Laine 1939, 295

²⁹⁶ Olofsson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 16/21, 201; Yli-Kiikka: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 340(1809).

kuninkaallisella kirjeellä vuonna 1801 ja määräsi sen tulevan voimaan vuonna 1805. Tällöin levitetystä kiertokirjeessä määrättiin esimerkiksi myyjän saavan heti maksun salpietaristaan.²⁹⁷

Suomen siirtyminen Venäjän vallan alaisuuteen vaikutti merkittävästi salpietarin keittämiseenkin. Ruotsin vallan aikana talonpoikien valmistama salpietari oli ollut välttämätöntä, kun taas Venäjällä sitä syntyi itsestään Etelä-Venäjän mustanmullan alueella. Suomen sodan aikana salpietaria ei paljoakaan pystytty valmistamaan, mutta varastoihin sitä oli kertynyt. Venäjän miehittäessä Suomen se alkoi lunastaa varastoja, ja sodan vuoksi hinnatkin pysyivät korkealla. Sodan päättyttyä Venäjä ei enää kuitenkaan siinä määrin tarvinnut talollisten valmistamaan salpietaria, sille riitti etelässä kuin luonnostaan valmistuva salpietari. Mutta nytpä Ruotsi kieltäytyi ostamasta enää salpietaria Suomesta, eli suomalaisten salpietarimarkkinat kärsivät oleellisesti ja talonpoikien työn tulos näytti valuvan hukkaan. Vuonna 1817 salpietariverosta luovuttiin, sillä Venäjän ei kannattanut enää ostaa salpietaria suomalaisilta, salpietarikin pilaantui pitkän säilytyksen aikana. Ajatus ruutitehtaan perustamisesta lähelle salpietarintuotantoaluetta, Suomea, oli päässyt vauhtiin.²⁹⁸

Vaasan läänin pitäjistä salpietarinkeiton keskuksia olivat Laineen mukaan ruotsinkielisen seudun Maalahti ja Vöyri, mutta sitä valmistettiin muissakin pitäjissä, kuten Ilmajoella. Venäjän maksama salpietarinhintaa oli laskenut 1810-luvulla niin, että se oli köyhdyttänyt sitä paljon valmistavia talollisia. Salpietarin keittämisellä ei saatu enää niin merkittäviä tuloja, että se olisi ollut taloudellisesti kannattavaa ja siksi moni talollinen katsoi jo parhaaksi jättää koko elinkeino. Suomen Talousseura tunsu huolta salpietarin valmistusta kohtaan ja halusi ajaa sitä keittävien talonpoikien etua. Talousseura julkaisi vuonna 1818 Johan Gadolinin kirjasen ”Johdatus Saltpetterin lutraamiseen”.²⁹⁹

Luukko osoittaa, miten salpietarin valmistus kuihtui melkein olemattomiin vuodesta 1817 lähtien, kun Ruotsi kieltäytyi sitä enää suomalaisilta ostamasta. Luukko kuvaileekin siitä jatkunutta aikaa vuoteen 1860 asti kurjuuden ajaksi salpietarinkeittämiselle. Mutta vuoteen 1860 asti salpietaria täytyi valmistaa Östermyran ruutitehdasta, ainoa laatuaan Suomessa,

²⁹⁷ Laine 1939, 299-302. Kuten aiemmin tuli ilmi, Östermyran ruutitehdas perustettiin rautaruukin yhteyteen vuonna 1825.

²⁹⁸ Laine 1939, 323-325

²⁹⁹ Laine 1939, 329-333. Lisäksi keisari vuonna 1819 hyväksyi senaatin esityksen myöntää Itämeren ulkopuolelle vieville salpietarikauppiaille vientipalkkioita, mitä ei kuitenkaan suuremmissa määrin hyödynnety sillä hinnat olivat laskeneet ulkomaillakin

varten, minkä vuoksi elinkeino ei sittenkään lakannut kokonaan alueella.³⁰⁰ Vuonna 1825 patruuna Gustaf Adolf Wasastjerna sai luvan ruutitehtaan perustamiseksi Östermyraan. Ruutitehdas saattoi myydä, mikäli Venäjän omasta kysynnästä jäi yli, salpietaria ulkomaille Venäjälle ystävällismielisiin maihin. Ruutitehdas ei kuitenkaan pystynyt kohottamaan alueensa salpietarintuotantoa enää entiseen kukoistukseen.³⁰¹

Ruotsissa salpietarin tuotanto oli Suomen menettämisen myötä pienentynyt oleellisesti. Koska salpietaria aiemmin oli saatu Ruotsiin Suomen maakunnasta, täytyi siltä osin pienentyneen Ruotsin ryhtyä valmistamaan sitä itse. Kruunu helpotti talonpoikien valmiutta tämän välttämättömän raaka-aineen valmistukseen, ja alkoikin vuokrata pannuja keittämistä varten. Näin nordmalingilaisillekin avautui tilaisuus kannattavaan sivuelinkeinon perinteisen maanviljelyn rinnalla, ja niinpä salpietarinkeittopuuhiin oli nordmalingilainen Joseph Larssonkin ryhtynyt.³⁰² Salpietaria valmistettiin Pohjanlahden itäpuolella Etelä-Pohjanmaallakin, mutta laillisten Ruotsin markkinoiden loputtua menekki Suomessa väheni oleellisesti. Entisiä aikoja muistellen pohjalaiset viis veisasivat uusista määräyksistä ja lähtivät myymään raaka-ainettaan lahden toiselle puolelle. Västerbottenilaiset eivät voineet vastustaa kiusausta ottaa vastaan salpietaria halvalla hinnalla, kun kruunu edelleen maksoi siitä enemmän. Uudet lait ja asetukset eivät estäneet talonpoikaa lahden kummankaan puolen, entisiä aikoja ei unohdettu ja niitä ylläpidettiin rangaistuksen uhallakin. Lundkvist ei paljasta eteläpohjalaista salpietaria oman tuotantonsa ohella myyneiden henkilöiden nimiä, mutta joka tapauksessa tätä salaista kaupankäyntiä alkoi Nordmalingissa tapahtua.³⁰³

Nordmalingilaisten kohonnut salpietarin tarjonta ei jäänyt viranomaisiltakaan huomaamatta, huhut alkoivat kiertää ihmisten keskuudessa. Salpietarijuonista kuiskuteltiin yhä enenevässä määrin niin, että pitäjänkokous päätettiin kutsua koolle asiaa päättämään. Salpietarikeinottelijoita ei siedetty, ja tällaisen epärehellisen toiminnan paljastamisesta päätettiin maksaa korvauksia.³⁰⁴

³⁰⁰ Alanen 1970, 189; Laine 1939, 335

³⁰¹ Laine pitää merkittävänä sitä, että Östermyran ruukkitehtaan ansiosta salpietarin valmistustaito säilyi Pohjanmaalla aina 1900-luvun alkupuolille asti. Laine 1939, 360-365

³⁰² Ainakin Larssonin perukirjasta löytyy ”saltpetterlåda”, jonka arvoksi määriteltiin 20 pankin riksiä. Larssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 14/21, 179.

³⁰³ Lundkvist 1962c, 347. Lundkvistin selvityksestä ei tarkemmin käy ilmi, mistä pain Pohjanmaata salpietaria tuotiin Västerbottenille, joten ei voida ajatella suoraviivaisesti, että esimerkiksi ilmajokiset olisivat olleet siinä asialla.

³⁰⁴ Lundkvist 1962c, 347-348

3. TALONPOIKIEN VARALLISUUS JA LUOTTOSUHTEET PITÄJISSÄ

3.1. Varallisuuden tutkiminen kirjavien rahayksiköiden perukirjoilla

3.1.1. Moniselitteiset hinta-arviot varallisuuden pohjana

Perijöillä ei ollut tilaisuutta itsenäisesti määrätä vainajan kuolinpesän esineille arviohintoja, puhumattakaan perinnön jakamisesta ilman perunkirjoitusta.³⁰⁵ Ainakaan itsenäinen perinnön arvioiminen itsenäisesti ei ollut laillista, sillä luotettavien ja vieraiden miesten tuli arvioida kuolinpesä. Eri asia sitten on, miten paljon perilliset itse pääsivät käytännössä vaikuttamaan esineille annettuihin hintoihin. Käytännössähän perilliset olivat perunkirjoituksessa läsnä ja vaikutusvaltaisina, alaikäiset ja muut holhouksenalaiset edunvalvojiansa välityksellä. Lähtökohtaisesti ajatellaan, että arviomiehet olivat ensisijaisia hintojen määrittelijöitä.

Perunkirjoituksissa määritellyt arviohinnat eivät etenkään maaseudun kiinteistöjen suhteen yltäneet todelliseen markkinahintaan, vaikka toisaalta kummankaan pitäjän suhteen ei tässä voi olla toistaan varmempi tai epävarmempi niiden irtaimen tai kiinteän osuuden arviohintojen suhteen. Yleensä kiinteistöjen arviohinnat vain laadittiin selvästi myyntihintoja alhaisemmiksi, jo siksi että tilan jatkajalla oli realistiset edellytykset lunastaa se muilta perijöiltä.³⁰⁶ Niinpä perukirjojen arviohinnat tulisi kertoa peräti 1,5—1,7 -kertaisiksi, jolloin päästäisiin lähelle ”todellisuutta”.³⁰⁷ Mikäli alihintaan arvioimisen käytäntö oli yleinen, se ei vertailtavuutta estä, sillä jos kaikki kiinteistöt arvioitiin alakanttiin, vertaillaan tässä sitten alihintaisia kiinteistöjä.³⁰⁸ Toisaalta Markkasella on esimerkki Kuopiosta, jossa valitettiin arvioitsijoiden antavan kiinteistöille ylisuuret hinnat korkeamman perunkirjoituspalkkion toivossa. Täysin perusteettomasti arvioitsijat eivät silti kiinteistöjä arvioidessaan toimineet, sillä he ottivat tilaa arvioidessaan huomioon esimerkiksi vuodenajan ja satotilanteen.³⁰⁹ Tässä tutkimuksessa ei arvioida hinta-arvioiden totuudenmukaisuutta. Toinen kysymys sen sijaan on, oliko käytäntö samanlainen molemmissa pitäjissä ja jos eroja oli, miten paljon ne

³⁰⁵ Isacson tosin korostaa, että perilliset saivat olla mukana valvomassa kuolinpesän arviointia, Isacson 1979, 219. Mutta kuten aiemmin on tullut ilmi, käytännössä perunkirjoitusta ei aina toimitettu (haudattujen luettelot verrattuna säilyneisiin perukirjoihin).

³⁰⁶ Aunola on tarkastellut perukirjojen kiinteistöjen hintoja vertaamalla niitä omaisuusveroluetteloihin sekä kauppakirjoihin, Aunola 1967, 37-41. Perukirjojen hinta-arvioiden ja ”käyvän arvon” suhteesta ks lisäksi Markkanen 1988, 62-71.

³⁰⁷ Markkanen 1988, 70; Isacson 1979, 219; Gadd 1983, 72-73

³⁰⁸ Isacson huomauttaa, että rutinoituneilla perunkirjoittajilla saattoi olla omat, erilaiset käsityksensä ja tapansa arvioida kiinteistöjä ja irtainta. Tämä voi aiheuttaa varallisuustutkimuksessa vääristymiä, Isacson 1979, 219-225.

³⁰⁹ Markkanen 1988, 64

vaikuttivat arviohintoihin ja tämän tutkimuksen tuloksiin? Tällöinhän esimerkiksi kaikki velkapesät eivät välttämättä olisikaan olleet oikeasti velkapesiä, sillä velkasummiaan ei perukirjaan ole voitu merkitä ainakaan tahallaan väärin.

Toisaalta on vaikea nähdä, miten arviomiesten määrittämät arviohinnat kuvaavat kyseisen esineen eri ominaisuuksia arvojen ja arvostusten näkökulmasta. Hinnoissa on epäilemättä otettu huomioon esimerkiksi jalometalli tai esineen ikä ainakin silloin, kun se vaikuttaa suoraan sen käytettävyyteen. Mielenkiintoista sen sijaan olisi tietää, annettiinko 1800-luvun alussa arvoa esimerkiksi ”ajan patinalle”, jos sitä ylipäätään edes tunnettiin? Entä annettiinko vaikkapa suvussa periytyneelle vihkisormukselle sama hinta kuin vainajan upouutena saaneelle, muuten samanlaiselle sormukselle?³¹⁰ Näihin kysymyksiin ei tässä tutkimuksessa edes yritetä vastata, mutta on tärkeätä muistaa, että täysin koko totuutta arviohinnat eivät edes arvioina välttämättä kerro. Tämän tutkimuksen varallisuus ei välttämättä tavoita kaikkia eri ihmisten eri esineisiin tuntemia arvostuksia. Arviohinnat ovat lähtökohtaisesti arviomiesten antamia ja oikeudenmukaisia, olihan koko toimituksen tarkoitus saada kaikille perillisille heille kuuluva perintö.

Talonpoikien tarkastelemisen rajaaminen varallisuuteen velvoittaa tutkijan määrittelemään, mitä käsitteellään tarkoittaa. Määrittely ei ole yksiselitteinen. Markkanen tarkoittaa varallisuudella kiinteätä ja irtainta omaisuutta luottosuhteineen, mihin tässäkin tutkimuksessa on päädytty, sillä niistähän perukirjat kertovat. Varallisuus ei ole pelkästään konkreettista omaisuutta, vaan siitä täytyy vähentää kaikki velat, sekä lisätä kaikki saatavat. Toisaalta varallisuus voi olla paljon ongelmallisempi käsite, sillä se ei ota huomioon sellaisia kulutettuja tuloja, joista ei sinänsä jää jälkeä varallisuuteen.³¹¹ Näin kaikki tulot eivät välttämättä näy varallisuudessa. Edelleen Markkanen huomauttaa, että mitä enemmän oli tuloja, sitä enemmän pystyi hankkimaan eri varallisuuden lajeja.³¹² Jokaisen talonpojankin epäilemättä täytyi varmistaa taloutensa ruokahuolto, ja vasta sen jälkeen pystyi keskittymään ns. tulojen muuhun käyttöön. Mitä mahtavampi talonpoika, sitä enemmän jäi resursseja vaikkapa maatalousvälineistön uusimiseen tai vanhojen perintövelkojen maksamiseen. Näin

³¹⁰ Erilaisten arvostusten ja arvojen näkyminen arviomiesten antamissa arviohinnoissa jää tässä tutkimuksessa selvittämättä.

³¹¹ Tällainen kulutettu tulo voisi 1800-luvun alun maaseudulla olla vaikkapa markkinareissun ruoka- ja juomakustannukset.

³¹² Markkanen 1977, 21-23

ei haittaa hirveästi, vaikka käytetyt tulot eivät varallisuuskalpemissa tulekaan näkymään. Sillä kuten Nummela ja Laitinen toteavat, varallisuus kuvaa kulutusmahdollisuuksia.³¹³

Varallisuuden käsite määritellään tässä perukirjojen asettamasta lähtökohdasta käsin. Voihan ajatella olevan esimerkiksi sosiaalista varallisuutta erilaisina verkostoina, tai henkistä varallisuutta älykkyytenä, mutta niiden tarkasteleminen perukirjoilla on vähintäänkin haasteellisempaa. Perukirjat antavat parhaimman vastauksensa taloudellisen sektorin varallisuutta tarkastellessa ja siihen tässä keskitytään. Tässä tutkimuksessa varallisuudella tarkoitetaan raa'an ja kylmän kuuloista materiaa, rahaa, navettoja, peltovainioita ja niitä kaikenlaisia kelvottomia, mutta sitä välttämättömpiä talonpojan maataloustyövälineitä. Ja kyllä, varallisuudella tarkoitetaan nyt kaikkia niitä piirongeissa huolella säilytettyjä hopeahaarukoita, mahtavilla koroilla annettuja lainoja, kirkkorekeä, ikuisesti hienhajuiseksi pinttyneitä paitoja, laittomia paloviinapannuja. Varallisuudella tarkoitetaan kaikkea sitä, mille on kussakin perunkirjoituksessa annettu rahallista arvoa, minkä on katsottu olevan rahassa mitattavan arvokasta, minkä on haluttu laittaa lailliseen perinnönjakoon.

3.1.2. Ruotsin aikana rahayksiköt melkein hallinnassa

Kaksisataa vuotta sitten, 1800-luvun vaihteen Ruotsissa käytettiin monia rahayksiköitä ja vuoden 1809 jälkeen Suomeen tulivat lisäksi venäläiset rahat. Se, miten virkamiehet saati alamaiset yleensä pysyivät perillä rahayksiköiden arvoista suhteessa toisiinsa, on perusteltu kysymys markoista euroihin siirtyneessä 2000-luvun alun Suomessa. Aunolakin kehottaa kriittisyyteen 1700—1800-luvun vaihteen maalaisperukirjoja tarkastellessa, arviomiesten puutteellisen tiedon vuoksi.³¹⁴

Virallisesti vuosien 1796—1830 Ruotsissa oli käytössä hopeaan sidotut pankinriksit (riksdaler banco specie, rdr bko)³¹⁵ sekä Ruotsin valtion velkakirjoihin sidotut velkakirjasetelit eli velkakirjariksit (riksgäldsedlar, rdr rgs)³¹⁶. Vuonna 1776 käyttöön otetun riikintaalerin eli hopeariksien eli riksien (riksdaler specie, rdr sp)³¹⁷ elinikä päättyi periaatteessa vuoteen 1789, jolloin pankinriksit ja velkakirjariksit laitettiin kiertoon. Yksi hopeariksi

³¹³ Nummela & Laitinen 1985, 3

³¹⁴ Aunola 1967, 41

³¹⁵ Pankinriksia käytettiin Ilmajoella mm Maria Jaakontytär Filppulan perukirjassa: JyMA, Ilmajoki, ES3542, 92, (1805); Nordmalingissa pankinrikseinä arvioitiin mm Johan Jacobssonin omaisuus: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800-1810, D53156, 3/14, 33.

³¹⁶ Velkakirjarikseinä arvioitiin Ilmajoella mm Jaakko Jaakonpoika Ylimyksen omaisuus: JyMA, Ilmajoki, UK1478, 201, (1813). Nordmalingissa velkakirjariksejä käytettiin mm Eric Jonssonin perunkirjoituksessa: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:1, 1752-1799, D53155, 12/13, 124.

³¹⁷ Hopeariksejä käytettiin Ilmajoella mm Anna Henrikintytär Ketelän perunkirjoituksessa: JyMA, Ilmajoki, ES3542, 221, (1799). Nordmalingissa hopeariksejä ei näissä perunkirjoituksissa käytetty.

jakautui 48 killinkiin, yksi killinki jakautui 12 runstykkiin. Rahamääräisessä summassa saattoi näin olla kaksi pilkkua erottamassa kolmea lukua, riksejä, killinkejä ja runstykkejä. Samaan tapaan kuin hopeariksit, jakaantuivat pankinriksit ja velkakirjariksikin killinkeihin ja runstykkeihin. Pankinriksit (rdr bko) tulivat vastaamaan virallisesti kuolleita hopeariksejä (rdr sp), sillä pankinriksit perivät niiden hopea-arvon. Pankinriksit olivat jossain määrin hopeariksien jatke. Velkakirjariksi (rdr rgs) oli vielä vuonna 1789 saman arvoinen hopeaan sidottujen pankinriksien ja hopeariksien kanssa. Ajan hammas alkoi syödä velkakirjariksin arvoa, ja jo vuonna 1803 velkakirjariksien arvo oli laskenut niin, että yksi yhdellä pankinriksillä sai 1,5 velkakirjariksiä.³¹⁸

Ruotsissa vaihtovelkakirjasetelien ja pankinriksien suhde säilyi samana (1 rdr bko = 1,5 rdr rgs) vuoden 1803 muunnoksen jälkeen aina vuoteen 1834 asti. Pankinriksi irrotettiin vuonna 1809 hopeakannasta, ja vuonna 1834 Jörberg kertoo Ruotsin palanneen jälleen takaisin hopeakantaan. Vuonna 1855 Ruotsi luopui kahdesta rahayksiköstä, säilyttäen ainoastaan vaihtovelkakirjasetelit, uudella ruotsinkielisellä nimellään riksdaler riksmünt.³¹⁹ Oleellista on tietää, että Ruotsissa ajanjaksolla 1809—1830 ei tapahtunut mitään rahayksikkömaailmassa, lukuunottamatta vuoden 1809 hopeakannasta luopumista.

Sekä Nordmalingin perukirjat koko ajanjaksolla että Ruotsin vallan ajan Ilmajoen perukirjat ovat rahayksiköidensä suhteen suhteellisen selkeitä. Nordmalingin perukirjoissa on ajanjaksolla 1796—1803 käytetty vain velkakirjariksejä (rdr rgs) ja ajanjaksolla 1804—1830 yleensä pankinriksejä (rdr bko). Ilmajoella sen sijaan vuosina 1798—1803 on perukirjoista tässä tehdyn tulkinnan mukaan käytetty ainoastaan hopeariksejä ja vuosina 1805—1808 vain pankinriksejä, lukuun ottamatta vuonna 1808 laadittua Mikko Juhonpoika Ala-Luhtaselan perukirjaa. Ala-Luhtaselan perukirjan kirjoittanut Martti Lauren on merkinnyt tuolloin pesän hinta-arviot hopearikseinä.³²⁰ Samaan aikaan, vuosista 1804 ja 1805 lähtien molemmissa pitäjissä ryhdyttiin käyttämään suhteellisen systemaattisesti pelkästään pankinriksejä.³²¹

Nordmalingissa jatkui pankinriksien käyttö vuoden 1809 valtakunnan kutistumisen jälkeenkin. Pankinriksien lisäksi velkakirjariksejä esiintyy Nordmalingin perukirjoissa vielä viisi kertaa vuoden 1803 jälkeen. Hopeariksien käyttäminen ei ollut arvioijista riippuvaista. Syksyllä 1821 J.L.Wiklund oli mukana arvioimassa Johan Håkanssonin kuolinpesää

³¹⁸ Jörberg 1972, 81; Ojala 1999, 369; Aunola 1967, 47

³¹⁹ Jörberg 1972, 79-81

³²⁰ JyMA Ilmajoki ES3543, 85 (1808)

³²¹ Nordmalingissa pankinriksien systemaattinen käyttö alkaa heti vuonna 1804. Ilmajoelta ei mukana ole yhtäkään vuoden 1804 perukirjaa, systemaattinen käyttö alkaa heti vuonna 1805. Vielä vuonna 1803 pankinriksejä ei kummassakaan perukirjaotoksessa tavata.

Ledusjön kylässä Olof Hörnströmin kanssa, jolloin miehet käyttivät pankinriksejä.³²² Mutta sitten vuonna 1823, keskikesän auringon paisteessa Wiklund katsoikin Erik Philipssonin kanssa parhaaksi arvioida Djupsjön kylässä asuneen, edesmenneen talonpoika Östen Mårtenssonin pesän hopearikseinä, vaikka eihän koko rahayksikköä ollut virallisesti enää edes olemassa.³²³ Ja jälleen joulukuussa 1823, Wiklundin arvioidessa Brita Christina Andersdotterin kuolinpesää, merkittiin hinta-arviot perukirjaan pankinrikseinä.³²⁴ Hopeariksien käyttö vuoden 1803 jälkeen on ollut Nordmalingin talonpoikien perukirjoissa poikkeuksellista, ja vuodesta 1804 lähtien tutkimusajankohdan loppuun asti olivat pankinriksit vallitseva rahayksikkö nordmalingilaisissa perunkirjoituksissa.

3.1.3. Valuuttasekasotku Venäjän ajan alun Ilmajoella

Rahayksiköt olivat nordmalingilaisilla jotenkin hallussa, ainakin verrattuna vuoden 1809 jälkeisiin ilmajokisiin perunkirjoittajiin. Virallisesti uusi emämaa Venäjä tiesi ruotsalaisten rahayksiköiden käytön lopettamista Suomen suuriruhtinaskunnassa. Käytännössä se vain toi vanhojen, virallisesti käytöstä poistuneiden ruotsin rahojen rinnalle kaksi rahayksikköä lisää. Keisarin uudet, ilmajokiset alamaiset tulivat kohtaamaan Venäjän hopearuplat (RS) ja paperiruplat eli assignaatit (RB).³²⁵

Rahaolojen suhteen vuodet 1805—1810³²⁶ olivat Ilmajoella kuin tyyni sää, joka pahaenteisesti ennustaa onnetonta myrskyä. Ironista on, että näinä sotaisinakin vuosina perukirjojen rahayksiköissä ei näyttäisi olevan ongelmia, tällöin laadituissa perukirjoissa on käytetty yleensä pankinriksejä.³²⁷ Sotatilan lakattua ja rauhan lopulta palattua, toisenlainen myrsky oli jo rantautumassa Ilmajoelle, myrsky josta aikalaiset eivät tosin ehkä tienneet mitään. Sillä talonpoikien perukirjoissa ei ajanjaksolla 1811—1830 ole yhtään mitään systematiikkaa käytettyjen rahayksiköiden suhteen. Ilmajoen perukirjoissa esiintyy ruotsalaisia hopeariksejä (rdr sp) vuosina 1789—1808, velkakirjariksejä (rdr rgs) vuosina 1813—1829 ja pankinriksejä vuosina 1805—1825. Samoina vuosina käytettiin lisäksi molempia venäjän ruplia, eli arviomiehet näyttävät valinneet rahayksiköt perukirjoihin

³²² JyMA Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 3/21, 25

³²³ JyMA Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 6/21, 68

³²⁴ JyMA Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 7/21, 79

³²⁵ Ojala 1999, 370-371. Kansan suussa ruplat saattoivat kulkea esimerkiksi Iisakki Lähdesmäen tapaan nimellä ”Ryssän pango assantsion”, jota Lähdesmäki käytti kirjoittaessaan torppari Valentin Matinpojan perukirjaa syksyllä 1829. JyMA, Ilmajoki, UK1479, 53 (1829).

³²⁶ Tätä edeltävinä vuosina käytettiin tässä tehdyn tulkinnan mukaan virallisten valuuttojen lisäksi hopeariksejä, jotka eivät enää olleet virallista valuuttaa. Vuosina 1805—1810 käytössä oli ainoastaan ”virallista” rahaa, jolloin aikaa voi kuvata ”tyyneksi”.

³²⁷ Nykynäkökulmasta on ehkä liioiteltua kuvata Suomen sodan taisteluja Suur-Ilmajoella ”riehuviksi”, mutta kyseessä oli joka tapauksessa sotatila, eikä Suur-Ilmajokikaan verisiltä tapahtumilta välttynyt.

viidestä eri vaihtoehdosta. Venäjän valta ei missään tapauksessa tarkoittanut automaattista valuuttamaailman vaihdosta Ilmajoella, uusi emämaa tiesi auttamatta lisää päänvaivaa ja harmaita hiuksia perukirjojen laatijoille.

Venäjän hopearuplia esiintyy Ilmajoen perukirjoissa yksittäisinä vuosina 1811—1828 sekä assignaatteja vuosina 1813—1830. Umpikujaan arviomiehet eivät rahayksikköjensä kanssa siltikään joutuneet, sillä vuodesta 1825 lähtien vakiintuivat assignaatit melkein ainoaksi käytetyksi rahayksiköksi. Poikkeuksiakin oli, sillä vielä esimerkiksi vuonna 1829 kurikkalaisen emännän, Helena Jaakontytär Rinta-Orhasen perunkirjoituksessa kirjuri Matti Levula arviomiehiensä, lautamies Samuel Jyrän ja syytinkifaari Tuomas Plosilan, kanssa laski pesän arvon Ruotsin hopearikseissä.³²⁸ Vaikka yhteistä taivalta Venäjän kanssa oli takana jo kaksikymmentä vuotta, esineiden ja kiinteistöjen hintoja arvioitiin ruotsalaisessa rahassa, toteapa Ojalakin Ruotsin rahayksiköiden olleen käytössä Suomessa vielä pitkään 1800-luvulla.³²⁹ Suomen siirtyminen Ruotsilta Venäjälle ei ehkä muuttanut pohjalaisen talonpojan ajattelumaailmaa yleisestikään silmän räpäyksessä. Ehkä ikääntyneemmät, jo Ruotsin aikana toimeliaat ihmiset, eivät koskaan omaksuneet uutta emämaata ja sen ruplia. Ruotsalainen perinne vaikutti Ilmajoella vielä kauan ja monessa suhteessa vuoden 1809 jälkeen.

Jokin, oli se sitten uudet venäläiset rahayksiköt tai jotain muuta, sai aikaan ilmajokisten perunkirjoittajien keskuudessa sellaisen sekasotkun, että he eivät rahayksiköitä käyttäessään noudattaneet oikein mitään virallisiin oloihin viittaavaa logiikkaa. Loogista toki oli venäläisten rahayksiköiden käyttö, mutta virallisessa mielessä ajanjakson 1811—1824 tekee epäloogiseksi samanaikainen ruotsalaisten rahayksiköiden käyttö. Voi tietysti olla, että kussakin tapauksessa perunkirjoittajilla oli perustellut, tapauskohtaiset syyt käyttää ruotsalaisiakin rahayksiköitä. Ehkä rahayksiköt olivatkin kiitettävästi hallussa, mutta arvioijilla oli aina tietoiset syyt niiden vaihtelevaan käyttöön. Ongelmia ja epäselvyyksiä rahayksiköistä, sekä niiden käytöstä vuosien 1811—1824 Ilmajoella perustelee eri rahayksiköiden vaihteleva käyttö. Jos Ruotsin ajan yhdeksän ensimmäistä perukirjaa laadittiin Ilmajoella hopearikseinä ja seuraavat 27 pankinrikseinä³³⁰, vuosina 1811—1824 saattoi rahayksikkö vaihtua perukirjasta toiseen, riksistä ruplaan. Mitään yhtenäisyyttä ei ollut. Tämä antaa perusteet olettaa, että rahayksiköt eivät sittenkään olleet autonomisen ajan

³²⁸ JyMA Ilmajoki UK1479, 40 (1829). Paulaharjun mukaan Levulaa on kutsuttu ”Viisas-Levuksi”, Paulaharju 1943, 62.

³²⁹ Ojala 1999, 370

³³⁰ Lukuun ottamatta aiemmin mainittua, yhtä perukirjaa, joka laadittiin hopearikseissä: JyMA, Ilmajoki ES3543, 85 (1808)

alun Ilmajoella täysin hallussa, ja että perukirjoissa voi olla virheitä epäselvyyksien vuoksi. Vielä Ruotsin aikana rahayksiköiden käytössä Ilmajoella oli jotain selvyttä, mutta 1810-luvun alussa selvyys tuntuu kadonneen.

Tämä tutkimus ei tietenkään voi antaa täydellistä kuvaa ilmajokisten perukirjojen laatijoiden rahayksikköongelmista, kun tarkastelussa on vain talonpoikien perukirjat. Voi olla, että kaikkien Ilmajoella laadittujen perukirjojen tarkastelu muuttaisi kuvion kokonaan. Niitä tarkastelematta ei voi sanoa, mitä rahayksikköä eniten käytettiin, milloin jostakin toisesta vähitellen luovuttiin tai milloin oli paljon vaihtelevuutta. Mutta vertaamalla Nordmalingin ja Ilmajoen vuosina 1796—1803 käytettyjä rahayksiköitä, huomaamalla niiden samansuuntainen systemaattisuus, voidaan varovasti hyväksyä Ilmajoen perunkirjoittajien keskuudessa 1810-luvun alussa alkanut hämmennys rahayksiköiden suhteen. Nordmalingissahan Ruotsin valtion kutistuminen ei aiheuttanut rahayksiköiden lisääntymistä, ruotsalaisten ei tarvinnut opetella uusia rahayksiköitä. Ruotsalaisten arviomiesten ei tarvinnut lopettaa vanhojen pankinriksien ja vaihtovelkakirjasetelien käyttöä vielä moneen vuoteen.

Luonnollisesti tutkija on saattanut erehtyä tulkitessaan perukirjojen rahayksiköitä, kirjureiden merkinnät eivät aina yksiselitteisen selvästi paljasta käytettyä valuutaa. Mikäli virheitä oli, saattoivat ne olla seurausta lisäksi perukirjojen laatijoiden epäselvyyksistä. Ojalan mukaan rahaolojen kirjavuuden seurauksena tutkimustulokset saattavat monessa 1800-luvun vaihteen suomalaisessa aineistossa viedä harhaan. Perukirjoissa ilmoitettuihin rahayksikköihin on silti vain parasta luottaa.³³¹

Eri rahayksiköitä on käytetty sekä eri perukirjoissa, että yksittäisissä perukirjoissa sinänsä. Yhteensä kuudessa Ilmajoen ja yhdessä Nordmalingin perukirjassa on joko käytetty kahta eri rahayksikköä arvioinneissa, tai toisella rahayksiköllä on ilmoitettu kaikki summat ja toisella rahayksiköllä vain yhteenlasketut arviohintojen summat. Kesäkuussa 1817 menehtyneen nordmalingilaisen Maja Greta Isacsdotterin perukirjassa käytetään jatkuvasti vaihtovelkakirjariksejä, mutta yhteenlasketut summat on merkitty pankinrikseinäkin.³³² Ilmajoella kahta rahayksikköä on käytetty vuoden 1809 siinä järjestyksessä, että kaikki summat ilmoitettiin pankinrikseinä tai vaihtovelkakirjaseteleinä, mutta kaikki yhteenlasketut summat joko paperi- tai hopearuplana. Vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1827 kokenut kirjuri Borgeman arviomiesten, lautamies Salomon Jokipiin ja perintötalonpoika Samuel

³³¹ Perukirjojen rahayksiköiden tulkintaongelmista Ojala 1999, 370

³³² JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 9/16, 84

Keski-Jokipiin kanssa arvioi Susanna Kaapontytär Kivistön kuolinpesän niin vanhoilla Ruotsin aikaisilla pankinrikseillä kuin venäläisillä, virallisesti hyväksyttävillä paperiruplilla. Tosin ruplia he käyttivät vain laskiessaan summia yhteen.³³³ Arviomiehet lahden molemmin puolin olivat mitä ilmeisimmin äärimmäisen tietoisia näistä eri rahayksiköitä, ja yrittivät niitä parhaansa mukaan käyttää.

3.2. Varallisuuden kolme näkökulmaa

3.2.1. Muutama velaton, mutta muut vähän velkaisia

Varallisuutta ei voi jokaisessa sitä käsittelevässä historian tutkimuksessa tarkastella aina yhdellä ja samalla metodilla, kussakin tapauksessa täytyy valita sopiva alkuperäisaineisto ja menetelmä. Tutkimusajankohta ei aseta helppoa tilannetta varallisuuden vertailuun, yhteensä viisi erilaista rahayksikköä kolmenkymmenen vuoden aikana muodostavat tutkijalle haastavan tilanteen. Mutta eihän ajankohdan perukirjojen tutkiminen mitään mahdotonta ole.³³⁴ Varallisuutta jo sinänsä on tutkittu aiemminkin tällä rahayksiköiden värityksillä 1700—1800-luvuilla. Nummela ja Laitinen ovat lähestyneet pidemmän aikavälin tutkimuksissaan varallisuutta Ginin kertoimella, saaden siten näkemyksen varallisuuden suhteellisesta keskittymisestä, tasa-arvosta ja epätasa-arvosta.³³⁵ Näin he ovat todenneet varallisuuden olleen vuonna 1909 kaupungeissa enemmän keskittynyttä kuin maaseudulla sekä velkojen keskittymisen suhteen, että 1800-luvun lopulla velat keskittyivät ikäryhmissä aina iäkkäämmille.³³⁶ Edelleen Jäntti on Suomen 1900-luvun taloutta tarkastellessaan Ginin kerrointakin käyttäen selvittänyt, että tulojen jakautuminen on ollut Suomessa kauan epätasaista, että tasaantuminen on vasta aivan viime vuosien ilmiötä.³³⁷ Kuten myöhemmin nähdään, olisi Ginin kertoimesta tässäkin tutkimuksessa hyötyä, mutta tutkimuksen rajaamisen vuoksi sitä ei tässä kuitenkaan käytetä. Ojala puolestaan on Pohjanmaan purjemerenkulkua tarkastellessaan ottanut huomioon kauppiaiden varallisuustason, laskemalla heille vakavaraisuusprosentit ja deflatoimut eri rahasummia vuoden 1913 Suomen markan arvoon.³³⁸ Aunola on tarkastellut talonpoikien ja kauppiaiden välisiä luottosuhteita

³³³ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 88 (1827)

³³⁴ Esim. Markkanen 1977, Nummela 1990, Ojala 1999.

³³⁵ Nummela & Laitinen 1985, 22-39; Nummela 1990, 4

³³⁶ Nummela & Laitinen 1985, 23-26. Tutkimuksessa on aineistona käytetty kuopiolaisten perukirjoja sekä Markkasen (1977) niin ikään perukirjoilla saamia tutkimustuloksia 1800-luvun lopun Keski-Suomesta.

³³⁷ Jäntti 2006, 248-258. Jäntin aineistona on ollut Tilastokeskuksen julkaisemat tulo- ja varallisuustilastot.

³³⁸ Ojala 1999, 369-370.

perukirjojakin käyttämällä, ja maaseudun varallisuus- ja luottosuhteisiin on Piilahtikin keskittynyt mm. verkostonäkökulmasta käsin.³³⁹

Tässä tutkimuksessa ei kaikkia menetelmiä voi käyttää, tutkimus ei saa paisua liikaa. Vertailu asettaa jo sinänsä näkökulman, jonka sisään ei kannata liikaa ahtaa uusia metodeja. Vertaileminen sisältää tietyn riskin tehdä virhepäätelmiä, jotka ovat seurausta liian erilaisista konteksteista, lähteistä ja niiden vaikutuksista. Tässä yksi suurin riskitekijä on vertailun lisäksi rahayksiköiden rinnakkain asettaminen. Vaikka perukirjoista tehtyihin tulkintoihin tässä luotetaan, ei niiden saa sokaista tutkijaa ja viedä häntä sekä yleisöä harhaan. On perusteltua hakea lähtökohta varallisuuden tutkimiseen perukirjoista itsestään, niiden samankaltaisesta rakenteesta jota on toistettu perunkirjoituksesta toiseen, lahden molemmin puolin.

Varallisuutta voi lähestyä vakavaraisuuden näkökulmasta, kuten esimerkiksi Ojala pohjalaisten kauppiaiden liiketoimintaa tarkastellessaan. Vakavaraisuudella on tärkeä rooli yritysten toimintaedellytyksien muodostajana. Yritys ei ole vakavarainen, jos sillä on enemmän vierasta kuin omaa pääomaa. Mutta mikäli yrityksellä on enemmän omaa kuin vierasta pääomaa eli on vakavarainen, sen on tarvittaessa helpompi saada vierasta pääomaa.³⁴⁰ Talonpoikaista, 1800-luvun taloutta ei tietenkään verrata liiketoimintaan, talolliset kun eivät suuntautuneet markkinoille ja koettaneet pelkästään kaupankäynnin voitoilla takaamaan elantoaan. Heillä ei ollut mitään kauppahuoneisiin rinnastettavaa juridista yksikköä, heillä oli oma taloutensa, tila ja perhe.³⁴¹ Eikä talonpoika välttämättä ole itse koskaan miettinyt oman taloutensa vakavaraisuutta. Voihan olla, että vielä tuolloin lainaa otettiin silloin kun sitä saatiin, eikä silloin kun se oli viimeinen vaihtoehto? Vakavaraisuutta voidaan kyllä tarkastella talonpoikienkin talouksissa, ja siihen perukirja antaa asiakirjalähteenä tilaisuuden. Lisäksi velkaantuminen on jo itsessään kutkuttava tutkimuskohde 1800-luvun alun talonpojiston keskuudessa, on tärkeitä saada tietää, miten paljon talolliset tarvitsivat vierasta pääomaa ja mitä se tarkoitti heidän varallisuutensa muotoutumiseen. Tämä kertoo osansa talonpoikien asemasta agraariyhteisössä. Siksi on tärkeitä tarkastella yhtä aikaa sekä vakavaraisuutta, että absoluuttista netto-omaisuuden kokoa pitkällä aikavälillä.

³³⁹ Aunola 1967; Piilahti 2007

³⁴⁰ Ojala 1999, 125

³⁴¹ Jonsson 1980, 44. Talonpojan maatalous enemmän elintapa verrattuna myöhempään maanviljelijään, jolla tavoitteena tuotantovoiton maksimointi.

Koska vakavaraisuus on suhteellinen näkökulma, se ei kerro omaisuuden absoluuttista kokoa tai määrää. Vakavaraisuus kertoo, miten suuri osuus omaisuudesta oli täysin omaa, sen miten suuri osuus lainoilla oli. Näin vaikkapa sadan ja viidentuhannen rixin suuruiset omaisuudet saattavat olla yhtä vakavaraisia, mikäli niillä kummallakaan ei ole yhtään velkaa tai niillä on velkaa suhteessa yhtä paljon. Vakavaraisuusprosentti saadaan perukirjasta helposti, jakamalla netto-omaisuus brutto-omaisuudella ja kertomalla tulos sen jälkeen sadalla.³⁴² Perukirjoista selviää helposti sekä brutto- että netto-omaisuus, viimeisen ollessa pakollisten perunkirjoitusmaksujen vuoksi edellistä suurempi, jolloin tulos ei voi olla täyttä sataa.

Kuutta Nordmalingin tapausta lukuun ottamatta on vakavaraisuutta voitu tarkastella kaikissa tämän tutkimuksen perukirjoissa. Näissä kuudessa perukirjassa ei ole tehty lainkaan vähennyksiä, vaikka laki sitä tietysti olisi vaatinut.³⁴³ Nämä perukirjat on päätetty vaadittaviin puumerkkeihin heti, kun pesän brutto-omaisuus on saatu selville. Näitä perukirjoja ei yhdistä niitä syvemmin tutkimatta oikein mikään, sillä esimerkiksi arviomiehet eivät ole olleet jokaisessa perunkirjoituksessa samoja. Todennäköisesti, että velkoja ei pesässä ollutkaan ja pakolliset maksutkin saatettiin maksaa, vaikka niitä ei erikseen perukirjaan merkitty. Näin on saatettu toimia esimerkiksi Håknäsissa vuonna 1810, kun Erik Jonsson ja J.L. Wiklund olivat saapuneet laatimaan edesmenneen talonpojan, Bryngel Jonssonin perukirjan. Syksy oli jo pitkällä, marraskuussa, mutta ulkorakennuksetkin tuli katsastaa. Pakkanen saattoi kipristellä miesten sormia kintaista huolimatta, eikä kylmässä tahdottu tarpeettomasti seisokella. Tuvassa sisälläkin riitti arvioitavaa, ja olisi siellä lämpimempääkin. Perukirjaa kirjoitettaessa tuli miehille virheitä jo johdanto-osassa, joitakin rivejä piti viivata ylikin, eikä sotkua voinut enää välttää. Mutta lopultakin leski Maja Brita Olofsdotter sai piirtää oman puumerkinsä perukirjan loppuun, perukirjaan jossa ei mistään maksuista mainittu sanallakaan. Edesmenneen puolison omaisuus oli nyt arvioitu. Myöhemmin seurakunnan lukkari Arctadius teki merkinnän perukirjaan, että perijät olivat maksaneet köyhäinprosentin vaivaisten kanssa.³⁴⁴ Tässä tapauksessa ainakin pakollinen köyhäinprosentti maksettiin, mutta sitä ei perukirjassa vähennetty omaisuudesta. Näin jää

³⁴² Tässä on käytetty samaa kaavaa, kuin Ojala on käyttänyt tutkimuksessaan. Ojala 1999, 125. Perukirjojen brutto- ja netto-omaisuudesta Isacson 1979, 135. Brutto-omaisuus tarkoittaa perukirjassa ilmoitettua inventaarisummaa ennen vähennyksiä ja netto-omaisuus ”behållning”-summaa, missä vähennykset on huomioitu.

³⁴³ Jokaisesta perinnöstä (joka perunkirjoituksessa) piti vähentää ainakin köyhäinprosentti. Markkanen 1988, 17.

³⁴⁴ Kristina Larsdotter: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 2/14, 24; Anders Erasmusson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 11/14, 117; Maja Greta Mårtensdotter: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 12/14, 135; Bryngel Jonsson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 12/14, 136; Johan Nilsson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 3/16, 23; Olof Persson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 10/16, 94.

pimentoon tieto, miten velkaisia nämä taloudet olivat. Mutta nämä kuusi perukirjaa ovat silti vain pieni vähemmistö, poikkeus joka vahvistaa säännön, että vaikka velkoja ei ollut, pakolliset maksut yleensä merkittiin perukirjaan.

Syystä tai toisesta maksuja ei kuuteen Nordmalingin perukirjaan ole merkitty. Jos nämä otettaisiin mukaan vakavaraisuuslaskuihin, niiden vakavaraisuusprosentiksi tulisi täysi sata, mitä ei tietenkään voi hyväksyä. Vakavaraisuuslaskuilla on tarkoitus osoittaa, miten suuren osan perinnöstä perilliset oikeasti pystyivät jakamaan keskenään, miten paljon heidän täytyi ensin vähentää maksuihin ja velkoihin. Yksikään pesä ei ole täyttä sataa, mutta kuten myöhemmin nähdään, sadan prosentin rajaa hipoviakin pesiä oli.³⁴⁵

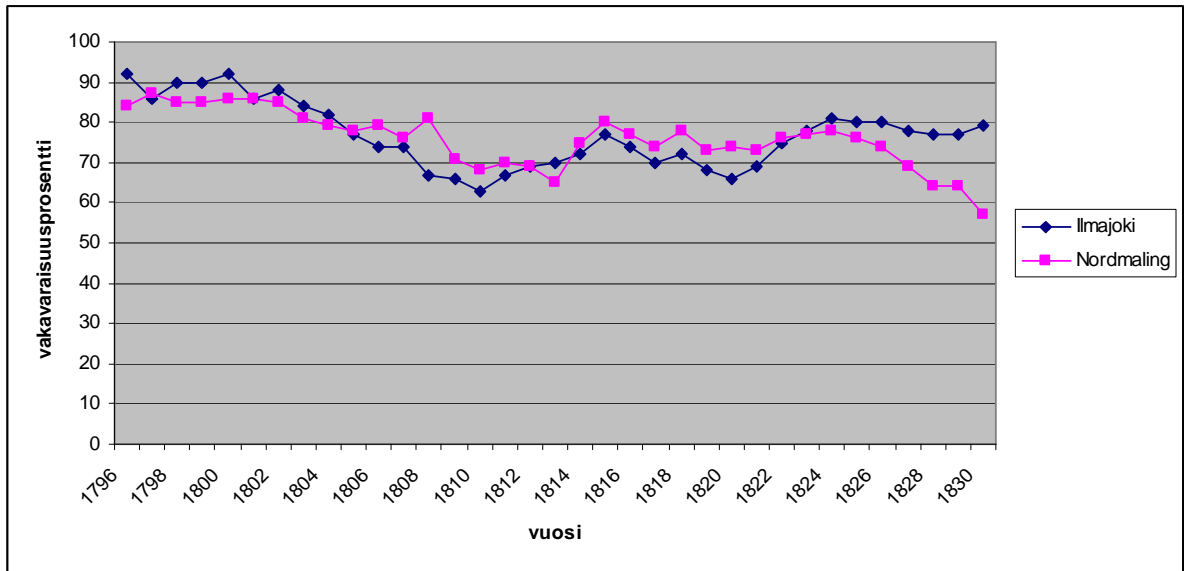
Vakavaraisuusprosentit³⁴⁶ on laskettu tässä jokaisesta mukaan otettavasta perukirjasta erikseen. Nämä tulokset on järjestetty kahdella eri tavalla. Aluksi analysoidaan aikajanalla viiden vuoden liukuvia keskiarvoja molemmissa pitäjissä (Kuva 2)³⁴⁷, minkä jälkeen aikaperspektiivi jätetään vähemmälle huomiolle. Tällöin kaikki vakavaraisuusprosentit jaetaan kymmenen prosentin kokoisiin suuruusluokkiin (Kuva 3, Taulukko 5), jolloin päästään tarkastelemaan esimerkiksi velkapesiä kerralla. Suuruusluokat ovat ehkä karkea jako, eikä niiden saa antaa viedä sokeasti mukanaan. Jokainen kuolinpesä on aina kyseisen talouden pitkän aikavälin toiminnan tulos, mitään kaavaa velkapesäksi pääsemiseen tai joutumiseen ei todennäköisesti ole ollut. Eikä tässä tutkielmassa liioin esitetäkään mitään vedenpitäviä kaavoja tai yksiselitteisiä syitä, mitkä ovat vieneet talouksia erilaisiin tilanteisiin.

³⁴⁵ Mikäli nämä olivat velattomia omaisuuksia, niiden vakavaraisuusprosentti liikkui karkeasti arvioiden noin 95-99 % välillä, perunkirjoitusmaksujen määrästä riippuen. Tässä tapauksessa nämä kuusi nordmalingilaista talonpoikaa nostaisivat koko Nordmalingin talonpoikien vakavaraisuustasoa hieman ylöspäin.

³⁴⁶ Tutkimuksen kaikissa laskelmissa saatujen lukujen ja summien desimaalit on pyöristetty alaspäin seuraavaan kokonaislukuun.

³⁴⁷ Vakavaraisuuskeskiarvot ks Liite 9 Vuosittaiset netto-omaisuus- ja vakavaraisuuskeskiarvot. Viiden vuoden liukuvan keskiarvon tarkoituksena on tasoittaa vuosittaisia vaihteluita. Kullekin vuodelle on ensin laskettu kaikkien kyseisen vuoden perukirjojen deflatoidun netto-omaisuuden keskiarvo. Tämän jälkeen kullekin vuodelle on laskettu viiden vuoden liukuva keskiarvo kahdelta aikaisemmalta, kyseiseltä ja kahdelta seuraavalta vuodelta. Tämä keskiarvo on tehty jokaiselta vuodelta, mikä tasoittaa vuosittaisia vaihteluita. Ks esim Ojala 1999, 84.

Kuva 2 Talonpoikien vakavaraisuudet Ilmajoella ja Nordmalingissa 1796—1830. Viiden vuoden liukuva keskiarvo. N: Ilmajoki 189, Nordmaling 179. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat.

Ilmajoelta ei ole perukirjoja vuosilta 1796, 1797, 1801 ja 1804 ollenkaan. Keskiarvoihin ei ole otettu mukaan velkapesiä eli niitä perukirjoja, joissa velkoja ja muita maksuja on enemmän kuin konkreettista omaisuutta, rahaa ja saatavia (summa inventari). Etenkin Ilmajoen vakavaraisuuksien keskiarvot valehtelevat hieman ylöspäin, sillä pitäjän perukirjoista yhteensä 35 on velkapesiä, Nordmalingissa kuusi. Mukana ei niin ikään ole mukana niitä kuutta Nordmalingin perukirjaa, joista ei vakavaraisuusprosenttia voitu laskea.

Vuosittaisten vaihteluiden sijaan merkittävämpää on tällaisella aineistolla tarkastella pitkää aikaväliä, kertovathan perukirjat nimenomaan koko elämän aikana kertyneestä varallisuudesta. Perukirja ei ole tulos pelkästään yhden vuoden toiminnasta, eivätkä keskiarvot siksi kerro suoraan yhden vuoden taloudellisesta tilanteesta koko pitäjän talonpoikien keskuudessa. Perukirjaan kertyneellä varallisuudella on takanaan kokonainen ihmiselämä, ainakin sen työvuosista lähtien, lisäksi taustalla voi olla erilaisia perintöjä. Varallisuudella, jota perukirjojen avulla tutkitaan, saadaan pidemmän ajan perspektiivi. Tämä varallisuus kertoo pidemmän ajan tarinan siitä, millaisilla resursseilla kyseinen talonpoika on elämäänsä voinut rakentaa. Vuosittaisia keskiarvoja ei saa tuijottaa liian tarkasti siksikään, että joinain vuosina keskiarvon muodostaa vain yksi perukirja, kun taas esimerkiksi vuoden 1809 Ilmajoelta perukirjoja on peräti 48.

Jos unohdetaan Ilmajoen talonpoikien velkapesät joita oli selvästi enemmän³⁴⁸ kuin Nordmalingissa, pitäjiä talonpojat näyttävät olleen melkein yhtä vakavaraisia 1800-luvun alussa. Erot vakavaraisuudessa ei näiden pitäjiä talonpoikien kesken olleet suuria ennen 1820-luvun loppua, jolloin nordmalingilaistalollisten vakavaraisuus on heikentynyt.³⁴⁹ Ilmajoen talonpoikien vakavaraisuus on joko köyhtymisen³⁵⁰ tai velkaantumisen vuoksi heikentynyt koko ajan näinä viimeisinä Ruotsin ajan vuosina, kunnes 1810-luvulla he ovat saavuttaneet jonkinlaista tasapainoa ja viimein 1820-luvulla joko hieman rikastuneet tai saaneet velkojaan maksettua. Nordmalingilaisten talonpoikien vaurauden ja velkaantumisen suhde on noudatellut ennen 1820-luvun heikentymistä ennen muuten samoja linjoja ilmajokisten kanssa, mutta vuoden 1808—1809 sodissa nordmalingilaisten vakavaraisuus on sitä vastoin kohentunut reippaasti. Mutta mistä nämä muutokset ja pysyvyydet kertovat? Miksi molemmilla näyttää menneen 1800-luvun ensimmäisinä vuosina vakavaraisuuden suhteen koko ajan heikommin, miksi jonkinlaista tasaantumista saavutettiin 1810-luvun kuluessa? Ja mitä ilmajokisille tapahtui heidän vakavaraisuutensa kohotessa tutkimusajan loppupuolella, mitä nordmalingilaiset samaan aikaan kohtasivat kun heidän vakavaraisuutensa heikkeni alimmalle tasolle koko aikana?

Kaiken kaikkiaan talonpojat näyttävät olleen hieman vakavaraisempia tutkimuskohdan alkupuolella. Talonpojilla oli keskimäärin sama tarve lainaamiseen lahdella molemmilla puolilla koko ajanjakson ajan. Eli talonpoikiin luotettiin niin, että lainoja heille edelleen myönnettiin. Voihan ajatella, että mikäli vuonna 1796 olisi ollut tiedossa, että talonpojat eivät lainojaan takaisin maksa tai muuten toimivat väärin, olisi heille ehkä lainattu sen jälkeen vähemmän ja harvemmin, tarkoittihan velan saaminen luottokelpoisuutta.³⁵¹

Tämän tuloksen valossa voi sanoa, että Suomen ja Ruotsin teiden erkaminen vuonna 1809 ei vaikuttanut radikaalisti talonpoikien vakavaraisuuteen. Ilmajoen talonpojat toki näyttävät muuttuneen 1820-luvulla nordmalingilaisia vakavaraisemmiksi, minkä syitä voisikin selvittää vielä tarkemmin. Miksi nordmalingilaiset talonpojat muuttuivat suhteessa ilmajokisiin, miksi aiemmin yhdensuuntaiset linjat katkesivat? Karkeasti kysyen, kenen

³⁴⁸ Ja mikäli unohdetaan ne kuusi Nordmalingin perukirjaa, joita ei voida vakavaraisuuslaskelmissa ottaa huomioon.

³⁴⁹ Nordmalingilaiset talonpojat näyttävät toki 1810-luvun kynnyksellä muuttuneen ilmajokelaisia vakavaraisemmiksi, mutta pian suurin piirtein sama vakavaraisuustaso on jälleen saavutettu. Tämä ero voi tietysti olla kytköksissä Suomen sodan tapahtumiin ja vaikutuksiin, mutta ilman tarkempaa tutkimusta sitä ei tietenkään voi osoittaa.

³⁵⁰ Köyhän ja rikkaan eroihin ei tässä tutkielmassa oteta kantaa. Köyhtymisen ja rikastumisen verbejä käytetään varallisuusmuutosten kuvaamiseksi, vrt Markkanen 1977, 184-185.

³⁵¹ Nummela 1995, 9

varallisuus- tai luottosuhteet oikeastaan muuttuivat 1820-luvun Ilmajoella ja Nordmalingissa?

Vuosittaisia keskiarvoja³⁵² vertaillessa Nordmalingin talonpoikien keskimääräinen vakavaraisuus oli 16 vuotena korkeampi kuin Ilmajoella. Ilmajoella taas vakavaraisuus oli 13 vuonna Nordmalingia korkeampi. Käytännössä molemmat talonpojat tarvitsivat ja saivat saman verran lainaa, tai ostivat yhtä usein vanhempiensa perinnön velalla itselleen.³⁵³ Talonpoikaistalous ei ollut omavaraista kummassakaan pitäjässä, eikä siinä tapahtunut suurta muutosta ajanjaksolla 1796—1830. Näin voidaan ilman muuta olla samaa mieltä Maria Sjöbergin kanssa, joka toteaa, ettei talonpoikaistalous ollut Ruotsissa missään nimessä omavaraista.³⁵⁴

Ilmajoella noin joka kuudes talonpoikaistalous osoittautui velkapesäksi, kun Nordmalingissa velkapesä löytyi vain noin joka 30. talonpoikaistaloudesta. Ilmajoen velkapesistä ei löydy selkeitä yhteisiä tekijöitä, eikä velkaantuminen ollut seurausta ainakaan maaomistuksen luonteesta, sillä vain kolme velkapesistä sijaitsi kruunulta vuokratulla maalla. Yleisempää sen sijaan oli, että näissä perukirjoissa ei huomioitu kiinteistöä lainkaan. Vuoden 1734 lakihan määräsi, että mikäli leski oli saanut kiinteistön omistukseensa ennen avioliittoon vihkimistä, ei edesmenneen aviopuolison perunkirjoituksessa voitu kiinteistöä jakaa.³⁵⁵ Mutta mikäli kiinteistön puuttuminen perukirjasta tämän naimiskaaren säädöksen vuoksi puuttui ja siitä seurasi velkapesä, ei se selitä kuin kuutta (6) Ilmajoen tapausta.

Itse asiassa Ilmajoen velkapesät olivat kirjavaa joukkoa. Jos arviomiehet, kihlakunnan tuomari Pietari Västi ja talonpoika Matti Levula totesivat leskeytyneen Hedvig Vähä-Kurikan kiinteistön täysin arvottomaksi (”ej något värde”), oli toisella leskellä, Heikki Kitinojalla hallussaan kaksi kiinteistöä.³⁵⁶ Täysin varattomiakaan nämä talonpojat eivät elämässään ole olleet, sillä seitsemällä heistä on ollut omistuksessaan kulta- tai hopeaesineistöä. Kahdessa taloudessa on tervaakin poltettu, ja niinpä vuonna 1829 leskeksi jäänyt Antti Matinpoika Rinta-Orhanen on arviomiesten kanssa todennut tervatuotoilla voivansa maksaakin olemassa olevat velat ja maksut.³⁵⁷ Kuvaavaa edelleen on, että yhdeksän velkapesäksi osoittautunutta talonpoikaistaloutta on antanut lainaa. Voisiko olla niin, että

³⁵² Liite 9 Vuosittaiset netto-omaisuus- ja vakavaraisuuskeskiarvot

³⁵³ Talonpoikaistilojen perinnöksistöistä esimodernissa Ruotsissa ks esim Fiebranz 2002, 345-365.

³⁵⁴ Sjöberg 2006, 176-177

³⁵⁵ Vuoden 1734 laki, Naimiskaaren 10. luku

³⁵⁶ Hedvig Vähä-Kurikan edesmenneen puolison Jaakon perukirja: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 445 (1809); Heikki Kitinojan edesmenneen puolison Marian perukirja: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 358 (1809). Kokonaan näitä kahta kiinteistöä ei Marian perukirjassa tosin arvioitu.

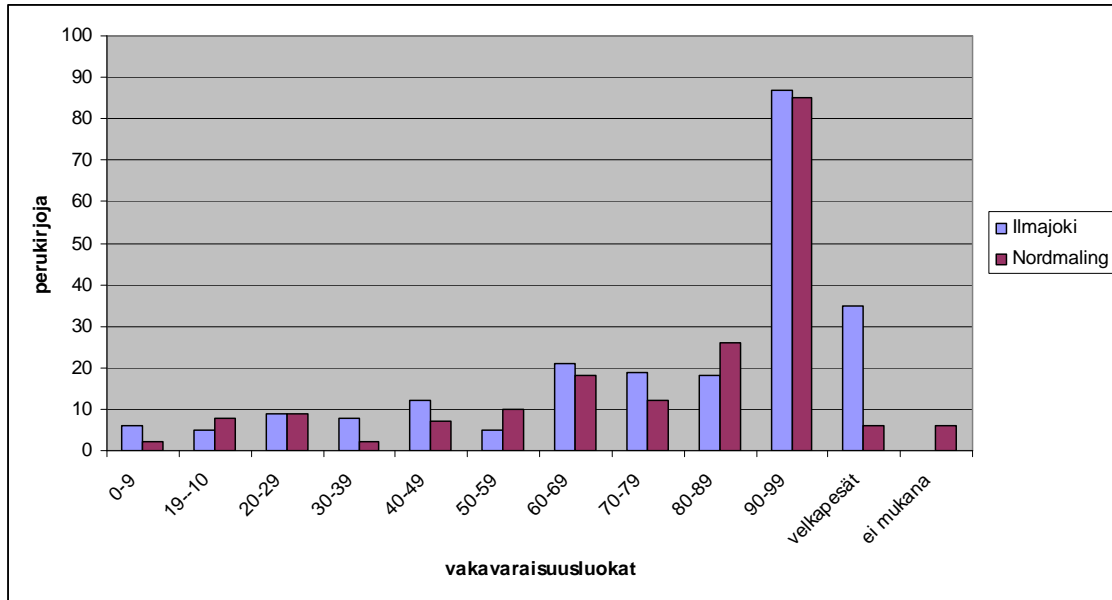
³⁵⁷ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 40 (1829)

talonpojat eivät tiedäneet, milloin olivat eläneet yli omien varojensa? Tai ehkä he tiesivät, mutta että se olisi ollut ihan hyväksyttävää?

Nordmalingin kuudesta velkapesästä vain yhden talonpojan maa on ollut kruunulta vuokrattu, muut ovat olleet perintömaata. Neljällä velkapesällä oli kulta- tai hopeaomaisuutta, mutta Nordmalingissa velkapesillä ei ollut ollenkaan saatavia. Molempien pitäjiä velkapesille saattaisi löytyä yhteisiä, selittäviä tekijöitä velkojen puolelta, mutta siihen ei tässä tutkimuksessa perehdytä. Riittää kun todetaan, että perunkirjoituksessa velkapesiksi osoittautuneet taloudet saattoivat olla aktiivisia taloudellisia toimijoita yhteisössään, sillä heidän velkaisuus ei aina tarkoittanut pohjatonta köyhyyttä.

Kuten aiemmin tuli luvattua, vakavaraisuuksia analysoidaan tässä vielä toisestakin näkökulmasta. Perukirjat onkin jaettu seuraavaksi vakavaraisuusprosenttien mukaiseen järjestykseen, yhteensä 12 eri ryhmään. Aikaperspektiivi on unohdettu ryhmissä kokonaan, talonpojat 35 vuoden ajalta ovat samassa suuressa ryhmässä, jota jaetaan pienempiin osiin perukirjan vakavaraisuusprosentista riippuen. Yksitoista ryhmää perustuu tietoon vakavaraisuudesta, viimeisen ryhmän muodostavat ne kuusi Nordmalingin perukirjaa, joista vakavaraisuusprosenttia ei ole voinut laskea. Kun viimeksi mainittua ryhmää ei lasketa mukaan, on perukirjat jaettu kymmenen prosentin suuruisiin sekä yhteen velkapesien ryhmään. Ryhmien suuruudet esitetään sekä perukirjojen absoluuttisina lukumäärinä (Kuva 3). Ja koska pitäjistä ei ole mukana yhtä paljon perukirjoja, on tärkeätä tarkastella perukirjojen jakaantumista eri vakavaraisuusryhmiin lisäksi suhteellisina osuuksina (Taulukko 5).

Kuva 3 Vakavaraisuusryhmiin kuuluvien perukirjojen määrät. Kaikki perukirjat, n: Ilmajoki 224, Nordmaling 191. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Taulukko 5 Vakavaraisuusryhmiin kuuluvien talonpoikien suhteelliset osuudet, n: Ilmajoki 224, Nordmaling 191. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Vakavaraisuus % / pitäjät	0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-99	velkapesät	ei mukaan	yhteensä
Ilmajoki	3	2	4	4	5	2	9	8	8	39	16	-	100%
Nordmaling	1	4	5	1	4	5	10	6	14	44	3	3	100%

Kummassakin pitäjässä 90—99 % prosentien luokkaan kuului sekä suhteellisesti, että absoluuttisesti eniten talouksia. Suurin osa Ilmajoen talonpojista (yli puolet) oli vähintään 70-prosenttisesti vakavarainen, Nordmalingissa vastaavasti 80-prosenttisesti. Mutta samaan tapaan kuin vuosittaisten keskiarvojen seuraaminen, täytyy vakavaraisuusluokkiakin tarkastella kriittisesti. Nämä ryhmät eivät ole mitään ehdottomia totuuksia. Täysin sama asia ei ole, vaikka samaan ryhmään kuuluisikin molemmista pitäjistä yhtä monta perukirjaa, sillä toisessa pitäjässä perukirjojen vakavaraisuusprosentit saattavat olla ryhmän korkeimpia ja toisessa ryhmän alimpia. Toisaalta ei välttämättä ole ollut suurta merkitystä, mikäli kuolinpesä on ollut 40- tai 50-prosenttisesti vakavarainen, tärkeintä lienee ollut, että lopputulos on saatu selville ja on jäänyt enemmän perittävää kuin velkojille maksettavaa. Lisäksi velat ovat saattaneet olla niin eri luontoisia, että heikosti vakavaraisistakaan ei automaattisesti voi maalata kuvaa piinaavasta velkavankeudesta ja armottomasta köyhyydestä.

Edelleen täytyy muistaa, että vakavaraisuus on suhteellinen näkökulma, jolloin eri ryhmiin voi kuulua varallisuustasoltaan erilaisia talonpoikaistalouksia. Kuten myöhemmin nähdään, korkea varallisuus ei välttämättä tarkoittanut ainakaan korkeinta vakavaraisuutta. Ryhmäjako

on tärkeätä tehdä, sillä siten saadaan ainakin ääripäät erotettua toisistaan. Selvää lienee, että 90—99 % ryhmän vakavaraisuus, eli velkaantumisen aste on aivan eri tasoa kuin 0—9% ryhmässä. Viimeksi mainitussa ryhmässä maksuja ja velkoja oli melkein yhtä paljon kuin omaisuutta. Ryhmässä 90—99 % maksut koostuvat pakollisista menoista sekä suhteellisen pienistä veloista, jos niitä nyt ollenkaan oli. Mutta koska näin on saatu selville, että 90—99 % ryhmään on molemmissa pitäjissä kuulunut eniten talonpoikia, voi sanoa, että talonpojista on suuri osa ollut vakavaraisia molemmissa pitäjissä ajanjaksolla 1796—1830.³⁵⁸

Vakavaraisuudeltaan korkeimpaan ryhmään (90—99%) talonpojista kuului Ilmajoella tutkimusajankohdalla 16, mutta Nordmalingissa peräti 25. Länsirannikolla asustelikin näiden kahden pitäjän vakavaraisin talonpoikaisäntä ja –emäntä, eihän leskeksi jääneen David Anderssonin tarvinnut maksaa menehtyneen vaimonsa Kajsa Margareta Eriksdotterin perunkirjoituksessa kuin 40 killinkiä pitäjän vaivaisille.³⁵⁹ Pankinriksinä noin 617 suuruudessa omaisuudessa (2684 def 1913 fim) se ei paljon tehnyt, saattoihan tämän talonpoikaistalouden vakavaraisuudeksi laskea perukirjan avulla peräti 99,91 prosenttia.³⁶⁰ Korkean vakavaraisuuden ja täydellisen velattomuuden ei tarvinnut merkitä korkeata varallisuutta. Myöhemmin nähdään, että Nordmalingin talonpoikien keskuudessa Anderssonin ja Eriksdotterin omaisuus ei ollut mitenkään erikoisen suuri. Eikä Ilmajoella asiat paljon toisin olleet. Jos Valpuri Juhontytär Kannon perunkirjoituksessa ei arviomiesten Matti Koskilammen, Iisakki Kivistön ja Mikko Yli-Jokipiin tarvinnut pakollisten perunkirjoitusmaksujen lisäksi tarvinnut velkoja luetella, jäi leskelle Gabriel Kannolle sekä kahdelle lapselle noin 235 pankinriksin kokoinen omaisuus (noin 900 def 1913 fim).³⁶¹ Tämä perintöomaisuus kuului pitäjän köyhimpiin tämän tutkielman myöhemmässä alaluvussa tehdyn ryhmittelyn mukaisesti. Näitä alimman varallisuustason talonpoikaistalouksia oli Ilmajoella 79 muutakin (Kuva 5).

3.2.2. Pitäjien talolliset vaurastuvia ja köyhtyviä, kumpakaan vuorollaan

Vakavaraisuusprosentti ei kerro mitään tarkasteltavan talouden konkreettisen varallisuuden tasosta. Seuraava kysymys onkin, miten varakkaita talonpoikien taloudet olivat ja tapahtuiko ajallisesti jotain muutosta, mikä jo itsessään on tämän tutkimuksen perustava tutkimuskysymys. Ja lopulta, miten herkullista onkaan päästä vertailemaan näitä kaikkia

³⁵⁸ Kannattaa pitää silti mielessä, että kaikista tällä ajanjaksolla eläneistä talollisista ei todennäköisesti ole tehty perukirjaa, jolloin tämä tulos kertoo vain perunkirjoitetuista talollisista.

³⁵⁹ Mitään muita perunkirjoituksesta seuraavia maksuja (esimerkiksi arvioitsijoiden palkkiot) ei perukirjassa huomioitu eikä näin lopullisesta summasta vähennetty.

³⁶⁰ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 4/16, 30

³⁶¹ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 202 (1809)

eroja näiden kahden pitäjän talonpoikien kesken! Nimenomaan näitä eroja tai samankaltaisuuksiahan tässä tutkimuksessa on alunperin tarkoitus löytää. Kaikesta huolimatta on lopulta vielä mielenkiintoista kysyä, kuka sitten olikaan se varakkain talonpoika, milloin hän eli, mitä hän teki ja kummalla puolen lahtea hän taivaltaan tallusti?

Kuten aiemmin on tullut ilmi, tutkituissa perukirjoissa on laskettu arviohintoja eri valuutoissa. Tämä tarkoittaa tietenkin ongelmia arviohintojen vertailussa, sillä jo saman vuoden eri rahayksiköt saattavat olla eri arvoisia suhteessa toisiinsa. Kyse on lisäksi ajassa tapahtuvasta muutoksesta, kun tehtävänä on laittaa samalle viivalle vuosina 1796 ja 1830 lasketut arviosummat. Kriittinen tarkastelija huomauttaa epäilemättä vielä paikallisesta vaikutuksesta, esittäen kysymyksen pitäjien arviomiesten samasta tai erilaisesta käsityksestä rahayksiköiden arvoista. Joka tapauksessa tässä tutkimuksessa on laitettu niin Nordmalingissa vuonna 1796 Eric Jonssonin kuolinpesästä hopearikseissä laadittu perukirja, samalle viivalle kuin Ilmajoella, vuonna 1830 paperiruplissa laadittu Gabriel Jaakonpoika Yli-Röyskön kuolinpesästä tehty perukirja.³⁶² Keinoa, jolla Ericin ja Gabrielin omaisuudet onneksi saadaan rinnakkain, kutsutaan deflatoinniksi.

Deflatointia on käytetty historiantutkimuksessa aikaisemminkin. Ojala on laskenut eri vuosien rahayksiköille indeksit, joilla kyseinen rahasumma jaetaan.³⁶³ Näin saadaan vuoden 1913 deflatoitu Suomen markan arvo jokaiselle tässä tarkastellun perukirjan rahasummalle. Deflaattoreihin sisältyy pienehkö riski tuloksen vääristymisestä, sillä tässäkään käytettävä deflaattori ei välttämättä esimerkiksi vastaa täysin esimerkiksi katovuosista johtuvia viljan hinnan muutoksia. Tulos voikin kertoa enemmän jonkun sellaisen hyödykkeen hinnan muutoksista kuin tutkimuksen kohteen muutoksista. Deflaattori perustuu elinkustannusindeksiin, joka on laadittu 1880-luvun perheen kulutusta vastaavasti lisättynä päivätönnön hinnalla. Tuloksiin (Kuva 4) on syytä suhtautua varovaisesti, tulkita niitä jälleen enemmän suuntaa-antavina kuin tismallisina vuosituloksina.³⁶⁴ Kaikesta kriitistä huolimatta tulokset kertovat edes jotain tutkittavasta asiasta, edes suuntaviivoja.

Jokaisen perukirjan netto-omaisuus (summa behållning) on jaettu kyseistä vuotta ja rahayksikköä vastaavalla indeksillä. Tässäkin vaiheessa ei huomioida velkapesiä, joiden netto-omaisuus on miinuksella. Näin tulos nousee etenkin Ilmajoen varallisuustasoa hieman

³⁶² Jonssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:1, 1752-1799 D53155, 12/13, 124; Yli-Röyskön perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1480, 49 (1830).

³⁶³ Jos vakavaraisuusprosentin näkökulma ja laskukaava on tässä lainattu Ojalalta, lainataan tässä suoraan deflatoinnin indeksinkin. Lainauksen voi tehdä, kun kyseeseen tulevat samat rahayksiköt ja sama tutkimusajankohta. Maantieteellisestikään eroa ei ratkaisevasti ole.

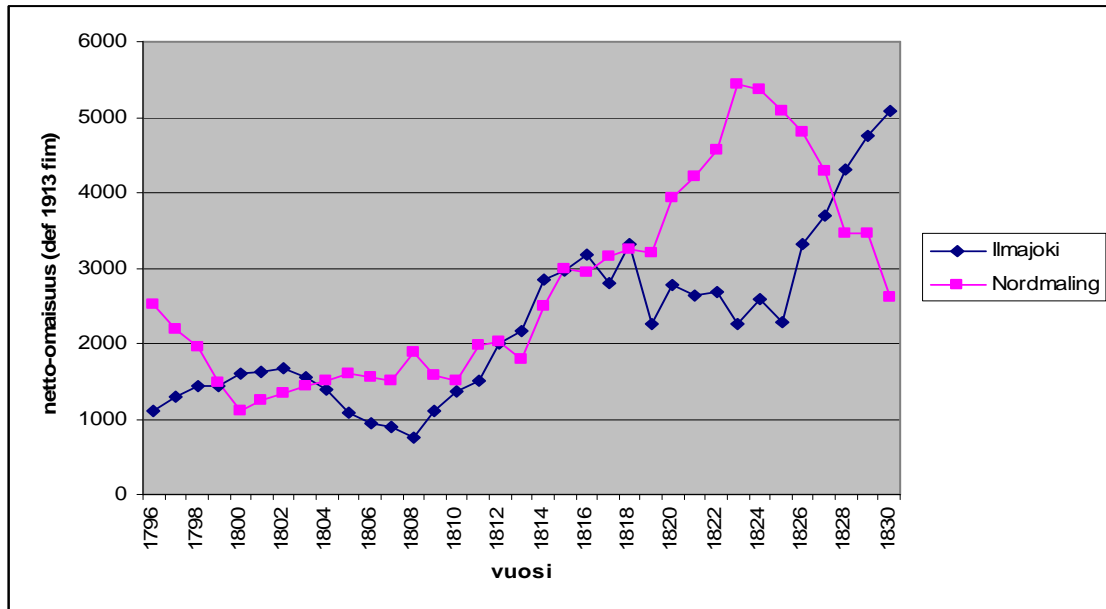
³⁶⁴ Ojala 1999, 371-372. Käytetyt deflaattorit jakajineen löytyvät samasta.

ylöspäin. Tässä on tyydytty tarkastelemaan ainoastaan nettosummia, jolloin vakavaraisuuden tapaan keskitytään talonpoikien velattomaan omaisuuteen. Suhteellisesti velatonta omaisuutta mittaavaan vakavaraisuuteen verrattuna deflatoitu netto-omaisuus kertoo velattoman varallisuuden absoluuttisesta koosta, joka voi olla miten suuri tahansa. Ja kun vertailee monia satoja talonpoikia, pystyy näkemään, kuinka paljon varallisuuseroja oli absoluuttisestikin ja tapahtuiko ehkä ajan myötä jotain muutosta, vai pysyikö varallisuus samana. Vakavaraisuuden ja netto-omaisuuden tarkastelu rinnakkain auttaa lisäksi näkemään, onko esimerkiksi velkaantumisella ja köyhtymisellä jotain yhteyttä.³⁶⁵ Näin voi paremmin selvittää, miten varakkaita tai varattomia he konkreettisesti ovat olleet ja miten suuri osa siitä kaikesta on ollut velkoja.

Jälleen täytyy muistaa rahayksiköiden tulkintaongelma, mutta tällöinkin kyseessä on vain pieni vähemmistö perukirjoista. Suurimmassa osassa tulkinta on yksiselitteinen, jolloin deflatoinnit on järkevää tehdä, mutta pitäen mielessä deflatoitien tulosten pienen mittakaavan vääristymisen. Kaikesta huolimatta deflatoinnit on tehty ja niistä tehdään tulkintoja, joita näin voi pitää ainakin hieman oikeansuuntaisina. Rahasummat on deflatoitu (Kuva 4) vuoden 1913 Suomen markkaan siitäkin huolimatta, että se voi kuulostaa hieman erikoiselta vuosien 1809—1830 Nordmalingissa. Joka tapauksessa rahasummat halutaan samalle viivalle, sillä joku rahayksikkö olisi joka tapauksessa täytynyt valita. Eikä tällainen pikku muutoseikka tee deflaattorin käyttöä vääräksi.

³⁶⁵ Epäilemättä brutto-omaisuuden ja netto-omaisuuden vertailu voisi vielä valaista, millaisia yhteyksiä velkaantumisella ja varallisuustason muutoksilla oli. Vakavaraisuuden ansiosta ei kuitenkaan tule vahingossa ylenkatsottua sellaisia talonpoikaisia talouksia, jotka olivat hyvin vakavaraisia, mutta vähän tai ei lainkaan velkaantuneita.

Kuva 4 Deflatoitujen netto-omaisuuksien viiden vuoden liukuva keskiarvo, n: Ilmajoki 189, Nordmaling 179. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Aiemmin (Kuva 2) vakavaraisuuksia tarkastellessa osoitettiin, että nordmalingilaiset talonpojat olivat 1820-luvulla pikku hiljaa ilmajokisia heikommin vakavaraisia, eli velkaantuneempia tai varattomampia. Nyt, deflatoituja netto-omaisuuksia viiden vuoden liukuvalla keskiarvolla³⁶⁶ tarkastellessa (Kuva 4) ei tietenkään voi olla huomaamatta länsirannikon talollisten rajua köyhtymistä 1820-luvun puolivälistä lähtien. Jotain länsirannikon talonpojille on selvästi tapahtunut 1820-luvulla, jotain mikä on köyhdyttänyt heitä! Samaan aikaanhan, 1820-luvun lopulla, ilmajokiset talolliset ovat puolestaan rikastuneet ja lopulta muuttuneetkin nordmalingilaisia vauraammiksi.

Kokonaisuudessa ja pitkällä aikavälillä Ilmajoen talonpojat ovat vaurastuneet hurjasti kaikista vuosittaisista vaihteluista huolimatta. Nordmalingin talonpojista ei näiden tulosten perusteella samaa voida sanoa. Vaikka he tutkimusajankohdan kuluessa, 1820-luvun alussa vielä olivat vaurautensa kukkuloilla, tapahtui se jokin minkä vuoksi heidän varallisuutensa kuin romahti 1700-luvun lopun tasolle. Samaan aikaanhan molempien talonpoikien vakavaraisuustaso aleni 1700-luvun lopun tilanteesta, mikä kertoo talonpoikien lisääntyneestä velkaantumisesta. Ilmajokisilla tämä velkaantuminen ei ainakaan olisi näin aiheuttanut köyhtymistä, mutta tämä nordmalingilaisten 1820-luvun lopun tilanne antaa aihetta lisätarkasteluun. Samaan aikaan kuin heidän netto-omaisuutensa absoluuttinen koko pieneni, heikkeni heidän vakavaraisuutensakin. Kyse voi toisaalta olla laskutavasta

³⁶⁶ Liite 9 Vuosittaiset netto-omaisuus- ja vakavaraisuuskeskiarvot

aiheutuvasta seikasta, sillä ihan viimeisille vuosille ei täysiä viiden vuoden liukuvia keskiarvoja enää saada.³⁶⁷ Mikä yhteys tällä nordmalingilaisten samanaikaisella köyhtymisellä ja vakavaraisuuden laskemisella oli? Ainakaan heidän velkataakkansa ei pienentynyt tänä aikana, korkeintaan pysyi samana.

Ilmajokiset talonpojat köyhtyivät 1800-luvun alussa vuodesta toiseen, samaan aikaan kuin heidän vakavaraisuutensakin muuttui pienemmäksi. Koska vakavaraisuus on pikku hiljaa heikentynyt samanaikaisen köyhtymisen kanssa, on 1800-luvun alun ilmajokisten talonpoikien täytynyt velkaantumisaste pysyä joko samana, tai se on noussut entisestään. Ainakaan ilmajokisten talonpoikien velat eivät tänä aikana ole mitenkään paljoo pienentyneet. Sillä siinä tapauksessa, että vakavaraisuus heikkenisi, mutta talonpojat sitä vastoin rikastuisivat (netto-omaisuus kasvaisi), olisivat rikastuneet talonpojat suhteellisesti velkaantuneempia. Mikäli vakavaraisuus paranisi mutta netto-omaisuus pieneni, olisi se seurausta epäilemättä velkojen takaisinmaksusta. Vakavaraisuuden kohoaminen yhä lähemmäs sataa eli velattomuutta samanaikaisen rikastumisen kanssa tarkoittaisi ainakin velkataakan suhteellista pienentymistä tai täydellistä velattomuutta ja rikastumista.

Vielä myöhemminkin, 1810-luvun voimakkaan vaurastumisen jälkeen ilmajokisten vaurastuminen (netto-omaisuuden kasvu) pysähtyi ja 1820-alussa talonpojat alkoivat peräti hieman köyhtyä samaan aikaan, kun nordmalingilaisten talonpoikien lihavat päivät jatkuivat. Tällöin ilmajokisten vakavaraisuus puolestaan kohosi, mikä samanaikaisen köyhtymisen kanssa tarkoittaisi velkaantumisen vähentymistä. Ehkäpä ilmajokiset talonpojat ovat silloin joko saaneet vähemmän velkaa tai maksaneet entisiä enemmän pois. Kun nordmalingilaiset samaan aikaan vaurastuivat, heidän vakavaraisuutensa pysyi suhteellisen ennallaan, kuten se oli ollut jo 1810-luvun puolivälistä lähtien. Nordmalingilaiset puhtaasti rikastuivat vuosi toisensa jälkeen tutkimusajankohdan alun hienoisesta köyhtymisestä jälkeen ennen 1820-luvun loppua, vaikka velkaantumisessa pientä muutosta tapahtuikin.

Korkeakin brutto-omaisuus vajosi matalaksi netto-omaisuudeksi perunkirjoituksen aikana, kun arviomiehille kerrottiin veloista ja kirjuri muisti vielä lisätä pakolliset maksut. Vaikka Jonas Ledströmille ja Anna Olofsdotterille oli Nordmalingin Gräsmyrissä kasvanutkin sievoinen yli 900 pankinriksin suuruinen omaisuus (4595 def 1913fim), oli todellisuus ankara. Leskeytynyt Jonas myönsi olevansa velkaa pelkästään jo uumajalaiselle Erik

³⁶⁷ Vuoden 1829 viiden vuoden keskiarvoon lasketaan vain vuoden 1827—1830 (neljä vuotta) ja vuodella 1830 vain vuoden 1828—1830 (kolme vuotta). Mikäli seuraavien vuosien (1831 ja 1832) netto-omaisuuksien keskiarvot olisi selvitetty, vuosille 1829—1830 olisi niiden avulla saatu täysin vertailukelpoinen viiden vuoden liukuva keskiarvo.

Jonssonille yli 300 pankinriksin verran, kaikkien velkojen ollessa yhteensä yli 800 pankinriksiä. Se, miten Ledström veloistaan selvisi ja seitsemän alle 12-vuotiastaan lasta tämän jälkeen ruokki, jää tässä valitettavasti pimentoon.³⁶⁸

Yhä useammalle talonpojalle koitti hieman vauraampia päiviä niin Ilmajoella kuin Nordmalingissa vuosien 1808—1809 sotatapahtumien jälkeen. Talonpojat rikastuivat. Länsirannikolla vaurastuminen jatkui silloinkin, kun itäpuolen talonpoikien perunkirjoituksissa ei enää luetteloitu yhä vaurastuvia pesiä 1820-luvun alussa. Ilmajoella 1810-luvulla alkanut vaurastuminen pysähtyi 1820-luvun vaihteessa. Eipä ollut erikoista, että Iisakki ja Katariina Yli-Seppäselläkin oli maksettavanaan vanhoja perintöjä, muista veloista puhumattakaan. Emännän perunkirjoituksessa talvella 1822 pesän brutto-omaisuudeksi laskettiin reilu 300 paperiruplaa (631 def 1913 fim), kaikkien velkojen jälkeen jaettava perintö kutistui vain kahteenkymmeneen paperiruplaan.³⁶⁹ Nordmalingissa elettiin lihavia vuosia, vielä vuosikymmenen lopulla menehtynyt Eric Perssonkin ehti elämässään kerätä melkein kahdentuhannen pankinriksin (noin 9000 def 1913 fim) suuruisen omaisuuden, jota oli rikastettu muun muassa salpietarin keiton höyryissä. Niinpä arviomiehillä Per Erikssonilla ja Jon Jonssonilla oli edessään oikea myyrän työ käydessään läpi perunkirjoitettavaa omaisuutta.³⁷⁰

Vielä vuoden 1805 tienoilla talonpojat ovat olleet pitäjissä melkein yhtä rikkaita, minkä jälkeen ilmajokiset köyhtyivät noin vuoteen 1808 asti, jolloin he alkoivat jälleen vaurastua, nordmalingilaiset talonpojat vaurastuivat tällöin koko ajan. Vuoden 1810 aikoihin vakavaraisuuden heikentyminen oli pysähtynyt ja lähtenyt voimistumiseen³⁷¹ kummassakin pitäjässä, Nordmalingissa hieman Ilmajokea myöhemmin (Kuva 2). Eli vuodesta 1810 lähtien velkojen osuus koko omaisuudesta pieneni hieman. Tämän tutkielman perusteella näyttää siltä, että kun muutokset velkaantumisessa (vakavaraisuus) olivat pienehköjä, talonpoikien konkreettisen varallisuuden suuruus saattoi muuttua paljon. Tuskin kuitenkaan oli kyse siitä, että Suomen siirtyminen Venäjän valtaan olisi suoraan vaikuttanut positiivisesti niin ilmajokelaisten kuin nordmalingilaistenkaan talonpoikien varallisuuteen. Nordmalingissa talonpojat ovat olleet 1820-luvun ensimmäisellä puoliskolla rikastuvia ja

³⁶⁸ JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 18/21, 218. Perunkirjoitus toimitettiin lain määräämässä ajassa, alle kuukauden kuluttua Anna Olofsdotterin menehtymisestä.

³⁶⁹ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 255 (1822)

³⁷⁰ JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 16/21, 201

³⁷¹ Selvennyksen vuoksi tarkennettakoon, että vakavaraisuuden voimistuminen kertoo velkojen määrän suhteellisesta pienentymisestä, joko rikastumisen tai velkojen takaisinmaksun (tai muun velkojen vähentymisen) seurauksena. Vakavaraisuuden heikentyminen puolestaan tarkoittaa köyhtymistä tai velkojen lisääntymistä.

ilmajokelaisia varakkaampia, mutta uutta vuosikymmentä lähestyttäessä varallisuustaso on laskenut alle ilmajokelaisten.

Perukirjojen hinta-arvioita tarkastellessa täytyy edelleen muistaa, että kyse on koko elämän aikana kerätystä varallisuudesta, ei esimerkiksi yhden vuoden tuloista. Jos Markkanen aiemmin huomautti, että varallisuudessa ei oteta huomioon kulutettuja tuloja, korostavat Nummela ja Laitinen, että varallisuus mittaa sen sijaan kuluttamatta jääneitä tuloja, jolloin se kertoo itse asiassa kulutusedellytyksistä. Tällaiset kuluttamatta jääneet tulot saattavat tietenkin olla peräisin vaikka miten pitkältä ajalta tahansa.³⁷² Kuluttamattomat tulot voivat olla vaikka niitä sukanvarren säästöjä. Perukirjoissa ne saattavat olla perintösaatavia, kuten ilmajokelaisen Gabriel Juhanpoika Toralan vuonna 1817 päivätyssä perukirjassa. Edesmennyt Torala oli oikeutettu äitinsä kuolinpesän perintöosuuteen, mutta ei koskaan saanut sitä itselleen. Äidin perintö oli kuluttamatta jäänyt tulo, joka ei tosin Gabrielin elinaikana koskaan muodostunut miehelle konkreettiseksi kulutusmahdollisuudeksi.³⁷³ Varallisuus saattoi olla Erik Erssoninkin 111 pankinriksiä käteisenä³⁷⁴ tai vanhanaikainen kultasormus Margareta Olofsdotterin jäämistössä Nordmalingissa juhannuksen kynnyksellä 1815.³⁷⁵ Varallisuus tässä tutkimuksessa on, kuten aikaisemminkin on jo tullut ilmi, elämän aikana kertynyttä omaisuutta luottosuhteet huomioituna.

Yhden vuoden keskiarvo voi muodostua erilaisista pesistä, kuten vuoden 1820 Nordmalingissa.³⁷⁶ Tuolta vuodelta otoksessa on kolme perukirjaa, joista Magdalena Olofsdotterin jäämistö on todettu velkapesäksi. Samalta vuodelta Emanuel Nilssonin perukirjan vakavaraisuusprosentti on 74 ja netto-omaisuus 287,6 pankinriksiä (1248 def 1913 fim), sekä Per Olofssonin 96% vakavarainen jäämistö, 2955,3 pankinriksiä (12847 def 1913 fim) suuruinen netto-omaisuus. Keskiarvossa ei ole huomioitu Olofsdotterin velkapesää ollenkaan, joten tulos tulee Nilssonin ja Olofssonin netto-omaisuuksien keskiarvosta.³⁷⁷

³⁷² Nummela & Laitinen 1985, 3. Tietysti on voi olla, että joku olisi ihan ennen kuolemaansa saanut jostain syystä itselleen suuren omaisuuden, joka perukirjaankin merkittäisiin. Tällöin varallisuustulos korostaisi tietysti tätä ”yllättävää omaisuutta”, jota ei ole välttämättä ehditty edes käyttää. Eri asia on, miten yleistä tällainen on ollut.

³⁷³ JyMA, Ilmajoki, UK1478, 49 (1817)

³⁷⁴ Erik Erssonin vaimon Brita Ersdotterin perukirja, JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 11/14, 121.

³⁷⁵ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 7/16, 64.

³⁷⁶ Liitteellä 9 molempien pitäjien talollisten deflatoitujen netto-omaisuuksien vuosittaiset keskiarvot kuviossa, mistä näkee selvästi vuosittaisten vaihtelujen erot.

³⁷⁷ Margareta Olofsdotter: JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 9/21, 107; Per Olofsson: JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 9/21, 99; Emanuel Nilsson: JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 9/21, 124.

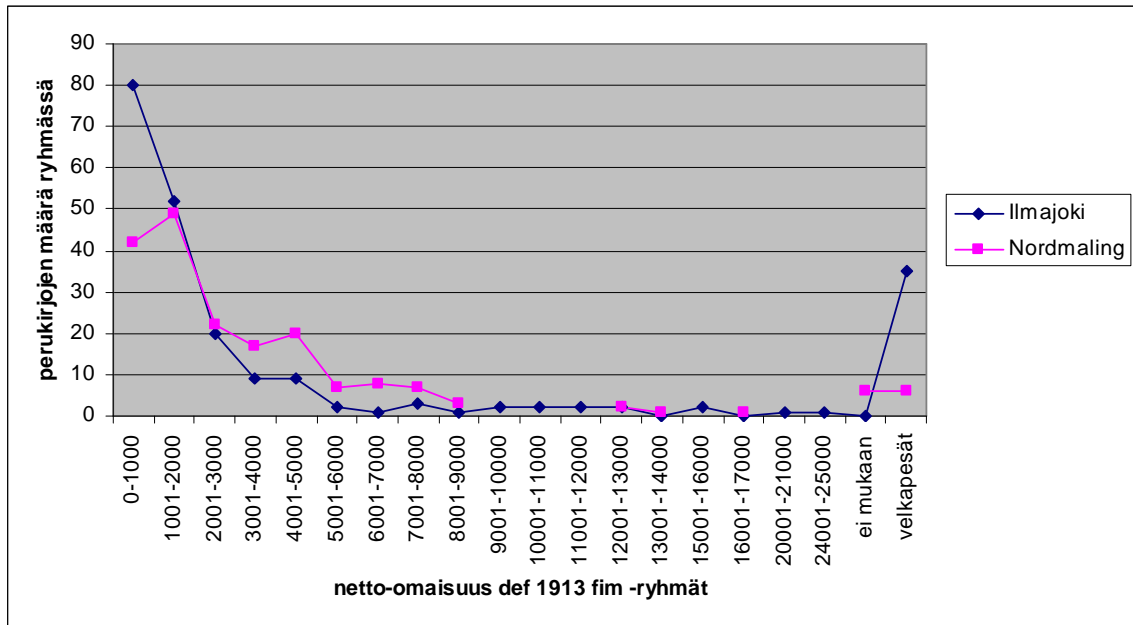
Nämä keskiarvot, joita deflaattorein ja vakavaraisuuslaskelmin on laskettu, antavat kuvan laveasta pitkän aikavälin kehityksestä. Liukuvatkin keskiarvot viideltä vuodelta ovat vain keskiarvoja, muodostettu eri tyyppisistä talouksista. Niin mustavalkoisesti ei kuitenkaan voi ajatella, että talonpoikien taloudet eivät olisi vaikuttaneet toisiinsa, että keskiarvo ei siten kertoisi yhtään mitään totuudesta. Keinotekoinen keskiarvo onkin, mutta antaa arvokkaan viitteen siitä taloudellisen toiminnan tasosta, mikä kussakin kontekstissa on ollut. Talonpoikien elinympäristössä vallinneet varallisuus- tai vakavaraisuustasot ovat epäilemättä vaikuttaneet koko yhteisöön, talonpojat mukaan lukien. Tutkimusajankohdan kuluessa talonpoikien keskivarallisuus nousi, mikä ei ole voinut olla vaikuttamatta ympäröivään yhteisöön, tai ehkäpä varallisuuden nousu on ollut osittain tulosta ympäristön vaikutuksesta.

Joka tapauksessa voidaan sanoa, että talonpoikien keskimääräinen varallisuus kasvoi 1830-luvun alkua lähestyttäessä molemmissa pitäjissä, mutta samaan aikaan talonpojat velkaantuivatkin yhä enemmän. Nordmalingissa tosin 1820-luvulla alkanut köyhtyminen antaisi uteliaalle ilman muuta aihetta tutkia sen syitä ja koko 1830-luvun tilannetta tarkemmin. Mielenkiintoista olisi selvittää, oliko vaurastuminen yleinen ilmiö tuon ajan suomalaisella ja ruotsalaisella maaseudulla. Ainakin tällä tavalla vertaileminen antaa olettaa, että niin voisi olla. Edelleen saman ajanjakson velkaantumisaste olisi mielenkiintoista selvittää laajemminkin.

3.2.3. Varallisuuden jakautumisen erilaisuus ja ongelma

Kuten vakavaraisuuslaskelmissa, deflatoiduissa netto-omaisuus –tuloksissakin talonpojat on jaettu varallisuustasoiltaan omiin ryhmiinsä, aikakonteksti unohtaen (Kuva 5, Liite 7). Jokaiselle sataluvulle on lukuun 8000 asti muodostettu oma ryhmänsä, minkä jälkeen ryhmiä muodostetaan aina jokaiselle tuhannelle, mikäli kyseiseen tuhatlukuun kuuluu jokin perukirjoista.

Kuva 5 Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien netto-omaisuudet (def 1913 fim), n: Ilmajoen perukirjoja 224, Nordmalingin perukirjoja 191. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat.

Taulukko 6 Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjojen netto-omaisuudet (def 1913), jaettuna ryhmiin. Lähteet: Jyväskylän Maakunta-arkisto, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat.

	Ilmajoki	Nordmaling		Ilmajoki	Nordmaling
0-1000	80	42	10001-11000	2	
1001-2000	52	49	11001-12000	2	
2001-3000	20	22	12001-13000	2	2
3001-4000	9	17	13001-14000	-	1
4001-5000	9	20	15001-16000	2	
5001-6000	2	7	16001-17000	-	1
6001-7000	1	8	20001-21000	1	
7001-8000	3	7	24001-25000	1	
8001-9000	1	3	ei mukaan	-	6
9001-10000	2		Velkapesät	35	6
			Yhteensä	224	191

Ilmajoella talonpoikia on runsaasti noin 3000 def 1913 fim –ryhmään asti (Kuva 5, Taulukko 6), minkä jälkeen ryhmät muuttuvat harvalukuisemmiksi. Huomioitavaa on, että ryhmiin riittää jäseniä vielä kauan sen jälkeenkin. Ilmajoella on ollut paljon alimpien varakkuusryhmien talonpoikia, sekä muutamia varakkaita talouksia, näyttäähän siellä eläneen näiden pitäjien tämän ajanjakson rikkainkin talonpoika. Jos Ilmajoella 80 talonpoikaa, eli noin 35% oli samaa varallisuustasoa (0—1000 def 1913 fim), nordmalingilaisista talonpojista tällä tasolla oli 21%. Näin Nordmalingissakin oli suuria eroja ja osa talonpojista kuului samaan (alle 3000 def 1913 fim) ryhmään kuin valtaosa

ilmajokisista talonpojista. Mutta näitä alimpien varallisuusryhmien talonpoikia oli Nordmalingissa vähemmän kuin Ilmajoella, ja vielä ryhmässä 4001—5000 oli Nordmalingissa sama määrä talonpoikia kuin kahtatuhatta pienemmässä ryhmässä.³⁷⁸ Näin Nordmalingissa olisi ollut yleisempää, että talonpoikien varallisuuksissa oli useammin eroja alimmillakin varallisuustasoilla, ei vain muutaman rikkaan ja suuren, varattomamman enemmistön kesken. Ilmajoella erikoista on, että oikein varakkaita talouksia oli enemmän kuin Nordmalingissa.

Eroja oli molemmissa pitäjässä, kokonaisvarallisuus talonpoikien kesken ei ollut jakautunut ollenkaan tasaisesti. Talonpojat eivät olleet keskenään yhtä vauraita. Ginin kertoimesta olisi tässä kohdassa paljon iloa, sillä sen avulla molemmista pitäjistä voisi saada selville, miten tasaisesti tai epätasaisesti talonpoikien varallisuus oikeasti oli jakautunut. Ja mikäpä taas kertoisi enemmän kuin niiden tietojen vertailu keskenään. Talonpojat olivat pitäjissä keskenään taloudellisesti eriarvoisia, kun kaikki eivät kuuluneet samaan ryhmään. Osa talonpojista oli rikkaampia kuin toiset, mikä epäilemättä näkyi arkipäivänkin tasolla. Epätasainen jakautuminen pitäjien talonpoikien kesken oli erilaista ja siksi olisi mielenkiintoista selvittää, mitä se oikein tarkoitti. Mutta näilläkin tutkimuksilla vertaileva metodi pääsee hieman paukuttelemaan henkseleitään. Olisiko Ilmajoen tilanne näyttänyt erityiseltä, mikäli sitä olisi tutkittu yksinään? Olisiko silloin ajateltu, että on ollut täysin tavallista, että osa talonpojista on paljon rikkaampia, suurimman osan ollessa pienempien varakkuusryhmien edustajia? Nyt joka tapauksessa tiedämme, että pitäjien talonpojat saattoivat olla eri tasoisia varallisuuksissaan.

Voi tietysti ajatella, että aikakontekstistaan irrotetut, deflatoidut netto-omaisuudet jakautuvat tasaisesti/epätasaisesti siksi, että kyse olisi ajassa tapahtuneesta muutoksesta. Aiemminhan todettiin, että jonkinlaisesta talonpoikien vaurastumisesta voidaan puhua 1810-luvulta lähtien, kummassakin pitäjässä. Näin voisi ajatella, että nämä varattomammat talonpojat edustaisivat 1800-luvun vaihdetta, ja rikkaammat 1810—1820-lukuja. Osittain siitäkin voi olla kyse, mutta kuten aiemmin nähtiin³⁷⁹, vuosittaiset keskiarvojen vaihtelut saattoivat olla suuria. Edelleen 1810—1820-luvuilla on ollut varattomampia ja varakkaampia talonpoikia, etenkin Ilmajoella.

³⁷⁸ Samaan aikaan, kun 0—1000 def 1913 fim –varallisuusryhmään kuului Ilmajoella 80 talonpoikaa, tätä alinta varallisuusryhmää talonpojistossa edusti Nordmalingissa vain 42 talollista. Kun kahdessa seuraavassa ryhmässä pitäjien talonpoikia on melkein saman verran keskenään, ero löytyy jälleen ryhmästä 3001—4000. Tähän ryhmään Nordmalingissa sijoittui 17 talonpoikaa, Ilmajoella 9. Ilmajoella noin joka kolmannen talonpojan netto-omaisuus oli alle 1000 def 1913 fim, kun Nordmalingissa tämän suuruinen netto-omaisuus oli noin joka viidennellä (Kuva 5). Tarkempiin varallisuusryhmäjaot Liite 7.

³⁷⁹ Liite 5 Vuosittaiset netto-omaisuus- ja vakavaraisuuskeskiarvot

Seuraavaksi katsotaan vielä pitäjien varakkaimpien talonpoikien vakavaraisuuksia, eli selvitetään, missä määrin varakkaimmat talonpojat olivat velkaantuneet. Kun kummankin pitäjän deflatoiduista perukirjoista vielä valitaan netto-omaisuuksiltaan kymmenen varakkainta, kuuluu molemmissa pitäjissä niistä yhdeksän talonpoikaa vakavaraisuudeltaan 90—99% ryhmään.³⁸⁰ Tässä tutkimuksessa netto-omaisuudeltaan varakkain talonpoika, deflatoitien jälkeen, on ajanjaksolla ollut ilmajokinen talonpoika ja herastuomari Gabriel Samuelsson Luopa. Yli 80-vuotiaan vanhuksen jälkeen perillisille, leski Hedvig Nilsdotterille ja kaikille lapsille aviopuolisoineen jäi yli 9100 paperiruplan (24 123 def 1913 fim) arvoinen pesä jaettavaksi.³⁸¹ Jaakko Könni valtasi tässä kahden pitäjän talonpoikien suurimpien varallisuuksien tarkastelussa toisen sijan. Könni oli talonpoikana silti erikoistapaus, hän ei hankkinut elantoaan pelkästään maantaloustöiden turvin, Könni oli maankuulu kelloseppä. Jaakko Könniltä jäi leski Ulriika Simontyttäreille ja seitsemälle lapselle jaettavaksi yli 8100 paperiruplan (20 408 def 1913 fim) suuruinen omaisuus.³⁸²

Mielenkiintoista on, että nämä kaksi varakkaimmiksi osoittautunutta talonpoikaa toimivat muissakin kuin pelkästään maata viljellen. Harmillista on siksi, että kolmanneksi tässä tarkastelussa sijoittuneen nordmalingilaisen Östen Perssonin toimista ei tiedetä tämän aineiston perusteella enempää. P.A. Nergren, perunkirjoituksen kirjuri, merkitsi Östenin talonpojaksi ja Östenin äidiltään aikanaan perimän kiinteistön arvoksi peräti 1336 pankinriksiä. Perssonin leskelle, Christina Jacobsdotterille jäikin sievoinen yli 3100 pankinriksin (16 223 def 1913 fim) kokoinen omaisuus. Perssonilla kun ei ollut perukirjan mukaan lapsia perimässä.³⁸³ Muilla ryhmään kuuluneilla (17 kpl) ei muita erityisesti poikkeavia nimikkeitä ole, kaikki ovat olleet joko talonpoikia tai talonpoikien vaimoja. Tosin viimeksi mainittujen aviomiehet ovat tietysti voineet olleet talonpojan tehtävien lisäksi muutakin, kuten vaikkapa lautamies.

Seuraavaksi varallisuusvertailussa palataan vakavaraisuusryhmiin. Tarkasteluun otetaan vakavaraisuudeltaan korkein, eli 90—99% ryhmä (Kuva 6).³⁸⁴ Nordmalingissa tähän ryhmään kuului 85 talonpoikaa ja Ilmajoella 87, jolloin suhteessa Nordmalingissa suurempi

³⁸⁰ Ilmajoella talonpoika, kellomestari Jaakko Könni sekä Nordmalingissa talonpoika Johan Persson kuuluivat vakavaraisuudeltaan 80—89% ryhmään. Könnin perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1480, 38 (1830); Perssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 11/21, 130.

³⁸¹ Rannan perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1479, 238 (1828).

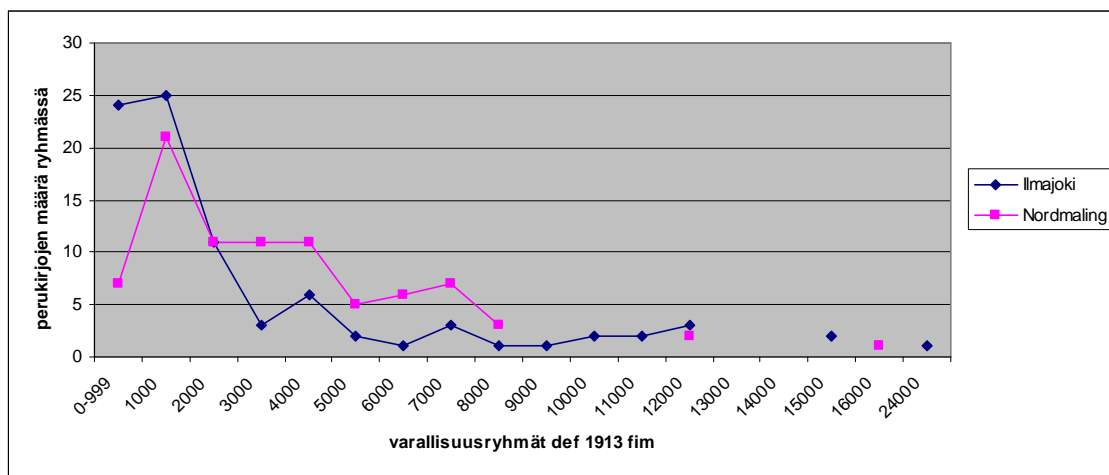
³⁸² Halvaukseen 55-vuotiaana menehtynyt Könni ehti elinaikanaan rakentaa esimerkiksi kellon Senaatin talon (nyk. Valtioneuvoston kanslia) julkisivullekin. JyMA, Ilmajoki, UK1480, 38 (1830); hiski.genealogia.fi/hiski/5p9yxq; Könnin suku 1988, 28.

³⁸³ JyMA, Nordmaling, SVAR FII:4, 1821-1830, D53158, 13/21, 166.

³⁸⁴ Muiden vakavaraisuusryhmien netto-omaisuudet liitteellä 8.

osa talonpojista oli näin vakavaraisia. Seuraavaksi katsahdetaan tämän ryhmän deflatoituja netto-omaisuuksia ja luottosuhteita. Korkea vakavaraisuus ei suinkaan tarkoittanut aina korkeaa varallisuutta (Kuvio 4). Kuviossa 4 vakavaraisuusluokka 90—99%:n kuuluvat talonpojat on jaettu edelleen vuoden 1913 Suomen markan arvoon deflatoituihin netto-omaisuusryhmiin. Mikäli perukirjan deflatoitu netto-omaisuus oli alle 1000 def 1913 fim, on se sijoitettu ryhmään 0-999. Seuraavaan ryhmään 1000, on sijoitettu kaikki perukirjat, joiden netto-omaisuus on 1000—1999 def 1913 fim.

Kuva 6 Vakavaraisuusryhmä 90—99 % deflatoidut (1913 fim) netto-omaisuudet, perukirjojen määrät varallisuusryhmissä. Vakavaraisuusryhmässä 90—99% n: Ilmajoen perukirjoja 87, Nordmalingin perukirjoja 85. Lähteet: Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830, Jyväskylän Maakunta-Arkisto.

Ilmajoella vakavaraiset talonpojat olivat keskimäärin vähemmän varakkaita kuin Nordmalingissa, jossa talonpojat toki muutenkin olivat ilmajokisia varakkaampia. Korkea vakavaraisuus ei kummassakaan pitäjässä tarkoittanut automaattisesti korkeaa varallisuutta. Tässäkin ryhmässä kuin koko otoksessa leimaa Ilmajokea epätasaisuus, suuri vähemmän varakkaiden joukko verrattuna muutamiin, selkeän varakkaisiin talonpoikaistalouksiin. Mitä ilmeisimmin Ilmajoen talonpojista leimasi suuren, vähemmän varakkaan enemmistön ja muutamien rikkaiden ja vielä rikkaampien vastakohtat. Nordmalingissa varallisuuserot ilmenevät jälleen eri tavoin kuin Ilmajoella, eri varallisuustason ryhmiin on kuulunut vähän tasaisemmin talonpoikia. Eri asia on, miten paljon vastakohtat vaikuttivat todellisuudessa, mutta se kertoo joka tapauksessa vallinneesta tilanteesta.

3.2.4. ”Pareet kun kokuaa tavaraa, jottei oo valakooset perukirijat”³⁸⁵

Varallisuus oli annettujen ja otettujen lainojen lisäksi, useasti ainoastaan, kiinteistöjä ja tavaraomaisuutta. Kiinteä ja irtain omaisuus muodostavat merkittävän osan varallisuuden tutkimisesta, joten siihen on syytäkin kiinnittää huomiota. Renvall toteaaakin, että perukirja kertoo nimenomaan esineistä, joille aikalaisille oli oikeasti taloudellista arvoa, Fiebranzin vielä korostaessa että irtaimen omaisuuden, kuten karjan ja työkalujen, arvoa ei agraarisessa yhteiskunnassa voi aliarvioida. Perukirjaan ei merkitty mitään turhaa.³⁸⁶ Kansatieteilijät ovatkin oivaltaneet omaisuusluetteloiden arvon, ja Veikko Anttilan tutkimus Suomen maatalouden uudenaikaistumisesta 1900-luvun vaihteessa on esimerkki kansatieteellisestä tutkimuksesta, jossa perukirjat ovat merkittävä alkuperäislähde.³⁸⁷ Lisäksi Toivo Vuorela on käynyt tässä tarkasteltuja Ilmajoen perukirjoja läpi ja tehnyt niistä luettelomaisen artikkelin, kiinnittäen huomion omistettuihin objekteihin eri muodoissaan.³⁸⁸

Perukirjoissa lueteltiin irtain omaisuus tarkasti, esine esineeltä. Liitteen 1 perukirja antaa esimerkin siitä tyylistä, millä tavoin esineet molemmin puolin Pohjanlahtea merkittiin. Koska laki ei antanut määräyksiä perukirjan ulkonäöstä, jokainen perukirja on yksilöllinen, yhteneväisistä ulkomuotoseikoista huolimatta. Pesän laatu vaikutti itsessään siitä tehtyyn perukirjaan, sillä joissain perukirjoissa saattoi esimerkiksi otsikon ”guld och silver” alla saatettiin todeta, että niitä ei ole. Mitä erilaisempaa esineistöä kuolinpesästä löytyy, sitä erilaisempien otsikoiden alla niitä ilmoitetaan.

Kuten esimerkkiperukirjasta (Liite 1) nähdään, suurin osa talonpoikien omaisuudesta muodostui maataloustyövälineistä, vaatteista ja erilaisista, muista välttämättömistä taloustarpeista. Epäilemättä välttämättömin yritettinkin hankkia ja mielenkiintoista sen sijaan on, mitä ylijäävällä rahalla tai varallisuudella tehtiin. Toisaalta on vaikea sanoa mikä nyt oli välttämätöntä ja mikä ylimääräistä, minkä vuoksi tässä onkin kiinnitetty huomio kulta- ja hopeaesineisiin, kirjoihin sekä harvinaislaatuisiin tai muuten erikoisiin tapauksiin.

Nordmalingilaisilla talonpojilla on ollut silmiinpistävän paljon kulta- ja hopeaomaisuutta ilmajokisiin talonpoikiin verrattuna. Kun ainoastaan 17 nordmalingilaisen talonpoijan perukirjaan ei tätä varallisuutta ole merkitty, Ilmajoella vastaava määrä on peräti 121. Tällaisen omaisuuden pelkkä esiintyminen perukirjassa ei tietenkään kerro koko totuutta,

³⁸⁵ Ei ole mitään takeita siitä, että tämä sanonta olisi peräisin 1800-luvun alusta. Sanonta löytyy kirjasta ”Täyttä värkkiä”, johon Ilmajoki Seuran toimesta kerättiin 1970-luvun lopussa ilmajokelaisia sanontoja. Täyttä värkkiä 1977, 57.

³⁸⁶ Renvall 1983, 286; Fiebranz 2002, 255; Isacson 1979, 217.

³⁸⁷ Anttila 1974, 24-26

³⁸⁸ Vuorela 1958

voihan olla että leski on ottanut pienen osan itselleen (esim. vihkisormuksen) ennen perukirjoitusta. Kultasormuksia vilahtelee harvakseltaan ilmajokisten perukirjoissa, Nordmalingissa niiden mainitseminen on ollut vilahtelun sijaan ennemminkin sääntö. Pelkät sormukset eivät eroa kuitenkaan selitä, sillä nordmalingilaisilla on ollut muutakin kulta- ja hopeaomaisuutta ilmajokisiin verrattuna paljon enemmän. Eron selittäminen vaatisi ehdottomasti syvempää tutkimusta. Miksi ero on niin suuri? Nordmalingilaiset talonpojat on toki tulkittu tässä ilmajokisia vauraammiksi, mutta selittääkö se siltikään kokonaan? Ainakin Villstrandin näkemykselle³⁸⁹ tämä tuo tulos tuo tukea, länsipohjalaisilla talonpojilla oli enemmän kulta- ja hopeavarallisuutta. Ihmeellistä ei ole, että 1800-luvun alussa eläneillä Jacob Jacobssonilla ja Christina Johansdotterilla oli hopealusikka, olivathan ne Skoonessa 1500-luvun lopulla matkustaneen saksalaisen Samuel Kiechelin mukaan tavallista varustusta köyhissäkin talonpoikaistaloissa.³⁹⁰

Vaikka nykyään kirjahyllyt saattavat olla pullollaan kirjoja, joita ei lyhyen selailun jälkeen lueta koskaan, ei näin voi välttämättä ajatella tutkiessa 1800-luvun alun talonpoikien kirjavarallisuutta. Kirjoja oli Nordmalingissa usealla, vain 55 perukirjasta kirjaomaisuus puuttui täysin.³⁹¹ Ero Ilmajokeen verrattuna on jälleen selvä, Ilmajoella peräti 140 perukirjaan ei ole merkitty kirjoja lainkaan. Ne kirjat, joita molempiin perukirja-aineistoihin on merkitty, on yleensä kristillistä kirjallisuutta edustavia. Kirjojen arviotsummat muodostivat vain pienen pienen osuuden koko kuolinpesän omaisuudesta, joten välttämättä niiden omistaminen ei kerro varallisuuseroista.

Monesta taloudesta löytynyt Raamattu merkittiin Jon Jonssoninkin perukirjaan lokakuun lopulla 1810, mutta sen ja muiden kristillisten kirjojen lisäksi Jonssonin listalta löytyy lakikirja. ”Sverige rikets lagbok” ei ollut tuntematon toisellakaan puolen Pohjanlahtea. Kun Maria Ala-Penttilän perukirjaa kirjoitettiin kolme vuotta Jonssonin aikaisemmin, laitettiin lakikirja perittävän omaisuuden joukkoon.³⁹² Se, miten paljon lakikirjoja luettiin, tarvittiin ja käytettiin hyödyksi, on eri asia. Mielenkiintoista olisi tietää, mitä Antti Tevahaisen aikoinaan omistama kirja ”Tarpelliste Historian ulosveto” on pitänyt sisällään, tai onko

³⁸⁹ Villstrand 2002, 115

³⁹⁰ Jacobssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 7/14, 75; Myrdal & Söderberg 1991, 94-95

³⁹¹ Kirjahyllyjä sen sijaan oli harvemmalla talonpojalla, tässä tutkielmassa sellainen löytyi vain nordmalingilaisen Anna Elisabeth Travelinin perukirjasta, JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 10/14, 111

³⁹² Jonsson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 13/14, 146; Ala-Penttilä: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 408 (1807).

nordmalingilaisen Per Jonssonin hevoslääkäri-kirjasta ollut hyötyä käytännössä.³⁹³ Kyse on tiedon hankkimisesta, ja kuten Karonen vielä muistuttaa, tänä päivänä itsestäänselvältä kuulostava tieto on saattanut olla aikalaisille tärkeätä.³⁹⁴ Talonpoikien kirjaomistuksetkin olisivat ilman muuta tarkemman tutkimuksen arvoinen kohde, kertoohan se paljon heidän maailmankuvastaan, tietämyksestään ja ajattelustaan.

Maatalous oli talonpoikien pääasiallinen elinkeino, mutta muutakin tehtiin. Fiebrantz korostaa erityisesti käsitöiden merkitystä esiteollisessa Ruotsissa mutta toteaa, että kyseisestä toiminnasta on valitettavasti harvoin tehty mitään rekistereitä.³⁹⁵ Perukirjoista voi metsästää käsityötarvikkeita ja yrittää päätellä, miten merkittäviä ne ovat kyseiselle taloudelle olleet. Tutkimuksen esimerkkiperukirjasta (Liite 1) löytyy esimerkiksi ”snickaripöytä”, mikä jo antaa viitteitä siitä, että ehkä Samuel Henrikinpoika on viettänyt sen ääressä useita talvisen pimeitä iltoja tarvekaluja työstäen, eri työmenetelmiä viidelle pojalleen opettaen.

Pohjanlahden kalavedet antoivat etenkin rannikon ihmisille elinkeinon merestä, eikä siksi ole ihme että esimerkiksi Isak Asplundilla oli yli 16 pankinriksin arvosta kalastusverkkoja, asuihan hän Nordmalingin Bredvikin kylässä, tiukasti meren kosketuksessa.³⁹⁶ Kustavilaisen 1700-luvun lopun viimeisinä vuosina kalamäärät Pohjanlahdella olivat hieman vähentyneet aiemmasta. Kotiin palaavien miesten saaliit olivat toisinaan jääneet heikommiksi, kiitettyä Nordmalingin siikaa ei saatu enää yhtä usein. Tästä ei kuitenkaan lannistuttu kun meri antoi sellaisiakin saaliita, että sitä jäi yli oman tarpeen.³⁹⁷ Ilmajoki, sijaitessaan sisämaassa käytännössä järvettömällä seudulla, ei sen sijaan ollut kalastukselle otollinen paikka. Hanelles korostaa, että kun jokikalastukseen ei kannattanut, oli kalastus ilmajokisille hyödytöntä.³⁹⁸

Paloviinan poltossa³⁹⁹ kummankin pitäjän talonpojat sen sijaan kunnostautuivat, se käy perukirjoista selväksi. Yhden jos toisen omaisuuteen kuului ”*brännvinspanna med hatt och pipor*”, kuten esimerkiksi nordmalingilaispariskunta Erik Jacobssonilta ja Catharina Jonsdotterilta. Peräseinäjokelainen Heikki Kujala oli puolestaan lainannut paloviinaa

³⁹³ Tevahainen: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 318 (1806); Jonsson: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 19/21, 235

³⁹⁴ Karonen 2003, 298

³⁹⁵ Fiebrantz 2002, 17

³⁹⁶ Isak Asplundin vaimo Brita Greta Larsdotterin perukirja: JyMA, Nordmaling, FII:2, 1800—1810, D53156, 10/14.

³⁹⁷ Lundkvist 1962b, 232

³⁹⁸ Hanelles 1801, 52. Jos kalastusvälineiden omistaminen oli kuin sääntö nordmalingilaisille talonpojille etenkin rannikon tuntumassa, Ilmajoella kalastusvälineistöä ei sitten omistettukaan.

³⁹⁹ Tarkemmin Ruotsin ajan viimeisten vuosien alkoholipolitiikasta ja talonpoikien paloviinanpoltosta ks Mäntylä 1995.

Niemestä, tässä tuntemattomaksi jäävältä henkilöltä. Tämä tarkoittaa joka tapauksessa, ettei kaikkien tarvinnut omistaa omaa pannua ja näin talonpojat ehkä tiesivät, keneltä paloviinaa saattoi tarvittaessa hankkia.⁴⁰⁰ Kotipoltto ei ollut ihan aina kuitenkaan sallittua. Vuonna 1776 kiellettiin kotipoltto kokonaan, mutta sallittiin jälleen vuoden 1786 valtiopäivillä etenkin talonpoikaissäädyn vaatimuksista, kiello ei tuottanut valtiolle toivottavia tuloksia ja alamaiset olivat nyreissään. Gadd laskee, että vuosittain talolliset keittivät 1780-luvulla noin 12—13 litraa paloviinaa (per talollinen), paloviinan ollessa noin 40 prosentista.⁴⁰¹ Viinanpolttamisella oli hieman yllättävästä suunnasta tullut puolustaja, sillä Ilmajoella itse kirkkoherra E.J. Frosterus piti viinanpolttoa suositeltavana lisäelinkeinona talonpojille, kun Suomen Talousseura kyseli siitä vuonna 1816.⁴⁰² Samaan hengenvetoon kirkkoherra toki surkutteli viinan aiheuttamaa kurjuutta rahvaan keskuudessa, toivoen juopottelun vähentymistä.⁴⁰³

Omaisuusluetteloiden lukeminen on herkullista. Mikä olisikaan mielenkiintoisempaa kuin saada tietää että nordmalingilaisten Brita Kristina Johansdotterin ja Eric Erssonin kodin astiastoon on kuulunut mm. 14 isompaa ja kuusi pienempää posliinilautasta, sekä kaksi teekuppia?⁴⁰⁴ Ajatusten harharetkillä voi vielä matkata 1700-luvun lopun Kauhajoen pelloille ja metsiin kuuntelemaan, kun Kalle Vakkurin leski Maria Juhontytär on huudellut lehmiä niiden nimillä ”Omena”, ”Plättiniska” ja ”Mansikki”.⁴⁰⁵ Omaisuusluetteloita tutkiessa pääsee lähelle ihmistä ja toisinaan tulee niin syyllinen olo, aivan kuin tirkistelisi muiden ihmisten yksityiselämää eivätkä kyseiset ihmiset eivät voisi tehdä asialle mitään. Eivätkä he voikaan, tutkijan tehtäväksi jää arvioiminen, miten näiden ihmisten omaisuudesta kertoo.

⁴⁰⁰ Tämä tarkoittaa siten lisäksi sitä, että ainakaan kaikki talonpojat eivät tässäkään suhteessa olleet omavaraisia. Jacobsson ja Jonsdotter: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 19-20/21, 240; Kujala: JyMA, Ilmajoki, UK1479, 289 (1826). Heikki Kujalan perunkirjoituksen kirjuriina toiminut herra Westerlund ei sen kummemmin eritellyt sitä ”Niemeä”, josta viinaa oli lainattu. Ehkä kyse oli jostain kaikille tutusta ”Niemestä”, täytyihän olla joku syy, minkä vuoksi tätä lainaajaa ei tarvinnut enempää selvittää.

⁴⁰¹ Mäntylä 1995, 33-34, 100-104; Gadd 2000, 258-259. Kruunu toivoi talonpoikien vähentävän viinanpolttoa etenkin huonoina satovuosina. Isacson huomauttaa, että kun paloviinan valmistus oli lailla kiellettyä, pannuja saatettiin perunkirjoituksissa piilotella eikä niitä siksi välttämättä päätynyt arvioitaviksi, Isacson 1979, 217.

⁴⁰² Ilmajoella olikin kyseenalainen kunnia edustaa Suomen viinanpolttokeskusta, sillä Mäntylän mukaan pitäjässä sijaitsi vuonna 1772 peräti 13,7 viinapannua asukasta kohden, mikä on korkeimpia mitä Suomessa tuolta ajalta tunnetaan. Mäntylä 1995, 35, 188.

⁴⁰³ Alanen 1953, 355-356

⁴⁰⁴ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 19/21, 238.

⁴⁰⁵ Perukirjoissa lueteltiin monesti eläimet nimiltä. JyMA, Ilmajoki, ES3542, 160 (1798)

3.3. Velkaantuneita ja lainanneita melkein kaikkien kanssa

3.3.1. Luottosuhteiden näkökulmat

Talonpojat eivät tulleet toimeen täysin omillaan 1800-alun Ilmajoella ja Nordmalingissa, lainaa tarvittiin milloin mihinkin tarkoitukseen, vaikka suurimman osan vakavaraisuus hipoikin velattomuutta. Onhan tässä jo vakavaraisuuksien kanssa tullut selväksi, että velkaa saattoi olla runsaastikin. Velkaantuminen ei näyttänyt pitkällä aikavälillä edes aiheuttavan mitään suoranaista köyhyyttä, vaurastuivathan molemmat talonpojat tutkimusjankohdan loppua kohden yhtä aikaa tapahtuneen vakavaraisuuden heikkenemisen kanssa.

Kuten Aunolan⁴⁰⁶ tutkimat talonpojat, nämäkin talolliset velkaantuivat esimerkiksi kaupunkien kauppiaille, vaikka majamieslaitosta sinänsä ei Aunolan tapaan tässä tarkastellakaan. Niin ikään Piilahti korostaa omassa tutkimuksessaan maaseutuväestön velkasuhteita kaupunkien porvareiden kanssa, erottaen ne pelkästään maaseudun ryhmien välisistä luottosuhteista. Näin hän on saanut selville, että talollisten porvareilta saadut olivat pienempiä kuin porvareiden säätyläisille annetut lainat.⁴⁰⁷ Yhtä lailla Markkasenkin tutkimat 1800-luvun lopun Keski-Suomen säätyläiset ovat lainanneet runsaasti talollisille.⁴⁰⁸ Koska tässä käytetään ainoastaan talollisten perukirjoja, ei tällaista eroa säätyläisiin voida saada. Joka tapauksessa on tärkeätä pitää mielessä, että talollisten saamat lainat saattoivat Ilmajoella ja Nordmalingissa olla pienempiä kuin lähiseutujen säätyläisten.

Velkaantumisen syitä oli erilaisia, mutta perukirjat eivät valitettavasti yleensä kerro velan alkuperää, miksi luottosuhde oli solmittu. Usein on saatettu merkitä, missä muodossa velka on otettu tai miten se täytyy maksaa takaisin. Toisaalta alkuperäinen syy ei perunkirjoituksessa ole ollut mikään oleellinen tieto, eikä sen merkitsemiseen ole ollut tarvetta. Tärkeintä on ollut, että velat ja saatavat on merkitty oikeina asiakirjaan. Nummela ja Laitinen toki huomauttavat, että saatavia ei tosin aina haluttu merkitä perukirjaan varmoiksi, vaan epävarmoiksi jolloin niitä ei laskettu mukaan loppusummaan. Kyse oli luottotappioista, annetuista lainoista joita ei luultavimmin koskaan tultaisikaan saamaan takaisin.⁴⁰⁹

Nummela ja Laitinen saattavat olla ainakin joissain tapauksissa oikeilla jäljillä huomauttaessaan epävarmoiksi merkityistä saatavista. Erkki Juhonpoika Latva-Kiikka, talonpoika Ilmajoelta oli naimisissa Anna Jaakontyttären kanssa, ja heillä oli yksi tytär, Liisa. Mutta Erkki sairastui loppukesällä 1808 punakuumeeseen, joka lopulta sitten uuvutti

⁴⁰⁶ Aunola 1967

⁴⁰⁷ Piilahti 2007, 155, 164

⁴⁰⁸ Markkanen 1977, 89

⁴⁰⁹ Nummela & Laitinen 1985, 8

56-vuotiaan talonpojan ikiuneen. Lain vaatimat kolme kuukautta venyivät ensinnäkin melkein vuoteen, sillä perunkirjoitus toteutettiin vasta heinäkuussa 1809.⁴¹⁰ Lautamiehet Matti Kokko, Petri Hoppa sekä kirjuri M. Hannelius tulivat myöhästyneessä perunkirjoituksessa siihen tulokseen, että vaikka Anna ilmoitti vainajalta jääneen saamisista, ei niitä perukirjaan merkittäisi. Saamiset olivat tässä tapauksessa liian epävarmoja, niitä ei välttämättä koskaan saataisi, eivätkä ne välttämättä koskaan enää konkreettisesti rikastuttaisi lesken ja tyttären omaisuutta. Erkin ja Annan omien velkojen lista oli pitkä, velkarästejä oli aina vaasalaisesta kauppiaa Randellista kandidaatti Hanellekseen ja torppari Noppaluomaan asti. Kuolinpesästä tuli saman tien velkapesä, kun velkoja oli noin 4 pankinriksiä enemmän kuin varsinaista omaisuutta.⁴¹¹ Se, olisivatko saatavat muuttaneet vakavaraisuutta plussan puolelle, jää pimentoon. Kokonaisuutena nämä epävarmoiksi merkityt saamiset eivät kuitenkaan muodosta suurta ongelmaa tälle tutkimukselle, kun sellaisia tapauksia otoksessa on vain pieni ja sinänsä mielenkiintoinen vähemmistö.

Joka tapauksessa perukirjat antavat tilaisuuden (ainakin) kahdenlaiseen luottosuhteiden tarkasteluun. Koska perukirjaan täytyi merkitä edesmenneen henkilön saatavat ja velat, pystyy tällöin selvittämään talonpoikien henkilökohtaisia luottosuhteita. Kun molemmista pitäjistä on noin kaksisataa talonpojan perukirjaa, pysyy aineistolla saamaan kollektiivisemmankin kuvan talonpoikaiston luottosuhteista, pitkällä aikavälillä. Aineistolla selvitetään ensin, miten paljon *talonpojat* ottivat velkaa ja miten paljon he antoivat lainaa vuosina 1796—1830. Osittainhan tätä on selvitetty jo vakavaraisuus-laskelmilla, mutta tietoa voidaan syventää vielä tällä tavoin, tarkemmalla näkökulmalla. Oliko talonpojilla varaa lainata muille ja lainasivatko he korkoa vastaan? Näin yksioikoista kuvaa ei tietenkään tällä aineistolla saa. Perukirja kertoo vain yhden hetken tilanteen, siinä ei tule näkyviin sellaiset luotot, jotka on maksettu jo ennen perunkirjoitusta.⁴¹²

Tällainen lähteestä johtuva rajausta sisältää hyvät ja huonot puolensa. Kuten aiemminkin on tullut ilmi, perukirjaa ei ole laadittu kaikista talonpoikaisista pesistä, minkä vuoksi aineisto ei tavoita kaikkia edes perunkirjoitustilanteessa. Mutta se tavoittaa osan heistä ja se tavoittaa yhden hetken heidän luottosuhde-elämässään. Se hetki on sama kaikille, joten siksi tarkastelu on järkevä suorittaa. Tuloksena saatu tieto on vähimmäismäärä vallinneesta tilanteesta, se

⁴¹⁰ Tässä tapauksessa perunkirjoituksen myöhästyminen oli epäilemättä enemmän tai vähemmän seurausta Suomen sodan tapahtumista.

⁴¹¹ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 338 (1809); Suomen Sukututkimusseuran Historiikirjat, haudattujen luettelot: hiski.genealogia.fi/hiski/514169

⁴¹² Toisaalta voisi olla hankalaa yrittää tavoittaa kaikkia olemassa olleita lainasuhteita, vaikka kyseessä olisikin rajattu aika.

kertoo miten ainakin on ollut. Jos oikein tarkasti tulos haluttaisiin ilmaista, koko tutkimuksen otsikkona tulisikin olla ”perunkirjoitushetken varallisuus- ja luottosuhteet perunkirjoitetuissa talonpoikaistalouksissa”. Tässä lähdetään siitä, että saatu tulos kertoo pienen osan kokonaisuudesta.

Kuten aiemmin on jo tullut ilmi, tutkimusajankohdan talonpojat eivät olleet täysin omavaraisia kummassakaan pitäjässä. Talonpojilta vaadittiin paljon talouksiensa ylläpitoon. Tätä kaikkea talonpojat eivät pystyneet valmistamaan itse, osa piti hakea kauppiailta, osa piti lainata naapureilta. Niilläkin seuduilla, joissa viljaa riitti ylijäämäksi asti, täytyi Sjöbergin mukaan puutavaraa ostaa muilta. Pelkästään ruoan säilönnässä välttämätön suola sekä maataloustyövälineissä tarpeellinen rauta olivat talonpojille käytännössä ostotavaraa.⁴¹³ Talonpojat olivat niin Ilmajoella ja kuin Nordmalingissakin kaikkea muuta kuin omavaraisia. Paitsi talonpoikien näkökulmasta, tässä analysoidaan luottosuhteita muunkin yhteisön silmin. Ketkä lainasivat talonpojille ja kenelle talonpojat lainasivat? Keitä nämä ihmiset olivat ja miten monta heitä oli, miten monessa luottosuhteessa he olivat talonpoikiin? Talonpoikien perukirjoihin merkityt saamisethan olivat muiden ihmisten (yhteisön jäsenten) ottamia velkoja ja velat näiden muiden ihmisten antamia lainoja talonpojille. Tällä tavoin tarkasteltuna päästään lähelle yhteisön ja talonpoikien suhdetta, siihen miten paljon talonpojat olivat tekemisissä muiden ihmisten kanssa ja miten luotettavia he olivat lainanannon mielessä suuntaan ja toiseen. Tutkimus korostaa talonpoikien roolia yhteisössä, eikä kerro koko kuvaa yhteisöstä.

Perukirjoja vieläkin syvemmin tarkastelemalla voisi päästä selvyyteen siitä, miten usein 1800-alun agraariyhteisössä perittiin korkoa. Eikä ole epänormaalia, että perukirjoissa saatavan tai velan perään on tehty merkintä korosta ja sen suuruudesta. Koron kiskominen kertoo sitten taas lainanantajan motiiveista, siitä halusiko hän hyötyä jotain lainastaan. Tässä ei ole rajauksen vuoksi tutkittu koron kiskomista sen enempää.

3.3.2. Talonpojat yhtä velkaantuneita, mutta Nordmalingissa enemmän lainanneita

Tässä tutkielmassa on jokaisen perukirjan velat ja saatavat on merkitty omaan taulukkoon.⁴¹⁴ Näin toisessa taulukossa on kaikkien perukirjojen saatavat (eli ne perukirjat, joissa saatavia on), sekä toisessa taulukossa kaikkien perukirjojen velat. Viimeksi mainittujen suhteen ei ole

⁴¹³ Sjöberg 2006, 176-177

⁴¹⁴ Näitä taulukoita ei ole tutkielmassa näkyvillä. Taulukkojen rakenne on niin oleellinen osa tutkielman työvaihetta, että taulukoiden rakenteen ja muodostamistavan selvittäminen auttaa ratkaisevasti ymmärtämään saatuja tuloksia.

aina selvää, mitkä maksut taulukkoon tuli merkitä. Vaikka vakavaraisuusprosentteja ja netto-omaisuuksia deflatoidessa otettiin huomioon kaikki kuolinpesästä suoritettavat maksut, ei tämän tutkimuksen luottosuhdetarkasteluissa oteta sinänsä huomioon perunkirjoituksesta seuraavia, pakollisia maksuja. Luottosuhteiden tarkastelussa on tavoitteena selvittää talonpoikien varsinaiset luottosuhteet, joita perunkirjoitusmaksut eivät ole. Nämä luottosuhteet on solmittu jo ennen perunkirjoitusta.

Ensin kannattaa kuunnella Jutikkalaa, jolla on sanottavansa pohjalaisten talonpoikien velkaantumisesta, mitä kriittisesti voi tietenkin soveltaa Länsipohjankin talonpoikiin. Vuoden 1800 suomalaisia varallisuusveroluetteloja tutkineena Jutikkala toteaa, että Pohjanmaan ja lounaisen ruukkiseudun talonpojat olivat Suomessa säätynsä velkaantuneimpia. Tämä on seurausta pitkälle kehittyneestä vaihdannaistaloudesta. Samat talonpojat ovat antaneetkin lainoja, keskimääräisen velkaantumisen pysyen silti lainanannon yläpuolella.⁴¹⁵ Jutikkala jatkaa edelleen, kartanoalueisiin etenkin viitaten, että suuren maaomaisuuksien alueilla tavattiin niin ikään paljon perinnönjaoista seurannutta velkaantumista.⁴¹⁶ Mitä pienempi talonpoikaistila, sitä velkaantuneempi se oli 1800-luvun Pohjanmaalla.⁴¹⁷ Tämä tieto korostaa vaihdannaistalouden merkitystä talonpoikien velkaantumisen taustalla, mutta antaa tilaisuuden vielä epäillä, että talonpojilla on ollut suuria perintövelkoja maksettavanaan. Vaikka tässä tutkimuksessa ei sen syvemmin perintövelkojen määrää verratakaan pitäjien talonpoikien kesken, olisi se tarkemmankin tarkastelun arvoinen jatkotutkimuskohde.

Vuosina 1796—1830 tehdyissä Ilmajoen talonpoikien perukirjoissa oli annettuja lainoja (talonpoikien saamia) yhteensä 827 kappaletta. Eli näin talonpojat ovat antaneet lainaa vähintään 827 kertaa. Ilmajoen talonpoikien ottamia velkoja oli vastaavasti 1139 kappaletta. Pelkästään luottojen määrää tarkastelemalla voisi päätellä, että ilmajokiset talonpojat olivat ottaneet enemmän lainaa kuin antaneet. Mutta koska lainojen suuruutta ei tässä ole laskettu, voi vain todeta, että talonpojat velkaantuivat useammin kuin itse lainasivat muille. Nordmalingissa talonpojilla oli saamia 896 sekä otettuja velkoja 1070, jolloin nordmalingilaiset velkaantuivat samalla tavalla kuin ilmajokiset, useammin kuin itse antoivat lainaa. Mutta kun muistetaan, että otoksessa on Nordmalingin talonpoikia vähemmän kuin Ilmajoen, ovat nordmalingilaiset talonpojat lainanneet keskimääräisesti enemmän kuin

⁴¹⁵ Jutikkala 1949, 186-187

⁴¹⁶ Jutikkala 1949, 189

⁴¹⁷ Velkataakkaa lisäsivät ja korostivat perintövelkojen lisäksi runsaat eläkkeet, katovuodet ja liian korkean elintason ylläpito, Jutikkala 1958, 335.

ilmajokelaiset talonpojat ⁴¹⁸. Keskimäärin talonpoika kummassakin pitäjässä oli yhtä velkaantunut, kun kaikki otetut lainat otetaan huomioon ja jaetaan pitäjässä talonpoikien kesken, jolloin molemman pitäjän keskivertotalollinen oli ottanut viisi lainaa.

Seuraavaksi sekä annetut että otetut lainat palautetaan takaisin perukirjoihinsa, vainajalle ja leskelle. Perukirjathan kertovat selvästi, miten monta lainaa kullakin talonpojalla oli. Velkojen tulkintaepäselvyyksiin palataan vielä myöhemmin, tässä vaiheessa velat on jo erotettu perunkirjoituksesta seuraavista maksuista. Lainaa antaneet ja ottaneet talonpojat on jaettu jälleen ryhmiin sen mukaan, miten monta annettua tai otettua lainaa heillä oli. Näin saadaan selville, miten tyypillistä oli esimerkiksi vain yhden lainan ottaminen tai kahden lainan antaminen, eli eräänlainen luottosuhdevarovaisuus (Taulukko 7).

Taulukko 7 Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien antamien ja ottamien lainojen määrät perukirjoissa 1796—1830. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Luottojen määrä/talonpoika	Talonpojat, jotka antaneet lainaa		Talonpojat, jotka ottaneet lainaa	
	Ilmajoki	Nordmaling	Ilmajoki	Nordmaling
1-5	72	58	78	47
6-10	16	27	55	36
11-15	10	13	17	26
16-20	7	5	3	11
21-25	1	4	5	2
26-30	3	2	3	1
31-35	2			1
36-40		2	1	
41-45	1			
46-50	1	1		
51-55	1			
Yhteensä	114	112	162	124
% kaikista talonpojista	50	58	72	64

Niillä talonpojilla, jotka molemmissa pitäjissä olivat velkaa jollekin, oli niitä yleensä vain viisi tai vähemmän. Eniten velkoja oli ilmajokisen Matti Juhonpoika Nahkaluoman perukirjassa. Kun Matti vuoden 1828 viimeisenä päivänä siirtyi ajasta ikuisuuteen, jäi leskelle, jäi Anna Tuomaantyttärelle peräti 38 velkarästä maksettavaksi, joista yksistään talonpoika Matti Raskulle perukirjaan merkittiin kuusi eri velkaa. Olipa sitten velkojen määrästä seurannutta tai ei, tämä Nahkaluoman talonpoikaistila todettiin lisäksi

⁴¹⁸ Nordmalingin perukirjoja on otoksessa 191 ja Ilmajoen perukirjoja 224. Keskimäärin ilmajokinen talonpoika oli antanut 3 lainaa ja ottanut 5. Keskiverto nordmalingilaistalonpoika puolestaan oli antanut 4 lainaa ja ottanut 5.

velkapesäksi.⁴¹⁹ Nordmalingissa eniten yksittäisiä velkoja oli vuonna 1819 menehtyneen Per Persson nuoremman perukirjassa, johon arviomiehet Arders Persson ja Jacob Johansson saivat kirjata yhteensä 33 velkaa. Toisin kuin Nahkaluomassa, Per Persson nuoremman kuolinpesä ei osoittautunut velkapesäksi. Mikään hirmu vakavarainen se ei silti ollut, olihan sen koko omaisuudesta velatonta vain yhdeksän prosenttia.⁴²⁰

Ilmajoella lainaa antaneista talonpojista 63%, yli puolet lainaa antaneista,⁴²¹ oli antanut korkeintaan viisi lainaa. Nordmalingissa vastaava prosentti on 51, siellä yksittäiset talonpojat saattoivat antaa lainaa hieman useamminkin. Lisäksi useampi Nordmalingin talonpojista antoi velkaa kuin Ilmajoella. Mielenkiinnon vuoksi suodaan vielä pikainen tarkastelu pitäjien suurimpiin luotonantajiin. Ilmajoella tätä kruunua kantoi Jaakko Könni, kelloseppä ja talonpoika. Leskeksi jäänyt Ulriika Simontytär antoi arviomiehille tutkittavaksi edesmenneen aviomiehensä ylläpitämän tilikirjan, josta Jaakot Ala-Sihto ja Pohdonmaa kirjurin, lukkari Walldemanin kanssa löysivät peräti 51 annettua lainaa. Niin ikään Nordmalingin eniten yksittäisiä lainoja antanut talonpoika, Olof Hellman, on maatalouden ohella harjoittanut sepän ammattia, olipa hän kirjurin mukaan peräti mestariseppä. Kuoltuaan kesäkuussa 1830 hänellä ja leskeksi jääneellä Christina Jonsdotterilla oli yhteensä 48 eri saamista, eli melkein yhtä monta kuin Könnillä. Molemmat lainanantajat, niin Könni kuin Hellmankin, olivat toki itsekkin ottaneet velkaa. Hellman oli ottanut sitä suhteellisesti vähemmän, sillä nordmalingilaisen vakavaraisuusprosentti ylsi hieman yli 95:n, Könnin vakavaraisuus oli noin 85 prosenttia.⁴²²

3.3.3. Aivan tavallista lainausta yhteisön ja talollisten kesken

Tässä yhteisön näkökulmassa talonpojat säilyvät sinänsä edelleen keskeisinä, mutta heidän toimija-aspektinsa himmenee. Jos aiemmin luottosuhteita katsottiin tiukasti pelkästään talonpoikien silmin, eli katsottiin nimenomaan talonpoikien lainoja, nyt näkökulma laajennetaan koko yhteisöön. Yhteisön käsitettä ja merkitystä voi problematisoida, yhteisö voidaan käsittää esimerkiksi sosiaalisen yhteenkuuluvaisuuden mukaan tai paikallisena kontaktikenttänä.⁴²³ Tämän tutkimuksen yhteisössä voikin olla vaikka ketä, tässä yhteisö käsittää kaikki jotka näiden talonpoikien kanssa ikinä vain toimivatkin. Kuka tahansa on

⁴¹⁹ JyMA, Ilmajoki, UK1479, 6 (1829)

⁴²⁰ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 15-16/16, 164. Per Perssonin perukirjan vakavaraisuusprosentti oli yhdeksän.

⁴²¹ Kaikki talonpojathan ei lainaa antaneet, tai sitten ne oli jo maksettu takaisin perunkirjoitustilanteessa.

⁴²² Könnin perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1480, 38 (1830); Hellmanin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 20/21, 241

⁴²³ Piilahti 2007, 29-30

saattanut antaa lainaa talonpojalle, kuka tahansa on saattanut lainata talonpojalta. Yhteisö ei välttämättä tarkoita tässä esimerkiksi maantieteellisesti rajattua lähiympäristöä Länsi- tai Itäpohjassa, vaan koskee kaikkia jotka näiden talonpoikien kanssa olivat tekemisissä, miten kaukana tai lähellä tahansa. Tässä sillä tarkoitetaan jotenkin löyhästi talonpoikien avointa toimintayhteisöä tai hieman tarkemmin luottosuhdeyhteisöä. Velalliset saattoivat löytyä satojenkin kilometrien takaa, kuten kauppias Botnen, tukholmalainen kauppias joka oli velkaa nordmalingilaiselle talonpoika Erik Tobiessonille yli 22 pankinriksin verran.⁴²⁴

Yhteisöön saattoi kuulua sellaisiakin talonpoikia, joista laadittu perukirja löytyy tässä käytetystä aineistosta. Voihan olla, että esimerkiksi saman kylän talonpojat olivat jossain määrin tekemisissä toistensa kanssa. Yllätys ei lienekään, että lainanantajana kunnostautunut Jaakko Juhonpoika Könni löytyi muiden talonpoikien perukirjoista velkojana. Matti ja Hedvig Yli-Sihto olivat itse asiassa velkaantuneita Könnille peräti 270 hopearuplan verran Hedvigin menehtyessä synnytykseen vuoden 1812 joulukuussa. Könnin perukirjassa tätä Yli-Sihdon velkaa ei sellaisenaan enää esiinny, joten velka oli maksettu tai sovittu muulla tavalla.⁴²⁵ Tärkeintä on oivaltaa, että kuka tahansa on saattanut olla talonpoikaan luottosuhteessa, syystä tai toisesta.

Tässä tutkimuksessa on jokainen annettu ja otettu laina on merkitty omaan taulukkoon, annetut lainat ja otetut lainat erikseen.⁴²⁶ Annettuihin lainoihin on merkitty kaikki ne velat, jotka löytyvät perukirjan loppuosasta, ”afkortning”-otsikon alta, samaan aikaan perunkirjoituksesta seuraavien maksujen kanssa. Taulukkoon on merkitty nimi ja kaikki muu informaatio, mitä kyseisestä henkilöstä löytyy, sekä aina omaan sarakkeeseen perukirjan numero, josta merkintä löytyy. Aina, kun seuraavista perukirjoista on löytynyt sama henkilö, joka taulukossa jo on, on nimen perään, seuraavaan tyhjään sarakkeeseen merkitty uuden perukirjan numero. Tällä tavoin on päästy helposti selvyteen siitä, kuka oli lainannut talonpojille ja miten monta kertaa. Toisaalta tämä kertoo vain perunkirjoitustilanteen, edellä esitettyyn kritiikkiin viitaten. Ainakin tulos kertoo vähimmäistilanteen, sen mitä ainakin on ollut.

Vastaavasti omaan taulukkoon on kerätty ne ihmiset, joille talonpojat ovat antaneet lainaa. Nämä ihmiset ovat löytyneet perukirjoista useimmiten ennen netto-summan (summa inventarii) ilmoittamista, ”fordringar”-otsikon alta. Toisinaan tehtiin toisin, velkoja

⁴²⁴ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:3, 1811—1820, D53157, 11/16, 110

⁴²⁵ Yli-Sihdon perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1478, 189 (1812); Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjat, haudattujen luettelot: hiski.genealogia.fi/hiski/5isfkc. Könnin perukirja: JyMA, Ilmajoki, UK1480, 38 (1830).

⁴²⁶ Näitäkään työvaiheen taulukoita ei tutkielmasta löydy. Taulukot on selitetty tulosten ymmärtämiseksi.

ilmoiteltiin käteisen kanssa ”penningar”-otsikon alla, kuten Nordmalingissa helmikuun pakkasten paukuessa vuonna 1806. Catharina Andersdotter ja hänen edesmennyt aviopuoliso Anders Olofsson olivat lainanneet niin uumajalaiselle, kauppias Johan Östersundille, Håknäsin kylässä asuville Per Erssonille ja Johan Perssonille, Sven Söderströmille Långedissa sekä Erik Sjölanderille. Syystä tai toisesta Johan Larsson Wiklund sekä Johan Olofsson, perukirjan laatijoina merkitsivät nämä saamiset käteisen kanssa samaan kohtaan, keskelle perukirjaa.⁴²⁷ Käytännössä poikkeava, kurioositeettimainen merkintätapa ei aiheuta tutkimukselle muuta kuin että tutkijan täytyy käydä tarkasti koko perukirja läpi löytääkseen kaikki saatavat. Yhteneväisyyksistä huolimatta jokainen perunkirjoitus oli oma, ainutkertainen tapahtuma.

Itsestään selvää ei sen sijaan aina ole, mitkä afkortning-kohdan maksuista ovat luottosuhteita, mitkä perunkirjoitusmaksuja tai perinnönjakoa. Pakolliset maksut seurakunnan vaivaisille sekä arviomiehille ovat käytännössä aina selviä. Vaikeimpia, tapauskohtaisesti tulkittavia maksuja ovat etenkin lapsille osoitetut maksut. Nordmalingissa on ollut usein tapana jakaa perittäväksi jäänyt omaisuus pakollisten maksujen jälkeen niin, että on lopulta päästy alkuperäiseen inventaarisummaan. Tällöin ei aina välttämättä edes ilmoitettu mitään netto-summaa (summa behållning). Tutkijan on täytynyt itse päätellä, mitkä maksuista ovat olleet perinnönjakoa ja mitkä eivät, ovathan lapset olleet monta kertaa luottosuhteessa vanhempiinsa. Niin kuin esimerkiksi vuoden 1805 lopun Ilmajoella, kun Matti Kynyn perukirjaa laadittiin. Perijöinä oli Matin toinen aviovaimo Katariina sekä edellisestä avioliitosta lapset Antti, Juho, Maria ja Katariina. Nämä lapset eivät vielä olleet saaneet perintöä oman äitinsä kuolinpesästä, joka nyt isän omaisuuden perinnönjaossa tuli ottaa huomioon. Lisäksi Juho vaati antamaansa noin neljän pankinriksin suuruista lainaa takaisin.⁴²⁸ Nämä kaikki on otettu tässä tutkimuksessa huomioon velkoina. Perintövelat olivat jo aiemmasta perinnönjaosta peräisin ja Juhon velka sinänsä on selvä, tässä mukaan otettava luottosuhde.

Ilmajoen ja Nordmalingin käytännöt talonpoikaistalouksissa ovat poikenneet toisistaan muutamissa kohdin. Ei kaikissa, mutta kun joissain Nordmalingin talonpoikaisperheissä oli osa lapsista mennyt naimisiin, olivat vanhemmat antaneet heille vihkirahaa. Tämän seurauksena niille lapsille, jotka eivät vielä olleet astelleet alttarille, osoitettiin muiden maksujen yhteydessä yhtä suuri osuus joko käteistä rahaa tai konkreettisia tavaroita. Näin

⁴²⁷ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 5/14, 55

⁴²⁸ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 181 (1805).

tehtiin niin ikään jo tutuksi tulleen Anders Olofssonin perunkirjoitustilanteessa. Olofssonilla oli kolme lasta, pojat Anders Håkman ja David Andersson sekä tytär Catharina, naimisissa talonpoika Johan Sikströmin kanssa. David oli lapsista vielä naimaton, joten hänelle osoitettiin perunkirjoituksessa 1,5 tynnyriä ohraa, hevonen ja hopeinen kaadin sisarusten saaman vihkirahan korvauksena.⁴²⁹ Täysin poikkeuksellista vihkirahan huomioiminen ei ollut Ilmajoellakaan. Heinäkuussa 1807 edesmenneellä Helena Heikintyttärellä oli aviopuolisonsa Israel Jaakonpoika Tasson kanssa yhdeksän lasta, joista kaksi tytärtä, Maria ja Susanna olivat tahoillaan naimisissa. Lautamies Juha Koukkari ja talonpoika Juha Piirto arviomiehen toimestaan hyväksyivät, että alaikäisille ja naimattomille lapsille osoitetaan kullekin 12 pankinriksiä vihkirahaa.⁴³⁰

Kun maksuista on vähennetty perunkirjoituksesta seuraavat maksut sekä samasta perinnönjaosta seuraavat perinnönjaot, on muut maksut otettu huomioon. Näin molemmissa pitäjissä yhdeksi suurimmista velkojista nousee kruunu, valtiovalta eli käytännössä maksamattomat verot ja maanvuokrat. Perintötalonpoikienhan täytyi maksaa omistamastaan maasta veroa kruunulle, kruununtalonpoikien vuokraa hallitsemastaan maasta. Nämä kruunun osuudet saattoivat olla veroja/vuokria samalta vuodelta, joita ei vielä ollut ehditty maksaa, mutta jotka otettiin perukirjoituksessa huomioon. Mutta kruunun osuus saattoi olla peräisin aikaisemmiltakin vuosilta,⁴³¹ kuten nordmalingilaisen Magdalena Olofsdotterin perukirjassa helmikuussa 1825. Arviomiehet Anders Persson ja Per Andersson Norgren huomioivat maksujen yhteyteen vuoden 1824 kruunun maksut, suuruudeltaan 18 pankinriksiä.⁴³² Hieman toisenlaisissa tunnelmissa puolestaan oltiin heinäkuussa 1817, kun entinen lautamies Matti Uppa arvioi talonpoika Iisakki Yli-Joupin kanssa Salomon Kustaanpoika Kitinojan kuolinpesää. Arviomiehet totesivat Kitinojalla olevan rästissä peräti viiden vuoden kruunun maksut, yhteensä 95,27 vaihtovelkakirjiksiä.⁴³³ Perunkirjoituksessa saatettiin huomioida seuraavankin vuoden kruunun maksut, kuten toukokuussa 1809 Jaakko Martinpoika Lauroselan perunkirjoituksessa.⁴³⁴

⁴²⁹ Lahjat yhteensä 34,12 rdr bko (pankinriksejä). Oikeastaan Sikströmin nimikkeeksi on perukirjassa annettu ”hemmansåbon”. Tämä tulkitaan talonpojaksi tässä tutkimuksessa tehtyjen päätelmien perusteella. Erikoista on lisäksi, että toisen pojan, Anders Håkmanin siviilisäädystä ei kerrota perukirjassa, toisin kuin tytär Catharinan. Andersille ei vihkirahaa kuitenkaan osoiteta. JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 5/14, 55.

⁴³⁰ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 264 (1806)

⁴³¹ Isacson huomauttaa että ainakin Byn pitäjässä talonpojat saattoivat saada lykkäystä verojen maksuun esimerkiksi katovuoden tai vaikean sairauden kohdatessa, Isacson 1979, 157.

⁴³² JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 9/21, 107. Tämä perukirja on yksi Nordmalingin kuudesta velkapesästä.

⁴³³ JyMA, Ilmajoki, UK1478, 132 (1817)

⁴³⁴ JyMA, Ilmajoki, ES3543, 269 (1809)

Maksamattomia kruunun veroja ja vuokria oli kummankin puolen Pohjanlahtea, molemmilla talonpojilla. Niihin ei tässä ole kuitenkaan enempää syvennytty, sillä sitä varten olisi täytynyt olla joka perukirjan kohdalta tieto siitä, onko kyseessä saman vuoden, edellisen vai peräti seuraavan vuoden kruunun maksu. Onhan eri asia, jos talolla oli maksamatta kruunun maksu edelliseltä vuodelta kuin seuraavan vuoden. Etenkin silloin, kun kyseessä on kuluvan tai seuraavan vuoden maksamattomat verot, ei kyseessä välttämättä ole mikään erityinen köyhyys tai maksukyvyttömyys.

Kauppiaat olivat 1800-luvun maaseudulla tärkeitä talonpojille lainaavia tahoja.⁴³⁵ Osa tämän tutkimuksen talonpojista oli velkaantunut kaupunkien kauppiaille, mutta velkasuhteita esiintyi toisinkin päin. Erik Sjölander, uumajalainen kauppias oli velkaa 60 pankinriksiä toistaiseksi tuntemattomista syistä Hans Jonssonille, talonpojalle Balsjön kylässä. Toinen uumajalainen kauppias, Johan Östersund oli puolestaan velkaantunut Anders Olofssonille peräti 133,16 pankinriksiä. Samasta perukirjasta löytyy vielä Erik Sjölander, velkaantuneena Olofssonille peräti 300 pankinriksiä. Se, onko kyseessä yksi ja sama Sjölander jää tässä epävarmaksi, sillä Olofssonin perukirjaan Sjölanderilla ei ole merkitty nimikettä. Hämärän peittoon jää lisäksi, miten nämä velkasuhteet ovat syntyneet.⁴³⁶ Ilmajoenkaan perukirjoissa ei paljasteta näiden velkojen syytä. Josef Holmström, kauppias Kristiinan kaupungista oli velkaa jalasjärveläiselle Kaapo Kannolle 6,32 pankinriksiä,⁴³⁷ mikä on paljon vähemmän kuin esimerkiksi Östersundin velka Olofssonille Nordmalingissa.

Nordmalingissa talonpojille lainaa antoivatkin erityisesti uumajalainen kauppahuone Åberg & Grahn (27 annettua lainaa) sekä pitäjässä sijainnut Olofsforssin rautaruukki (21 annettua lainaa).⁴³⁸ Vuonna 1815 kauppahuone Åberg & Grahnille myivät edesmenneen kauppaneuvos Abraham Wasastjernan pojat osan niistä salpietarileivisköistä, jotka kauppaneuvosisä heille jätti. Kuitenkaan kyse ei ole siitä, että ilmajokisetkin talonpojat olisivat uumajalaisen kauppahuoneen kanssa olleet tekemisissä, mitään varmuutta ei ole edes siitä, oliko kyseinen salpietari ilmajokisten valmistamaa.⁴³⁹ Nordmalingilaisista talonpojista kauppahuoneelle oli velkaa Anders Mattson, jonka vaimo Maria Jonsdotteriin merkittiin

⁴³⁵ Kun pankkilaitosta 1800-luvun lopulla perustettiin ja se vahvistui, kauppiaiden lainanantajan rooli heikkeni, Jutikkala 1958, 335.

⁴³⁶ Hans Jonssonin vaimon Maria Ersdotterin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 13/14, 147; Olofssonin perukirja: JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:2, 1800—1810, D53156, 5/14, 55.

⁴³⁷ Kaapo Kannon vaimon Valpuri Juhontyttären perukirja: JyMA, Ilmajoki, ES3543, 202 (1809)

⁴³⁸ Ruukinpatruunat Kopperbergin läänin seudullakin olivat tärkeä talonpojille lainaava ryhmä, Isacson 1979, 158.

⁴³⁹ Alanen 1970, 151. Alanen tosin kirjoittaa ”Åberg, Gren & Poika”-nimisestä kauppahuoneesta, mutta mitä ilmeisimmin kyseessä on yksi ja sama kauppahuone Uumajasta.

kauppahuoneelle maksettavaksi hieman yli 20 velkakirjariksin suuruinen laina.⁴⁴⁰ Myöhemmin vuonna 1833 kauppahuone monen muun kauppahuoneen tavoin ajautui konkurssiin maksuvaikeuksiensa vuoksi, minkä syistä Steckzén erityisesti painottaa seutua vuosina 1828—1838 kohdanneita katovuosia.⁴⁴¹ Wasastjernojen sekä Åberg & Grahn – kauppahuoneen salpietarikaupat on jännittävä esimerkki sinänsä herättämään kysymyksen, oliko Merenkurkun yli muutakin yhteistyötä ja jos oli, miten paljon se vaikutti seuduilleen?

Olofsforssin ruukin rooliakaan seudun talonpoikien elämässä ei pidä aliarvioida, sen vaikutus ei ulottunut vain ruukkiyhteisöön tai lähiseudun miilunpolttajiin. Jacobsonin ja Strandbergin toimittaman historiikin mukaan ruukilla oli jonkinlaisia kauppayhteyksiä paitsi koko pitäjän alueella, aina Tukholmaan ja Sollefteåankin asti. Ruukissa työskentelevät ja sen alueella asuneet ihmiset velkaantuivat, koska saattoivat lainata ruukin makasiinista mm. viljaa ja kalaa. Toisaalta tähän yhteisöön oli helppo sitoutua tiiviisti, sillä ainakin osa työntekijöistä sai esimerkiksi ilmaisen asunnon ja lääkehuollon.⁴⁴² Ruukin kaikki 21 saatavaa perunkirjoitetuilta talonpojilta lienee vain pieni osa siitä kokonaisuudesta, jota tämä tutkimus muutenkin valaisee. Johan Jonssonin ja Margareta Jacobsdotterin reilun kymmenen pankinriksin velka ruukille oli vain yksi velka ruukille muiden talonpoikien joukossa.⁴⁴³ Todennäköisesti niin uumajalaisella kauppahuoneella, rautaruukilla kuin yksityisilläkin lainanantajilla oli talonpojilta enemmän saatavia kuin mistä perukirjat kertovat.

Nordmalingin seurakunnan lukkari Jonas Arctadiuksella on ollut peräti 18 henkilöltä saatavia, mutta tähän lukuun on suhtauduttava kriittisesti, sillä aina ei ole täysin varmaa, onko maksussa kyse seurakunnalle maksettavista kymmenyksistä vai henkilökohtaisesta velasta. Pehtori Fredrik Unander Nordmalingin Levarin kylässä taas oli antanut talonpojille kymmenen lainaa. Käytännössä maaseudun rahvas antoi velkoja talonpojille vähemmän, sillä Erik Persson, jolle ei nimikettä ole annettu missään perukirjassa, oli poikkeus yhdeksällä antamallaan lainalla. Yleensä rahvas, talonpojat ja muu maaseudun väki torppareineen, piikoineen ja renkeineen oli antanut korkeintaan seitsemän velkaa talonpojille.

Edelleen on tärkeätä muistaa, että kaikki luotot eivät olleet erityisesti pyydettyjä lainoja. Tuskinpa esimerkiksi palvelusväellä oli varaa lainata isännilleen, sillä mielenkiintoista ainakin olisi, jos tällaista lainausta olisi tapahtunut. Palvelusväkeä (piiat, rengit, erilaiset

⁴⁴⁰ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:1, 1752-1799 D53155 12/13, 127

⁴⁴¹ Steckzén 1981, 360. Mielenkiintoista olisi vielä selvittää, missä määrin kauppahuoneella oli näitä talonpoikaisvelkoja ja oliko niillä mitään tekemistä konkurssin kanssa.

⁴⁴² Jacobson & Strandberg 1992, 83-86

⁴⁴³ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:8, 1786—1818, D56735, 4/4, 34

päivätyöläiset) oli niin Ilmajoella kuin Nordmalingissakin luottosuhteissa talonpoikien kanssa. Talonpojille lainanneiden henkilöiden nimikkeiden ja niiden esiintymistiheyksistä nähdään,⁴⁴⁴ että etenkin reneillä oli paljon saatavia talonpojilta, molemmin puolin Pohjanlahtea. Ehkäpä kyse oli palkoista, joita ei ollut vielä maksettu, mutta jotka täytyi ottaa huomioon perunkirjoituksessa. Tosin perukirjat ei yleensä paljasta, onko kyseinen piika tai renki ollut palvelussuhteessa kyseisessä taloudessa, josta perukirja laadittiin.

Talonpojilla oli oikeus pitää palvelusväkeä itsellään, olihan pelkästään Nordmalingissa vuonna 1800 palvelusväeksi laskettua väestöä yli kahdensadan ihmisen verran.⁴⁴⁵ Epäilemättä ainakin suuri osa näistä perukirjojen velkovista reneistä ja piioista on ollut palvelussuhteessa perunkirjoitettuun talonpoikaan.⁴⁴⁶ Epäselväksi jää muun muassa nordmalingilaisen piika Helena Jacobsdotterin neljän pankinriksin arvoinen saatava, joka merkittiin Brita Christina Abrahamsdotterin perukirjaan syyskuussa 1823. Oliko Jacobsdotter ollut tässä taloudessa piikana, eikä ollut vielä saanut palkkaansa kyseiseltä vuodelta, vai oliko kyse jostain muusta saatavasta, sitä perukirja ei kerro.⁴⁴⁷ Luottosuhteessa oltiin lisäksi toisinpäin, niin Ilmajoella kuin Nordmalingissa rengit ovat lainanneet usein talonpojilta.⁴⁴⁸ Ilmajoella renkien ottamia velkoja löytyi perukirjoista 17, kun talonpojat taas olivat velkaa 18 rengille. Nordmalingissahan nämä luvut eivät ole niin vertailukelpoisia, kun henkilöiden nimikkeet kerrottiin vain harvoin.

Siinä missä kauppahuone lainasi eniten nordmalingilaisille talonpojille, Ilmajoella talonpojille lainasi tämän aineiston mukaan eniten torppari Heikki Kujala sekä talonpoika Topias Luopajarvi. Molemmilla miehillä oli saatavia talonpojilta yhteensä 12 kappaletta. Torppareitahan Ilmajoella riitti, eivätkä välttämättä olleet taloudellisesti heikosti toimeentulevia, kun ainakin Kujalalla oli varaa lainata omastaan. Kirkkoherra Erik Frosteruksellakin oli saamisia 11, mutta tässäkin kohtaa pieneen kriittisyyteen on Nordmalingin tapaan aihetta kun täyttä varmuutta saamisten luonteesta ei ole. Näitä seurakunnille suorittettavia maksuja voisikin tarkastella paremmin jatkotutkimuksessa, jolloin erottuisivat kirkonmiesten luotot yksityishenkilöinäkin. Kun sekä luutnantti Borgeman että kandidaatti Hanelles olivat lainanneet yhdeksän kertaa talonpojille, ei suurimpia talonpojille lainanneita voi Ilmajoella pitää pelkästään rahvaan edustajia. Samaan

⁴⁴⁴ Liite 10 Talollisille lainanneiden henkilöiden nimikkeet ja niiden esiintymismäärät

⁴⁴⁵ Harnesk 1990, 250-254. Vuonna 1771 palvelusväkeä pitäjässä oli 162, eli heidän määrä oli nousussa 1700-luvun lopulla. Bjurholm kuului tällöin vielä Nordmalingiin.

⁴⁴⁶ Harnesk 1990, 9-10. Lisäksi Jonssonin tutkimalla eteläisellä Södermanlandin alueella palvelusväkeä pitävien talouksien määrä kasvoi 1800-luvulla. Jonsson 1980, 68

⁴⁴⁷ JyMA, Nordmaling, SVAR, FII:4, 1821—1830, D53158, 7/21, 79

⁴⁴⁸ Liite 11 Talollisilta lainanneiden henkilöiden nimikkeet ja niiden esiintymismäärät

tapaan kuin Nordmalingissa, rahvaan edustus lainaa antaneiden määrässä kasvaa seitsemän annetun lainan kohdalta. Mitä harvemmin kyseinen henkilö on lainannut talonpojille, sitä todennäköisemmin hän on edustanut rahvasta.

Lopuksi katsotaan vielä kummankin pitäjän niitä henkilöitä, jotka lainasivat talonpojilta, jotka toisinsanoen olivat talonpoikien silmissä luottokelpoisia. Tulos on suhteellisen yllättävä, sillä Nordmalingissa kauppahuone Åberg & Grahnilla oli talonpojille maksettavanaan yhteensä 20 velkaa. Nordmalingilaiset talonpojat olivat täten tiiviissä suhteessa tähän uumajalaiseen kauppahuoneeseen ja saamisia oli puolin ja toisin. Olisi hirvittävän mielenkiintoista saada lisää tietoa näistä nordmalingilaisten talonpoikien ja uumajalaisen kauppahuoneen luottosuhteista. Oliko kyse esimerkiksi majamieslaitoksesta, samasta ilmiöstä kuin mitä Aunola on löytänyt 1700- ja 1800-lukujen vaihteen Pohjanmaalta?⁴⁴⁹ Tärkeätä on edelleen miettiä, missä suhteessa tämä tiivis suhde kauppahuoneeseen vaikutti nordmalingilaisten talonpoikien varallisuuteen. Ilmajoen talonpojat olivat näiden perukirjojen mukaan nordmalingilaisia paljon harvemmin antaneet jossain muodossa lainaa kauppiaille. Muut eivät talonpojilta saaneet niin paljoa lainaa kuin Åbergin ja Grahnin kauppahuone, sillä seuraavaksi eniten lainaa saanut oli Orrbölessä asustellut Olof Johansson, seitsemällä talonpojilta saamalla lainallaan.

Ilmajoella talonpojilta velkaa (kuusi kappaletta) eniten sai Daniel Käenmäki, talonpoika itsekin. Kandidaatti Salomon Hanelles, talonpojille lainanneenakin kunnostautunut, oli saanut talonpojilta kuusi velkaa. Käytännössä suurin osa ihmisistä, jotka olivat saaneet talonpojilta velkaa, oli talonpoikia, torppareita ja muuta maaseudun rahvasta. Liitteellä XX on esitetty kaikkien niiden ihmisten nimikkeet, jotka ovat talonpojille olleet velkaa. Taulukosta 4 näkee puolestaan, miten monta lainaa (annettua tai otettua) yhteisön jäsenillä oli talonpoikien kanssa. Pieneksi taulukon selvennykseksi lienee paikallaan esimerkiksi Ilmajoen talonpojille yhden kerran lainanneet, joita oli 559. Nordmalingissa talonpojille oli kerran lainannut yhteensä 480 henkilöä. Sellaisia, jotka olivat lainanneet talonpojille Ilmajoella 9 kertaa, oli neljä.

⁴⁴⁹ Aunola 1967

Taulukko 8 Ilmajoen ja Nordmalingin talollisilta lainanneet henkilöt/toimijat saatujen lainojen määrän mukaan. Kaikki lainanneet talolliset, N: Ilmajoki 114, Nordmaling 112. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Talonpojilta lainanneet henkilöt. Lainojen määrä/hlö.	Ilmajoki. Lainaa saaneiden määrä saatujen lainojen määrän mukaan.	Nordmaling. Lainaa saaneiden määrä saatujen lainojen määrän mukaan.
yli 20 lainaa/hlö		1
7 lainaa/hlö		1
6 lainaa/hlö	1	4
5 lainaa/hlö	4	4
4 lainaa/hlö	5	8
3 lainaa/hlö	17	24
2 lainaa/hlö	67	87
1 laina/hlö	605	506
Yhteensä	699	635

Taulukko 9 Ilmajoen ja Nordmalingin talollisille lainanneiden henkilöt/toimijat annettujen lainojen määrän mukaan. Kaikki lainaa saaneet talolliset, N: Ilmajoki 162, Nordmaling 124. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Talonpojille lainanneet henkilöt. Lainojen määrä/hlö.	Ilmajoki. Lainanantajien määrä annettujen lainojen määrän mukaan.	Nordmaling. Lainanantajien määrä annettujen lainojen määrän mukaan.
yli 20 lainaa/hlö	1	3
15-20 lainaa/hlö		1
14-10 lainaa/hlö	2	1
9 lainaa/hlö	4	3
8 lainaa/hlö		
7 lainaa/hlö	7	2
6 lainaa/hlö	5	2
5 lainaa/hlö	8	9
4 lainaa/hlö	16	11
3 lainaa/hlö	28	40
2 lainaa/hlö	91	80
1 laina/hlö	559	480
Yhteensä	721	632

Pitäjissä oli suhteessa yhtä monta talonpojille lainannutta yhteisön jäsentä, mutta Nordmalingissa oli hieman enemmän yhteisön jäseniä, joille talonpojat lainasivat (Taulukko 8). Toisaalta Nordmalingissa talonpojat lisäksi antoivat yksittäisiä lainoja enemmän kuin Ilmajoella. Nordmalingissa yhteisön jäsenet saivat talonpojilta useammin velkaa kuin Ilmajoella. Toisaalta tässä ei ole vertailtu velkojen suuruutta, kyse on vain luotonantotapahtumasta, ei tapahtuman suuruudesta. Jos ajatellaan pelkkiä velanantotapahtumia, olisivat yhteisön jäsenet olleet Nordmalingissa luottokelpoisempia talonpoikien silmissä kuin Ilmajoella. Näin yksioikoisesti asiaa ei tietenkään voi selittää,

syitä pienempään lainanantoon voi olla toki muitakin. Ilmajoen talonpojathan eivät olleet 1820-luvun loppua lukuun ottamatta ihan yhtä varakkaita kuin Nordmalingissa, ehkä syy pienempään lainanantoon olikin varallisuustasossa? Toisaalta talonpojat olivat suurinpiirtein yhtä velkaantuneita (vakavaraisia) koko tutkimusajanjakson aikana molemmissa pitäjissä, ja suurinpiirtein yhtä suuri määrä yhteisön ihmisistä lainasi talonpojille kummallakin puolen Pohjanlahtea. Olivatko talonpojat yhteisön silmissä yhtä luottokelpoisia kummassakin pitäjässä on kysymys, joka väkisininkin herää näitä tuloksia analysoidessa.

Useampi yhteisön henkilö lainasi talonpojille kuin otti talonpojilta velkaa. Tulos voi olla seurausta siitä, että yhteisössä lainattiin muiltakin kuin talonpojilta, ehkä varakkaammilta ja siten lainananto kykyisemmiltä ihmisiltä. Voihan olla, että esimerkiksi pehtori Fredrik Unander tai luutnantti Borgeman oli lainannut talonpoikien lisäksi vaikkapa torppareille. Syvällisemmän kuvan yhteisön luottosuhteista saisi tietysti tarkastelemalla kaikkien ihmisten perukirjoja.

Toisaalta tuloksista voi päätellä edelleen, että mikäli yhteisön jäsen oli ottanut talonpojilta velkaa, oli hän ottanut sen yleensä vain kerran. Sama pätee toiseenkin suuntaan, yhteisön jäsen oli yleensä lainannut talonpojalle vain kerran (Taulukko 9). Jo kolme kertaa talonpojilta lainanneet henkilöt olivat molemmissa pitäjissä harvinaisia, samoin kuin kolme kertaa talonpojille lainanneet. Yhteisön jäsenen ja talonpojan välinen luottosuhde oli yleensä ainutkertainen, etenkin rahvas ei ollut luottosuhteessa kuin yhden talonpojan kanssa. Tämä luottosuhde saattoi olla joko suoranainen velka tai perintövelka. Talonpojista enemmistöllä oli näitä luottosuhteita niin antajina kuin saajina, kuten aiemmin jo nähtiin. Ilmajoella oli useammin velkaa ottaneita talonpoikia kuin Nordmalingissa, jossa talonpojat puolestaan olivat lainanneet yhteisön jäsenille useammin kuin Ilmajoella.

Ilmajoen talonpoikien yhteisön jäsenet antoivat suurinpiirtein yhtä monta lainaa (721 kpl) talonpojille kuin ottivat talonpojilta lainaa (699). Sama ilmiö näkyy Nordmalingissakin, talonpojille annettuja lainoja 632, talonpojilta saatuja lainoja 635. Mikäli unohdetaan kauppahuone Åberg & Grahn, joka oli ottanut talonpojilta peräti 21 lainaa, on yhteisöissä ollut hieman enemmän niitä, jotka ovat lainanneet useammin talonpojilta kuin niitä, jotka ovat lainanneet talonpojille. Ero on pieni, eikä sillä ole suurta merkitystä. Pientä viitettä on siitä, että talonpojat kääntyivät lainan tarpeessa pienemmän joukon puoleen kuin toisinpäin. Tämän mukaan hieman suurempi joukko oli talonpoikien luona käsi ojossa, lainaa pyytäen. Ehkä tämä on pieni osoitus talonpoikien asemasta agraariyhteisön hierarkiassa? Toisaalta torppari Heikki Kujalan tapaus osoittaa, että torpparit saattoivat olla talonpoikien velkojia

siinä missä talonpojatkin, joten mitään suoraviivaista hierarkiakaaviota ei tämän perusteella voi missään nimessä piirtää.

Ilmajoen perukirjojen avulla pääsee Nordmalingia lähemmäksi niitä ihmisiä, jotka ovat olleet luottosuhteessa talonpoikiin. Pohjanlahden itäpuolella merkittiin velkojien tai velkaa saaneiden kohdalle useimmiten kyseisen henkilön ammattia tai ryhmää kuvaava nimike, kuten talonpoika, kauppias tai torppari. Nordmalingissa taas oli tavallista merkitä henkilön nimen lisäksi kylä. Syytä poikkeavaan merkintätapaan on mielenkiintoista, mutta vaikea löytää. Ehkä ihmiset tunnistivat toisensa Nordmalingissa nimen lisäksi kylän perusteella, ehkä Ilmajoella nimen lisäksi tärkeätä oli sosiaalinen status. Tai ehkä syyt olivat aivan toiset.

Joka tapauksessa kaikki nimikkeet, mitä perukirjojen saamisista ja veloista on ilmoitettu, on otettu ylös.⁴⁵⁰ Kuten sanottu, Nordmalingissa nimikkeen ilmoittaminen on Ilmajokea harvinaisempaa, mutta ei nimikettä Ilmajoellakaan säännöllisesti mainittu. Siltikin talonpojat olivat yhteisön jäsenistä eniten niin luotonantaja- kuin luotonottajasuhteessa perunkirjoitettuihin talonpoikiin, molemmissa pitäjissä. Tämä tarkoittaisi, että talonpojat olivat ryhmänä keskenään paljon tekemisissä ja antoivat toisilleen lainaa. Niin ikään myöhemmän ajan Keski-Suomessa talolliset ovat olleet eniten keskenään luottosuhteissa, Markkasen mukaan vasta pankkilaitoksen muotoutuminen muutti tilanteen.⁴⁵¹ Toinen suuri ryhmä on torpparit, mikä edelleen vahvistaa heidän läheisyyttään talonpoikien ryhmän kanssa.⁴⁵² Toisaalta kaikki luottosuhteet eivät olleet perinteisinä lainoina ajateltuja, vaan monesti esimerkiksi piialle oltiin velkaa siksi, että kyseiseltä vuodelta ei ollut vielä ehditty maksaa palkkaa. Vanhat perintövelat tulivat kyseeseen etenkin kun puhuttiin alaikäisistä lapsista ja muista sukulaisista. Nimikkeiden kirjavuus kertoo siitä, että talonpojat olivat tekemisissä värikkään ihmisjoukon kanssa. Myöhemminkin eläneet, 1800-luvun lopun keski-suomalaiset talonpojat olivat Markkasen mukaan lainanneet kaikkien maaseudun väestöryhmien edustajille, velkaa he olivat kaikille muille, paitsi teollisuuden tehtävissä työskenteleville. Koska 1800-luvun alun Ilmajoella ja Nordmalingissa ei teollisuudesta vielä voida puhua, voi yhteneväisyyksiä nähdä näihin Markkasen, täysin eri kontekstin talonpoikiin.⁴⁵³ Talonpojat eivät missään tapauksessa olleet sulkeutunut maaseudun ryhmä, vaan aktiivinen ja kaikkien kanssa toimiva.

⁴⁵⁰ Liitteet 10 ja 11

⁴⁵¹ Markkanen 1977, 108

⁴⁵² Markkasen tutkimat 1800-luvun lopun keski-suomalaiset torpparit olivat ennen pankkilaitoksen kehittymistä velkaantuneet eniten talollisille. Markkanen 1977, 124.

⁴⁵³ Markkanen 1977, 105-106

4. PÄÄTÄNTÖ

Ilmajoki ja Nordmaling olivat kaksi täysin erilaista pitäjää, vaikka molemmissa rautaruukit levittivät vaikutuksensa koko seudulle, talonpojat kyntivät peltonsa sekä maksoivat vuosittaiset veronsa ja vuokransa kruunulle. Pitäjiä halkovat joet levittivät viljapeltoja rikastuttavaa lietettä keväisten tulvien yhteydessä. Maanviljelyn ja karjankasvatuksen ohella talonpojat valmistivat tervaa, lutrasivat salpietaria sekä keittivät paloviinaa, lahden molemmin puolin. Näitä yhteneväisyyksiä ei paljoakaan voi kieltää, mutta ei kukaan voi unohtaa näiden kahden perifeerisen ja rahvaanomaisen pitäjän eroavaisuusiakaan. Kun Nordmaling pysyi ruotsalaisena, Ilmajoesta tuli osa Venäjän valtakuntaa. Siinä missä kutistuva Nordmaling sijaitsi rannikolla, Ilmajoki oli sisämaan suurpitäjä. Nordmalingissa oli panostettu uudisraivaukseen ja metsien ositukseen, Ilmajoella kuivatettiin Alajoen suota pelloiksi ja perustettiin maamiesseura maanviljelyksen kehittämiseksi. Mutta tämän vertailevan tutkimuksen ydin onkin siinä, että pitäjistä löytyvät verrattavat kohteet, eli talonpojat sekä sopivat alkuperäislähteet. Periaatteessa millään muulla ei olekaan väliä, liian samanlaisia pitäjiä vertaamalla ei kovin hedelmällisiä tuloksia välttämättä edes saisi.

Tutkielman tekeminen ei joka vaiheessa ole ollut ongelmatonta. Vaikka vastaavia perukirjoilla laadittuja varallisuustutkimuksia on aikaisemminkin tehty ja niistä etenkin Markkasen ja Ojalan tutkimukset ovat tässä olleet erityisen tärkeitä ohjenuorina, on tämäkin tutkielma ollut oma tapauksensa omine ainutlaatuisine perukirjoinen, mikä on vaatinut omat ratkaisunsa. Rahayksiköiden tulkinta ei ole aina ollut helppoa, mutta koska loputtomiin ei epäröintiä ole voinut jatkaa, on tulkinta lopulta tehty ja siihen päätetty luottaa. Käytännössä suurin osa rahayksiköistä oli silti yksiselitteisen helposti tulkittavissa, sillä kyse on vain vähemmistöistä, joka voi hieman vääristää tuloksia, mikäli nämä rahayksiköt on tulkittu väärin. Deflatoituja nettovarallisuustuloksia analysoidessa täytyy pitää mielessä pieni varaus, mutta käytännössä sekin on pienentynyt liukuvaa keskiarvoa käytettäessä.

Tutkielmasta on ehkä helposti luettavissa, että Ilmajoen pitäjän tutkiminen on ollut helpompaa kuin Nordmalingin. Mutta pelkästään jo perukirjat ovat paremmin mikrofilmattuja Ilmajoella, josta on lisäksi ollut Nordmalingia enemmän saatavilla aikaisempaa tutkimustietoa. Mutta lähtökohtanakin oli vertailevan tutkielman tekeminen, Ilmajoen talonpoikia ei missään vaiheessa ollut tarkoitus tutkia yksistään. Tutkimusta aloitettaessa oli selvää, että Ilmajoki on toinen vertailtavista pitäjistä ja Nordmaling valittiin vertailukohteeksi siksi, koska sieltä oli käytettävissä perukirjoja ja tutkimuskirjallisuuden

mukaan siellä oli 1800-luvun alussa asunut talonpoikia. Västerbottenin pitäjä vaikutti sopivan agraariselta. Agraarinen pitäjä olikin, mutta mikä tärkeintä, Nordmaling on muuttunut tutkielmaa tehdessä pelkistä ajatelmista konkreettisiksi sanoiksi, pitäjä on saanut kuin saanutkin Suur-Ilmajoen rinnalla omia ääriviivojaan. Alkuperäisenä tarkoituksena oli lähinnä saada vertailemalla uutta tietoa talonpoikien varallisuudesta etenkin Ilmajoella, mutta käytännössä uutta tietoa tuli etenkin Nordmalingista, niin tuntematon se oli aluksi tutkijallekin. Uutta tietoa tuli silti kummankin pitäjän talonpojista, mitä vertailevan otteen käyttäminen vielä korosti. Mikäli olisi tarkasteltu vain toisen pitäjän talonpoikia, olisi tulos epäilemättä jäänyt hieman hengettömämmäksi, kun esimerkiksi Ilmajoen 35 velkapesää ei olisi saanut mitään vertailukohtaa Nordmalingin kuudesta velkapesästä. Melkein neljäkymmentä velkapesää 35 vuoden aikana olisi voinut silloin tuntua ihan normaalilta. Syytinkiläisten perukirjojen puuttuminen Nordmalingista ei olisi kummastuttanut, mikäli ei olisi saatu selville, että Ilmajoella syytinkiläisistäkin perukirjoja laadittiin ja talonpojat olivat heidän kanssaan luottosuhteissa. Toisaalta tässäkin on vertailtu vain kahta pitäjää, lisää tietämystä näidenkin pitäjien talonpoikien varallisuuksista ja luottosuhteista voitaisiin saada useamman vertailukohteen avulla.

Tätä tutkielmaa aloittaessa ei ollut mitään tietoa näiden talonpoikien varallisuuksista tai luottosuhteista, sillä aihetta ei ole tutkittu aikaisemmin edes erikseen. Suur-Ilmajoki laajana ja vauraalla seudulla sijaitsevana sisämaan pitäjänä sai vertailukohteen Pohjanlahden länsirantaan sijoittuneesta Nordmalingista, tutkimusaikana pienenevästä pitäjästä. Länsirannikon talonpojat hyödynsivätkin mertaan ainakin kalastaen, liikkuminenkin lienee ollut jossain määrin helpompaa läheiseen Uumajan kaupunkiin ja siksi voi hieman pohtia, hyötyivätkö he sijainnistaan esimerkiksi kaupanteossa. Koska tällaisia asioita ei tarkemmin tutkimuksessa eritelty, mitään hyötynäkökohtaa ei voida esittää. Tärkeätä sen sijaan on korostaa, että sijainnista rannikolla tai sisämaassa on saattanut olla erilaisia etuja talonpojille.

Silloin, kun vertailtavat kohteet (eli tässä tutkielmassa talonpojat) ovat samalla tavalla muodostetut ja niitä on suurin piirtein yhtä paljon, ja kun niistä on käytettävissä sopivia alkuperäislähteitä, ei muulla ole niin väliä. Kontekstit voivat olla toisistaan paljonkin poikkeavia. Toisaalta olisi mahdollisuus yrittääkään etsiä kahta samanlaista pitäjää 1800-luvun alun Ruotsista ja Suomesta. Aikaisemman tutkimuksen perusteella ei lisäksi voi edes tietää kaikkea, sillä eihän kaikkea ole tutkittukaan. On tärkeätä, että voi osoittaa edes joidenkin eroavaisuuksien olemassaolon. Näin tehdään mahdolliseksi sitä tulosta, että saadaan selville joitain toteutumattomia vaihtoehtoja, mitä Grew alleviivasi.

Vertailua on helpottanut ratkaisevasti pitäjien kuuluminen samaan valtioon, Ruotsiin vuosina 1796—1809. Valtioyhteyden vuoksi pitäjissä oli voimassa samat lait, joita enemmän tai vähemmän noudatettiin. Tämä koski perunkirjoituksiakin, joista jo vuoden 1734 laissa määrättiin. Perukirja tuli laatia jokaiselta ihmiseltä, kolmen kuukauden kuluessa kuolemasta. Mutta todellisuus olikin toinen kuin lainsäätäjät olivat määränneet. Perukirjaa ei ole kirjoitettu jokaisesta ihmisestä, etenkin jos perittävää omaisuutta ei ollut. Talollisilta, joilla perittävää sen sijaan oli, perukirja laadittiin useammin. Olihan tärkeätä, että tilalle saatiin jatkaja, että laillisesti arvioitiin kiinteistön hinta ja että se muun perinnön kanssa jaettiin perillisten kesken. Perukirja onkin oikeudenmukaisen perinnönjaon vuoksi syntynyt asiakirja. Aineiston syntyyn on vaikuttanut köyhäinhoidon järjestelyt Ruotsin valtakunnassa, vuoden 1734 lain jälkeen jokaisesta perunkirjoitetusta omaisuudesta (lain mukaan jokaisen ihmisen jälkeen), tuli maksaa 1/8 prosentti seurakunnan vaivaisten kassaan. Tämä vaivaistenprosentti lyhennettiinkin kuutta Nordmalingin perukirjaa lukuun ottamatta jokaisessa tämän tutkielman perukirjassa. Muitakin pakollisia, perunkirjoituksesta seuraavia maksuja oli, mutta näissä asioissa pitäjän käytännöt poikkesivat hieman. Silloin, kun ilmajokiset maksoivat tunnollisesti pienen osan Vaasan sairaalalle, meni Nordmalingissa rahaa enemmän esimerkiksi leskevaimon huomislahjan ja lasten vihkiosuuksien muodossa. Molemmissa pitäjissä huolehdittiin vaihtelevasti sekä arviomiesten palkkioista, että korvauksesta kihlakunnanoikeuteen.

Vaikka perukirja on alkuperäislähteenä virallista tarkoitusta varten laadittu asiakirja, on sen laatijoilla, arviomiehillä ja kirjurilla, ollut vaikutuksensa lopputulokseen. Perunkirjoituksessa tuli antaa kaikelle omaisuudelle rahallinen arvo ja merkitä kaikki luetteloon, mikä näin oli arviomiesten vastuulla. Heidän täytyi osata rahayksiköiden arvot ja nähdä, minkä arvoisia kiinteistöt ja irtaimisto olivat. Ehkä perunkirjoitetun ihmisen nimikkeen kirjoittaminen sitten oli näistä vastuista pienimpiä, mutta joka tapauksessa arviomiehet antoivat edesmenneelle ihmiselle yleensä jonkin ammattia tai sosiaalista statusta kuvaavan nimikkeen. He tunsivat edesmenneet henkilöt paremmin kuin esimerkiksi henkikirjoittajat, ja siksi arviomiesten kirjoittamat nimikkeet kertovat menneisyyden ihmisten statuksista vivahteikkaammin kuin esimerkiksi kirkon väestökirjanpito. Toisaalta arviomiehet toimivat oman käsityksensä varassa, ja siksi perukirjat ovat keskenään sitäkin värikkäämpiä nimikkeissään. Lisäksi Nordmalingissa tällaisten nimikkeiden käyttäminen ei ollut niin tavallista kuin Ilmajoella oli. Yksistään tähän valituille miespuolisille talollisille oli annettu Ilmajoella 24 ja Nordmalingissa 14 erilaista nimikettä tai niiden yhdistelmiä. Suurin osa näistä nimikkeistä oli

käytössä lahden molemmin puolin, mutta kun Nordmalingissa vain käytettiin ”danneman”-termiä, oli Ilmajoella käytetty ”husbonde” länsirannikon arviomiesten sanavarastossa melkein pä vieras.

Tutkimuksessa tarkastellut talonpoikien perukirjat valittiin kriteerillä, joka vaati talonpoikaisen perintö- tai kruununtilan omistamista. Koska rälsstalonpoikia ei kummassakaan pitäjässä ollut, niitä ei tähän tarkasteluun voitu ottaa. Talonpojan täytyi maksaa omistamastaan tai hallitsemastaan maasta veroa tai vuokraa valtiolle. Nämä talonpojat löytyivät suuresta aineistosta perunkirjoitetuille henkilöille annettuja nimikkeitä tarkastellen, ja etenkin kiinteistön omistusmuotoa silmällä pitäen. Perinnönjaossahan oli ensiarvoisen tärkeätä, että kiinteistö ilmoitettiin oikein. Kiinteistön periminen oli iso asia, se sai tapahtua vain jos perunkirjoitettu henkilö oli kuollut kiinteistön omistajana. Mukaan valittiin lisäksi talollisten isäntien vaimot, sillä heillä oli lain mukaan naimaoikeus kiinteistöön ja joskus he olivat itse perineet aviomiehensä kanssa omistamansa tilan. Tutkimusajankohdan ruotsalaista maaseutua värittää patriarkaalisuus, mikä toisaalta korostaa isännän roolia taloutensa päällikkönä, mutta antaa vakavasti otettavan aseman emännällekkin, jolla niin ikään oli huoli ja vastuu talouden hyvinvoinnista.

Rahayksiköiden suhteen tutkimusajankohta ei ehkä olisi voinut muodostua hankalammaksi. Perukirjoissa käytetyt valuutat vaihtelivat miten sattuu, samakin arviomies saattoi hinnoitella esineet aina eri rahayksiköillä, vaikka kyseistä rahayksikköä ei virallisesti enää olisi pitänyt olla olemassakaan. Toisaalta perukirjaan ei aina muistettu merkitä rahayksikköä selvimmällä tavalla, minkä seuraksena niiden tutkija sai tehdä omat päätelmänsä. Näiden kirjaviiden rahayksiköiden rinnakkain asettaminen onnistui aikaisemman tutkimuksen tuottamien indeksien ansiosta, kun kaikille eri vuosien yksiköille pystyy laskemaan, eli deflatoimaan, vuoden 1913 Suomen markan arvon. Näin kaikkien niiden talonpoikien, joiden talous ei ollut velkapesä, netto-omaisuuden arvon pystyy laskea ja asettamaan rinnakkain niin eri aikoina kuin paikoissakin eläneiden talonpoikien kanssa.

Tutkimuksessa laskettiin deflatoitujen netto-omaisuuden lisäksi vakavaraisuusprosentit, joka kertoo talonpoikien velkaantumisen. Perunkirjoituksesta tuli toki pakollisia maksuja, mutta toimituksessa piti eritellä tarkasti kaikki velat ja vähentää ne brutto-omaisuudesta. Molempien pitäjien talonpojat muuttuivat tutkimusajankohdan aikana yhä velkaantuneemmiksi, pysyen keskimääräisesti silti yli 50-prosenttisesti omillaan. Ilmajoella oli tosin paljon velkapesiä, 35 kappaletta, mutta tässä niille ei löytynyt mitään yhteistä selittäjää. Päinvastoin, niin nämä Ilmajoen velkapesät kuin kummankin pitäjän

talonpoikaistaloudet yleensä, näyttävät olleen keskimäärin kaikki aktiivista ryhmää. Varallisuuskehityksessä pitäjiä talonpojat kulkivat melkein koko ajan eri reittejä. Jos ilmajokisten voidaan sanoa vaurastuneen tutkimusajankohdan aikana kaikista ajoittaisista köyhtymisistä huolimatta, muuttui nordmalingilaisten tilanne 1820-luvun ja tutkimusajankohdan käydessä loppuaan. Tuolloin sattui olemaan katovuosiakin, joiden on oletettu olevan suuren uumajalaisen kauppahuoneen konkurssinkin syynä, mutta koska perukirja kuvaa koko elämän aikana koottua varallisuutta, on katovuosien täytynyt olla joko hirvittävän kovat tai sitten köyhtymisen syynä on ollut jotakin muutakin. Tutkimusajankohdan aikana talonpoikien keskivarallisuus nousi, mutta samaan aikaan talonpojat velkaantuivatkin enemmän.

Perukirjojen perusteella ei voi tehdä suoria johtopäätöksiä varallisuuskehityksestä. Tulokset kertovat silti enemmän kuin ei mitään, sillä tietenkin talollisten omaisuus karttui sitä mukaa kun heillä oli edellytykset sitä kerryttää ja sitä pidempiä perukirjoja omaisuuksista laadittiin. Sitä mukaa, kun velkaa tarvittiin ja sitä saatiin, sitä mukaa omaisuus muuttui velkaisemmaksi. Perukirjoja varallisuuslähteenä ei voi aliarvioida eikä väheksyä, mutta niiden alkuperäinen tehtävä on ehdottomasti otettava huomioon tuloksia analysoidessa.

Tutkimusajankohdan alkupuolella nordmalingilaiset talonpojat sekä velkaantuivat että köyhtyivät aluksi samanaikaisesti, mutta heti 1800-luvun alussa he rikastuivat niin, että vuoteen 1813 jatkunut vakavaraisuuden heikentyminen voi tarkoittaa samanaikaisen, vuoteen 1814 asti kestäneen pienoisen rikastumisen kanssa velkaantumista. Sillä mikäli omaisuuden koko sekä velallisen omaisuuden osuus koko omaisuudesta kasvavat, on velkamäärän täytynyt tällöin kasvaa alkuperäisestä tilanteesta. Nordmalingilaiset talonpojat velkaantuivat 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, vaikka rikastuivatkin samaan aikaan. Velkaantuminen ei näin tarkoittanut ainakaan automaattista köyhtymistä, eikä rikastuminen toisaalta tarkoittanut välttämättä velkojen vähenemistä. Seuraavan kymmenen vuoden ajan, noin vuosina 1814—1822 talonpojat rikastuivat, eikä heidän velkataakkansa osuus koko omaisuudesta enää kasvanut. Eli 1810—1820-lukujen vaihteessa velkamäärä pysyi suhteellisesti saman suuruisena. Vuodesta 1822 alkanut köyhtyminen johti vuonna 1825 alkaneeseen vakavaraisuuden heikentymiseen, talonpoikien velkojen osuus koko omaisuudesta alkoi kasvaa.

Ruotsin vallan viimeisinä vuosina ilmajokelaisten talonpoikien velallisen omaisuuden osuus kasvoi hieman koko omaisuudesta, mutta samaan aikaan talonpojat rikastuivat (vuosina 1796—1802) ja jälleen köyhtyivät (vuosina 1802—1808). Eli tämän tutkielman

ensimmäisenä kuutena vuotena talonpojat muuttuivat velkaisemmiksi, mutta samaan aikaan rikastuivatkin. Neljänä Ruotsin vallan viimeisenä vuotena ilmajokisten talonpoikien velkataso pysyi samana, sillä näinä vuosina he vuorostaan köyhtyivät. Kun talonpojan vakavaraisuus heikentyy ja kun talonpoika samanaikaisesti köyhtyy, velat joko pysyivät tällöin samana tai suurentuivat entisestään. Mutta vuosina 1802—1808 vakavaraisuuden heikentyminen oli vain heikkoa, minkä vuoksi velkojen suuruus ei ole voinut paljoa kasvaa.

Venäjän vallan ensimmäisinä vuosina ilmajokelaiset talonpojat ovat rikastuneet voimakkaasti aina vuoteen 1818 asti. Ajanjaksolla 1810—1814 heidän velkamääränsä pieneni, mutta siitä lähtien aina vuoteen 1820 asti velan osuus koko omaisuudesta kasvoi. Koska he samaan aikaan rikastuivat tasaiseen tahtiin, vuosina 1810—1814 talonpoikien veloissa ei tapahtunut muutosta, tai velkoja maksettiin takaisin aikaisempaa nopeampaa ja enemmän.

Vuosina 1818—1825 ilmajokelaiset talonpojat eivät rikastuneet sen suuremmin, sillä kyse oli ennemminkin hienoisesta köyhtymisestä, ennen vuodesta 1825 alkanutta rajua rikastumisen vaihetta. Tähän aikaan velan osuus talonpoikien koko omaisuudesta pieneni vuosien 1820—1824 aikana, kunnes se lopun aikaa pysyi melkein samana. Eli 1820-luvun ensimmäisinä vuosina velkoja on todennäköisesti maksettu takaisin tai niitä ei ole saatu paljoa, köyhtyiväthän talonpojat samaan aikaan. Lopulta 1820-luvun viimeisinä vuosina velan osuus koko omaisuuden määrästä pysyi samana ja talonpojat rikastuivat vauhdilla. Velan määrä on pysynyt suurin piirtein vakiona, eli rikastumisen yhteydessä velkaakin on saatu suhteessa koko ajan yhtä paljon.

Talonpojat olivat molemmissa pitäjissä aktiivisia velan ottajia, olivathan nämä ottaneet keskimäärin viisi lainaa kummallakin puolen Pohjanlahtea. Todellisuudessa lainat olivat jakautuneet toisin, sillä osa talonpojista oli täysin velattomia. Kun osa leskistä selvisi perunkirjoituksissa vain perunkirjoitusmaksujen suorittamisella ja perinnönjaolla, oli osalla ainakin periaatteessa edessään jonkinlaiset velkaneuvottelut. Suuri osa talonpojista kuului tässä tutkielmassa muodostettuun 90-99 –prosenttisesti vakavaraisten ryhmään, eli suurella osalla talonpojista velalla hankittu omaisuus muodosti vain pienen osan koko omaisuudesta. Näiden pitäjien talonpojat eivät silti missään tapauksessa olleet täysin omavaraisia, sillä lainaa tarvittiin, ja kun oltiin luottokelpoisia, lainaa saatiin ja otettiin. Lainan antaja saattoi itsekkin olla velkaantunut. Tämän mukaan tämä hienoinen velkaantuminen, vakavaraisuuden heikkeneminen, ei ainakaan Ilmajoella estänyt talonpoikien vaurastumista pitkällä tähtäimellä. Nordmalingissakin vaurastumiskehitys oli ollut monena vuonna rajua ennen

1820-luvun romahdusta, eli tällöinkin hienoinen velkaantuminen ja kova vaurastuminen ovat ajoittain kulkeneet käsi kädessä.

Talonpojat ottivat lainaa määrällisesti useammin kuin antoivat, molemmissa pitäjissä. Mutta Nordmalingissa talonpojat antoivat hieman enemmän lainoja kuin Ilmajoella. Ilmajoella 63% talonpojista oli antanut enintään viisi lainaa. Nordmalingissa noin puolet oli antanut enintään viisi lainaa. Näin yksittäinen nordmalingilainen talonpoika saattoi antaa useammin lainaa kuin ilmajokelainen talonpoika, koska Nordmalingissa talonpojat olivat yhteensäkin antaneet enemmän lainaa kuin Ilmajoella. Talonpojilla runsaasti lainoja kauppiaiden kanssa, ja Nordmalingissa talonpojille runsaasti lainannut kauppahuone Åberg & Grahn oli itsekin velkaantunut talonpojille. Epäilemättä kauppahuoneella oli paremmat edellytykset lainata talonpojille kuin tavallisella rahvaalla. Åberg & Grahnin kauppahuoneeseen verrattavaa ilmiötä ei ollut Ilmajoella lainkaan, mutta sen sijaan kummankin pitäjän rautaruukki oli merkittävä talonpojille lainaava taho. Useimmiten talonpojat silti olivat keskenään luottosuhteissa, niin lainaa antaneina kuin saaneinakin, mikäli on kyse vain yksityishenkilöistä. Mutta määrällisestihän kauppahuoneet ja ruukit sekä muutamat yksityishenkilöt olivat lainanneet talonpojille tavallista rahvasta enemmän. Koska mitä harvemmin joku oli lainannut talonpojille, sitä todennäköisemmin hän oli talonpoika, torppari tai muu rahvaan edustaja.

Nordmalingissa oli hieman enemmän sellaisia yhteisön jäseniä joille talonpojat lainasivat kuin Ilmajoella. Nordmalingissa yhteisön jäsenet lisäksi saivat enemmän velkaa talonpojilta kuin Ilmajoella. Useampi yhteisön henkilö lainasi talonpojille kuin otti talonpojilta velkaa. Tulos voi olla seurausta siitä, että yhteisössä lainattiin muiltakin kuin vain talonpojilta. Eiväthän talonpojatkaan saaneet velkaa vain toisiltaan. Todennäköisesti nämä muutkin lainanantajat lainasivat muillekin kuin talonpojille. Kaikesta huolimatta talonpojat olivat merkittävä lainanantaja yhteisössään. Mikäli yhteisön jäsen oli ottanut talonpojilta velkaa, oli hän ottanut sen yleensä vain kerran. Samaan tapaan yhteisön jäsen oli todennäköisimmin antanut talonpojille lainaa vain kerran. Eli yhteisön jäsenen ja talonpojan luottosuhde oli yleensä ainutkertainen, etenkin rahvas ei ollut luottosuhteessa kuin yhden talonpojan kanssa yhden luottosuhteen kautta. Åberg & Grahnin kauppahuonetta lukuun ottamatta yhteisöissä oli hieman enemmän niitä jotka lainasivat talonpojilta useammin kuin niitä, jotka lainasivat talonpojille. Ero on tosin pieni ja merkityksetön. Talonpojat kääntyivät lainan tarpeessa pienemmän joukon puoleen kuin toisinpäin. Hieman suurempi joukko oli talonpoikien luona

lainaa pyytämässä kuin toisinpäin. Talonpojat olivat tekemisissä värikkään ihmisjoukon kanssa.

Korkea vakavaraisuus ei kummassakaan pitäjässä tarkoittanut automaattisesti korkeata varallisuutta. Tutkielman tulosten mukaan talolliset olivat eri tavoin velkaantuneet, eivätkä varallisuusmuutoksetkaan tapahtuneet samanaikaisesti ja samoihin suuntiin. Se, voiko erot selittää pelkästään sijainnin perusteella, on toinen asia. Nordmalingilaisten talonpoikien luottosuhteissa korostuu kauppahuone Åberg & Grahnin rooli, ja sillä on näin välttämättä ollut oma roolinsa talonpoikien varallisuudenkin muodostumisessa. Kauppahuone sijaitsi Uumajassa, suhteellisen lähellä Nordmalingia ja talonpojat pääsivät sinne meriteitsekin. Ilmajoen talonpojilla ei vastaavaa yhteistyötä näiden perukirjojen mukaan ollut, joten jonkinlainen selittävä tekijä kauppahuoneesta ilman muuta muodostuu. Perukirja on varallisuuslähteenä silti sen tyyppinen, että liian suoria johtopäätöksiä sen tuloksista ei kannata vetää ainakaan, kun kyseessä on vain yksi maaseudun tiukasti rajattu ryhmä ja 35 vuoden pituinen ajanjakso. Vuosittaiset keskiarvot kertovat suurista vaihteluista, rikkaita ja köyhiä talonpoikia menehtyi sikin sokin.

Vertailu ei ainoastaan antanut varsinaisia tutkimuksen tuloksia, vaan sillä oli ratkaiseva osansa uusien kysymysten herättelijänä. Perustavanlaatuisin ongelma pitäjää verratessa oli perukirjojen poikkeavat informaatiot. Samaan aikaan, kun Ilmajoella annettiin melkein jokaiselle perukirjassa jostain syystä nimetyille henkilölle erityinen sosiaalista tai ammatillista statusta kuvaava nimike, Nordmalingissa tätä tehtiin vain harvemmin. Länsirannikkolakin näitä nimikkeitä silti annettiin tarpeeksi usein, niin että tässäkin on pystytty vertailua tekemään, pitäen mielessä silti, että joku tai jotkut asiat saattoivat Nordmalingissa vain jäädä kirjoittamatta. Joka tapauksessa syytinkiläisiä ei Nordmalingin perukirjoissa mainittu missään vaiheessa, kun Ilmajoella heistä sekä tehtiin perukirjoja, he saattoivat toimia arviomiehinä ja he joskus olivat talonpoikien kanssa luottosuhteessakin. Syytinkiläiset olivat olennainen osa 1800-luvun alun Suur-Ilmajoen väestöä, mutta Nordmalingissa heidän roolinsa oli heikko, tai olematon mikäli tämä perukirjaotos kertoo kaiken.

Tulokset antavat lukuisia eri vaihtoehtoja jatkotutkimuksiin. Tutkimusaikaa voisi pidentää niin, että etenkin Nordmalingin varallisuuskehitys 1830-luvun aikana saataisiin selville, eli tutkittaisiin, oliko äkillinen köyhtyminen vain väliaikaista, vai pysyvä ilmiö. Talonpoikien kokonaisvarallisuus oli molemmissa pitäjässä jakautunut epätasaisesti, mutta kummassakin eri tavalla. Koska ei ole aivan sama, miten varallisuus on jakautunut väestön keskuudessa, voisi tätäkin puolta laajentaa käyttämällä Ginin kerrointa ja vertaamalla jälleen saatuja

jakaantumistuloksia. Tarkastelun kohdistaminen erityisesti väestöön voisi olla niin ikään herkullista, perukirja-aineistoa laajentamalla voisi verrata näiden kahden perifeerisen pitäjän ihmisiä tarkemmin, saada parempi kuva siitä, ketä näissä pitäjissä oikein asui. Tässä vaiheessahan tutkimus kohdistui talonpoikiin kokonaisuudessaan, sekä niihin ihmisiin, jotka olivat luottosuhteessa talollisten kanssa. Mikäli koko väestöä tarkasteltaisiin ja saataisiin kokonaiskuva, pystyisi yhteisön luottosuhteistakin talonpoikien kanssa sanoa enemmän, kertoa, ketkä oikeastaan talollisten kanssa toimivat näissä asioissa. Luonnollisesti varallisuus- ja luottosuhteiden tutkimusta voisi laajentaa näiden pitäjien koko väestöön, tai vielä useamman pitäjän talonpoikiin.

Näin on saatu aikaan kudelma, heikosti raapaistu menneisyyden pintaa josta suurin osa edelleen on piilossa. Jokaisen talonpojan omaisuudesta ei laadittu perukirjaa. Tämän tutkimuksen talonpojan käsite on ahdas, sillä vaikka ihminen olisi tehnyt elämäntyönsä talonpoikana, tilansa omistaen on hän saattanut siirtyä syytingille viettämään vanhuuden päiviä. Syytinkiläisinä, vanhoina tai entisinä talonpoikina menehtyneitä ihmisiä ei tämä tutkielma tarkastele. Talollisen tyttäret ja pojat, vävyt ja miniät perukirjoineen on jätetty sivuun. Vertaileva menetelmä on vaatinut veronsa tarkasteltavan ryhmän koosta, ankaralla kädellä karsinut tarkasteltavien perukirjojen määrää. Perukirja on sisällöltään rikas asiakirja, mutta sen ääni on usein jouduttu tässäkin hiljentämään, se ei ole saanut kertoa tarinoitaan talollisten elämästä heidän maallisen tavaromaaisuutensa kautta. Mutta tavaroiden saamat summat on katsottu, arviomiesten näkemyksiin luotettu ja talonpoikien varallisuutta näin tarkasteltu. Ja onpa näkökulmaa siitä vielä laajennettu luottosuhteisiin ja koko yhteisöön. Tämä tutkielma kertoo näin ainakin pienen osan siitä todellisuudesta, missä talonpojat elivät 1800-luvun alun Ilmajoella ja Nordmalingissa.

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

1. Arkistolähteet

Jyväskylän Maakunta-arkisto (JyMA)

Ilmajoen perukirjat, 1796—1830. Mikrofilmirullat ES3542, ES3543, UK1478, UK1479, UK1480.

Nordmalingin perukirjat, 1796—1830. Mikrofilmikortit SVAR FII:1, 1752-1799 D53155; SVAR, FII: 2, 1800-1810 D53156; SVAR, FII:3, 1811-1820, D53157; SVAR, FII:4, 1821-1830, D53158; SVAR, FII:8 1786—1818, D56735.

Nordmalingin perukirjaluettelot (bou-reg): 1752—1859, D62365 ja D62366.

2. Virallisjulkaisut

Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki. Uudestaan tarkastettu suomennos 1896. Helsinki: SKS.

3. Aikalaiskirjallisuus

Sal. Hanelles (1801), Yritys Ilmajoen pitäjän kertomukseen. Esitetty Kunink. Suomen Talous-Seuralle. Ilmajoen maamiesseuran julkaisu 1903.

4. Sanakirjat

Ahlman-Forsman (1885), Ruotsalais-Suomalainen sanakirja. Kolmas, lisätty ja uudistettu laitos. Helsinki: SKS.

SAOB, Svenska Akademiens ordbok. Internet-osoite: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>

5. Internet-lähteet:

Ilmajoen emäseurakunnan ja sen kappeleiden kirkonkirjat: Historiakirjat, Suomen Sukututkimusseura. <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>

Nordmalingin väestötilastot: www.svar.ra.se, Nordmalings kyrkoarkiv, Befolkningsstatistiska tabeller, SE/HLA/1010141/GI/1 (1749—1843).

6. Kartat:

Suur-Ilmajoen kartta: Suomen yleiskartta 1860, Jyväskylän yliopiston kirjaston kokoelmat.

Nordmalingin kartta: Lundkvist, Tyko (1990), Öreälvens byar en bebyggelsehistorisk skildring av bygderna efter Öreälven från havet till lappmarksgränsen. Utredningen berör socknarna Nordmaling och Bjurholm. Härnösand: Ångermannia.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Ahlberger, Christer (2004), ”Böndernas tid 1720—1866”. Teoksessa: Ahlberger, Christer & Lars Kvarnström (toim), Det svenska samhället 1720—2000. Böndernas och arbetarnas tid. Lund: Studentlitteratur, 17-200.

Alanen, Aulis J. (1948), Etelä-Pohjanmaan historia IV:1. Isostavihasta Suomen sotaan 1700—1809. Etelä-Pihjanmaan historiatoimikunta.

- Alanen, Aulis J. (1949), *Etelä-Pohjanmaan historia IV:2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721—1809*. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Alanen, Aulis J. (1952), ”Pietari Västi 1751—1826”. Teoksessa: Aaltonen, Esko & Martti Haavio & Eino Jutikkala & Aulis Oja (toim.), *Suomen taonpoikia Lallista Kyösti Kallioon*. Helsinki: WSOY, 186-196.
- Alanen, Aulis J. (1953), *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Tiennäyttäjänä maakunnalle maamiesseura-aikana*.
- Alanen, Aulis J. (1970), *Seinäjoen historia I. Vuoteen 1931 eli kunnan jakautumiseen kauppalaksi ja maalaiskunnaksi*. Seinäjoki.
- Alapuro, Risto (2004), ”Historiallisia vertailuja”. Teoksessa: Alapuro, Risto & Ilkka Arminen (toim.), *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Helsinki: WSOY, 53-66.
- Allardt, Erik (1980), *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- Annala, Vilho (1928), *Suomen varhaiskapitalistinen teollisuus Ruotsin vallan aikana*. Helsinki.
- Anttila, Veikko (1974), *Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella*. Kirjayhtymä: Helsinki.
- Aunola, Toini (1967), *Pohjois-Pohjanmaan kauppiaiden ja talonpoikien väliset kauppa- ja luottosuhteet 1765-1809*. Helsinki: SHS.
- Behre, Göran (2003), ”Frihetstiden och gustavianska tiden”. Teoksessa: Behre, Göran & Lars-Olof Larsson & Eva Österberg (toim), *Sveriges historia 1521—1809. Stormaktsdröm och småstatsrealitet*. Tukholma: Liber, 195-285.
- Black, Jeremy (2000), *Studying history* (2nd ed.). Palgrave Publishers: New York. (University of Jyväskylä, ebrary)
- Bladh, Gabriel & Christer Kuvaja (2006) (toim.), *Kahden puolen Pohjanlahtea 1. Ihmisiä, yhteisöjä ja aatteita Ruotsissa ja Suomessa 1500-luvulta 1900-luvulle*. Historiallinen arkisto 123:1. SKS: Helsinki.
- Borgegård, Lars-Erik (1973), *Tjärhantering i Västerbottens län under 1800-talets senare hälft. En studie av production och transporter, med särskild hänsyn till Ume- och Vindelälvens dalgångar*. Kungl. Skytteans Samfundets handlingar. Uumaja.
- Durkheim, Émile (1977) (1895), *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.
- Eilola, Jari (2002), ”Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin” – patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa: Einonen, Piia & Petri Karonen, *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450—1860)*. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS, 100-127.
- Fiebranz, Rosemarie (2002), *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750—1850*. *Studia Historica Upsaliensia* 203. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitetet.
- Gadd, Carl-Johan (1983), *Järn och potatis. Jordbruk, teknik och social omvandling I Skaraborgs län 1750—1830*. Göteborg: Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- Gadd, Carl-Johan (2000), *Det svenska jordbrukets historia. Den agrara revolutionen 1700—1870*. Natur och Kultur/LTs förlag.

- Grew, Raymond (2006), ”The Case for Comparing Histories”. Teoksessa: Yengoyan, Aram A. (toim), *Modes of Comparison. Theory & Practice*. The University of Michigan Press, 98-117.
- Haatanen, Pekka (1968), *Suomen maalaisköyhälistö. Tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Helsinki: WSOY.
- Haaparanta, Leila & Ilkka Niiniluoto (1998), *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsinki: Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja.
- Harnesk, Börje (1990), *Legofolk. Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige*. Umeå Studies in the Humanities 96. Uumaja, Acta Universitatis Umensis.
- Henningsen, Peter (2006), ”Bondebegreppet i det tidigmoderna Danmark. Definitioner, begrepp, diskurser”. *Historisk tidskrift*, vol.126, no. 4, 681-701.
- Holmberg, Håkon (1956), *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit*. Helsinki: Suomen kihlakunnan tuomarien yhdistys.
- Hyttinen, Esko (1999), *Rauta ja teräs. Osa 2. Ruukkien historiikkeja noin vuosina 1600...1920. Rakennetekniikan laboratorio, julkaisu 55*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Hårstedt, Martin (2007), *Suomen sota 1808—1809*. Helsinki: WSOY.
- Inger, Göran (1997), *Svensk rättshistoria*. Malmö: Liber Ekonomi.
- Isacson, Maths (1979), *Ekonomisk tillväxt och social differentiering 1680—1860. Bondeklassen i By socken, Kopparbergs län*. Uppsala Studies in Economic History, 18. Uppsala: Uppsalan yliopisto.
- Jonsson, Ulf (1980), *Jordmagnater, landbönder och torpare i sydöstra Södermanland 1800—1880*. Acta universitatis Stockholmiensis. Tukholma.
- Junila, Marianne & Charles Westin (2007) (toim), *Kahden puolen Pohjanlahtea II. Enemmistöjen ja vähemmistöjen kesken*. Historiallinen arkisto 123:2. Helsinki, SKS.
- Jussila, Osmo (2004), *Suomen suuriruhtinaskunta 1809—1917*. Helsinki, WSOY.
- Jutikkala, Eino (1949), ”Varallisuussuhteet Suomessa Ruotsinajan päättyessä”. *Historiallinen Aikakauskirja*, vol. 47, no. 3, 170-206.
- Jutikkala, Eino (1958), *Suomen talonpojan historia. Toinen, uudistettu ja lisätty laitos*. Helsinki: SKS.
- Jutikkala, Eino (1983), *Talonpoika – aatelismies – kruunu. Maapolitiikkaa ja maanomistusoloja Pohjoismaissa 1550—1750*. Tietolipas 92. SHS, SKS.
- Jutikkala, Eino (2003a), ”Maatalouspolitiikka”. Teoksessa: Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim), *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*. Helsinki: SKS, 333-348.
- Jutikkala, Eino (2003b), ”Tilalliset ja tilattomat”. Teoksessa: Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim), *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, Helsinki: SKS, 447-460.
- Jäntti, Markus (2006), ”Income Distribution in the 20th Century”. Teoksessa: Ojala, Jari & Jari Eloranta & Jukka Jalava (toim.), *The Road to Prosperity. An Economic History of Finland*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1076. Helsinki, SKS: 245-261.
- Jörberg, Lennart (1972), *A History of Prices in Sweden 1732—1914. Volume 1. Sources, Methods, Tables*. Lund: CWK Gleerup.

- Karonen, Petri (1999), Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521—1809. Helsinki: WSOY.
- Karonen, Petri (2002), ”Johdanto: moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat.” Teoksessa: Einonen, Piia & Petri Karonen (toim.), Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450—1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS, 10-26.
- Karonen, Petri (2003), ”Tiedon hankinta ja käyttö 1700-luvun Ruotsin valtiopäivillä”. Teoksessa: Ahonen, Kalevi & Petri Karonen & Ilkka Nummela & Jari Ojala & Kustaa H.J. Vilkuna (toim.), Toivon historia. Toivo Nygårdille omistettu juhlakirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos, 293-301.
- Katajala, Kimmo (2006), ”Okänd bonde. Den mångskiftande bondebilden från senmedeltid till modern tid”. Historisk tidskrift, vol.126, no. 4, 791-801.
- Koskinen, Seppo & Tuija Martelin & Irma-Leena Notkola & Veijo Notkola & Kari Pitkänen (1994) (toim.), Suomen väestö. Hämeenlinna: Gaudeamus
- Laine, Eevert (1939), Salpietarinvalmistus ja ruutitehdaspuuhat 1810—1820 –luvulla. Eripainos Historiallisesta arkistosta XLVI. Helsinki: SKS, 295-369.
- Laine, Eevert (1948), Suomen vuoritoimi 1809—1884 II Ruukit. Historiallisia tutkimuksia 31:2. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Lange, Ulrich (1998), ”Den agrara bebyggelsen”. Teoksessa: Larsson, Bengt M P & Mats Morell & Janken Myrdal (toim), Agrarhistoria. LTs förlag: Stockholm, 169-182.
- Laurinmäki, Heikki (1945), ”Östermyra – Törnävä”. Teoksessa: Kytösavut 1. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu. Vaasa, 66-84.
- Liakka, Niilo (1934), ”Ilmajoen pitäjä”. Teoksessa: Liakka, Niilo & Jaakko Sarvela (kaksioisteos 1986), Ilmajoen pitäjä. Täydennyksiä Niilo Liakan teokseen Ilmajoen pitäjä. Ilmajoen kunta.
- Liliequist, Jonas (2002), ”Käänteinen vaimokuri. Diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun”. Teoksessa: Einonen, Piia & Petri Karonen, Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450—1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS, 73-99.
- Lundkvist, Tyko (1962a), ”En bygd ur havet”. Teoksessa: Lundkvist, Tyko (toim), Hembygdsboken. Nordmalings och Bjurholms socknars historia. Umeå: Förlagsbolaget Botnia, 11-22.
- Lundkvist, Tyko (1962b), ”Nybyggarnas och folkökningens århundrade”. Teoksessa: Lundkvist, Tyko (toim), Hembygdsboken. Nordmalings och Bjurholms socknars historia. Umeå: Förlagsbolaget Botnia, 187-310.
- Lundkvist, Tyko (1962c), ”På tröskeln till en ny tid”. Teoksessa: Lundkvist, Tyko (toim), Hembygdsboken. Nordmalings och Bjurholms socknars historia. Umeå: Förlagsbolaget Botnia, 311-416.
- Lundkvist, Tyko (1962d), ”Socken och kommun”. Teoksessa: Lundkvist, Tyko (toim), Hembygdsboken. Nordmalings och Bjurholms socknars historia. Umeå: Förlagsbolaget Botnia, 417-462.
- Luukko, F.A. (1934), ”Tervanpolton tekniikasta 1700-luvulla”. Kotiseutu. Suomen kotiseutututkimuksen äänenkannattaja, no. 1, 34-45.

- Manninen, Ohto (1984), ”Suomen hallintopitäjät vuoteen 1809”. Suku ja tieto 2. Sukututkimuspäivien esitelmää 1981—1982. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja 38, 67-128.
- Markkanen, Erkki (1977), Maaseutuväestön varallisuusolot ja luottosuhteet Sisä-Suomessa elinkeinoelämän murroskaudella v. 1850—1914. *Studia historica Jyväskylän yliopiston* 14. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Markkanen, Erkki (1988), Perukirja tutkimuslähteenä. *Studia historica Jyväskylän yliopiston* 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Meinander, Henrik (2006), Suomen historia: linjat, rakenteet, käännekohtat. Helsinki: WSOY.
- Melin, Harri (2005), ”Vertailevan tutkimuksen monet lähtökohdat”. Teoksessa: Räsänen, Pekka & Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.), Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus: Jyväskylä, 53-65.
- Myrdall, Janken & Johan Söderberg (1991), Kontinuitetens dynamik. Agrar ekonomi i 1500-talets Sverige. Tukholma: Stockholm Studies in Economic History 15.
- Mäntylä, Ilkka (1995), Suomalaisen juoppouden kasvu. Kustavilaisen kauden alkoholipolitiikka. Historiallisia tutkimuksia 192. Helsinki, SHS.
- Mäntylä, Ilkka (2003), ”Suurvaltakausi”. Teoksessa: Zetterberg, Seppo (toim.), Suomen historian pikkujättiläinen, Helsinki: WSOY, 195-278.
- Nummela, Ilkka (1990), Savolaisten varallisuuserot historian valossa – vuoden 1571 hopeaveroluettelosta tämän vuosisadan alkuun. Snellman-instituutin B-sarja 17. Kuopio.
- Nummela, Ilkka (1995), ”Keski-Suomen varallisuuskuva autonomian ajan lopulla.” Teoksessa: Pitkänen, Timo & Heikki Roiko-Jokela (toim.), Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto, 78-112.
- Nummela, Ilkka & Erkki K. Laitinen (1985), Kuopiolaisten varallisuuserot vuosina 1875—1915. Snellman-instituutin B-sarja 6. Kuopio.
- Nyström, Maurits (1992), ”Lulebygden 1550—1750”. Teoksessa: Lundholm, Kjell & Maurits Nyström (toim.), Luleå kommuns historia I. Från Istid till 1750. Luulaja: Norrbottens museum, 151-294.
- Ojala, Jari (1999), Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700—1800-luvulla. *Bibliotheca historica* 40. Helsinki: SKS.
- Paulaharju, Samuli (1943), Rintakylä ja larvamaita. Kurikan Wanhaa Elämää. Helsinki, WSOY.
- Peltonen, Matti (1992), Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa. Helsinki: SHS.
- Peterson, Gunilla (2006), ”Från bondeland till industriland och tjänstesamhälle”. Teoksessa: Hedenborg, Susanna & Mats Morell (toim.), Sverige – en social och ekonomisk historia. Studentlitteratur, 65-115.
- Piilahti, Kari-Matti (2007), Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630—1750. *Bibliotheca Historica* 106. Helsinki: SKS.

- Pitkänen, Kari (1994), ”Suomen väestön historialliset kehityslinjat”. Teoksessa: Koskinen, Seppo & Tuija Martelin & Irma-Leena Notkola & Veijo Notkola & Kari Pitkänen (toim.), Suomen väestö. Hämeenlinna: Gaudeamus, 19-63.
- Ranta, Raimo (1978), Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721—1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä. Historiallisia tutkimuksia 108. Helsinki, SHS.
- Rasila, Viljo (2003), ”Torpparijärjestelmä”. Teoksessa: Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim), Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle, Helsinki: SKS, 365-384.
- Renvall, Pentti (1983), Nykyajan historiantutkimus. Porvoo: WSOY.
- Rossi, Päivi (1995), ”Keski-Suomen tuomiokunnat ja niiden arkistot Jyväskylän maakunta-arkistossa”. Teoksessa: Pitkänen, Timo & Heikki Roiko-Jokela (toim.), Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto, 14-34.
- Saarenheimo, Juhani (2003), ”Isojako”. Teoksessa: Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim), Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle, 349-364.
- Sjöberg, Maria (2006), ”Agrara förhållanden 1500—1850”. Teoksessa: Hedenborg, Susanna & Mats Morell (toim.), Sverige – en social och ekonomisk historia. Studentlitteratur, 173-195.
- Sporrong, Ulf (1998), ”Odlingslandskapet före 1750”. Teoksessa: Larsson, Bengt M P & Mats Morell & Janken Myrdal (toim), Agrarhistoria. LTs förlag: Stockholm, 25-43.
- Steckzén, Birger (1981), Umeå stads historia 1588—1888. Umeå.
- Toivanen, Jenni (2002), ”Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus – patriarkalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa”. Teoksessa: Einonen, Piia & Petri Karonen, Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450—1860). Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS, 128-147.
- Viikki, Raimo (1994), ”Kirkolliset asiakirjat”. Teoksessa: Orrman, Eljas & Elisa Pispala (toim.), Suomen historian asiakirjalähteet. Helsinki: Kansallisarkisto ja WSOY, 169-195.
- Vilkuna, Kustaa H.J. (2005), Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Historiallisia tutkimuksia 229. SKS: Helsinki.
- Villstrand, Nils-Erik (2002), Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia. Skrifter utgifna av Svensk-Österbottniska samfundet nr 65, Vaasa.
- Virrankoski, Pentti (1988), ”Potaska suomalaisen talonpojan teollisuuden tuotteena”. Teoksessa: Kiviniemi, Lauri (toim.), Scripta historica XI. Oulun historiaseuran julkaisuja: Oulu, 63-94.
- Virrankoski, Pentti (2004), ”Salomon Hannelius”. Suomen Kansallisbiografia 4. SKS: Helsinki, www.kansallisbiografia.fi URN:NBN:fi-fe20051410. Viitattu 17.3.2007.
- Vuorela, Toivo (1958), ”Suur-Ilmajoen elämästä perukirjojen valossa Ruotsin vallan lopulla”. Teoksessa: Vuorela, Toivo (toim.), Jalasjärven kirja. Kyrönmaa X. Etelä-Pohjalaisen Osakunnan kotiseutujulkaisuja: Helsinki, 209-280.

Waris, Elina (2003), ”Suurperhe – työorganisaatio ja perheiden liitto”. Teoksessa: Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim), Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle, Helsinki: SKS, 493-503.

Wilmi, Jorma (2003), ”Palkolliset ja tilaton väestö”. Teoksessa: Rasila, Viljo & Eino Jutikkala & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim), Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle, Helsinki: SKS, 223-238.

Zetterberg, Seppo & Panu Pulma (2003), ”Autonominen suuriruhtinaskunta”. Teoksessa: Zetterberg, Seppo (toim), Suomen historian pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY, 358-461.

Muu kirjallisuus:

Jacobson, G. & Strandberg C. med flera (toim) (1992), Olofsfors bruk 1762—1894. Nordmalings kommun.

Könnin suku 1988. Vaasa: Könnin Suvun Oltermannitoimikunta.

Täyttä Wärkkiä. Sananparsia ja kaskuja Ilmajoelta (1977). Ilmajoki Seuran toimituskunta.

Liite 1 Samuel Henrikinpoika Panttilan perukirja

Vuonna 1825. sinä 21. päivänä Marraskuus, pyydön päällen sisällen tuli alakiriotettu ynnä perindötaloon isändän Isaac Jouppilan ia Herman Äijälän kans Panttilan Taloon Jouppilankyläs, ylöskiriottamaa ia wärderaamahan Sen nyt sinä 16. päivänä täsäkuusa kuoleman kautta edesmenneen Taloon isännän täsä taloos Samuel Henrikin pojjan jälkeen jäänyttä omaisutta, jonga jälkeen jäi perillisiä; Leskivaimo Maria Matintytär ia lapsia viisi poika nimittäin, Jacob, Matts, Samuel, Henric ia Johan Samuelin pojjat ia kaxi tytärtä Hedvic naimises taloonisännän Johan Torkoon kans Isoonkyrön pitäiäs ia Susanna naimises Taloonpojjan Isaac Andinpojjan RindaHirwen kans. Kaicki muut täysiikäset paitti poika Johan oli alaikäinen, jonga oikeutta edeskattomaan wabatahtoisesti itsensä andoi taloonisändä ia setä Jacob Henrikinpoika LadwaPantti ninkun myös lesken förmyndärixi tuli taloonisändä Eric Koiwisto ia sitten kun leskiwaimo Maria Matintytär tuli muistutetuxi että walan wakuuden päällen edes andaa kaiken omaisuuden sen kaltaisena kun se kuoleman hetkellä oli nijn edesotettijn tämä toiminust nin kun seuraa.

Banco assicnations		Kuparis	
Kijndiä		13. naulaa wanhaa kuparia	3,00
		1 enätkattila	3,00
Tämä Rinda Panttilan 17/48 mantalin		1. wäheet kattila	2,50
perindötaloon No3. ilmolan pitäiään		1 kuparinappo	1,75
Nenättömänkyläs on se edesmennyt Samuel		1, kupari tratti	0,30
Henrikinpoika saanut hanen isältänsä Henric		1 Toinen	0,20
Jacobinpoialta lunastusta vastaan		1. pieni maitonappo	0,10
kanssaperillisellen - preiwin jälkeen sijtä 10.		10,85	
maaliskuus 1808. ja on nijn muodon sen		Sen edesmenneen pukuwaatteet	
edesmenneen perindöosaa ia nyr wärdeerattu	500,00	1. Harma kaprocki wanha	0,75
		1. mustat pälsyt päällinen	1,20
Walmista Rahaa ei ollut		1. Harmaa sortuti	1,00
Hopias		1. musta tacki	0,05
		1. mustan harmaa tröijy	0,50
Pikari 4. Luodin panosta	5,00	1. samoon housut	0,50
Hopialusicka 3 ¼ Luodia	2,10	1. wehriäset housut	0,10
Hopialusicka 3 ½ Luodinpaino	2,40	1. Kangas Lijwi	0,25
9,50		1. Kehno kangas Lijwi	0,02
		1. kuiwa sukat	0,20
Messingiä		2. paria kehnoia suckia	0,10
mataleet kynttilänjalka	0,75	1 Hattu	0,50
toinen korkiaat	0,85	1 pari piexuia	0,75
- luodien kans	2,00	1. pälsy tröijy	0,02
3,60		5,84	
		Sängywaatteet	
Tinaa ia pläckiiä		Edesannettiin ettei niitä tule ensimmäisänä	
1. Tina talricki	0,75	wärderattawaxi ainuastansa Lesken sängy on	
1. pläckii touppi	0,05	mutta se jätettijn Hänellen ilman	
1. placki sihwilä	0,25	wärdeeraamata.	
1,05			

Työ ia RautaKalu		1 Raudotetut kärryt	15,00
1. seiwäskangi	1,00	1 Toiset	10,00
1. seinäpijlu	1,50	1. Kolmannet	10,00
1. Toinen pijlu	1,00	1 Keisinkori	2,00
2. Kirwestä 2,30 Kop	0,60	1. Rauta andurareki	4,00
1. Terääsin	0,30	1. Toinen	2,00
1. Toinen	0,20	1. Kolmas	1,00
1. Kourarauta	0,20	6. Parenbaa työrekiä a: 75 K	4,50
Kruunarin raudat	0,20	2. huonombaa rekiä a: 30Kop	0,60
1. Rouckoon ora	0,30	5. äestä a: 1 ½ ruplaa	7,50
1 malkaan ora	0,10	2. aarraa a 75 Kop	1,50
1 anduraan ora	0,06	2. wielä a: 20 Kop	0,40
1. parcka rauta	0,16	1. rautaselkä krana	3,00
1 isoo saha	0,50	1 puuselkä maalattu krana	1,50
1 wäheet saha	0,30	1 wielä maalaamatoon	0,50
1. kiwi haka	0,15	1 kottikärryt	1,00
1 Letto wijkates	0,16	64,60	
1 wuolupuras	0,06		
1 puras 4. kop: 1 toinen 4 kop	0,08	Hewooset	
1. puras 2 kop: 1. puras 1. kop	0,03	1 pruunisalvia 15. vuoden	
1. käsihöylä 20 kop: 1 truka 15. kop	0,35	1. Tammawarsa	
1. ruckaro 8. kop: 1 sarvihöylä 6. kop	0,14	1 Harmaa Tamma 5den vuoden ijästä	
3. wyönhakaa a 5.kop	0,15	annettijn poika Juhallen ettei se vielä ollut	
Kahdet käsihihdit	0,15	saanut Hewoosta ninkun Toiset pojat.	
1 prunni sangoon rautawitta	0,05	10,00	
1. ora 1.kop. 1 muurmestarin lasta 1 k	0,02		
10. naulaa rautaa	0,75	Eläimet	
11. wijkatesta a: 20.Kop	1,20	Tosin oli Taloos 7. Lehmää, mutta koskanijstä	
3. sirppiä a: 15. Kop.	0,45	otettijn Lehmä mustaposki kirckoherran	
1 Kehno wacka rautaroskaa	2,00	wirallen.	
2. Rauta Lapiota a: 60 Kop	1,20	Luhdikee poika Jacobillen	
2 wielä a: 40 Kop	0,80	Punankiriawa Samelillen	
2. Rautalapiota a: 10 Kop	0,20	Pripulakylki Heikillen	
2 wielä a: 5: Kop	0,10	Nuori luhdikee Juhallen.	
5. wielä rauskaa a: 2: Kop	0,10	Nijn jäliellen jää 2. Lehmää wärderihin	
1. kuocka 30. Kop: 1 toinen 20 Kop	0,50	Wallu 6 rup: 1 punaposki 6 rup	12,00
1 oiapijlu	1,00	Härkä 4 ruplaa, musta Hehvo 3 rup	7,00
1 kehno terääsin	0,10	walkonen Hehvo 3, rup: 1. wasicka 2r:	5,00
1. fälttin sijpiraudasta	0,10	wasikka wielä	2,00
1 muuripata 40 kannun vedosta	4,00	15 Lammasta a: 50 Kop	7,50
1. Ruokapata 8. kannun wedosta	3,00	1 porsas sika	2,00
1 rickiän pata	0,70	1 isoo wasicka	2,50
1. jalkapannu	1,00	38,00	
1. parckarauta	0,10		
1. pannujalaat	0,10	Kaikenlaista	
1. Rautakraaku	0,20	1 Reperteeriseinäkello futvaalin kans	18,00
1. Kuocka	0,75	1 Kaxinkertaanen kaappi	4,00
26,13		1 Kaksinkertaanenkaappi tuas	2,50
		1 Kehto sängy	0,75
Aioneuwot		1 matka wacka	2,00

6 maalattua tuolia a. 30. Kop	1,80
1 Kijla pöytä 2. rup: 1. Toinen 1r:75	3,75
1 wäähä Talon Tahko	2,00
1 Kiwitahko	2,00
1 snickaripöytä	2,00
1 Leiwuun	0,50
1 isoo kuurna	0,50
2 Rijvin lawittaa a 10. Kop	0,20
14 tyhiää Terwatynnytiä a: 10 Kop	1,40
1 juomatynnyri 70. Kop: pyyckikorv10K:0,80	42,20

Ruokakalu

8 Tynnyriä Rukihia a: 13.r: 50K	108,00
5 Tynnyriä ohria a: 9.rup:	45,00
1 Leiviskä ihraa	4,00
8 naulaa talia	1,60
5½ tynnyriä Rukihia jauhoia a: 14. rup	77,00
6 tynnyriä ohrasijauhoia a 11.rup	22,00
6 Leiwiskää sianlihaa a: 2.rup	12,00
7. Leiwiskää naudanlihaa	4,20
273,80	

wielä edestuli

1 Lehmän wuota	3,00
1 Häriän wuota	2,00
1. Wäkiwasara	0,75
½ poian alaaimeen	2,50
Hohtimet ia wasara	0,15
Kaicki ne pienet puuastiat yhteenottain	5,00
13,40	

Koko wärderin summa 998,79

Että minä kaiken omaisuuden olen Rehellisesti edes andanut ia en mitänä sijtä tiedolla ia tahdolla salannut sen minä wahwistan Hengellisellän walalla jos nijn waaditaan

Maria Matintytär

Leskiemändä
(puumerkki "M")

ouloos Maxot

Heraadin oikeudellen wärderingikiriaan registreeramisesta otti muori	5,00
Taloon isännällen Anders YliPengtilällen	200,00
suolawelkaa oli	3,12
poijalan welkaa	3,00

alakiriotetun kiriotuspalkka	10,00
wicelautamiehelle Isaac Jouppilallen	1,50
Samoon Herman äijälälle	1,50
Sisällä olewan wuoden kruunun ulosteosta annettijn poika Jacobillen 7. tynnyriä rukihia	
2. tynnyriä ohria yhtensä	109,00
yloosmaxon symma	324,12

Waiwaisten osa pääsummasta 1/8 procenttiä teköö 1. rupla 18. kopekaa. Lazaretillen peholmingista 48. kopekaa ia nijn muodon on uloosmaxon summa 325 ruplaa 78. kopekaa jonga perilliset maxoit kukin osansa jäkeen tästä maxoi leskiäiti yhteisten perillisten suostumuxen jälkeen ainuastansa 6. ruplaa 12. kopekaa, Se jäliellä seisowa 319. Ruplaa 66. Kopekaa jättij 12 arwan päällen wijden poiijan ia kahden tyttären wälillä josta tuli poiijan arpoohin 53 1/6 ruplaa 27 2/3 kopeka ia tyttären arpahan 26 ruplaa 63 5/6 kopeekaa Kuitenginen myös jywät jotka werorahan edestä Jacobillen annettijn siehen tuetut.

Wärderatusta kalun summasta 998 Ruplaa 79 kopeekaa pois wetään kijndiän wäärti 500. ruplaa nijn irtaimen kalun wäärti 498 ruplaa 79 kopeekaa josta leskiäiti sai kolmannen osan Teköö 166. ruplaa 26 ½ kopeekaase jäliellä seiso omaisuus 332. ruplaa 53 2/3 kopekaa tuli jaettawaxi 12. arpahan 27. ruplaa 70 ½ kopekaa kaicki panco assicnationis, Tästä tulee sijs seuraawainen

Ligwijti

Leskiäiti Maria matin tytär sai ilman arwata osansa ottaa nijs kappaleis kunnan huushollijansa pahahiten. Tarvittee seuraawaiset

1 kyntilän jalka 85. kop – Tinatalric	75 1,60
1. placki sihwilä 25. kop 1. kuparinapo	1,75
	2,00
1. Lapio 1. rup: 1. pata 75. Kop	1,75
1. pannu 1.rup. 1. paistinpannu 5 Kop	1,05
1. kraaku 20. Kop: 2. Lehmaa 12 rup	12,20
1. hehwo 3 ruplaa; 6. lammasta 3 rup	6,00
1. porsas 2. rup: 1. kaappi 4.rup	6,00
2. tuolia 60. Kop: 1. pöytä 2. rup	2,60
1 Rijwin lawitta	0,10
3 ½ tynnyri ohrasia jauhoia	11,00

3. leiwiskää sianlihaa	6,00
6. leiwiskää naudan lihaa	2,40
1. häriän wuota	2,00
6. naulaa ihraa	2,20
1. kolmasosa pienistä puuastioista	17,00
summa	109,50

Lähde: JyMA, Ilmajoki, UK1479 , 170 (1825)

Tämän osan kansa oli leskiäiti tytywäinen eikä waatinyt täyttä waan jätti sen 57. ruplaa ia 21 1/3 kopekan edun lasten wälis jaettawaxi. Esioikeudesta ia huomenlahiasta sai hän lesken sängyn ia pukuwaatteensa ilman wärdieeramata.

Koska nyt äitin osasta wielä lapsillen tygö tuli 57. ruplaa 21 1/3 Kopekaa nin on nyt kungin pojjan arpa 44 rupla 93 2/3 kopeka ja kummangin tyttären arpa 22 ruplaa 46 5/6 kopeka ia sitten kun omaisuus oli kaicki yhtä Hywihin osihin jaettu nin wedettij arpaa No 1. ia 11. Jacobillen, No 2. ia 12 Matillen. No 4 ia 5 Samelillen. No 3 ia 10 Heikillen. No 7 ia 8 Juhallen. No 6 Hedwijkillen ia No 9 Susannallen. Jotka kaicki ninkun Täysi ikäiset kalunsa itse wastan otit paitti Juhan puolesta otti sen Hänen förmyndäärinsä Jacob Henrikinpoika LadwaPanttila.

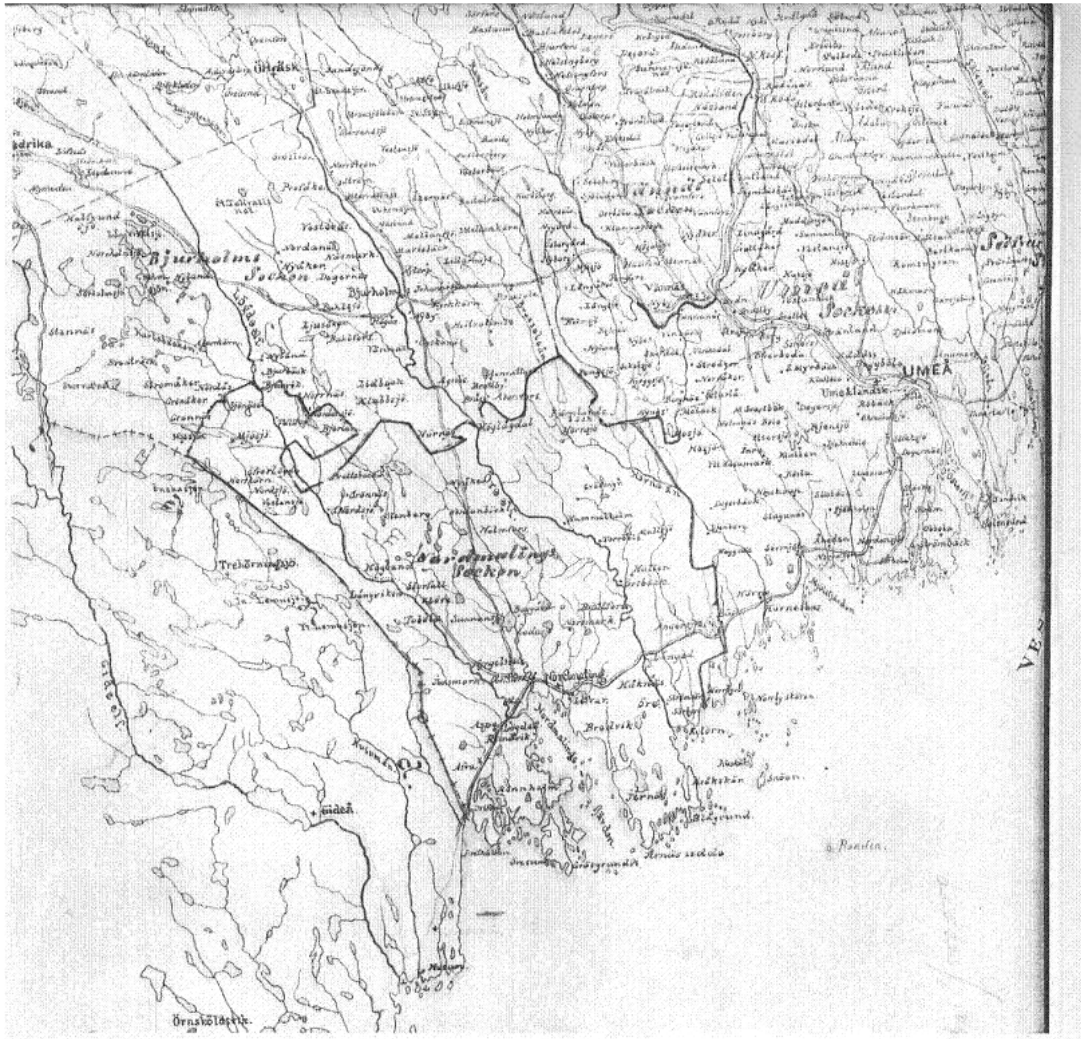
Tähän ylöskiriotuxehen wärderingihin ia jachon olemma me kaickin asia haarain puolesta tytywäiset ia sen meidän puumerckimme alapirjtämisellä wahwistamme Panttilas aijalla kun edellä ylöspantu on

Maria Matintytär Leskiäiti
Eric Koiwisto förmyndääri
Jacob, Matts, Samuel ia Henric Samelin pojijat
Johan Samelin pojjan puolesta Jacob
LadwaPantti förmyndäri
Hedwig Samelintytär ia Hänen miehensä
Johan Torckoo
Susanna Samelintytär ia Hänen miehensä
Isaac Hirvi

Tämän ylöskiriotuxen ia wärderingin olenma me tehneet rehellisesti todistaa

Isaac Jouppila
Herman Äijälä
kiriottanut Matts Levula

Liite 2 Nordmalingin kartta

Lähde: Lundkvist 1990.

Liite 3 Suur-Ilmajoen kartta

Lähteet: Suomen yleiskartta 1860, Jyväskylän yliopiston kirjasto

Liite 4 Ilmajoen kaikkien perukirjojen nimikkeet 1796—1830

Perunkirjoitetulle henkilölle annettu nimike	Perukirjojen määrä, joissa nimike esiintyy
torparen	114
torparehustru	73
bonde	66
bondehustru	50
gamla bonde	48
vårdinna	33
gårdsvårdinna	32
husbonden	22
skattebonden	21
torpareänka	20
bondeson	19
gamla vårdinna; inhysesman	18
gamla bondehustru; gamla gårdsvårdinna	17
hemmansåbon	15
gamla hemmansåboen	13
dreng	12
nybyggare	11
torpareson; åboen	10
inhyses-hustru; åboen och bonde	9
änka; gamla vårdinna och änka; landbonde	8
bondedotter; bondeänka; förra bonde; gamla bonde och sytningsman; soldaten; sytningsman	7
förra hemmansåbon; gamla torpare; gamla åboen; soldathustru	6
dreng-hustru; pigan	5
förra gårdsvårdinna; gamla sytningsman; inhyseskvinnan; klockare; landbondehustru; soldatänka; sytningsmansänka	4
bonde och hans hustru; bondemågen; bondeson-hustru; änkefru; förra torparen; gamla bondeänka; gamla torpareänka; gamla torparehustru; hustru: kapellänen; härads nämndemannen; skräddarhustru; sytningskvinn; sytningsmanshustru; taloon isäntä; tjänstepigan; torpare och änkling; torpareson-hustru	3
avskedade soldaten; bonde och änklingen; gamla bonde och änklingen; gamla gårdsvårdinna och änka; gamla husbonde; gamla pigan; gamla soldat; gamla sytningsmanshustru; hemmansåbo-hustru; hemmansägare; korpral; kronohemmansåbon; skattebonden och änklingen; skräddare; smeden; torpare och hustru; torparedotter; torpare och landbondehustru; torparemågen; unga pigan; värden	2
backstugemannen; bokbindare; bonde och fångföraren; bonde och hemmansåboen; bonde och härads domare; bonde och sokne skomakare;	1

<p>bonde och urmakare; bondedotter och första kvinnan; bondehustru och änka; bondehustru och gårdsvärdinna; bondeson, mindre vetande; bondeson, ogift; bondeson, omyndig; bondeson och torpare; bondesonsänkan; bruksarbetareänka; bruksbokhållaren; bruksdirektören; contracts prosten, kyrkoherden och riddaren af Kejslerliga St. Wladimirs 4. Class; demoiselle; dreng och inhysesman; änka och förra värdinnan; änkefru och sergeantskan; fru; förra bondehustru; förra handelsmannen; förra länsmannen; förra sergeanten; förra soldaten; förra svenska soldaten; förra åboen; gamla bonde, änkling och sytningsman; gamla bonde, förra härads nämndeman och kyrkovärden; gamla bonde och sytningsmanshustru; gamla bondedotter och pigan; gamla dräng; gamla gårdsvärdinna och bondeänka; gamla gårdsvärdinna och sytningsmanshustru; gamla hemmansdotter; gamla hemmansåboänka; gamla husbonde och änkling; gamla inhysesman; gamla inhyses pigan; gamla korpralen; gamla landbonden; gamla mannen; gamla mor; gamla nybyggare; gamla nämndeman; gamla nämndeman och sytningsman; gamla soldatsänka; gamla sytningsmansänka; gamla torparevärdinna; gamla värden; gamla värdinna och sytningsänka; gamla änka; gamla änka och gårdsvärdinna; gårdshusbonden; gårdsdotter; gästgivare värdinna; hemmansvärde; hemmansägare och husbonde; hemmansägare och åboen; herr; husbonde och bonde; husbonde och änkling; härads domaren och skattebonden; härads nämndeman och kyrkovärden; inhysesshjon och hans hustru; inhyseskarlen; inhysingänka; inhysningen och förra soldat; inhysespigan; jungfru; kapellansänkan; kaptén och riddaren; karvaren; klockaredotter; klockareänkan; korpralsänka; kronolänsman och hemmansägare; krononybyggare; krononybyggesåbon; kyrkoherden; kyrkohersfru; kyrkosexman och bonde; kyrkoväktarehustru; kyrkoväckaren och hustru; landsfiskalfru; landshushållaren; livstidsfången; länsmans och bondeänka; man; mestarisepä; mästarsvennen och hustru; nuori mies; nybyggaren och hemmansåboen; nybyggare och hustru; nybyggaredotter; nybyggarehustru; nybyggaremågen; nybyggareson; nämndemanssonhustru; nämndemansänka; ogifta karlen; pigan och gårdsdotter; pigan och inhysningen; prostén och magister; qvinnomänniska; salpetersjuderiverksmästare; secretären och gästgivare; sexmannen och skattebonde; skattebonde och härads nämndeman; skomakarlärningen; smeden och torparen; sockne skraddaren; son; sonahustru; sytningsman och änklingen; sytningsmannen och härads nämndeman; syytinkimies eli torppari; taloon faari; taloon lampuotti; torpare och kyrkoväktaren; torpare och nybyggare; torpare och smed; torpare och snickare; torparehustru och änkan; tullskrivare och hans hustru; urmakaren; urmakaren och torparen; verosuutari; värdinnan och bondehustru; värdinnan och sytningsänka; ynglingen; åboen och husbonde; åboen, kyrkovärde och härads nämndeman; åboenhustru; änklingen, gamla bonden och härads domaren; övferste lieutenanten och riddaren i Svenska Svärds Orden</p>	
<p>Yhteensä (28 perukirjassa vain nimi tai nimikkeestä ei saa tarpeeksi selvää)</p>	<p>1046</p>

Lähteet: Jyväskylän Maakunta-arkisto, Ilmajoen perukirjat 1796—1830.

Liite 5 Nordmalingin kaikkien perukirjojen nimikkeet 1796— 1830

Perunkirjoitetulle henkilölle annettu nimike	Perukirjojen määrä, joissa nimike esiintyy
man	55
bonde	48
hustru till bonden	40
torpare	39
änka	35
hustru till dannemannen	31
förra bonde	24
hustru	23
hustru till torparen	23
hustru till förra bonde	18
inhysesman	16
danneman	15
hustru till inhysesman	14
hustru till krononybyggaren; moder och änka	7
hustru till kronohemmansåboen	6
hustru till förgångsman; hustru till hemmansåboen; hustru till landbonde; svärmoder	5
bondeänka; dräng, förgångsman; hustru till nybyggaren; hustru till nämndeman; kronobåtsman; moder	4
fader; kronohemmansåboen; kyrkoväktare; nybyggare; nämndeman; torpareänka	3
bokhållare; bondedotter; bruksarbetare; förra gästgivare; föräldrar, förra bonde och hans hustru; gästgivare; hemmansåbo; hemmansägaren; hustru till drängen; hustru till förra bonden och kronohemmansåboen; hustru till förra nämndeman; inhysesänka; klockare; landbonden; sockneskräddare; strandfiskaren; sågställare	2
bonde och förra nämndeman; bonde och mestarsmed; bruksbokhållare; brukspatron; batsman; comissarien och kronolänsmannen; danneman och sockens äldsta; danneman och änklungen; dotter; fader och förra bonde; fiskare; fru; fänriken; förra bonde och gästgivare; förra bondeänka; förra bonden och kyrkovärden; förra gästgivare och kyrkovärden; förra hemmansåboen; förra torpare; församlings comminister vid Pastoren; gamla bonde; gamla pigan; hemmansåboen och änklungen; herr; hustru till bruks landbonden; hustru till bruksarbetaren; hustru till bruksmjölnaren; hustru till brukspatron och groshandlare; hustru till förmånsmannen och förra bonden; hustru till förra bonden och inhysesmannen; hustru till förra gästgivaren; hustru till förra hemmansinnehafvaren; hustru till förra nämndeman och kronohemmansåboen; hustru till förra sockne skräddaren; hustru till gästgivaren; hustru till hammarsmeden; hustru till husbonde; hustru till kolaren; hustru till	1

komminister; hustru till kontingenthandlaren; hustru till kronobåtsman; hustru till kyrkoherden; hustru till kyrkoväktareman; hustru till skattebonde; hustru till skepparen; hustru till skogvaktaren; hustru till skomakaren; hustru till skräddaren; hustru till sågkarlen; inhysesman och förra bonde; inspector; korpralen; kronohemmansinnehavaren; kronohemmansåboen och hans hustru; kronolänsman; kronoskattebonden; kyrkoherden; lappflicka; lappman; madame; nybyggare och hans hustru; organist; piga; prosten och kyrkoherden; rotebåtsman; rotebåtsman och corporal; skattebonde; snickare; sockenskrivare; stångjärnsmed; svägerska och piga; sågdräng; torpare och hans hustru; unga hemmanstillträdaren; vice nämndeman och skepparen; änkefru inspectorska; änklungen, bokhållaren och kyrkovacktaren	
Yhteensä (43 perukirjassa pelkkä nimi tai nimikkeestä ei saa tarpeeksi selvää)	621

Lähteet: Jyväskylän Maakunta-arkisto, Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Liite 6 Talollisille perukirjoissa 1796—1830 annetut nimikkeet ja niiden esiintymismäärät

ILMAJOKI	
Naiset	Yhteensä
bondehustru	46
gårdsvärdinna	19
värdinna	18
gårdsvärdinna och bondehustru	1
bondehustru och värdinna	1
taloon emäntä	1
åboenhustru	1
Yhteensä	87

ILMAJOKI	
Miehet	Yhteensä
bonde	53
skattebonde	21
husbonde	20
åboen	10
åboen och bonden	9
gamla bonden och änklingen	2
härads domare och (skatte)bonde	2
talonisäntä	2
bonden och fångföraren	1
bonden och hemmansåboen	1
bonden och sokne skomakaren	1
bonden och urmakaren	1
härads nämndeman	1
gårdshusbonden	1
husbonden och bonden	1
husbonden och åboen	1
hemmansägare och husbonden	1
hemmansägare och åboen	1
härads nämndeman och kyrkovärde	1
kronohemmansåboen	1
kyrkosexmannen och bonden	1
skattebonden och härads nämndemannen	1
värden	1
åboen, kyrkovärden och härads nämndemannen	1
Yhteensä	135

Lisäksi Ilmajoelta on mukana kaksi ”bonden och dess hustru”-perukirjaa. Yhteensä tarkasteltavia perukirjoja Ilmajoelta on 224 (87+135+2=224).

NORDMALING	
Naiset	Yhteensä
hustru till bonden	44
hustru till dannemannen	27
hustru till kronohemmansåboen	6
hustru till hemmansåboen	3
hustru till nämndeman	3
hustru till husbonden	1
hustru till kronohemmansåboen och förra nämndeman	1
hustru till skattebonden	1
änkan	1
Yhteensä	87

NORDMALING	
Miehet	Yhteensä
bonde	48
man	30
danneman	9
kronohemmansåboen	3
nämndeman	3
hemmansägare	2
bonden och förra nämndeman	1
bonden och mestarsmed	1
danneman och sockens äldsta	1
gamla bonde	1
hemmansåboen	1
kronohemmansinnehavaren	1
kronoskattebonden	1
skattebonden	1
Yhteensä	103

Lisäksi yksi ”kronohemmansåboen och hans hustru”-perukirja. Yhteensä Nordmalingin perukirjoja on 193 (87+103+1=191).

Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—183.

Liite 7 Ilmajoen ja Nordmalingin talollisten netto-omaisuudet

Netto-omaisuus, def 1913 fim	Perukirjoja , Ilmajoki	Perukirjoja, Nordmaling
0-100	7	1
101-100	9	5
201-300	8	4
301-400	10	7
401-500	8	5
501-600	6	3
601-700	6	8
701-800	4	7
801-900	13	1
901-1000	9	1
1001-1100	6	7
1101-1200	11	8
1201-1300	1	5
1301-1400	4	8
1401-1500	7	4
1501-1600	12	3
1601-1700	3	1
1701-1800	4	3
1801-1900	1	3
1901-2000	3	7
2001-2100	4	1
2101-2200	3	5
2201-2300	4	1
2301-2400	3	3
2401-2500	2	2
2501-2600	1	2
2601-2700	1	4
2701-2800	1	2
2801-2900	1	-
2901-3000	-	2
3001-3100	-	4
3101-3200	1	2
3201-3300	4	2
3301-3400	-	1
3401-3500	-	-
3501-3600	-	-
3601-3700	1	4
3701-3800	2	2
3801-3900	1	-
3901-4000	-	2
4001-4100	-	-
4101-4200	3	2
4201-4300	2	3
4301-4400	1	4
4401-4500	-	1
4501-4600	-	-
4601-4700	-	3

4701-4800	1	2
4801-4900	1	1
4901-5000	1	4
5001-5100	-	1
5101-5200	1	1
5201-5300	-	-
5301-5400	-	2
5401-5500	-	2
5501-5600	-	-
5601-5700	1	1
5701-5800	-	-
5801-5900	-	-
5901-6000	-	-
6001-6100	-	1
6101-6200	-	2
6201-6300	-	1
6301-6400	-	-
6401-6500	-	-
6501-6600	-	1
6701-6800	-	-
6801-6900	-	1
6901-7000	1	2
7001-7100	-	1
7101-7200	-	-
7201-7300	-	-
7301-7400	2	2
7401-7500	-	2
7501-7600	-	-
7601-7700	-	-
7701-7800	-	1
7801-7900	1	1
7901-8000	-	-
8001-9000	1	3
9001-10000	2	-
10001-11000	2	-
11001-12000	2	-
12001-13000	2	2
13001-14000	-	1
15001-16000	2	-
16001-17000		1
20001-21000	1	-
24001-25000	1	-
ei mukaan	-	6
velkapesät	35	6
yhteensä	224	191

Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Liite 8 Vakavaraisuusryhmiin jaettujen talollisten netto-omaisuudet

vakavaraisuusryhmien 80-89% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	3	2
1000	4	4
2000	5	5
3000	3	5
4000	1	7
5000		2
6000		
7000		
8000		
9000		
10000		
11000		
12000		
13000		1
14000		
15000		
16000		
20000	1	
	17	26

vakavaraisuusryhmien 70-79% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	7	3
1000	7	5
2000	3	2
3000	1	1
4000	1	
5000		
6000		1
yhteensä	19	12

vakavaraisuusryhmien 60-69% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	11	6
1000	6	8
2000		2
3000	2	
4000	1	1
5000		
6000		1
7000		
8000		

9000	1	
yhteensä	21	18

vakavaraisuusryhmien 50-59% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	2	2
1000	2	6
2000	1	1
3000		
4000		1
yhteensä	5	10

vakavaraisuusryhmien 40-49% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	6	4
1000	6	2
2000		1
yhteensä	12	7

vakavaraisuusryhmien 30-39% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	8	2
yhteensä	8	2

vakavaraisuusryhmien 20-29% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	8	8
1000	1	1
yhteensä	9	9

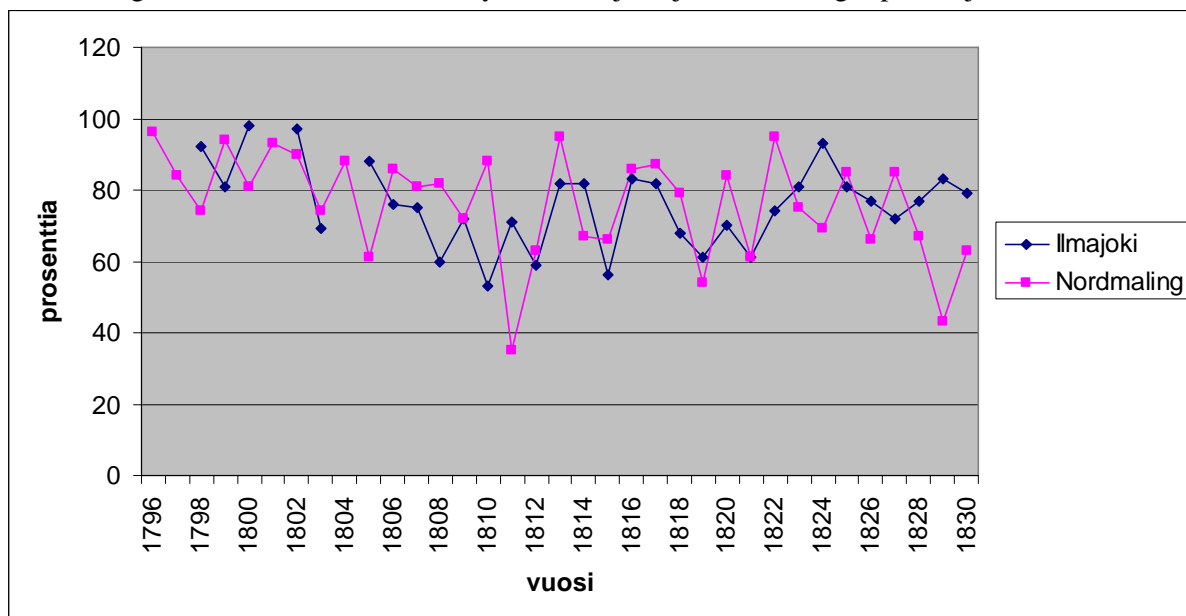
Vakavaraisuusryhmien 10-19% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	5	6
1000		2
yhteensä	5	8

vakavaraisuusryhmien 0-9% netto-omaisuudet (def 1913 fim)		
	Ilmajoki	Nordmaling
0-999	6	2
yhteensä	6	2

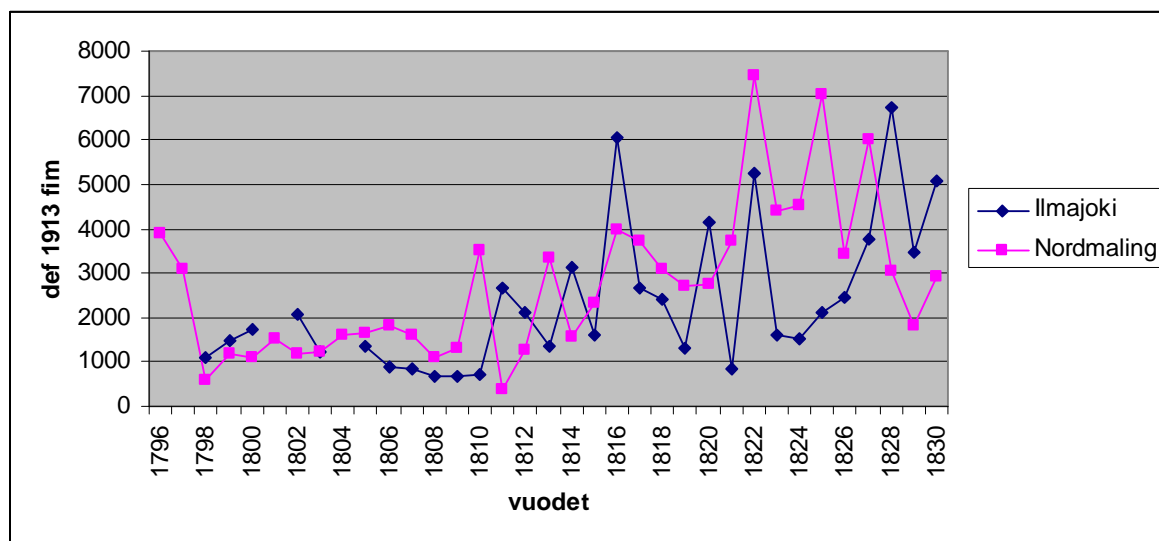
Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830

Liite 9 Vuosittaiset netto-omaisuus- ja vakavaraisuuskeskiarvot

Talonpoikien vuosittaiset netto-omaisuus- ja vakavaraisuuskeskiarvot Ilmajoella ja Nordmalingissa 1796—1830. Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat.

Kuva 7 Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien vakavaraisuuksien vuosittaiset keskiarvot ajanjaksolla 1796—1830.

Kuva 8 Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien deflatoitujen (1913 fim) netto-omaisuuksien vuosittaiset keskiarvot 1796—1830.

Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Liite 10 Talollisille lainanneiden henkilöiden nimikkeet ja niiden esiintymismäärät

Ilmajoki	Yhteensä	Nordmaling	Yhteensä
bonde	211	bonde	37
bondeson	74	dreng	17
torpare	70	torpare	16
dreng	18	änka	14
bondedotter	16	piga	8
handelsman	15	son	6
gamla bonde	11	rådman	5
piga	11	hustru	4
son	10	inspektor	4
änka	9	kronolänsman	4
kyrkovärde	7	nämndeman	4
omyndig barn	7	förra nämndeman	3
torpareson	7	herr handelsman	3
inhysesman	6	klockare	3
rådman	6	pastor	3
bondemåg	5	patron	3
gästgivare	5	fiskare	2
skomakaren	5	gästgivare	2
mågen	4	kyrko herr	2
nybyggare	4	kyrkovärde	2
nämndemansson	4	omyndig barn	2
pastor	4	skomakare	2
smed	4	asessoren	1
syttingsman	4	bondedotter	1
torpareänka	4	broder	1
förra bonde	3	corporal	1
handelsman	3	fru	1
landbonde	3	fru pastorska	1
soldat	3	herr	1
torparemåg	3	herr	1
unga bonden	3	herr inspektor & hofkammaren	1
capellanen	2	härad domare	1
commerceråd	2	inhysesman	1
änkemor	2	jägmästare	1
gamla gårdsvärdinna	2	komminister	1
gamla soldaten	2	kronobåtsman	1
gamla åboen	2	lektor	1
hustru	2	länshandlaren	1
härad domare	2	madam	1
kyrko herr	2	moder	1
skräddaren	2	nämndeman & bonde	1
syttingskvinn	2	proste	1
torparedotter	2	pupill	1
urmakare/bonde	2	rektor	1
amendator	1	riksdagsman	1
bondehustru	1	smed	1

bondeson och måg	1	snickare	1
bondeson och sväger	1	soldat	1
broder	1		
brukspatron	1		
byn domare	1		
candidat	1		
dagsverkaren	1		
demoiselle	1		
doktor	1		
dotter	1		
dräng	1		
änkans fader	1		
änkefru	1		
fru till herr länsman	1		
förra nämndeman	1		
förra soldat	1		
förra åboen	1		
gamla gästgivare	1		
gamla nämndeman	1		
gamla torpareänka	1		
handelsman/rådman	1		
herr	1		
herr borgmästare	1		
herr kapellanen & magister	1		
herr vice härads höfdinge	1		
inhyseskvinnan	1		
kyrkoherr	1		
kyrkovärde/skattebonde	1		
landsfiskalen	1		
lieutenant	1		
nämndeman	1		
omyndig bondedotter	1		
omyndig bondeson	1		
omyndig torparedotter	1		
omyndige gamla bondeson	1		
organist	1		
patron	1		
sokne färgaren	1		
son eller dreng	1		
syster	1		
sytningsmor	1		
talon isäntä	1		
torparehustru	1		
unga handlanden	1		
vårdinna	1		
åboen	1		
åboenhustru	1		
överstelieutenanten	1		
Yhteensä	615	Yhteensä	172

Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.

Liite 11 Talollisilta lainanneiden henkilöiden nimikkeet ja niiden esiintymismäärät

Ilmajoki	yhteensä	Nordmaling	Yhteensä
bonde	248	bonde	50
torpare	163	torpare	32
inhysesman	22	änka	8
dreng	17	herr	6
nybyggaren	17	herr handelsman	6
bondeson	16	nämndeman	6
soldat	14	dreng	4
bonde änka/änkling	9	gästgivare	4
nämndeman	7	förra nämndeman	3
skräddare	7	herr inspektor	3
landbonde	6	nybyggare	3
änka	5	son	3
förra bonde	5	fru	2
måg	5	herr lektorn	2
bonde och måg	4	herr patron	2
klockare	4	kronohemmansåboen	2
talon isäntä	4	madam	2
torpare änka	4	måg	2
torparehustru	4	rådman	2
capellanen	3	skomakare	2
fästningsfången	3	skräddare	2
förra soldaten	3	smed	2
gamla bonde	3	sågställare	2
handelsman	3	bondeänkling	1
skomakaren	3	bruksarbetare	1
sytningsman	3	båtsman	1
bondehustru	2	enkefru	1
corpral	2	förra gästgivare	1
pastor	2	gamla piga	1
smed	2	garvaren	1
smed och torpare	2	handelsmans fru	1
son	2	herr brukspatron	1
sytningskvinna	2	herr fändricken	1
åboen	2	herr ingenieur	1
broder	1	herr kronolänsman	1
byn domare	1	hustru	1
förra torpare	1	klockare	1
gamla värdinna	1	kolare	1
gamla åboen	1	kronobåtsman	1
garvaren	1	kyrkoher	1
herr	1	landbonde	1
herr kandidat	1	länsmätare	1
herr captain	1	mestarsmed	1
herr fanjunkare	1	målare	1
herr landhushållare	1	strandfiskare	1
herr magister	1	svåger	1

herr vice härads höfdingen	1	sågkarl	1
hustru	1		
inhysesänka	1		
kronomätare	1		
kyrkoväckare	1		
landsfiskalen	1		
länsman	1		
mamsell	1		
mjöltnare	1		
nybyggareänka	1		
organisten	1		
rustmästare	1		
sergeanten	1		
skjutsrättaren	1		
skomakaresson	1		
snickare	1		
torpare och måg	1		
torpareson	1		
Yhteensä	628	Yhteensä	174

Lähteet: JyMA, Ilmajoen ja Nordmalingin perukirjat 1796—1830.